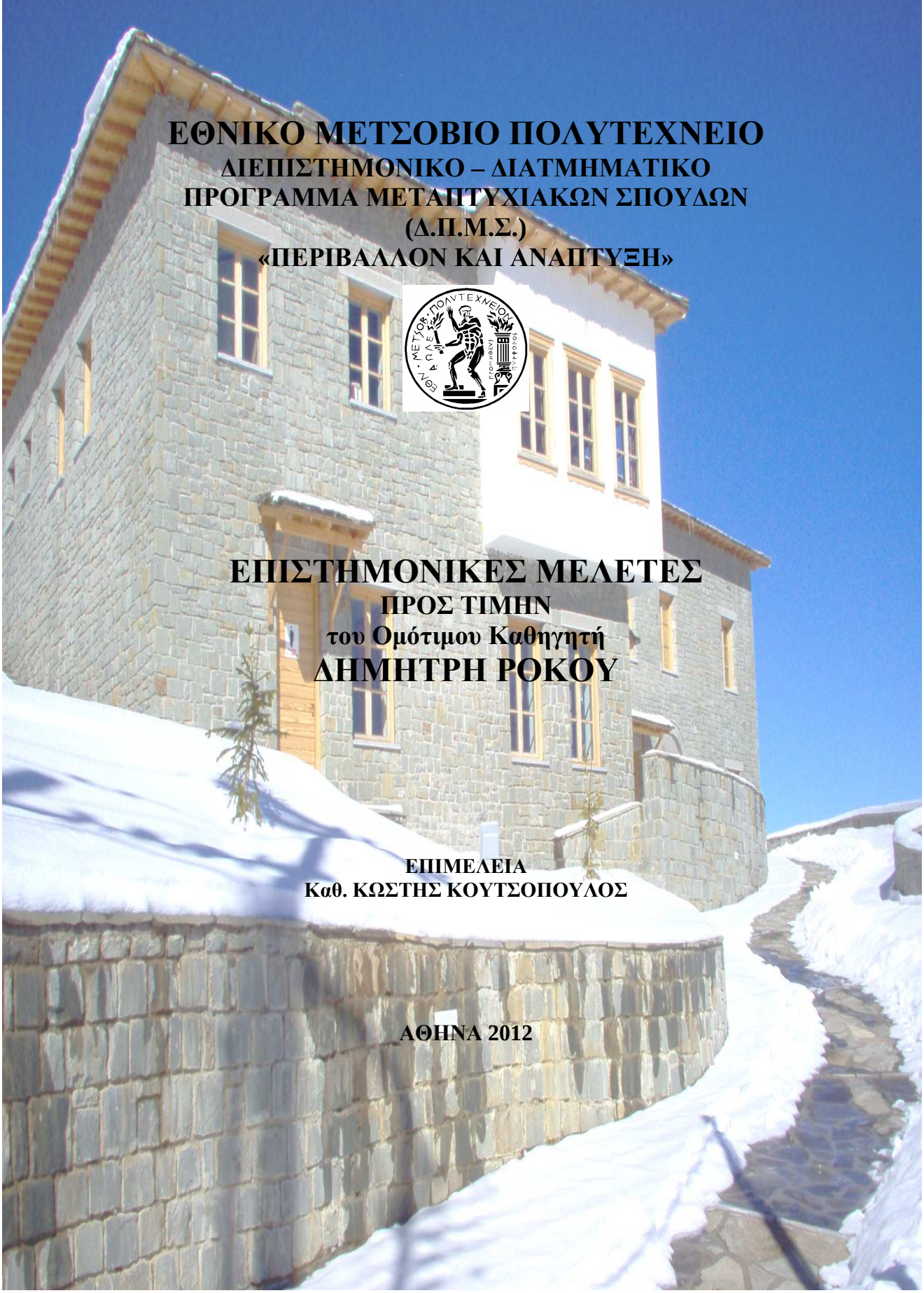

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ – ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.)
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
του Ομότιμου Καθηγητή
ΔΗΜΗΤΡΗ ΡΟΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Καθ. ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2012

"Η έννοια, το περιεχόμενο, η αντίληψη και τα επιχειρήματα με τα οποία αποδεικνύεται ότι η πραγματική ανάπτυξη δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο ως Αξιοβίωτη και Ολοκληρωμένη, μένουν ως θεωρία να κατανοηθούν σε αντιπαράθεση με το κυρίαρχο ιδεολόγημα της χωρίς υπόσταση «βιώσιμης» ή «αειφόρου» εκδοχής της και να γίνουν ευρύτερα και ουσιαστικότερα αποδεκτές.

Ως πράξη, η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αποτελεί υπόθεση κάθε υπεύθυνου και συνειδητού επιστήμονα, εργαζόμενου, δημιουργού και πολίτη και των συλλογικοτήτων τους και οφείλει να εκφράζεται ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο σε πολιτισμικό, πολιτικό κοινωνικό, οικονομικό και τεχνικό/τεχνολογικό επίπεδο με τις πρωτοβουλίες, τα ενεργήματα και τις δράσεις τους που θα σέβονται την ουσία του ανθρώπου ως ηθικού προσώπου, της ζωής ως θείου δώρου και της φύσης ως της πολυτιμότερης αλλά εύθραυστης κοινής μας περιουσίας."

Δημήτρης Ρόκος

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ – ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.)
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
του Ομότιμου Καθηγητή
ΔΗΜΗΤΡΗ ΡΟΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Καθ. ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2012

Επιμέλεια – Διορθώσεις – Σελιδοποίηση :
Αθηνά Δοντά

©2012 Ε.Μ.Π. - Διεπιστημονικό – Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη»

ISBN: 978-618-82602-0-7

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... 9

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ..... 11

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΡΟΚΟΣ..... 13

Βιογραφικό Σημείωμα Καθηγητή Δημήτρη Ρόκου..... 13

Τρία κείμενα του Καθηγητή Δημήτρη Ρόκου..... 17

Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Για έναν ειρηνικό και καλύτερο κόσμο..... 19

Πολιτικές Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος. Από τις Θεωρίες στην Πράξη..... 73

Δημόσιο Πανεπιστήμιο στα χρόνια της ασυδοσίας των Αγορών. Αντιστάσεις και Κερκόπορτες..... 87

ΕΝΑΡΞΗ - ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ..... 117

Καλωσόρισμα - Εναρκτήριος Χαιρετισμός από τον Διευθυντή του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», Καθηγητή κ. **Κωνσταντίνο Κουτσόπουλο**..... 117

Χαιρετισμός από τον Πρύτανη του Ε.Μ.Π., Καθηγητή κ. **Σίμο Σιμόπουλο**..... 118

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Καθηγητή κ. **Άγγελο Σιόλα**..... 121

Χαιρετισμός από τον Περιφερειάρχη Ηπείρου κ. **Αλέξανδρο Καχριμάνη**..... 124

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. και Δ/ντα Σύμβολο της ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α.Ε. κ. **Απόστολο Αρβανίτη**..... 127

Χαιρετισμός από τον Ομότιμο Καθηγητή του Ε.Μ.Π. κ. **Διονύσιο – Δημήτριο Μπαλοδήμο**..... 129

Χαιρετισμός από τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. **Ερατοσθένη Καψωμένο**..... 131

Αργιαλάς Δημήτριος, Καθηγητής του Ε.Μ.Π. «*Δημήτρης Ρόκος: Μια Ολοκληρωμένη και Αξιοβίωτη Πορεία*». 135

Ευχαριστίες από τον Καθηγητή **Δημήτρη Ρόκο**..... 161

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ..... 163

Θεμιστοκλής Ξανθόπουλος, *Εγκλωβισμένες Κοινωνίες και Αυτοκρατορία της Αγοράς: Η Αποτυχία της Αστικής Δημοκρατίας* 165

Παναγιώτης Νούτσος, *Για μια «Νέα Ταυτότητα» των Ελληνικών Α.Ε.Ι.;*..... 171

Ερατοσθένης Καψωμένος, *Γλώσσα και Πολιτισμός. Η Πολιτισμική Διάσταση της Γλώσσας και η Γλωσσική Διάσταση του Πολιτισμού*..... 181

Κίμων Χατζημπίρος, *Η Πρόταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης σε Σχέση με την Αειφόρο Ανάπτυξη* 197

Δημήτριος Καλιαμπάκος, *Ο Ρόλος της Διεπιστημονικότητας στη Σύγχρονη Εκπαίδευση*..... 203

Χριστοφής Κορωναίος, *Βιώσιμη και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Μια Κριτική Ανάλυση* 213

Ιωάννης Κουμαντάκης, *Τα Κατολισθητικά Φαινόμενα του Μετσόβου. Προτάσεις Βελτίωσης Συνθηκών*..... 227

Νικόλαος Χατζηαργυρίου, *Αποκεντρωμένος Έλεγχος Ενέργειας*..... 241

Γιάννης Μανιάτης, *Ο Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός και Γεωστρατηγική σε Εποχές Κρίσης- Ο Ρόλος της Ελλάδας*..... 249

Κωνσταντίνος Καγκαράκης, *Ανάπτυξη και Ποιότητα, Έννοιες Αλληλένδετες και Στόχοι Ταυτόσημοι* 265

Έφη Δημοπούλου, *Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο Θεωρία και Πράξη*..... 287

Βάιος Κώτσιος, *Περιβάλλον, Ανάπτυξη και Εκπαίδευση.. Διδακτικές Προσεγγίσεις του Δημήτρη Ρόκου*..... 307

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ανάμεσα στα επιτεύγματα για τα οποία μπορεί να καυχηθεί το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο ως Ίδρυμα Παιδείας (ως Μόρφωσης και Πολιτισμού), μαζί με τις γενιές των καθηγητών που υπηρέτησαν και των μηχανικών που αποφοίτησαν από αυτό στα 175 χρόνια της ιστορίας του, είναι η συμβολή στην ανάπτυξη της χώρας και την προστασία του περιβάλλοντός της.

Η διερεύνηση των φυσικών διαθεσίμων, η συγκρότηση του παραγωγικού ιστού, η δημιουργία τεχνικών υποδομών, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, η ανάπτυξη και εφαρμογή μεθόδων προστασίας του περιβάλλοντος από έργα και προγράμματα, η ανασυγκρότηση και ανοικοδόμηση της χώρας μετά από φυσικές και πολεμικές καταστροφές οφείλουν πολλά σε όσους δίδαξαν και διδάχτηκαν στο Ίδρυμα αυτό.

Όμως μέσα από τις πολύχρονες, άοκνες, επίπονες και μερικές φορές επίμονες προσπάθειες του καθηγητή Δημήτρη Ρόκου, ο επιστημονικός κόσμος, και όχι μόνο, αναγνωρίζουν πλέον ότι ανάπτυξη σημαίνει πολύ περισσότερα από την απλή τεχνολογική πρόοδο ή την εκτέλεση τεχνικών έργων. Έχουμε δηλαδή όλοι μας απόλυτη επίγνωση για την μετάβαση από την Βιώσιμη ή Αειφόρο, στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, όπως την ονομάζει ο ίδιος. Για αυτό, κοντά στις καθιερωμένες επιστημονικές περιοχές, που αντιπροσωπεύονται στο Πολυτεχνείο, προστέθηκε και το Διεπιστημονικό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Περιβάλλον και Ανάπτυξη" το οποίο οραματίστηκε, δημιούργησε και διηύθυνε για πολλά χρόνια ο τιμώμενος με τον τόμο αυτό καθηγητής Δημήτρης Ρόκος.

Στο μεταπτυχιακό αυτό πρόγραμμα υπηρετείται με πάθος, πίστη και συνέπεια η έννοια, το περιεχόμενο, η φιλοσοφία αλλά και οι "εν δυνάμει" εφαρμογές της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η διδακτική και ερευνητική προσέγγιση, η θεωρία και η πράξη της, βασίζονται κατά το Δημήτρη Ρόκο, στις αρχές της διεπιστημονικότητας, της κριτικής σκέψης, και της μελέτης, έρευνας και ολιστικής αντιμετώπισης των αντικειμενικά πολυδιάστατων θεμάτων και προβλημάτων της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος και μπορεί να υπάρχει, μόνο, όπως τόσο γλαφυρά υποστηρίζει, "όταν τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό πάντα στον άνθρωπο τις προαιώνιες ευγενείς του αξίες και το «όλο» φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, στο οποίο αυτός εντάσσεται ειρηνικά και δημιουργικά ως αναπόσπαστο και όχι κυρίαρχο μέρος του".

Η έκδοση των πρακτικών μιας εκδήλωσης για τον Δημήτρη Ρόκο, τον οραματιστή και δημιουργό, τον ενεργό και πολιτικοποιημένο πολίτη με πολυσχιδή προσφορά, τον δάσκαλο που ζούσε για τους σπουδαστές του και για πολλούς από εμάς τον συνάδελφο, φίλο και συνοδοιπόρο στο όραμα μιας άλλης ανάπτυξης σε μια διαφορετική σχέση με το "ολικό" περιβάλλον,

δεν αποτελεί μόνο τιμή για αυτόν, αλλά την ολοκλήρωση μιας προσπάθειας που ξεκίνησε από και με εμάς, αλλά που πρέπει να συνεχιστεί και να ολοκληρωθεί από την νέα γενιά που ακολουθεί.

Καθηγητής Κωστής Κουτσόπουλος

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ - ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Π.Μ.Σ.)
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

Πρόγραμμα

για την εκδήλωση
προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή

Δημήτρη Ρόκου

Τετάρτη 22 Ιουνίου 2011

Μεγάλο Αμφιθέατρο, Κτήριο Λαμπαδαρίου,
Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών

9:30 – 10:30 Έναρξη - Χαιρετισμοί

Καλωσόρισμα από τον Διευθυντή του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», Καθηγητή κ. **Κωνσταντίνο Κουτσόπουλο**.
Χαιρετισμός από τον Πρύτανη του Ε.Μ.Π., Καθηγητή κ. **Σίμο Ε. Σιμόπουλο**.
Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Καθηγητή κ. **Άγγελο Σιόλα**.
Χαιρετισμός από τον Περιφερειάρχη Ηπείρου κ. **Αλέξανδρο Καχριμάνη**.
Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. και Δ/ντα Σύμβουλο της ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α.Ε. κ. **Απόστολο Αρβανίτη**.
Χαιρετισμός από τον Ομότιμο Καθηγητή του Ε.Μ.Π. κ. **Διονύσιο-Δημήτριο Μπαλοδήμο**.
Χαιρετισμός από τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. **Ερατοσθένη Καψωμένο**.
Αργιαλάς Δημήτριος, Καθηγητής του Ε.Μ.Π. «Δημήτρης Ρόκος: Μια Ολοκληρωμένη και Αξιοβίωτη Πορεία».
Ευχαριστίες από τον Καθηγητή **Δημήτρη Ρόκο**

10:30 – 11:30 Παρουσιάσεις

Προεδρείο: Καθηγήτρια **Ελισάβετ Παναγιωτάτου**.

Ξανθόπουλος Θεμιστοκλής, «Εγκλωβισμένες Κοινωνίες και Αυτοκρατορία της Αγοράς: Η Αποτυχία της Αστικής Δημοκρατίας».
Νούτσος Παναγιώτης, «Για μια "Νέα Ταυτότητα" των Ελληνικών Α.Ε.Ι.;».
Ερατοσθένης Καψωμένος, «Γλώσσα και Πολιτισμός. Η Πολιτισμική Διάσταση της Γλώσσας και η Γλωσσική Διάσταση του Πολιτισμού»

11:30 – 12:00 Διάλειμμα – Καφές

12:00 – 13:20 Παρουσιάσεις

Προεδρείο: Ομότιμος Καθηγητής **Διονύσιος-Δημήτριος Μπαλοδήμος**.

Χατζημπίρος Κίμων, «Η Πρόταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης σε Σχέση με την Αειφόρο Ανάπτυξη».
Καλιαμπάκος Δημήτριος, «Ο Ρόλος της Διεπιστημονικότητας στη Σύγχρονη Εκπαίδευση».
Χριστοφής Κορωναίος, «Βιώσιμη και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Μια Κριτική Ανάλυση»
Κουμαντάκης Ιωάννης, «Κατολισθητικά Φαινόμενα Μετσόβου. Προτάσεις Βελτίωσης Συνθηκών».
Χατζηαργυρίου Νικόλαος, «Αποκεντρωμένος Έλεγχος Ενέργειας».
Γιάννης Μανιάτης, «Ο Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός και Γεωστρατηγική σε Εποχές Κρίσης- Ο Ρόλος της Ελλάδας»
Κωνσταντίνος Καγκαράκης, «Ανάπτυξη και Ποιότητα, Έννοιες Αλληλένδετες και Στόχοι Ταυτόσημοι»

13:20 – 13:30 Διάλειμμα

13:30 – 14:30 Τοποθετήσεις Συνεργατών

Προεδρείο: Ομότιμος Καθηγητής **Ιωάννης Κουμαντάκης**.

Δημοπούλου Έφη, «Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο. Θεωρία και Πράξη».
Κώτσιος Βάιος, «Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διδακτικές Προσεγγίσεις του Δημήτρη Ρόκου».

Βιογραφικό Σημείωμα του Δημήτρη Ρόκου

Ο Δημήτρης Ρόκος γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1941. Τελειώνει τη Ζωσιμαία Σχολή το 1958 και εγγράφεται στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών με κρατική υποτροφία. Στη συνέχεια το 1959 εγγράφεται στην Ανώτατη Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Το 1963 αποφοιτά από την παραπάνω Σχολή λαμβάνοντας το Χρυσοβέργειο Βραβείο και ακολουθεί η ανακήρυξή του σε Διδάκτορα Μηχανικό του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Απολύεται από το δικτατορία από άμισθος βοηθός και μένει εκτός Ε.Μ.Πολυτεχνείου για έξι χρόνια όπου επιστρέφει ως επιμελητής. Το 1980 εκλέγεται Καθηγητής του Τμήματος Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Διευθυντής του Εργαστηρίου Κτηματολογίου του Α.Π.Θ. Το 1987 εκλέγεται και υπηρετεί ως Καθηγητής του Τμήματος Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ.Πολυτεχνείου και Διευθυντής του Εργαστηρίου Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Πολυτεχνείου.

***

Στη διάρκεια της δικτατορίας μέλος της Δημοκρατικής Άμυνας, τέθηκε σε διαθεσιμότητα και στη συνέχεια απολύθηκε από το Ε.Μ.Π., στο οποίο δίδασκε από το 1963, για να επανέλθει με την μεταπολίτευση. Μετά τη δικτατορία εξελέγη Γενικός Γραμματέας και στη συνέχεια Αντιπρόεδρος του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος και υπεύθυνος του Ελεύθερου Ανοιχτού Πανεπιστημίου του Δήμου Αθηναίων και Αντιπρόεδρος του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων. Στη συνέχεια διορίζεται Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας, Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας και συμμετέχει ουσιαστικά στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της Κυβερνητικής Πολιτικής για την παιδεία και την έρευνα. Είναι ουσιαστική η συμβολή του στην σύνταξη του Νόμου Πλαισίου για τα Α.Ε.Ι. 1268/82 και στην λειτουργία της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης. Πρόεδρος της Κτηματικής Εταιρίας Δημοσίου (1984-1985), διατελεί Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Προεδρίας μέχρι το 1987 και το 1988 παραιτείται από την Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ του οποίου υπήρξε συνιδρυτικό μέλος (και μέλος της από το 1974) και αποχωρεί. Διετέλεσε μέλος της Ελληνικής Διαστημικής Επιτροπής και του Εκτελεστικού της Γραφείου από το 1993 μέχρι το 1995.

***

Από το 1981 είναι ιδρυτής και πρόεδρος του Ιδρύματος Ερευνών Κτηματολογίου. Από την ίδρυσή του το 1996 και μέχρι το 2008 που αποχωρεί από την ενεργό υπηρεσία διατελεί διευθυντής του Διεπιστημονικού / Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» στο οποίο εξακολουθεί να διδάσκει και να συμμετέχει στις δράσεις του. Από το 1995 είναι επιστημονικός και διοικητικός υπεύθυνος και μέλος της επιστημονικής επιτροπής του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. για την Προστασία και Ανάπτυξη του Ορεινού Περιβάλλοντος και των Τοπικών Ευρωπαϊκών Πολιτισμών. Είχε ουσιαστική συμβολή στο σχεδιασμό, τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, την παρακολούθηση της μελέτης και της κατασκευής των εγκαταστάσεων του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. στο Μέτσοβο, όπου από το 2008 λειτουργεί η 2^{η} κατεύθυνση σπουδών του ΔΠΜΣ «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» με αντικείμενο «Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» Από το 2001 Συνιδρυτικό Μέλος και Πρόεδρος του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ανάπτυξης του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π.

***

Το 1963 του απονεμήθηκε το Χρυσοβέργειο βραβείο Ε.Μ.Π. Με τα κείμενά του από το 1963 ως σήμερα τεκμηρίωσε, μετά από κριτική ανάλυση των αναπτυξιακών μοντέλων του σύγχρονου κόσμου, τη θεωρία και την αναγκαία πράξη της Ολοκληρωμένης, και γι’ αυτό Αξιοβίωτης, Ανάπτυξης και υποστηρίζει στην πράξη κάθε σχετική πρωτοβουλία και δράση σε ερευνητικό, πολιτικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο.
Συνέγραψε επτά πανεπιστημιακά βιβλία, τα οποία κυκλοφόρησαν εκτός εμπορίου, κυρίως στο Ε.Μ.Π. και στο Α.Π.Θ. τα οποία είναι : "Κτηματολόγιο και Αναδασμός - Πολιτική Γης". 1981/1989, "Φυσικά Διαθέσιμα, Κτηματολόγιο και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις" 1981/1989, "Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή" 1981, "Φωτοερμηνεία - Τηλεπισκόπηση". Ε.Μ.Π., Αθήνα 1988/1993, "Από την «βιώσιμη» ή «αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη"2001/2003, "Νόμος Πλαίσιο 1268/82 για την Ανώτατη Παιδεία. Πριν, κατά και μετά είκοσι έτη", 2003, "Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις." (Εισαγωγή-Επιμέλεια), 2005
Έχει δημοσιεύσει πάνω από τριάντα πέντε εργασίες σε επιστημονικά περιοδικά με σύστημα κριτών.
Πάνω από εκατόν δέκα εργασίες του, (από τις οποίες, δέκα τουλάχιστον προσκεκλημένες), έχουν δημοσιευθεί στα πρακτικά διεθνών και ελληνικών συνεδρίων με σύστημα κριτών στα πεδία της Τηλεπισκόπησης, των Ψηφιακών Επεξεργασιών Τηλεπισκοπικών Απεικονίσεων σε περιβάλλον GIS, της Φωτογραμμετρίας, του Κτηματολογίου, των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων, των Ολοκληρωμένων Κτηματολογικών Συστημάτων

Πληροφοριών Γης και των διεπιστημονικών μεθόδων ολοκληρωμένης έρευνας και αντιμετώπισης των θεμάτων Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος.
Είχε την επιστημονική επιμέλεια ή και συνέγραψε και την εισαγωγή στα πρακτικά πάνω από δέκα Συνεδρίων.
Το έργο του έχει αναφερθεί σε πολλές δημοσιεύσεις, διδακτορικές εργασίες, βιβλία, έρευνες, μελέτες, δικτυακούς τόπους κ.λπ.
Εργασίες του περιλαμβάνονται στον υπό κατασκευή δικτυακό τόπο http://drokos.webnode.gr, αλλά και στους δικτυακούς τόπους του Εργαστηρίου Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π.,
http://www.survey.ntua.gr/el/departments/topo/topo-labs/rslab
του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη»
http://environ.survey.ntua.gr/en/
και του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε) του Ε.Μ.Π.
http://www.ntua.gr/MIRC/

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΡΟΚΟΥ

Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη
Για έναν ειρηνικό και καλύτερο κόσμο [*]

Δημήτρης Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Εισαγωγή στις βασικές έννοιες της «ανάπτυξης»

Όταν οι πολίτες, σε οποιοδήποτε επίπεδο, συζητούν, επιχειρηματολογούν, απαιτούν, διεκδικούν, παλεύουν, αντιδικούν, ή και ανταγωνίζονται -ακόμη και με τις καλύτερες των προθέσεων- για την «ανάπτυξη», (τοπική, περιφερειακή, εθνική, πλανητική, ή θεματική/κλαδική), είναι απολύτως βέβαιο ότι έχουν - οι συντριπτικά περισσότεροι - εντελώς διαφορετική αντίληψη για το τι είναι «ανάπτυξη» και πώς μπορεί αυτή να επιτευχθεί.

Άλλωστε, η σχετική διεθνής βιβλιογραφία (Bottomore, 1990, Ρέππας, 1991, Schuurman (Ed.), 1996, Rist, 1997, Ρόκος, 1967, 1972, 1976, 1980), αναφέρεται συνήθως αναλυτικά ή κριτικά/αντιπαραθετικά, κυρίως σε οικονομική αύξηση, μεγέθυνση ή ανάπτυξη, σε ενδογενή ή παγκόσμια ανάπτυξη, σε θεματική/τομεακή ανάπτυξη (γεωργική, βιομηχανική, τεχνολογική, τουριστική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική), σε ολοκληρωμένη ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με δικαιοσύνη ή όχι, σε ανάπτυξη με

---

[*] Η εργασία αυτή αποτελεί σύνθεση των σχετικών τμημάτων των κειμένων:

- **«Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη»**, που συζητήθηκε στο Συνέδριο του Τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με θέμα «*Εξουσία και Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή*», στα Χανιά από 25-28.8.2000,
- **«Η πολιτισμική διάσταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης»**, που συζητήθηκε στο Επιστημονικό Συμπόσιο του Τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Π.Σ. Καπεσόβου «Αλ.Νούτσος» με θέμα «*Πολιτιστική Οικολογία*», στο Καπέσοβο από 29.6.-1.7.2001 και
- **«Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους, στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας»**, που συζητήθηκε στο 2^{ο} Διεπιστημονικό Συνέδριο «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», στο Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου από 3-6.6.1998 και δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Ουτοπία, τ.41, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000.
- **«Από τη "Βιώσιμη ή Αειφόρο" στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη»,** στο ομότιτλο εκτός εμπορίου βιβλίου, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2001 και Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2003, σελ. 551.

Δημοσιεύθηκε στο συλλογικό τόμο: Δ.Ρόκος (Εισαγωγή-Επιμέλεια), "Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις", Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2005, σελ.23-68.

ίσες ευκαιρίες, σε εναλλακτική ανάπτυξη, σε οικολογική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με ανθρώπινο πρόσωπο, σε σύμμετρη ανάπτυξη, σε ισόμετρη και άνιση ανάπτυξη, σε ορθολογική ή ανορθολογική ανάπτυξη, σε προγραμματισμένη ή απρογραμμάτιστη ανάπτυξη, σε μερική, ευκαιριακή και αποσπασματική ανάπτυξη, σε αστική ή αγροτική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με συμμετοχή, σε ανάπτυξη από τα κάτω, σε ήπια ανάπτυξη, σε βιώσιμη ή αειφορική ανάπτυξη, σε συνολική ανάπτυξη κ.λ.π.

Για τις σχετικές, συνήθως μονοεπιστημονικές θεωρίες, (και κυρίως αυτές που αναφέρονται στην οικονομική διάσταση της ανάπτυξης), φιλελεύθερες, καπιταλιστικές και νεοφιλελεύθερες, μαρξιστικές, νεομαρξιστικές και μεταμαρξιστικές κ.λ.π., ο ενδιαφερόμενος μπορεί να προσφύγει για μια συνολική συνοπτική θεώρησή τους στους F.Schuurman (1996) και G.Rist (1997), να αναζητήσει τις ρίζες τους στα κλασικά κείμενα πολιτικής οικονομίας των Adam Smith, David Ricardo, J.St.Mill και K.Marx, και να προχωρήσει ειδικότερα, ενδεικτικά, στους S.Amin, P.Baran, W.Rostow, J.Schumpeter κ.λ.π. από τη βιβλιογραφία.

Υπάρχει διεθνώς, σε επιστημονικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, μια σκόπιμη ή μη σύγχυση εννοιών και αντιλήψεων για την «ανάπτυξη», αλλά και πλούσια και σημαντική εμπειρία από τις άπειρες, φραστικές τις περισσότερες φορές, συνηθέστατα «μερικές» και ευχολογικές, αδιέξοδες και ατελέσφορες, ή εκ γενετής υπονομευμένες μέχρι τώρα σχετικές «αναπτυξιακές» προσπάθειες σε πλανητικό αλλά και υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι συνέπειες των οποίων καταγράφονται και βιώνονται, στα πραγματικά τους μεγέθη και στις αληθινές τους ποιότητες στη ζωή των ανθρώπων, τόσο των καλούμενων αναπτυσσόμενων, όσο και των φερόμενων ως αναπτυγμένων χωρών, με κυρίαρχο κριτήριο διάκρισης των κατηγοριών τους, το επίπεδο, την έκταση και το βάθος της βιομηχανικής τους δραστηριότητας.

Με βάση το κριτήριο αυτό, μια χώρα θεωρείται «αναπτυγμένη» ακόμη και αν έχει –και έχει- ένα όλο και πιο μεγάλο ποσοστό πολιτών της που ζουν με εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι άνεργοι, υποαπασχολούμενοι, ετεροαπασχολούμενοι ή περιθωριοποιημένοι, αν η ποιότητα των δημοσίων κοινωνικών υπηρεσιών παιδείας, υγείας, ασφάλισης διαρκώς υποβαθμίζεται, αν τα ιδιωτικά συμφέροντα υποκαθιστούν σταδιακά ακόμα και τις πιο αυτονόητες κρατικές ευθύνες, αν η ανασφάλεια, η αποξένωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός στην πιο αποτρόπαια μορφή του, η πορνεία, τα ναρκωτικά, η εγκληματικότητα και η διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων θεριεύουν, αν η αμάθεια, ο αναλφαβητισμός, οι ανισότητες κάθε τύπου αλλά και η σταδιακή έκπτωση της πολυδιάστατης μορφωτικής και πολιτισμικής διάστασης της παιδείας σε

μονοδιάστατη τεχνική-επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, παίρνουν όλο και πιο ανησυχητικές διαστάσεις.

Την θεώρηση αυτή επιχείρησαν και επιχειρούν να αμφισβητήσουν τα τελευταία χρόνια από διαφορετικές οπτικές, αμέσως ή εμμέσως αρκετοί επιστήμονες, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, βιολόγοι, μηχανικοί, φιλόσοφοι κ.λ.π. στο πλαίσιο μη ιδρυματικών εργασιών τους χωρίς όμως μέχρι σήμερα να έχει συγκροτηθεί μια συνεκτική εναλλακτική θεωρία για την «ανάπτυξη».

Έτσι, προκύπτει ως εκ των ων ουκ άνευ προτεραιότητα, η ανάγκη διαμόρφωσης, μιας κοινά αποδεκτής διεπιστημονικής και ολοκληρωμένης θεωρίας για την «ανάπτυξη», η οποία να εναρμονίζεται με την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας την οποία η «ανάπτυξη» καλείται με ανάλογο τρόπο να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα (Rokos, 1972, 1976, 1995a, Ρόκος, 1995β, 1995γ, 1998).

Ουσιαστική συμβολή σ' αυτή την κατεύθυνση θα ήταν, οι διεθνείς και υπερεθνικοί οργανισμοί, οι κυβερνήσεις αλλά και οι φορείς του δημοσίου, του κοινωνικού και του ιδιωτικού τομέα, οι επιστήμονες, οι πολιτικοί, οι πολίτες και οι οργανώσεις τους, να συμφωνήσουν σ' ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας και κατανόησης της έννοιας, των αξιών, των στόχων και αυτού καθ' εαυτού του περιεχομένου της «ανάπτυξης» και των εγγενών πραγματικών διαστάσεών της, ώστε στην περίπτωση που πράγματι την επιδιώκουν, οι σχετικές αποφάσεις και δράσεις τους να είναι συμβατές μεταξύ τους και αξιόπιστες, να μην αλληλοαναιρούνται, να σχεδιάζονται σωστά, να συντονίζονται συστηματικά και να προωθούνται συλλογικά και μεθοδικά, ώστε κάποτε να φέρουν τα «προσδοκώμενα» αποτελέσματα.

Να επιτευχθεί όμως μια τέτοια συμφωνία δεν είναι και εύκολο εγχείρημα, γιατί πέραν των αυτονοήτως διαφορετικών προσεγγίσεων των διπόλων κεφαλαίου-εργασίας και «αναπτυγμένων» χωρών του βορρά και «αναπτυσσόμενων» του νότου, ακόμα και ο κάθε πολίτης, με βάση τόσο το αξιακό, ιδεολογικό, κοσμοθεωρητικό, πολιτικό και πολιτισμικό, όσο και το επιστημονικό και επαγγελματικό του «ιδίωμα» αλλά και τις εμπειρίες της καθημερινής του ζωής, είτε υπερτιμά ή υποτιμά συγκεκριμένες διαστάσεις της «ανάπτυξης», ως αντικειμενικά αξιολογικής και υποκειμενικής έννοιας, περιορίζοντάς την συνήθως με τοπικά, θεματικά και/ή τομεακά κριτήρια, στα οικειότερα μ' αυτόν και πλέον «συμφέροντα» πεδία.

Έτσι, κάποιος μπορεί να θεωρεί κυρίαρχη την οικονομική διάσταση της «ανάπτυξης» μιας περιοχής/περιφέρειας, π.χ. είτε όλης της Ηπείρου ή του προικισμένου με συγκεκριμένα φυσικά και πολιτισμικά διαθέσιμα χωριού του, αγνοώντας, όχι μόνο τις ανάγκες των λιγότερο ευνοημένων γειτονικών

χωριών αλλά και τις γενικότερες κοινωνικές και αναπτυξιακές ανάγκες της Ηπείρου ως συνόλου και παραβλέποντας τις κάθε τύπου δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Κάποιος άλλος, πεισμένος απ' τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις και τα διαβάσματά του, μπορεί να θεωρεί ότι η «μονοκαλλιέργεια» του τουρισμού μπορεί να δώσει τη μόνη λύση στο «αναπτυξιακό» πρόβλημα της Ηπείρου, αγνοώντας την ανάγκη πολυδιάστατων προϋποθέσεων υποδομών, εκπαίδευσης και στήριξης της τουριστικής προσπάθειας από αντίστοιχα αναπτυγμένους τον πρωτογενή, το δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα της παραγωγής.

Η μιμητική όμως αναπαραγωγή και η άκριτη μεταφορά, του όχι αιώνιου , ανισόρροπα αποδοτικού και συγκεντρωτικού μοντέλου των υπερκορεσμένων κοσμοπολίτικων τουριστικών θερέτρων της Κέρκυρας, της Ρόδου και της Κρήτης, στην κυρίως ορεινή, εγκαταλειμμένη απ' τους κατοίκους της και με σημαντικότατο αναξιοποίητο οικιστικό και πολιτισμικό πλούτο Ήπειρο, θα συνεπαγόταν αναπόδραστα δυσμενέστατες επιπτώσεις στο φυσικό, το κοινωνικοοικονομικό και το πολιτισμικό επίπεδο της ευρύτερης περιοχής.

Απ' την άλλη μεριά, πέρα απ' τις παραπάνω ενδεικτικές και μόνο, «μερικές» και αποσπασματικές αντιλήψεις για την «ανάπτυξη», υπάρχουν και κυκλοφορούν και πολλές άλλες, με αποχρώσεις κρατοκεντρικές, οι οποίες εναποθέτουν αποκλειστικά στο κράτος όλες τις σχετικές ευθύνες, αγνοώντας ή υποτιμώντας στην πραγματικότητα, τόσο τις ευθύνες αλλά και τις δυνατότητες των πολιτών και των ενώσεών τους, όσο και τις δυνάμει πρωτόβουλες δράσεις και ενέργειές τους για σχεδιασμένη και αποτελεσματική αξιοποίηση δημόσιων, εθνικών και κοινοτικών πόρων στην «αναπτυξιακή» προσπάθεια. Οι πόροι αυτοί σύμφωνα με τα ειωθότα, συνήθως, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς «απορροφούνται» την τελευταία στιγμή και απολύτως αντιαναπτυξιακά.

Παρά την προς τα έξω εριστική και διαφορετική, αλλά εντούτοις ταυτόσημη στη βάση της αντίληψη, για την οικονομική μεγέθυνση με νεοφιλελεύθερες και ακρότατα, μέχρις ασυδοσίας, ανταγωνιστικές μεθόδους, ως την κυρίαρχη κατεύθυνση της «αναπτυξιακής» στρατηγικής από τις πολιτικές δυνάμεις που εναλλάσσονται στην εξουσία στον σύγχρονο κόσμο μετά την κατάρρευση των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού», και την, υποτίθεται, διαμετρικά αντίθετη αντίληψη των όσων σοβαρών, μικρών, «καθαρών», «ορθόδοξων» ή και «εκσυγχρονιστικών» αριστερών και εναλλακτικών οικολογικών πολιτικών δυνάμεων, για μια «άλλη» σύμμετρη, ισόρροπη και αποκεντρωμένη ανάπτυξη της κάθε χώρας, οι πολίτες που τις ακολουθούν, στην συντριπτική τους πλειοψηφία αναγνωρίζουν στο κράτος

και την κάθε φορά κυβέρνηση, σε εθνικούς σχηματισμούς (όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση) και σε διεθνείς οργανώσεις (όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και η Διεθνής Τράπεζα), την κύρια ευθύνη και τον αποκλειστικό ρόλο καθορισμού της «αναπτυξιακής» πορείας της κάθε χώρας σε πλανητικό επίπεδο, αλλά και της ιδεολογίας και της ποιότητας της «ανάπτυξης». Και αυτό ανεξάρτητα από το αν συντάσσονται ή αντιτάσσονται στις συγκεκριμένες επιλογές τους.

Από τη «βιώσιμη» στην «αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη»

Έτσι, γίνεται επιτακτικό το να βγάλουμε επιτέλους από τα εισαγωγικά του τον αξιολογικό όρο «ανάπτυξη», και να του αποδώσουμε το πραγματικό και εξαιρετικά απλό νόημά του, όπως μπορεί να το καταλάβει -και το καταλαβαίνει- ο κάθε άνθρωπος, πλούσιος ή φτωχός, επιστήμονας ή αναλφάβητος, κάτοικος της πόλης ή του χωριού, στην καθημερινή ζωή του.

Και να ένα παράδειγμα – υπόθεση εργασίας γι' αυτό. Όταν λέμε ότι τα παιδιά μας, (ή τα παιδιά των φίλων μας, ή τα παιδιά όλου του κόσμου) θέλουμε ή ευχόμαστε ν'αναπτυχθούν, είναι απολύτως σίγουρο ότι δεν εννοούμε να γίνουν τετρακόσια κιλά βαριά, ή τρία μέτρα ψηλά.

Στην έννοια «ανάπτυξη» των παιδιών, δίνουμε όλοι αυθορμήτως, το αυτονοήτως εγγενές, πολυδιάστατο, θετικό, δημιουργικό και ολοκληρωμένο νόημά της, το οποίο καλύπτει ταυτόχρονα και αρμονικά, την «όλη», σωματική, ψυχική, πνευματική και συναισθηματική τους υγεία και εξέλιξη, την ομαλή, ειρηνική, δημοκρατική και δημιουργική τους ένταξη και λειτουργία ως συνειδητών, υπεύθυνων και ενεργών πολιτών στο φυσικό, οικογενειακό, φιλικό, κοινωνικό, σχολικό και εργασιακό τους αργότερα περιβάλλον και γενικότερα την με ήθος, «αρετήν και τόλμη», μόρφωση και ευτυχία τους.

Από το 1963 και δώθε υποστηρίζω, ότι παρόμοιο θα πρέπει να είναι και το περιεχόμενο που δίνουμε στο γενικότερο όρο «ανάπτυξη» σε πλανητικό, υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Στις σχετικές εργασίες μου επιχείρησα να τεκμηριώσω **ότι η ανάπτυξη, είτε θα είναι ολοκληρωμένη, δηλαδή ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου μέρος είναι ο άνθρωπος, ή δεν θα υπάρχει καθόλου** (Ρόκος, 1963, 1964, 1967, 1970, 1972, 1975, 1977, 1980, 1986, 1988, 1993, 1994, 1995, 1998).

Η ανάγκη όμως αυτής της πολυσήμαντης διαλεκτικής αρμονίας, συμμετρίας και ισορροπίας στη διαδικασία ολοκλήρωσης του «οικονομικού» με το «κοινωνικό», το «πολιτικό» και το «πολιτισμικό», με την κατάλληλη και σε αρμονία με τη φύση, τις παραδόσεις αλλά και τις προόδους της επιστήμης και τεχνικής τεχνολογία σε κάθε σχέδιο και πρόγραμμα ανάπτυξης, δεν είναι δυστυχώς ακόμη ευρέως κατανοητή και παραδεκτή σήμερα, όχι μόνο από την κυρίαρχη πλανητική υπερδύναμη της νέας τάξης, την παγκοσμιοποιημένη και ανταγωνιστική αγορά της, τις κεντρικές τράπεζες και τα χρηματιστήρια των ομοδόξων δυνάμει ανταγωνιστών της, αλλά ούτε και από τις φερόμενες ως «προοδευτικές», «σοσιαλιστικές» ή «σοσιαλδημοκρατικές» πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες αδυνατούν να διατυπώσουν ένα εναλλακτικό όραμα και αξιακό σύστημα για την ανθρωπότητα, έξω και πέρα από τις κυρίαρχες προδιαγραφές της μονοδιάστατης και μακροπρόθεσμα ακρότατα ανταγωνιστικής και γι' αυτό επικίνδυνης νεοφιλελεύθερης οικονομικής μεγέθυνσης.

Η προοδευτικότερη και μόνο θεωρητικά ανεκτή από τη νέα τάξη αντίληψη για την «ανάπτυξη», αυτή της «αειφόρου ή βιώσιμης ή διατηρήσιμης ανάπτυξης» της έκθεσης της Επιτροπής Brundtland (World Commission on Environment and Development / W.C.E.D.), περιορίζεται, (αφού η Επιτροπή κάνει μια σειρά σωστών διαπιστώσεων, για τη διηνεκή αύξηση των ανισοτήτων, της φτώχειας και της περιθωριοποίησης στη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών και όχι μόνο στις «αναπτυσσόμενες» χώρες του τρίτου κόσμου, αλλά και στα γκέτο και τις φτωχές περιφέρειες των αναπτυγμένων χωρών, από τα Απαλάχια Όρη των Η.Π.Α. ως την Ήπειρο), στην ανάγκη λήψης μέτρων λελογισμένης και ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών διαθεσίμων του πλανήτη μας, για να αρκέσουν και για τις επόμενες γενιές.

Ο ορισμός της «βιώσιμης ανάπτυξης», ως της «ανάπτυξης», «που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των επομένων γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες» (W.C.E.D., 1987), προκαλεί πολλά και τεράστια, βάσιμα και θεμιτά ερωτηματικά, σε επίπεδο θεωρίας και πράξης, τόσο για τους επιστήμονες οι οποίοι ασχολούνται με τα θέματα «ανάπτυξης» και για τους πολιτικούς που τα διαχειρίζονται, όσο όμως και για όλους τους σκεπτόμενους πολίτες και εργαζομένους του πλανήτη μας.

Η «βιώσιμη ανάπτυξη», θα αφορά όλους τους ανθρώπους σε κάθε χώρα και κάθε περιφέρειά της και όλες τις ανάγκες τους;

Ποιες άραγε είναι οι ανάγκες αυτές; Ποιων; Ποιοι τις καθορίζουν; Με βάση ποια κριτήρια και πώς; Είναι οι ίδιες για κάθε γωνιά του πλανήτη και για κάθε πολιτισμό; Για τις «αναπτυγμένες» δυτικές καπιταλιστικές χώρες

και για όλες τις περιφέρειες και τις κατηγορίες πληθυσμού τους; Για τις αναδυόμενες οικονομίες της ανατολής; Για τις κατεστραμμένες πρώην κομμουνιστικές και νυν χυδαία αγοραίες καπιταλιστικές οικονομίες; Για τις οικονομίες των «αναπτυσσομένων» χωρών του τρίτου κόσμου;

Και ποιες είναι οι ιεραρχήσεις προτεραιοτήτων ικανοποίησής τους στο χώρο και στο χρόνο;

Ποιος μπορεί να καθορίσει τις μελλοντικές ανάγκες των επομένων γενεών; και πώς;

Και στην ικανοποίηση αυτών των αναγκών, πως συνεκτιμώνται και αντιμετωπίζονται τα θέματα: παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης (και με ποιες παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις και δυνάμεις), ενδογενεακής και διαγενεακής δικαιοσύνης για όλες τις κοινωνικές τάξεις, σεβασμού και προστασίας των ανθρωπίνων, ατομικών, πολιτικών, κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων και του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, καταπολέμησης της αμάθειας, και εξάλειψης της φτώχειας, της καταπίεσης, της ανεργίας κ.λ.π.;

Καμμιά κυβέρνηση και καμμιά αντιπολίτευση δεν θέλει, αλλά και δεν μπορεί βέβαια αντικειμενικά ν' απαντήσει σ' αυτά τα τόσο πολύπλοκα ερωτηματικά, χωρίς να προηγηθεί μια σοβαρή, σε πλανητικό επίπεδο, προσπάθεια συστηματικής διεπιστημονικής συνεργασίας και διεξοδικής και ολοκληρωμένης διερεύνησης των σχετικών προβλημάτων.

Στην κατεύθυνση αυτή, μια ενδιαφέρουσα προσπάθεια, που επιδέχεται όμως πολλές αναγνώσεις, εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια για την εκτίμηση της ανθρώπινης ανάπτυξης (human development), -η οποία περιέργως φαίνεται μερικά να αυτονομείται θεωρητικά και πρακτικά από την όλη «ανάπτυξη» και την κυρίαρχη αντίληψη γι' αυτήν- με τη δημοσιοποίηση από το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (United Nations Development Programme, U.N.D.P.) των σχετικών ετήσιών του εκθέσεων.

Συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P., 1999), το 1997, μια εικόνα, ενδεικτική, της «ανάπτυξης» στον σύγχρονο κόσμο, αλλά και της φύσης και της ποιότητάς της τεκμηριώνεται επαρκώς από το ότι:

(α) το πλουσιότερο 20% του πληθυσμού της γης, μοιραζόταν το 86% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (Α.Ε.Π.), το μέσων εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 13%, ενώ το φτωχότερο 20% μοιραζόταν μόλις το 1% του παγκόσμιου Α.Ε.Π.,

(β) το πλουσιότερο 20% μοιραζόταν το 82% των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, το μέσων εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 17% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,

(γ) το πλουσιότερο 20%, μοιραζόταν το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων, το μέσων εισοδημάτων 60% το 31% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,

(δ) το πλουσιότερο 20% διέθετε το 93,3% των χρηστών του διαδικτύου, το μέσων εισοδημάτων 60% διέθετε το 6,5% και το φτωχότερο 20% διέθετε μόλις το 0,2%,

(ε) οι χώρες του O.E.C.D. με το 19% του παγκόσμιου πληθυσμού της γης είχαν το 71% του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, το 58% των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 91% του συνόλου των χρηστών του διαδικτύου.

(στ) οι διακόσιοι πλουσιότεροι άνθρωποι του πλανήτη υπερδιπλασίασαν την καθαρή αξία των περιουσιών τους στα τέσσερα χρόνια ως το 1998 σε 1 τρις δολάρια, περισσότερα δηλαδή απ' όσα κατέχει το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ οι τρεις μεγαλύτεροι δισεκατομμυριούχοι είχαν ενεργητικό μεγαλύτερο από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν όλων των ελάχιστα αναπτυγμένων χωρών και των 600 εκατομμυρίων κατοίκων τους.

Παρά την πρόοδο που επιτεύχθηκε τον εικοστό αιώνα και η οποία εκτιμάται από την Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 1999 του U.N.D.P. ως τεράστια, η φτώχεια και η κοινωνική ανισότητα εξακολουθούν να βρίσκονται παντού, τόσο στις «αναπτυσσόμενες» όσο και στις «αναπτυγμένες» χώρες.

Συγκεκριμένα,

(α) στις «αναπτυσσόμενες» χώρες, με τρομακτικές και στο εσωτερικό τους ανισότητες σε περιφερειακό και πολιτικό επίπεδο αλλά και μεταξύ ανδρών και γυναικών,

- περισσότεροι από το ένα τέταρτο των 4.5 δις κατοίκων τους εξακολουθούν να μη έχουν πρόσβαση στη γνώση και στις ελάχιστες ατομικές και δημόσιες υπηρεσίες, το δε προσδόκιμο της ζωής τους δεν ξεπερνά τα 40 χρόνια,
- περίπου 1.3 δις του πληθυσμού τους δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό,
- περίπου 840 εκατομμύρια ανθρώπων υποσιτίζονται,
- περίπου 1.3 δις του πληθυσμού τους ζουν με εισόδημα μικρότερο από 1 δολάριο την ημέρα (στοιχεία του 1987),
- ένα στα εφτά παιδιά δεν αποκτά ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση κ.λ.π.

(β) στις βιομηχανικές ή αλλιώς «αναπτυγμένες» χώρες απ' την άλλη μεριά, και πάλι με σημαντικότατες εσωτερικές ταξικές και περιφερειακές ανισότητες,

- ένας στους οκτώ κατοίκους ακόμη και των πλουσιοτέρων χωρών του κόσμου επηρεάζεται από κάποια από τα στοιχεία της ανθρώπινης φτώχειας, όπως η μακροχρόνια ανεργία, ένα εισόδημα κάτω από το όριο φτώχειας, η μη δυνατότητα να διαβάζουν και να γράφουν, το μέγιστο δυνατό όριο ζωής τους των 60 χρόνων.

Παρ' όλα αυτά, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και ερευνητές, επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων, εκπαιδευτικοί, πολιτικοί και πολίτες, αθώοι και αμέριμνοι μηρυκάζουν τα τελευταία χρόνια αποκλειστικά τα της συμβατής με τα συμφέροντα των παγκοσμιοποιημένων αγορών «βιώσιμης ανάπτυξης», την θεσμοποιούν, την θεοποιούν, την καταναλώνουν σε όλα τα επίπεδα, και κάθε αντίθετη φωνή και επιχείρημα, στην καλύτερη περίπτωση αγνοούνται επιδεικτικά από την νέα τάξη και τους απανταχού πολιτικούς και ακαδημαϊκούς υπαλλήλους της, ενώ στη χειρότερη, γραφικοποιούνται από την κυρίαρχη αντίληψη και πολιτική των χειραγωγούμενων από τις αγορές Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Η έννοια και η λογική της ολοκληρωμένης ανάπτυξης την οποία υποστηρίζω, υπερκερνά την «μερικώς» ορθή, αλλά διαχειριστική σε τελευταία ανάλυση, λογική της «βιώσιμης ανάπτυξης», για να οδηγήσει τη σκέψη και την ατομική και συλλογική, επιστημονική, πολιτική και κοινωνική δράση, (αν καταστεί επαρκώς πειστική για τους περισσότερους), στην επιδίωξη μιας πραγματικά αξιοβίωτης ανάπτυξης για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη δεν θα μετριέται με πλασματικούς στην πράξη δείκτες όπως το ακαθάριστο εθνικό προϊόν ή το κατά κεφαλήν εισόδημα, ούτε με απλούς ή σύνθετους δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης και με στατιστικές οι οποίες έντεχνα θα αποκρύπτουν συχνά τα στοιχεία της πραγματικότητας, για να τεκμηριώσουν ότι όταν τα πράγματα πάνε καλά στις αγορές, τότε κάθε χρόνο θα γίνονται για όλους καλύτερα.

Γιατί από το 1990 που εκδόθηκε η πρώτη έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη μέχρι το 1999 που εκδόθηκε η δέκατη, κάθε ευγενές ευχολόγιο, συμπεριλαμβανομένων των διακηρύξεων του Rio το 1992 και των αποφάσεων του Kyoto το 1997 για λιγότερη φτώχεια και στέρηση, για μικρότερη καταστροφή του περιβάλλοντος, για λιγότερη κοινωνική αστάθεια και περιθωριοποίηση ανθρώπων και κρατών, για λιγότερη ανισότητα μεταξύ των πολιτών ενός κράτους αλλά και μεταξύ των κρατών και για λιγότερη παραβίαση των ανθρωπίνων, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, σε συνθήκες διατήρησης των πλεονεκτημάτων των παγκοσμίων αγορών, του ανταγωνισμού και της οικονομικής αποδοτικότητας των φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων, αποδεικνύεται

αδύνατο να έχει και την παραμικρή τύχη υλοποίησης, ακόμη και για τους πιο καλόπιστους απολογητές της παγκοσμιοποίησης.

Τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ βεβαιώνουν π.χ. ότι περισσότερες από 80 χώρες εξακολουθούν να έχουν κατά κεφαλήν εισόδημα μικρότερο απ' όσο είχαν δέκα ή περισσότερα χρόνια πριν. (U.N.D.P., 1999)

Αλλά ακόμη και ο θεοποιημένος από τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης ανταγωνισμός κινδυνεύει από την ασυδοσία του κεφαλαίου που αυτές εξέθρεψαν και οι αφελείς θεωρούν ότι μπορεί να συμβάλει σε μια καλύτερη ζωή όλων των ανθρώπων στο κοινό μας σπίτι, τον πλανήτη γη.

Με το πρόσφατο κύμα των συγχωνεύσεων και εξαγορών, πάντα σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ, ως το 1998 οι δέκα π.χ. μεγαλύτερες εταιρίες παραγωγής φυτοφαρμάκων ήλεγχαν το 85% μιας παγκόσμιας αγοράς 31 δις δολαρίων, ενώ οι δέκα μεγαλύτερες εταιρίες τηλεπικοινωνιών το 86% μιας παγκόσμιας αγοράς 262 δις δολαρίων.

Οι συγχωνεύσεις όμως και οι εξαγορές, (οι οποίες επεκτείνονται και στα πεδία της ενέργειας, της πληροφορικής, της αυτοκινητοβιομηχανίας κ.λ.π.), οδηγούν αναπόδραστα σε υπερσυγκέντρωση πλούτου και υπερσυσσώρευση μονοπωλιακής οικονομικής αλλά και πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής δύναμης, σε διαπλοκή συμφερόντων με κυβερνήσεις και αντιπολιτεύσεις, σε απολύσεις εργαζομένων κ.λ.π.

Η πραγματικότητα, ακόμα και μέσα από τις λίγες παραπάνω γραμμές της τελευταίας «Έκθεσης για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη –1999» του ΟΗΕ (U.N.D.P., 1999), επιβεβαιώνει τον Κ.Μάρξ, για το ότι σε συνθήκες καπιταλισμού, αναπόδραστα, οι φτωχοί θα συνεχίσουν να γίνονται φτωχότεροι και οι πλούσιοι πλουσιότεροι.

Σήμερα, μόνο ο Μπιλ Γκέιτς π.χ. έχει πια περιουσία, μεγαλύτερη από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν της Πορτογαλίας, ενώ το μερίδιό του στη Microsoft υπερτριπλασιάσθηκε το 1999 (93 δις δολάρια), σε σχέση με το 1998 (30 δις δολάρια).

Κάθε μέρα σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΗΕ, για την «ανθρώπινη ανάπτυξη», «περισσότερα από 1,5 τρις δολάρια ανταλλάσσονται στις αγορές συναλλάγματος και περίπου το ένα πέμπτο από τα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες κάθε χρόνο αποτελούν αντικείμενο εμπορίας».

Σ' αυτό συνέβαλε και συμβάλει δραματικά μεταξύ άλλων και η μονοδιάστατη επιστράτευση της επιστήμης, της έρευνας και της τεχνολογίας, (μέσω της διαφορικής και επιλεκτικής χρηματοδότησης και προώθησης των ενδιαφερόντων και συμφερόντων τις δυνάμεις της κυρίαρχης οικονομικής -με την έννοια της αύξησης- παγκοσμιοποίησης, σχετικών πεδίων), για την ανάπτυξη, επέκταση και λειτουργία από απόσταση νέων αγορών συναλλάγματος και κεφαλαίου διασυνδεδεμένων

εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο σε πλανητική κλίμακα σε πραγματικό χρόνο.

Πραγματικά, η τηλεματική και η διαστημική τεχνολογία, με την κινητή τηλεφωνία, τα δίκτυα των μέσων μαζικής και ειδικής επικοινωνίας, το διαδίκτυο και τις συνδέσεις μ' αυτό των τραπεζών, των χρηματιστηρίων και των διεθνών, (κυρίως κερδοσκόπων) επενδυτών, στήριξαν αποφασιστικά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (World Trade Organization) με πολυμερείς συμφωνίες για το εμπόριο, τις υπηρεσίες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και με ισχυρούς μηχανισμούς υλοποίησης των πολιτικών του, να αποκτήσει, όπως και οι πολυεθνικές εταιρίες, θεωρητικά αλλά και στην πράξη, μεγαλύτερη οικονομική αλλά και κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική δύναμη από τις εθνικές κυβερνήσεις και τους πολίτες του κόσμου.

Η επιχειρούμενη να τεκμηριωθεί και να διαδοθεί αντίληψη, ότι τα αγαθά μιας τέτοιας παγκοσμιοποίησης και οι σχετικές τεχνολογίες αιχμής μπορούν να αξιοποιηθούν εξ ίσου και από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και τους πολίτες του κόσμου για επικοινωνία και συντονισμό της δράσης τους ακόμη και ενάντια σ' αυτήν, σύντομα θα αποδειχθεί ανιστόρητη και στην καλύτερη περίπτωση θα οδηγήσει σε αιχμιακές, θεαματικές ολιγοήμερες «δράσεις», οι οποίες όπως στο Σηάτλ θα μπορούν να ενσωματωθούν στο σύστημα δυσφημούμενες απ' αυτό, ως «μοιραία, εκτονωτικά, επεισόδια του περιφερόμενου διεθνούς πλέον και ετερόκλητου υπερσυντηρητικού έως και αναρχικού περιθωρίου».

Έτσι, αν ληφθούν υπ'όψη και τα τεράστια υπερκέρδη του τοκογλυφικού συνήθως τραπεζικού και του χρηματιστηριακού κεφαλαίου, τα οποία, με τη βοήθεια των τεχνολογιών αιχμής και ιδιαίτερα της τηλεματικής, πραγματοποιούνται σε κλάσματα δευτερολέπτου στα κερδοσκοπικά «αναπτυξιακά» παιχνίδια των καλούμενων κατ' ευφημισμόν διεθνών «επενδυτών», προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα, ότι ο αφελής θεωρητικά ορισμός αλλά και πολύ περισσότερο το περιεχόμενο της έννοιας της «βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης» και οι ποικίλοι (αφελείς στην καλύτερη περίπτωση) οπαδοί και απολογητές τους, μπορούν να αξιοποιηθούν και αξιοποιούνται κατάλληλα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης των αγορών, για να μεταμφιέσουν επί το «εκσυγχρονιστικά προοδευτικότερο», την αγριότερη μέχρι σήμερα εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο.

Γι' αυτό και η «αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη», καμμία και σε κανένα επίπεδο σχέση, συνάφεια ή συγγένεια έχει με την φερόμενη ως «βιώσιμη» ή «αειφόρο ανάπτυξη».

Και μόνο το γεγονός, ότι εφευρίσκονται βολικοί όροι και θεωρίες, όπως ο «πράσινος ή φυσικός καπιταλισμός» και ότι οι λέξεις, έννοιες και

πολιτικές κλειδιά, όπως «ανταγωνιστικότητα», «επιχειρηματικότητα» και «οικονομική˙ ανταποδοτικότητα», σηματοδοτούνται και σημασιοδοτούνται, ακόμα και από το Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Εθνών και τις πολυσχιδείς δραστηριότητές του (http://www.unu.edu/), αλλά και από εθνικές νομοθεσίες του συρμού, (και από την ελληνική, με τον Νόμο 2742, ΦΕΚ 207 της 7ης Οκτωβρίου 1999 για το χωροταξικό σχεδιασμό, την αειφόρο ανάπτυξη και άλλες διατάξεις και τον Νόμο 2508, ΦΕΚ 124 της 13ης Ιουνίου 1997 για τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις), ως απολύτως συμβατά με την «βιώσιμη» ή «αειφόρο ανάπτυξη» ιδεώδη και οράματα για τη σωτηρία του πλανήτη, την ίδια ώρα που η λεηλασία του τρίτου κόσμου και η καταστροφή του φυσικού και ανθρώπινου πλανητικού περιβάλλοντος συνεχίζονται, επιδεινούμενες, αποδεικνύει ότι κονιορτοποιείται, ακόμη και για τους πιο καλόπιστους, η όποια αξιοπιστία της βιωσιμότητας ή αειφορίας (sustainability) της επαγγελόμενης «ανάπτυξης».

Γιατί π.χ. πως μπορεί να επιτευχθεί «βιώσιμη» ανάπτυξη:

(α) στο πεδίο της διατροφής, όταν πέρα από τις φτωχές χώρες που λιμοκτονούν και θα εξακολουθήσουν να λιμοκτονούν, ακόμα και για τις χώρες του πλούσιου βορρά η θεοποιημένη πλέον στις συνθήκες κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού ανταγωνιστικότητα και η επιδίωξη της μέγιστης κερδοφορίας των σχετικών πολυεθνικών επιχειρήσεων, οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια, στις τρελές αγελάδες, τις ζωοτροφές με διοξίνες και από πτώματα αρρώστων ζώων, στα μεταλλαγμένα φυτικά προϊόντα, στην κλωνοποίηση κ.λ.π., με αναπόδραστες δυσμενείς συνέπειες, όχι μόνο στην σωματική και ψυχική υγεία των πολιτών τους και στις ηθικές αξίες της ζωής των ανθρώπων, αλλά ακόμη και σ' αυτά τα ίδια τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα μιας υγειούς (θεωρητικά) καπιταλιστικής οικονομίας, η οποία κατά τον πατέρα της Adam Smith θα προήγαγε, μέσω της «εν ελευθερία και ασφαλεία» επιδίωξης του ατομικού συμφέροντος κάθε ανθρώπου, το κοινωνικό συμφέρον.

(β) στο πεδίο της παραγωγής τεχνικών έργων, όταν ο ανηλεής ανταγωνισμός οδηγεί τις σχετικές μειοδοτικές διαγωνιστικές διαδικασίες είτε σε κακόγουστο θέατρο διαπλεκομένων συμφερόντων, ή σε εξευτελιστικά μεγάλες εκπτώσεις οι οποίες μοιραία θα συνεπάγονται: βέβαιες κακοτεχνίες, μη σεβασμό των απαραίτητων τεχνικών και χρονικών προδιαγραφών, μεγάλους κινδύνους για την ασφάλεια των χρηστών των έργων αυτών, (οι απώλειες ανθρωπίνων ζωών από καταρρεύσεις κτιρίων σε σεισμούς, από ελλειπή μέτρα ασφαλείας λειτουργίας χώρων, μεταφορικών μέσων κ.λ.π. βρίσκονται

δυστυχώς στην καθημερινή ειδησεογραφία των ΜΜΕ όλων των χωρών) και το συνηθέστερο σε μη ολοκλήρωση, σε εγκατάλειψή τους και σε έναρξη ατέρμονων και απολύτως βλαπτικών για το δημόσιο συμφέρον δικαστικών διαδικασιών, με νομοτελειακά αναμενόμενη και την διασπάθιση πολύτιμων οικονομικών πόρων.

(γ) στα πεδία της επιστήμης, της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας, όταν ο χωρίς ηθικούς φραγμούς ωφελιμιστικός ανταγωνισμός υποκαθιστά μέσα από τα εκπαιδευτικά συστήματα της κυρίαρχης ιδεολογίας την ευγενή και δημιουργική άμιλλα, και η εκπαιδευτική διαδικασία από ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας, μόρφωση και πολιτισμός εκφυλίζεται σε μονοδιάστατη τεχνοκρατική κατάρτιση κατάλληλων για την μεγιστοποίηση της κερδοφορίας και της ισχύος των πολυεθνικών εταιρειών μελλοντικών εργαζομένων. Βέβαιη μακροπρόθεσμα συνέπεια μιας τέτοιας κοντόφθαλμης επιλογής είναι ότι έτσι θα υπονομευθούν ακόμα και τα ίδια τα συμφέροντα μιας υγειούς (θεωρητικά) καπιταλιστικής οικονομίας, μια που τα Πανεπιστήμια, τα οποία ιδιωτικοποιούνται σ' όλον τον κόσμο όλο και περισσότερο, για να γίνουν συμβατότερα με τις διαρκώς αυξανόμενες και κυρίως πλασματικές ανάγκες μιας διαρκώς αυξανόμενης και επεκτεινόμενης παραγωγής και κατανάλωσης (που θα εξακολουθεί να απομυζά και να διασπαθίζει κυρίως τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα του φτωχού νότου και όχι μόνο), δεν θα μπορούν πλέον να παράγουν με την έρευνα νέα γνώση.

Οι έννοιες του «όλου», του «συνόλου» και του «μέρους» στη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και την «βιωσιμότητα» της ανάπτυξης

Η κάθε φορά συγκεκριμένη στο χώρο και το χρόνο φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα αποτελεί την αδιάσπαστη διαλεκτική ενότητα των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των στοιχείων, φαινομένων και δράσεων που τις συγκροτούν, και γι' αυτό ένα οργανικό «όλον» και όχι «σύνολον» διακριτών, ανεξαρτήτων μεταξύ τους και αυτονόμων μερών τα οποία υποτίθεται ότι αθροιζόμενα μηχανιστικά την συναπαρτίζουν. (Ρόκος 1980, 1998)

Έτσι, για να τη γνωρίσουμε, να την κατανοήσουμε, να τη μελετήσουμε και να την αναλύσουμε ως «όλον», δεν μπορούμε να αρκεσθούμε, ούτε στις μερικές, ειδικές προσεγγίσεις «μερών» της, με τις δυνατότητες των ειδικών μεθοδολογικών εργαλείων των επιμέρους επιστημών, αλλά ούτε και στις

πραγματικά περισσότερες, αλλά εν τούτοις όχι επαρκείς, δυνατότητες του αθροίσματός τους, που θα συγκροτούσε μια σχετικά καλύτερη «πολυεπιστημονική» μεθοδολογία.

Απαιτείται συνεπώς μια ολοκληρωμένη (με την έννοια: τείνουσα διηνεκώς προς ολοκλήρωση), διαλεκτική και διεπιστημονική μεθοδολογία, μ' άλλα λόγια το οργανικό «όλον» της αλληλεπίδρασης και συνεργιστικής σύνθεσης των δυνατοτήτων των μεθοδολογιών των φυσικών και των θετικών επιστημών αλλά και των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου και των κατάλληλων σχετικών τεχνικών και τεχνολογικών εργαλείων, σύνθεσης η οποία θα εξασφαλίζει την βέλτιστη δυνατή αντίληψη και κατανόηση των στοιχείων, των χαρακτηριστικών και των νόμων, των μεγεθών και των ποιοτήτων των φαινομένων και των γεγονότων, των εξελίξεων και των διαδράσεων που συγκροτούν αλλά και διαμορφώνουν το «όλον» της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας (Ρόκος 1998).

Αν θεωρήσουμε, γενικά, για ν' αποφύγουμε τις αναπόδραστες μερικότητες. τη σύγχυση και τις αντιφάσεις των σχετικών μ' αυτή θεωριών και προσεγγίσεων (Rist 1997, Ρέππας 1991, WCED 1987, Ρόκος 1980, 2000), ότι:

> ανάπτυξη είναι μια «καλύτερη» ισορροπία κοινωνικών και ανθρώπινων σχέσεων και συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, απασχόλησης, διανομής και κατανάλωσης, σύμφωνα με τις αξίες και τις επιλογές των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, όπως αυτές μαχητικά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν, στο φυσικό περιβάλλον, με την συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική και την μέση κοινωνική συνείδηση (Ρόκος 1997),

η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας.

Έτσι, η αντικειμενική έννοια του «όλου» της ανάπτυξης δεν μπορεί

- ούτε να κατακερματισθεί στις μερικότητες των θεματικών /κλαδικών /τομεακών μορφών της, (οικονομική, αγροτική, βιομηχανική κλπ.), με αγνόηση των επιπτώσεων των δράσεών της στο φυσικό περιβάλλον και στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο,
- ούτε να εγκιβωτισθεί σε συγκεκριμένο χώρο, σε ένα κράτος ή σε μια περιφέρεια, με αγνόηση του τι αυτό συνεπάγεται για τον ευρύτερο, διεθνή και πλανητικό περίγυρό τους,

- ούτε να περιορισθεί στα χρονικά όρια ενός μικρού ή μεγάλου, μονοδιάστατου ή πολυδιάστατου, εθνικού ή υπερεθνικού σχετικού σχεδιασμού και προγράμματος αλλά και
- ούτε να αποκτήσει ως «αειφόρος» ή «βιώσιμη» (sustainable), με κύριο θεμέλιό της την μερικότητα της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων και των κάθε φύσης ενεργημάτων της, και τον παρενδυτικό και ψευδεπίγραφο γι' αυτήν επιθετικό προσδιορισμό της «ολοκληρωμένης», όταν αυτό αποκλείεται εκ προοιμίου από την αυτονόητη μερικότητα της σύλληψής της (Ρόκος 1998, 2000).

– Γιατί η συσσωρευμένη βιομηχανική «ανάπτυξη», π.χ. της Ελευσίνας, δεν μπορεί να συνεπάγεται ούτε την βιομηχανική αλλά ούτε και την οικονομική έστω ανάπτυξη της Ηπείρου ή της Ελλάδας, πολύ δε περισσότερο την ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική δική της ανάπτυξη, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό της φύσης και του ανθρώπου ως αναπόσπαστου μέρους της,

– γιατί η όποια «ανάπτυξη» των κέντρων, όχι μόνο δεν συνεπάγεται την ανάπτυξη των περιφερειών τους (και ακόμα περισσότερο των μειονεκτικών ορεινών και νησιωτικών περιοχών τους) αλλά συνηθέστατα έχει βαρύτατες συνέπειες στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους πεδίο,

– γιατί ακόμα και η οικονομική «ανάπτυξη» των αναπτυγμένων κρατών, όχι μόνο δεν επεκτείνεται σε όλους τους πολίτες τους αλλά τελείται σε βάρος τους και πολύ περισσότερο σε βάρος των αναπτυσσομένων κρατών, της συντριπτικής πλειοψηφίας του παγκόσμιου πληθυσμού και του πλανητικού φυσικού περιβάλλοντος και μάλιστα με διαρκώς αυξανόμενους ρυθμούς, όσο η υποτίθεται διμερής και πολυμερής «βοήθειά» τους στον τρίτο κόσμο και η επιδεικνυόμενη φραστικά και διακηρυκτικά ευαισθησία και το ενδιαφέρον τους αυξάνεται ονομαστικά (UNDP 1999, Ρόκος 2000) και

– γιατί το μερικό μηχανιστικό άθροισμα «βιωσιμοτήτων» π.χ. των «βιώσιμων επιχειρήσεων», όχι μόνο δεν συγκροτεί «όλον» βιωσιμότητας, αλλά ούτε καν «σύνολον» βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης στο χώρο και στο χρόνο. Πολύ δε περισσότερο δεν αποτελεί θεμέλιο και παράδειγμα βιώσιμης ανάπτυξης για την ίδια την κοινωνία.

Κάθε χρόνο, οι συγχωνεύσεις μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων πληθύνονται. Για να παραμείνουν «βιώσιμες» οι γιγαντιαίες πλέον βιομηχανίες και εταιρίες προχωρούν σε κλείσιμο μονάδων και αθρόες και μαζικές απολύσεις εργαζομένων με αυτονόητες τις πολυδιάστατες δυσμενείς επιπτώσεις της καλούμενης βιώσιμης ανταγωνιστικής τους ανάπτυξης στο

κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο και όχι μόνο των χωρών στις οποίες βρίσκεται η έδρα τους.

Στις αρχές του 2001, ακόμη και η υστέρηση των προσδοκώμενων κερδών έναντι εκείνων του αντίστοιχου τριμήνου του 2000 κατά 3%, μπορεί να έχει ως συνέπεια, για να διασφαλισθεί η βιωσιμότητα μιας μεγάλης πολυεθνικής αυτοκινητοβιομηχανίας, την απόλυση χιλιάδων εργατών, τεχνικών και υπαλλήλων.

Αποδεικτικά στοιχεία γι' αυτά βρίσκονται τα τελευταία χρόνια κάθε μέρα στις οικονομικές στήλες των έγκυρων εφημερίδων και σε επίσημες αρμόδιες διευθύνσεις στο διαδίκτυο.

Απλά παραδείγματα "βιωσιμότητας" και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη

Από τα παραπάνω φαίνεται καθαρά, ότι πυρήνας της έννοιας της βιωσιμότητας (sustainability), όπως και γραμματολογικά προκύπτει από τα λεξικά, είναι η ικανότητα κράτησης, στήριξης, συγκράτησης, συντήρησης, διατήρησης, δυνάμωσης του «μέρους», στη διαδικασία ανταγωνισμού του προς τα άλλα «μέρη» της ίδιας ή και μιας ευρύτερης ενότητας «μερών», οι οποίες όμως σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσαν να συγκροτήσουν «ολότητα», γιατί τότε θα αναιρείτο η πυρηνική τους δυναμική, δηλαδή η ανταγωνιστικότητα.

Όσοι υποστηρίζουν με την επιστημονική, πολιτική και/ή κοσμοθεωρητική τους μονομέρεια, την ανταγωνιστικότητα ως θεμέλιο της ανάπτυξης, την περιορίζουν ασφυκτικά και μόνο στην οικονομική της διάσταση και αποδέχονται σε τελική ανάλυση ως ιδεολογικό υπόβαθρο και κυρίαρχη αξία της το «ο θάνατός σου, η ζωή μου».

Όπου βέβαια ο θάνατος δεν αφορά μόνο στην αντίπαλη, μη επαρκώς ανταγωνιστική και γι' αυτό μη βιώσιμη τελικά επιχείρηση, αλλά και σε εκείνο το κομμάτι των επιστημόνων και εργαζομένων της νικηφόρου στον ανταγωνισμό βιώσιμης επιχείρησης (και των οικογενειών τους), που ενώ συνετέλεσε για πολλά χρόνια στην «ανάπτυξη» και κερδοφορία της, τώρα εκτιμάται και αποτιμάται ψυχρά ως περιττό βάρος και έρμα και απορρίπτεται και μάλιστα χωρίς να λαμβάνονται καθόλου υπ' όψη οι αναπόδραστες, όχι μόνο γι' αυτούς, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές συνέπειες, οι οποίες αργά ή γρήγορα θα επηρεάσουν δυσμενώς και την αντί πάσης θυσίας βιώσιμη επιχείρηση ως αναπόσπαστο «μέρος» της τοπικής, της εθνικής και της πλανητικής ανθρώπινης και φυσικής «ολότητας».

Έτσι, η έννοια «βιώσιμη ανάπτυξη», ως η ανάπτυξη που «έχει πιθανότητες ή δυνατότητες να επιζήσει», είναι α-νόητη για την ανάπτυξη ως «ολότητα» κατάλληλου μετασχηματισμού των σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας για να επιτευχθεί μια «καλύτερη», όπως ορίσθηκε στα παραπάνω, ισορροπία τους. Και μπορεί να αποκτά το νόημα που της αποδόθηκε προηγουμένως μόνο στη μερικότητα μιας ή περισσοτέρων επιχειρήσεων και/ή ενός ή περισσοτέρων συστημάτων ή ενεργημάτων.

Γιατί π.χ. μέσα από τις διαδικασίες ενός συνηθέστατα ασύδοτου και χωρίς κανόνες και ηθικούς φραγμούς ανταγωνισμού, δεν μπορεί λογικά κι αντικειμενικά να επιτευχθεί η βιωσιμότητα όλων ανεξαιρέτως των επιχειρήσεων, συστημάτων και ενεργημάτων και ούτε καν επιδιώκεται από τους θιασώτες της βιώσιμης ανάπτυξης (Ρόκος 2000).

Η φερόμενη από τους υποστηρικτές της ως ταυτόσημη με εκείνη της «βιώσιμης» έννοια της «αειφόρου ανάπτυξης», είναι και αυτή κατά τη γνώμη μου α-νόητη, γιατί η «αειφορία», ως μια απ' τις βασικές έννοιες της δασοπονίας, περιγράφει εκείνη τη διαχειριστική διαδικασία του δάσους η οποία θα πρέπει, ρυθμιζόμενη καταλλήλως, να αποδίδει διηνεκώς το ίδιο ποσό δασικών προϊόντων σε μια συγκεκριμένη περίοδο (ετήσια ή και περιοδική αειφορία).

Αλλά αυτό θα μπορούσε να συμβεί οριακά και μόνο για το συγκεκριμένο φυσικό διαθέσιμο της φυσικής βλάστησης και μάλιστα μόνο στις ιδεατές εργαστηριακές συνθήκες οι οποίες μπορούν να υπάρξουν σε ένα φαντασιακό περιβάλλον, έξω και πέρα από την συγκεκριμένη «ολότητα» της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας. Οι πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας ενός δάσους για τη συγκεκριμένη περίπτωση συνεπάγονται τις πραγματικές συνθήκες: όξινης βροχής, υποβάθμισης των εδαφών, εκουσίων και ακουσίων εμπρησμών δασών, αύξησης των θερμοκρασιών της γης, ελάττωσης των υδατικών διαθεσίμων, δραματικών κλιματικών μεταβολών, αυθαίρετης μετατροπής χρήσεων γης και παράνομης δόμησης, υπερβόσκησης, αλόγιστης και εντατικής τουριστικής εκμετάλλευσης της ευρύτερης περιοχής, κλπ., αλλά και τους ακόμη δυσμενέστερους συνδυασμούς τους με τις συνέπειες άλλων ή δευτερογενών φυσικών και τεχνικών καταστροφών μέσα στις οποίες η «αειφορία» είναι τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη απολύτως αδύνατη.

Η έννοια δε της δυνατότητας «αειφορίας», όταν αναφέρεται στα μη ανανεώσιμα φυσικά διαθέσιμα, (στο πλαίσιο μιας ανάπτυξης που όσο και αν προβάλλεται ως «βιώσιμη», διαφορικά, άδικα και αλόγιστα τα εκμεταλλεύεται και τα υπερκαταναλώνει), δεν μπορεί, αντικειμενικά, ούτε

καν υποθετικά να διεκδικήσει αξιώσεις στοιχείου θεμελίωσης μιας αξιόπιστης ολοκληρωμένης αναπτυξιακής διαδικασίας.

Έτσι, η «βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη» είναι κι αυτή μια μερική, ειδική θεματική/κλαδική προσέγγιση, μορφή, θεωρία και πρακτική «ανάπτυξης», γιατί αντιμετωπίζει το αντικειμενικά οργανικό «όλον» της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης ως «σύνολο» αποσπασματικών μερικοτήτων θεματικών /κλαδικών τομεακών «αναπτύξεων», στα θεωρούμενα απ' αυτήν αυτόνομα και ανεξάρτητα μεταξύ τους «μέρη»/επίπεδα, της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής, του πολιτισμού, της τεχνολογίας και του περιβάλλοντος, ή ακόμη και σε επιμέρους τμήματά τους.

Σύμφωνα με τη θεωρία και τις πολιτικές της «βιώσιμης ανάπτυξης», μια βιώσιμη οικονομία, στην θεμελιωμένη στην ανταγωνιστικότητα διαχειριστική κυρίως αντίληψή της, θεωρείται ως τέτοια, εφ' όσον απαρτίζεται:

- από «βιώσιμες επιχειρήσεις» (συνηθέστατα «νέες», «καινοτομικές», «υψηλής τεχνολογίας»), και συγχωνεύσεις τους, οι οποίες όμως σε ελάχιστο στην καλύτερη περίπτωση έως μηδενικό ή και αρνητικό βαθμό συντελούν στη συγκρότηση ακόμη και έστω «βιώσιμων κοινωνιών», και στη «βιωσιμότητα» του περιβάλλοντος, της πολιτικής και του πολιτισμού.

  Γιατί, με την αντί πάσης θυσίας γιγάντωσή τους, σπέρνουν το δρόμο τους με τα θύματα του νικηφόρου ανταγωνισμού τους, (τις κατεστραμμένες μη «βιώσιμες» επιχειρήσεις, τους απολυμένους εργάτες τόσο των ηττημένων ανταγωνιστών όσο και τους δικούς τους για μείωση των δαπανών και αύξηση της κερδοφορίας, την πολιτική που υποβαθμίζεται ως διαπλεκόμενη υπαλληλική έως και υπηρετική των συμφερόντων τους διαδικασία, τον πολιτισμό με την ομογενοποίηση, προβολή και μεθοδευμένη επιβολή ισοπεδωτικών προτύπων ζωής και κατανάλωσης των συνηθέστατα μη φιλικών προς το περιβάλλον, όχι καθαρών, μεταλλαγμένων και άχρηστων προϊόντων τους, κλπ.).
- από «βιώσιμα συστήματα», όπως π.χ. το ασφαλιστικό, στο οποίο όπως μόλις προσφάτως αποδείχθηκε στην Ευρώπη και στη χώρα μας, η «βιωσιμότητά» του, με την αύξηση του απαιτούμενου για σύνταξη χρόνου εργασίας και την μείωση του ύψους των συντάξεων, συντελεί στη διαμόρφωση δυσμενέστερων όρων διαβίωσης, επιβίωσης και ποιότητας ζωής των ασφαλισμένων του, χάριν των οποίων υποτίθεται επιχειρείται να καταστεί αυτό, «βιώσιμο».

Σε μια τέτοια πορεία, ένα αντίστοιχης ποιότητας «βιώσιμο εκπαιδευτικό σύστημα» χτίζεται τον τελευταίο καιρό και στην Ευρώπη, με την ελληνική κυβέρνηση -όπως συνήθως- να υπερθεματίζει και να υπερακοντίζει τις

σχετικές γραφειοκρατικές και όχι πολιτικές επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιδεικνύουσα και πάλι τη μέγιστη, αν και αζήτητη πολλές φορές προσαρμογή και προσαρμοστικότητα, σε όσα φαντάζεται ότι επιθυμεί η Ευρώπη. Στο όνομα του ανταγωνισμού με τις ΗΠΑ (οι οποίες μεταφέρουν, δοκιμάζουν, αναπτύσσουν και αναθεωρούν επιχειρηματικές πρακτικές στα πανεπιστήμιά τους με μεθόδους ίδρυσης θυγατρικών μονάδων τους στην Ευρώπη, απόκτησης στρατηγικών εταιριών, συνεργασιών ευρείας κλίμακας κλπ.) και την Ιαπωνία, και στην πραγματικότητα με άξονα τα σχετικά συμφέροντα των μεγάλων κρατών της, (και ιδιαιτέρως της νεοφιλελεύθερης Βρετανίας (Monbiot 2000), η οποία έχει πλήρως εμπορευματοποιήσει από πολλά χρόνια τις εκπαιδευτικές της υπηρεσίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση), η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχειρεί να εκφυλλίσει την μεν παιδεία από ελεύθερη και κριτική μορφωτική και πολιτισμική διαδικασία σε ταχύρυθμη τεχνική επαγγελματική κατάρτιση ευέλικτα απασχολήσιμων και φθηνών αποφοίτων, τα δε πανεπιστήμια σε επιχειρήσεις μονοδιάστατης τεχνικοεπαγγελματικής κατάρτισης, αλλά και υπαλληλικής στήριξης της βιομηχανίας.

Με αρχή το «Λευκό Βιβλίο Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21ο αιώνα» (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1994) και τη «Λευκή Βίβλο για την Εκπαίδευση, την Κατάρτιση, Διδασκαλία και Μάθηση. Προς την κοινωνία της μάθησης» (C.E.C. 1995), στα οποία και στις εθνικές πολιτικές που εκπορεύθηκαν απ' αυτά ασκήθηκε αναλυτική και διεξοδική δημόσια κριτική (Ρόκος 1997, 1996, 1995), και στη συνέχεια με την Χάρτα της Bologna και πρόσφατα με τη Διακήρυξη της Πράγας, τα πανεπιστήμια ισοπεδώνονται από τον οδοστρωτήρα της ανταγωνιστικότητας, εμμέσως πλην σαφώς ιδιωτικοποιούνται παραμένοντας δήθεν δημόσια, και μετατρέπονται στην πράξη σε επιχειρήσεις που για να επιβιώσουν και ν' αναπτυχθούν με τις αρχές της «βιώσιμης ανάπτυξης» θ' αναγκάζονται να μετέρχονται όλα τα τερτίπια της αγοράς, με όλες τις απ' αυτό μεταλλάξεις της φύσης, του χαρακτήρα, των αρχών και των αξιών τους.

Όλες οι σημερινές Ευρωπαϊκές πολιτικές εξουσίες ξεχνούν, (ή την θυμούνται υποκριτικά όταν δυναμώνουν τα κοινωνικά κινήματα στα πανεπιστήμια), την ιδρυτική συνθήκη της Ρώμης, (η οποία αναγνωρίζει στα κράτη-μέλη της Κοινότητας το δικαίωμα, την υποχρέωση και την ευθύνη σχεδιασμού, χάραξης και άσκησης εθνικών στρατηγικών στα άκρως ευαίσθητα θέματα της Παιδείας) και διαγκωνίζονται ποια να προσαρμοσθεί ταχύτερα και πιστότερα σε όσα αποφασίζουν, (αλλά και με την ίδια ευκολία κάτω από την πίεση της κοινωνίας αναιρούν), οι υπαλληλικές στις αγορές και απολύτως αυτονομημένες, ακόμη και από τα έτσι κι' αλλοιώς εξαιρετικά

δεκτικά εθνικά κοινοβούλια αλλά και το ευρωκοινοβούλιο, γραφειοκρατίες των Βρυξελλών.

Με αλαζονική αγνόηση των πανεπιστημίων, χωρίς διάλογο αλλά και χωρίς λογική και κριτική σκέψη οι εθνικές κυβερνήσεις (και η δική μας που δεν θέλει όπως διατείνεται να είναι η Αλβανία της Ευρωπαϊκής Ένωσης), αποδέχονται α-νόητα τετελεσμένα και στην πράξη αυτοχειριάζονται πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αλλά και οικονομικά, τεχνικά/τεχνολογικά και περιβαλλοντικά.

Επιχειρηματολογώντας ότι θα στηριχθούν οικονομικά εκείνα μόνο τα πανεπιστήμια της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα προσαρμοσθούν στις συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού, (για να παραμένουν π.χ. οι Ευρωπαίοι φοιτητές –αλλά και ξένοι- στην Ευρώπη για μεταπτυχιακές σπουδές και να μη μεταβαίνουν στην Αμερική με συνέπειες «την απώλεια εγκεφάλων και πόρων»), προωθούν διευρωπαϊκές διαπανεπιστημιακές σπουδές σε δύο γλώσσες, από συνεργαζόμενα πανεπιστήμια π.χ. δύο χωρών με αμοιβαία αναγνώριση διπλωμάτων και οι μικρές χώρες και η Ελλάδα πανηγυρίζουν.

Δεν μπαίνουν καν στον κόπο να σκεφθούν ότι Βρετανοί, Γάλλοι και Γερμανοί φοιτητές δεν πρόκειται να μάθουν ποτέ ελληνικά ή πορτογαλικά π.χ. για να φοιτήσουν μερικά εξάμηνα στα συνεργαζόμενα με τα δικά τους και οσοδήποτε καλά ελληνικά και πορτογαλικά πανεπιστήμια και να αποκτήσουν έτσι διευρωπαϊκό πανεπιστημιακό τίτλο. Ενώ αντίθετα, και απολύτως μονόδρομα, θα ωφεληθούν από μια τέτοια, στον πυρήνα της κρατοκεντρική και δήθεν ευρωπαϊκή πολιτική, ανάπτυξης «βιώσιμων» έναντι των Αμερικανικών και Ιαπωνικών, Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων, μόνο οι μεγάλες χώρες της Ευρώπης και μάλιστα με συντριπτική την υπεροχή της Βρετανίας και της αγγλικής γλώσσας.

Και η απώλεια του γλωσσικού πλουραλισμού, (παρά τα ταυτοχρόνως συνυπάρχοντα αλλά περιθωριακά αντιφατικά μέτρα της προσπάθειας διάσωσης των ολιγότερο ομιλουμένων ευρωπαϊκών γλωσσών και διαλέκτων), στο βωμό της δήθεν «βιώσιμης και ανταγωνιστικής ανάπτυξης» όλων των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, πέρα από τον πολιτισμικό εξανδραποδισμό των μικρών χωρών θα συνεπάγεται μοιραία μακροπρόθεσμα και αναπόδραστες συνέπειες, όσο και αν αυτό δεν γίνεται αμέσως αντιληπτό και στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, τεχνικό /τεχνολογικό και περιβαλλοντικό πεδίο.

Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση για το πως η ιδεολογία της βιώσιμης ανάπτυξης «μεταφράσθηκε» στην κατεύθυνση επιδίωξης βιωσιμότητας των αμερικανικών πανεπιστημίων, μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος και στο κείμενο και τις αναφορές του I. Warde «Η αγορά απομυζά το αμερικάνικο

Πανεπιστήμιο» στην ελληνική έκδοση της Monde Diplomatique (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 6 Μαΐου 2001). Ακόμη πιο χαρακτηριστικά για τις συνέπειες των ποικίλων πλέον τέτοιων εγχειρημάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι το κείμενο «Τα Πανεπιστήμια των πολυεθνικών» της Ε.Βατού και οι αναφορές της στην Ελευθεροτυπία της 13.9.2000 (σελ. 62).

Στον αντίποδα των παραπάνω εννοιών της «βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης» και του σκόπιμου, μερικού και/ή ανεπαρκούς περιεχομένου τους βρίσκονται και υποστηρίζονται η έννοια, το περιεχόμενο και η θεωρία της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος 1980 1995, 1998, 2000).

Και αυτό γιατί η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη:

- έχοντας κατανοήσει την δυναμική αλλά και αδιάσπαστη «ολότητα» της κάθε φορά στο χώρο και το χρόνο φυσικής και κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας αλλά και την συνεπώς ολιστική φύση των αναγκαίων και κατάλληλων αρχών, αξιών, επιλογών, μεθόδων και τεχνικών μετασχηματισμού τους, για να επιτευχθεί μια «καλύτερη» σύμφωνα με τα παραπάνω ισορροπία, αντιλαμβάνεται την αποστολή της, το ρόλο, τα σχέδια, τα προγράμματα και τις δράσεις της να καλύπτουν ταυτόχρονα, ισότιμα, αρμονικά και ολοκληρωμένα την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική, την τεχνική/τεχνολογική και την περιβαλλοντική της διάσταση,
- θεωρεί τον άνθρωπο αναπόσπαστο και όχι κυρίαρχο μέρος της φύσης, με την οποία αυτός οφείλει να συνδιαλέγεται και να αλληλεπιδρά ατομικά και συλλογικά, επιστημονικά και επαγγελματικά, δημιουργικά, με μέτρο και σεβασμό, μη παραβιάζοντας τους νόμους της, μη απειλώντας τις ισορροπίες και τα είδη της, μη εξαντλώντας τις αντοχές και τα διαθέσιμά της, μη προσβάλλοντας την ομορφιά και την αισθητική των τοπίων της, μη θίγοντας την αυθεντικότητα και τη γνησιότητα των εκφράσεών της και προστατεύοντας τους πολιτισμούς της,
- εμπεριέχει ως «ολοκληρωμένη» (Integrated), και (γραμματολογικά, άμεσα αλλά και μεταφορικά), τον πλούτο
  - της «ολοκλήρωσης» (integration) ενέργειας και αποτελέσματος του «ολοκληρώνω» ως κοινωνικής και ισότιμης ενοποίησης και ενσωμάτωσης και ως συγκρότησης σε ενιαίο «όλον»,
  - της ακεραιότητας και τιμιότητας (integrity),
  - του «αναπόσπαστου», του ακέραιου, του ολόκληρου, του απαραίτητου για να γίνει κάτι ολόκληρο αλλά και του μαθηματικού ολοκληρώματος ως μαθηματική συνάρτηση (integral),

- του άρτιου και του πλήρους,
- και ως «αξιοβίωτη» ανάπτυξη (worth-living development), εμπεριέχει την ολική ποιότητα του να αξίζει να τη ζεις, να την απολαμβάνεις, να την εξασφαλίζεις και για το διπλανό αλλά και για τα παιδιά σου και να την προστατεύεις με τη βούλησή σου ως ελεύθερος άνθρωπος με ολοκληρωμένη προσωπικότητα, ως πρόσωπο, ως υπεύθυνος και συνειδητός πολίτης, δημιουργός, επιστήμονας και εργαζόμενος, που με όλες αυτές τις ιδιότητες είσαι ή οφείλεις να είσαι μαζί με όλους όσους συμμερίζονται ίδιες αρχές και αξίες «από τα κάτω», «από τα πάνω» αλλά και από μέσα, ενεργός συμμέτοχος, συνεργάτης αλλά και αμύντοράς της.

Η έννοια της «ολοκλήρωσης» στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη:

- εκτείνεται και διέπει σε επίπεδο θεωρίας και πράξης όλες τις φάσεις, τα στάδια, τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά:
  - της ευρείας και διαπολιτισμικής αντίληψής της,
  - της πρόσληψης, κατανόησης και συνειδητής αποδοχής της από την πιο σύνθετη επιστημονική και διεπιστημονική ως την πιο απλή και καθημερινή σκέψη των ανθρώπων που τους αφορά, την συναποφασίζουν και συμβάλουν για την επίτευξή της,
  - της συγκρότησης, δομής και λειτουργίας της,
  - της ιδιαίτερης κάθε φορά μορφής της, η οποία θα λαμβάνει σχολαστικά υπ' όψη της τα συγκεκριμένα στοιχεία της κάθε φορά φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του χώρου στον οποίο θα εφαρμοσθεί,
  - της θεωρητικής προσέγγισης και ανάλυσής της,
  - του σχεδιασμού και προγραμματισμού της,
  - των ερευνών, μελετών και έργων της,
  - των θεσμικών και διοικητικών πλαισίων των βασικών επιλογών της,
  - των διαδικασιών και πολιτικών επιδίωξής της, παρακολούθησης, ανάδρασης και αυτοδιόρθωσής της
- έχει τον δυναμικό διαχρονικό χαρακτήρα της «πορείας», του «ταξιδιού», του «δρόμου» και της αέναης συλλογικής, συμμετοχικής, συνεργιστικής, κοινωνικής προσπάθειας κατάκτησής της, με ουσιαστικό και πρωταγωνιστικό τον υπεύθυνο ρόλο αυτών για τους οποίους προορίζεται,
- καλύπτει ταυτόχρονα, ορθολογικά και με διαλεκτική αρμονία
  - το «μέρος» και το «όλο»,

- τον άνθρωπο ως πρόσωπο, πολίτη, εργαζόμενο, δημιουργό αλλά και τις ομάδες, τις συλλογικότητες, τις ενότητες/ομοιότητες και τις ιδιαιτερότητες/ διαφορετικότητες,
- το χώρο απ' την τοπική ως την εθνική, περιφερειακή, υπερεθνική και πλανητική έκφρασή του και
- την αδιάσπαστη ενότητα της φυσικής και της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας, όπως αυτές κάθε φορά ιστορικά και πολιτισμικά συνυπάρχουν, σχετίζονται, αλληλεξαρτώνται, αλληλεπιδρούν και αλληλοδιαμορφώνονται.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω αλλά και από άλλες σχετικές εργασίες (Ρόκος 1980, 1995, 1998, 2000), οι διαφορές ανάμεσα στις έννοιες, τα περιεχόμενα, τις προσεγγίσεις, τις θεωρίες αλλά και τις πρακτικές της «βιώσιμης ή αειφόρου» και της «αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης» είναι τεράστιες και αντιδιαμετρικές, και δεν μπορούν με κανένα τρόπο να συντεθούν.

Τα τελευταία χρόνια, ορισμένοι επιστήμονες και υπηρεσίες συναισθανόμενοι αλλά και συνεκτιμώντας την αντιφατικότητα και τις συνέπειες του ανταγωνισμού με ότι ο πολύς κόσμος θεωρεί ως ανάπτυξη, τείνουν στον όρο «βιώσιμη» να προσθέτουν μηχανιστικά και τον όρο ολοκληρωμένη, παράγοντας την ανόητη μορφή της «βιώσιμης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης», στην οποία όμως εκ γενετής η βιωσιμότητα της ανάπτυξης μέσω του ανταγωνισμού ως κυρίαρχου ιδεολογήματος του νεοφιλελευθερισμού, αλληλοαναιρείται με την «ολοκλήρωση» της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που όσο και αν έμοιαζε ουτοπική στα πρώτα της βήματα, σήμερα φαίνεται ν' αποτελεί τον μόνο δρόμο για τη ζωή στον πλανήτη μας.

Το 1995 η World Summit for Social Development (WSSD) που έγινε στην Κοπεγχάγη, αναγνώρισε τις αρνητικές συνέπειες του νεοφιλελευθερισμού στην αύξηση και επέκταση της φτώχειας σ' ολόκληρο τον κόσμο, παρά την εφαρμογή πολιτικών «βιώσιμης ανάπτυξης», την διμερή και πολυμερή βοήθεια των χωρών του αναπτυγμένου προς τον αναπτυσσόμενο κόσμο και τις σχετικές δράσεις της Διεθνούς Τράπεζας και άλλων ταγμένων στην υπηρεσία της διεθνών οργανισμών.

Τα Ηνωμένα Έθνη, στην κατεύθυνση αυτή, προσπαθώντας να συμβιβάσουν τα ασυμβίβαστα, ανάμεσα στο κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο ιδεολόγημα της μόνης παγκόσμιας υπερδύναμης εν ονόματι της οποίας και των συμμαχιών της συνήθως δρα σε κρίσιμης σημασίας πλανητικά, στρατιωτικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα και στην αύξουσα εγρήγορση και ευαισθησία πολιτών του κόσμου και οργανώσεών τους για περισσότερη δικαιοσύνη στις διεθνείς υποθέσεις και σεβασμό στο

περιβάλλον, κάλεσαν τη διεθνή κοινότητα να προωθήσει πολιτικές υπέρ των φτωχών για να αποκατασταθούν οι απαραίτητες ισορροπίες. Η πραγματική επιτυχία, εκτιμήθηκε, ότι θα εξαρτηθεί «από τη γενικότερη επιλογή που θα κάνει ο κόσμος μεταξύ των δύο μοντέλων ανάπτυξης: της οικονομικής αύξησης με κάθε κόστος και της «διατηρήσιμης οικονομικής αύξησης με δικαιοσύνη» (sustainable growth with equity).

Έτσι, τα Ηνωμένα Έθνη αγκυλωμένα στα υποχρεωτικά όριά τους και εξαντλώντας τα ευχολογικά, αδυνατούν να προχωρήσουν έστω και μόνο στην αντίληψη ότι δεν μπορεί στη θεωρία και την πράξη να υποστηριχθεί, ότι μπορεί να υπάρξει για όλους τους πολίτες και για όλες τις περιοχές και τα κράτη του πλανήτη κάθε γενιάς «διατηρήσιμη οικονομική αύξηση με δικαιοσύνη».

Η οικονομική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη θα μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η οικονομική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον οικονομική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, όλων των ανθρώπων, όπου γης,
- αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και το χρόνο τεχνολογία,
- κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και πλανητικό επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του.

Έτσι, μιας τέτοιας φύσης και ποιότητας οικονομική ανάπτυξη:

- δεν καθυποτάσσει τη φύση, δεν ρυπαίνει και δεν μολύνει το φυσικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον, με τον ασύδοτο ανταγωνισμό των αγορών των «αναπτυγμένων» χωρών και δεν αυτοσυγχωρείται με λογικές του τύπου «ο ρυπαίνων πληρώνει», ή αγοραπωλησιών «δικαιωμάτων ρύπανσης», οι οποίες θεσμοποιούν την δυνατότητα απόλυτης ρύπανσης του περιβάλλοντος για τις ισχυρές βιομηχανικές χώρες, αλλά και διαιώνισης της εκμετάλλευσης αλλά και της υποβάθμισης της ποιότητας ζωής για τους λαούς των φτωχών χωρών του τρίτου και του πρώην δεύτερου κόσμου,
- δεν χειραγωγεί την πολιτική υπαλληλοποιώντας την για την εξυπηρέτηση των ζωτικών συμφερόντων του κεφαλαίου,
- δεν ισοπεδώνει τους πολιτισμούς ομογενοποιώντας τους κατ' εικόνα του πολιτισμού της κυρίαρχης υπερδύναμης για την επέκταση των αγορών της,
- δεν καθιστά υποχείριά της την επιστήμη, την έρευνα και την τεχνολογία, χρηματοδοτώντας τις επιλεκτικά και μόνο αν παράγουν νέα εμπορεύσιμα και κερδοφόρα προϊόντα και υπηρεσίες,
- δεν διασπαθίζει στο βαθμό του μέγιστου δυνατού και άμεσου κέρδους τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα του πλανήτη, θέτοντας σε κίνδυνο την διατηρούμενη για εκατομμύρια χρόνια ασφάλεια ακεραιότητα και ισορροπία του, βαθαίνοντας την αδικία, τις ανισότητες και το χάσμα στα πρότυπα διανομής και κατανάλωσης ανάμεσα σε πλούσιες (αναπτυγμένες) και φτωχές (αναπτυσσόμενες) χώρες, ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις σε κάθε χώρα και ανάμεσα στους προνομιούχους του σήμερα και του αύριο και τις επόμενες γενιές,
- δεν αλλοτριώνει μέσα από τις διαδικασίες παραγωγής τις ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις,
- δεν αγοραιοποιεί τις ανθρώπινες κοινωνίες, αποτιμώντας τα ήθη, τους τοπικούς πολιτισμούς, τις αξίες και τις πεποιθήσεις τους σε ανοδικούς ή καθοδικούς δείκτες των χρηματιστηρίων της,
- δεν διαφθείρει συνειδήσεις, εκμαυλίζοντας πολιτικούς, επιστήμονες, καλλιτέχνες, κινήματα, συνδικάτα, αλλά και εργαζομένους και ανέργους, εκμεταλλευόμενη διαφορικά τις θεμιτές ή αθέμιτες φιλοδοξίες, προσδοκίες και ανασφάλειές τους,
- δεν διατηρεί τα δεσμά της φτώχειας, της αμάθειας, της κακής υγείας, της έλλειψης τροφών και καθαρού νερού για τους κατοίκους των χωρών του τρίτου κόσμου συνεχίζοντας τη λεηλασία τους μέσω της διαδικασίας εξυπηρέτησης των δανείων και των χρεών τους τα οποία

υπερσυσσώρευσε η δήθεν «αναπτυξιακή» βοήθεια των πλουσίων χωρών και

- δεν τείνει να μετατρέπει τους ενεργούς, συνειδητούς και υπεύθυνους πολίτες σε παθητικούς και φοβισμένους υπηκόους, καταναλωτές, και γλίσχρα αμειβομένους (και πάντα υπό το φάσμα της διαρκώς αυξανόμενης ανεργίας) εργαζομένους στις αναπτυγμένες χώρες.

Η πολιτική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά, (όπως προαναφέρθηκε), από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η πολιτική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον πολιτική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη,
- έχει ως κύριο στόχο την ουσιαστική συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όλων των ανθρώπων, ως ελεύθερων, μορφωμένων, ολοκληρωμένα πληροφορημένων και ενημερωμένων, χειραφετημένων, υπεύθυνων, συνειδητών και ισότιμων πολιτών, οι οποίοι εργάζονται, παράγουν, δημιουργούν, στοχάζονται και δρουν, ατομικά και συλλογικά, με τρόπο ώστε η προαγωγή των ενδιαφερόντων και συμφερόντων τους να τελείται με σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των άλλων, αλλά και της ποιότητας μιας αξιοβίωτης ζωής γι' αυτούς και τα παιδιά τους, σ' ένα φιλικό και ισορροπημένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, και
- έχει ως ισχυρό θεμέλιο και αξιόπιστη εγγύηση την δημόσια παιδεία/μόρφωση/πολιτισμό, στην οποία έχουν ισότιμη πρόσβαση όλοι ανεξαίρετα οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, εθνικότητα, χρώμα, ηλικία και πεποιθήσεις, για να μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και να αναπτύξουν τις δημιουργικές δυνατότητες και δεξιότητες του μυαλού και του χεριού τους, την κριτική τους σκέψη και ικανότητα και την πολιτική και κοινωνική συνείδηση και ευθύνη τους.

Έτσι σε πλανητικό επίπεδο, μιας τέτοιας φύσης και ποιότητας πολιτική ανάπτυξη:

- δεν μπορεί να συμβιβάζεται με την για οποιοδήποτε λόγο εκχώρηση των βασικών πολιτικών δικαιωμάτων και της ανοχής οποιουδήποτε ανθρώπου σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη σε οποιαδήποτε

ανελεύθερη, ανίκανη, εξαρτημένη πολιτικά και οικονομικά, ή διεφθαρμένη τοπική, εθνική, ή υπερεθνική εξουσία,

- δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στη διεκδίκηση και άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων από πολίτες οι οποίοι συνειδητά ή ασυνείδητα απεμπολούν τις ουσιαστικές σχετικές τους υποχρεώσεις και ευθύνες, και
- δεν μπορεί να είναι σημειακή, οριοθετώντας ουτοπικές οάσεις αρτιωμένης και ασφαλούς δημοκρατίας των ολίγων, των προικισμένων ή των κάθε τύπου προνομιούχων, ενώ στον εγγύς ή απώτερο περίγυρο θα κυριαρχούν τυραννικά, δικτατορικά, ολιγαρχικά και διεφθαρμένα καθεστώτα και αλαζονικές υπερδυνάμεις.

Η κοινωνική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης αντικειμενικά από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η κοινωνική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον κοινωνική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, όλων των ανθρώπων όπου γης,
- αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και τον χρόνο τεχνολογία,
- σέβεται τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και του μέτρου και
- κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και πλανητικό επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του.

Έτσι μιας τέτοιας φύσης και ποιότητας κοινωνική ανάπτυξη:

- δεν μπορεί να περιορίζεται στις «αναπτυγμένες» μόνο χώρες και ιδιαίτερα στις μικρές προνομιούχες κοινωνικές τάξεις και ομάδες τους, στις οποίες οι σχετικοί (και αμφιλεγόμενοι πάντα) «δείκτες» ευημερούν, ως ποσοστιαία αριθμητικά μεγέθη που βεβαιώνουν «τάσεις» ξεπεράσματος «της αμάθειας, της φτώχειας και της καταπίεσης», πρωταρχικών εμποδίων στην επίτευξή της,
- δεν μπορεί να συμβιβάζεται με τις τεράστιες και διαρκώς ογκούμενες και οξυνόμενες κοινωνικές ανισότητες μεταξύ πλουσίων και φτωχών

χωρών, αλλά και κοινωνικών τάξεων και ομάδων στο πλαίσιο της ίδιας «αναπτυγμένης» ή «αναπτυσσόμενης» χώρας,

- δεν μπορεί να συνυπάρχει με τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές επιλογές των πρώην αποικιοκρατικών μεγάλων δυνάμεων και σήμερα των παγκοσμιοποιημένων αγορών της νέας τάξης, οι οποίες εκμεταλλεύθηκαν (και εκμεταλλεύονται μέσω της δήθεν οικονομικής βοήθειας και των «κανόνων» του διεθνούς εμπορίου) ληστρικά, τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα των αποικιών και τώρα υποτίθεται «ανεξαρτήτων αναπτυσσομένων» χωρών του τρίτου κόσμου, καθηλώνοντας τις κοινωνίες τους αλλά και την εργατική τάξη σε μόνιμη υπανάπτυξη, και
- δεν μπορεί να διασφαλισθεί όταν όσοι υπέταξαν και υπαλληλοποίησαν στα χρόνια μας την παιδεία, την έρευνα και την τεχνολογία, τις αξιοποιούν μονοδιάστατα στην κατεύθυνση της αέναης παραγωγής νέων, χρήσιμων ή άχρηστων, προϊόντων και υπηρεσιών, (αλλά σε κάθε περίπτωση οπωσδήποτε ικανοποιητικά εμπορεύσιμων), τροφοδοτώντας ένα πρότυπο καταστροφικής για τις ανθρώπινες κοινωνίες και το πλανητικό περιβάλλον και αχαλίνωτης κατανάλωσης και μόνο για τους «δυνάμει» προνομιούχους.

Αντίθετα, η συμβατή με την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη, κοινωνική ανάπτυξη, προϋποθέτει την ριζική ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, το οποίο βασίζεται στην υπερπαραγωγή, στην παγίωση της άνισης διανομής, στην εντεινόμενη λεηλασία και διασπάθιση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων και δυνατοτήτων του πλανήτη μας και στην ανορθολογική και χωρίς ηθικούς φραγμούς επιδίωξη συνεχούς μεγιστοποίησης της ανταγωνιστικότητας, του κέρδους, της «αποδοτικότητας» και της «αποτελεσματικότητας» των αγορών.

Η πολυδιάστατη ιστορική εμπειρία και η ολοκληρωμένη, ορθολογική, διαλεκτική και με πλανητικό ήθος (global ethos) διεπιστημονική προσέγγιση και ανάλυση της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του σύγχρονου κόσμου (Ρόκος, 1998) τεκμηριώνουν τη θέση ότι: μια τέτοια ανατροπή που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προοδευτική κοινωνική αλλαγή, δεν μπορεί πλέον να επιτευχθεί από τα πάνω, από σωτήριες ιδεολογίες, «σοφούς βασιλείς», χειραγωγούμενες πλειοψηφίες, παραδοσιακά και εκσυγχρονιστικά κόμματα, «επαναστατικές» μειοψηφικές πρωτοπορίες, εξαρτημένες κυβερνήσεις και αντιπολιτεύσεις, δημοφιλείς διανοούμενους του συρμού και «ανοιχτόμυαλες» πολυπράγμονες προσωπικότητες «μισθοφόρων» ειδικών.

Υποκείμενα και φορείς μιας τέτοιας αντίληψης και πράξης κοινωνικής ανάπτυξης μπορούν να είναι μόνο μορφωμένοι, συνειδητοί, χειραφετημένοι και υπεύθυνοι οικουμενικοί άνθρωποι, οι οποίοι θα βλέπουν τον πλανήτη γη ως κοινό τους σπίτι, τα ενδιαφέροντα και συμφέροντά τους συμβατά με μια ορθολογική και διαλεκτική ηθική «καλής (σύμφωνα με τον Habermas) κοινωνίας», και τις τύχες τους αλληλέγγυες με εκείνες των όπου γης συνανθρώπων τους.

Για μια τέτοια προοπτική, θεμέλιο επαρκές και αξιόπιστο είναι μια παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμός, ριζικά διαφορετική από τη σημερινή που παρέχουν τα σχολεία κάθε βαθμίδας, τα οποία τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια χαρακτηρίζονται από την παθητική αποδοχή της κυρίαρχης ιδεολογίας για την ανάγκη απόλυτης προσαρμογής τους στις επιταγές της νέας τάξης, ώστε ν' αποτελέσουν με επιτυχία τον προθάλαμο και το θερμοκήπιο καλλιέργειας των νέων ιδεωδών της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της παραγωγής των αναλώσιμων και αποδοτικών επιστημόνων και ειδικών τεχνοκρατών υπηκόων της, οι οποίοι, χωρίς το μικρόβιο, (αλλά και τα γνωστικά εφόδια), της κριτικής σκέψης, θα μπορούν ήσυχα, ευέλικτα και αποδοτικά να εντάσσονται, ή να αναμένουν ήσυχα να ενταχθούν στους κερδοσκοπικούς μηχανισμούς της.

Η συμβατή με την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη κοινωνική ανάπτυξη προϋποθέτει σχολεία όλων των βαθμίδων με δομές, λειτουργίες, προγράμματα και περιεχόμενα σπουδών τα οποία θα διασφαλίζουν ότι η διαμόρφωση της μέσης κοινωνικής συνείδησης και της κοινωνικής δυναμικής δεν θα εγκαταλείπεται στις ορέξεις των κυρίαρχων επιλογών των πολυεθνικών εταιριών, όπως αυτές θα εκλογικεύονται από τα υπηρετικά τους μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα ισοπεδωτικά πρότυπα πολιτισμικής και πολιτικής ομογενοποίησης των ανθρωπίνων κοινωνιών που συμφέρουν τις αγορές τους.

Η πολιτισμική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και

ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Η πολιτισμική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι αντικειμενικά, η θεωρητικά, ηθικά και πρακτικά ισχυρότερη των διαστάσεών της, στο βαθμό που οι πολιτισμοί του ανθρώπου συγκρότησαν και συνέβαλαν στον χρόνο και το χώρο στην εξέλιξη των αξιών, των αρχών, των μορφών, των δομών, των λειτουργιών, και των τύπων κοινωνικής οργάνωσης, στην «ανάπτυξη», αλλά και τη διαρκή αλληλεπίδραση της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής, της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας.

Έτσι, με τον ένα ή άλλο τρόπο εμπεριέχει και θα έπρεπε αυτή να επικαθορίζει την οικονομική, την πολιτική, την κοινωνική και την τεχνική/τεχνολογική διάσταση μιας ειρηνικής, διαλεκτικά αρμονικής και φιλικής για τον άνθρωπο και τη φύση, (της οποίας ως διαλεκτικής ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αυτός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο), ανάπτυξης.

Μιας ανάπτυξης δηλαδή που δεν θα κυριαρχείται από τον ανταγωνισμό των αγορών, του πολυεθνικού χρηματοπιστωτικού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου, των κρατών, των λαών, των υπερεθνικών επιθετικών και «αμυντικών» συμφώνων και των οικονομικών και νομισματικών ενώσεων, αλλά και των ανθρώπων ως επιστημόνων, εργαζομένων, δημιουργών, παραγωγών και επιχειρηματιών, δεν θα αναγνωρίζει ως υπέρτατη αξία την αντί πάσης θυσίας μεγιστοποίηση του άμεσου κέρδους, δεν θα ομνύει στο όνομα της παγκοσμιοποίησης και της αναπόδραστης ομογενοποίησης, ισοπέδωσης και εξαφάνισης των πολιτισμών ως αναπόφευκτου μονόδρομου προόδου της «ανθρωπότητας», [περιοριζόμενης εξ ορισμού σ' εκείνο το ποσοστό των προνομιούχων, (20% του παγκόσμιου πληθυσμού) που γίνεται και θα γίνεται διηνεκώς πλουσιότερο, ενώ το 80% θα γίνεται συνεχώς φτωχότερο] και δεν θα υποτάσσεται στις επιταγές της αόρατης πλανητικής υπερκυβέρνησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Διεθνούς Τράπεζας, όπως αυτή εκφράζεται από την κυρίαρχη οικονομική και στρατιωτική της υπερδύναμη, τις ΗΠΑ.

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η πολιτισμική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν πολιτισμική ανάπτυξη:

- σέβεται και διαφυλάσσει τους τοπικούς πολιτισμούς, την αυτόχθονη γνώση, το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τις αντιλήψεις, τις σκέψεις, τις δοξασίες, τα έθιμα, τις παραδόσεις των ανθρώπων, όπου

γης, όχι ως απονεκρωμένο μουσειακό υλικό τουριστικής αξιοποίησης αλλά ως ζωντανά και δημιουργικά στοιχεία ειρηνικής συνύπαρξης και δημιουργικής αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης των πολιτισμών της ανθρωπότητας,

- αναγνωρίζει το θεμελιώδες δικαίωμα όλων των μελών κάθε κοινωνικής οργάνωσης να συμμετέχουν ενεργά σε κάθε διαδικασία που τους αφορά, να συνδιαμορφώνουν σχέδια, πολιτικές, ενεργήματα και δράσεις ανάπτυξης, να θέτουν και να ιεραρχούν σύμφωνα με τις επιλογές και τις ανάγκες τους τις βασικές προτεραιότητες της ζωής και της προκοπής τους,
- αξιοποιεί συνθετικά, συνεργιστικά, διεπιστημονικά και δημιουργικά τις δυνατότητες και τις προόδους της παιδείας, της παιδαγωγικής, της έρευνας και της τεχνολογίας, με τις παραδοσιακές γνώσεις, τις δεξιότητες και τις πολύτιμες εμπειρίες των ανθρώπων κάθε τόπου για τη λύση των προβλημάτων τους, γνώσεις οι οποίες πέρασαν από γενιά σε γενιά ως απόσταγμα σοφίας και πολιτισμική κληρονομιά στις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες αλληλεπίδρασής τους με τη φύση και τον «εξωτερικό» κόσμο, όχι όμως όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από συμβατικές τεχνικές καταγραφής τους από «ειδικούς», αλλά όπως αυτές αβίαστα εκφράζονται από τους αυτόχθονες, αφού επιτευχθεί μαζί τους ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας και κερδηθεί και τιμηθεί η εμπιστοσύνη τους από τους ερευνητές, τους μελετητές και τους διαπιστευμένους για την «ανάπτυξή» τους φορείς, που όμως δεν θ' αποφασίζουν πριν απ' αυτούς και χωρίς αυτούς γι' αυτούς,
- προσέχει και μαθαίνει:
  - από την κοινοτική ζωή, από τις συλλογικές δραστηριότητες, τις κοινοτικές εργασιακές πρακτικές και τα δίκτυα κοινοτικής αλληλεγγύης κάθε κοινωνικής οργάνωσης στον χρόνο και το χώρο,
  - από τα είδη της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, την βιοποικιλότητα, τις παραδοσιακές και πιο σύγχρονες αγροτικές πρακτικές και την διαίρεση της εργασίας στον αγροτικό τομέα (γεωργία, δασοπονία, κτηνοτροφία, αλιεία),
  - από τον τρόπο και τα ποσοτικά και ποιοτικά μεγέθη της επίδρασης και των επιπτώσεων μεγάλων υπερτοπικής σημασίας οδικών, συγκοινωνιακών και μεταφορικών γενικότερα, ενεργειακών, υδραυλικών, υδρολογικών κλπ. έργων τα οποία κατασκευάζονται στην ευρύτερη περιοχή αλλά πολυδιάστατα επηρεάζουν τους τοπικούς πολιτισμούς,

- από τις παραδοσιακές χρήσεις γης, τις έγγειες διαρθρώσεις και τα ιδιοκτησιακά καθεστώτα κάθε τόπου,
- από τις στρατηγικές, επιβίωσης, αντιμετώπισης της πείνας, της δίψας και της φτώχειας, προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και αξιοποίησης της γης, των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων κάθε τόπου,
- από την οικογενειακή ζωή, τις κοινωνικές σχέσεις και τα σχετικά πρότυπα και ρόλους, τις μορφές απασχόλησης, τις τοπικές ευκαιρίες απόκτησης εισοδήματος, τις θρησκευτικές, φυλετικές, τοπικές και εθνικές γιορτές, τη μουσική, τους χορούς, τους μύθους, την αρχιτεκτονική, την πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την παραδοσιακή εξάσκηση,
- από τις ατομικές και κοινοτικές αντιλήψεις για την ανάπτυξη και τις προτεραιότητές της και τις «αντιδράσεις» σε περιφερειακούς και εθνικούς σχεδιασμούς αλλά και δράσεις ανάπτυξης,
- από τους πολυδιάστατους εξωτερικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς, πολιτικούς, βιομηχανικούς, επικοινωνιακούς και τεχνολογικούς επηρεασμούς και τις άμεσες, βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειές τους στη φύση, την κοινωνία και τον πολιτισμό κάθε τόπου,
- από τις εθνικές, εθνοτικές, φυλετικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδιαιτερότητες και τις πνευματικές πίστεις και πεποιθήσεις των κατοίκων, τις εντάσεις -εσωτερικές και εξωτερικές-, τις διενέξεις, τους πολέμους της ιστορικής πορείας κάθε τόπου και τις πολυσήμαντες συνέπειές τους,
- από τα ποσοτικά και ποιοτικά μεγέθη και τα επίπεδα του πληθυσμού, της υγείας, της βιοτεχνικής, βιομηχανικής, μεταλλευτικής και εξορυκτικής γενικότερα παραγωγής, των υπηρεσιών και τα σχετικά πρότυπα και τις συνθήκες απασχόλησης, συνδικαλισμού και αμοιβής της εργασίας,
- από τις αιτίες, τις μορφές, τα ρεύματα και τα μεγέθη μετανάστευσης και παλιννόστησης,
- από τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές μεταβολές όπως αυτές φθάνουν σε κάθε τόπο,
- από τις συνέπειες φυσικών και τεχνικών καταστροφών, την απώλεια και την υποβάθμιση γαιών, εδαφών, δασών, βοσκών και υδάτων και τη ρύπανση, τη μόλυνση και τις σχετικές ασθένειες και τους τρόπους αντιμετώπισής τους κλπ.,

μ' άλλα λόγια, από τα στοιχεία, τα ειδοποιά χαρακτηριστικά και τα πρότυπα της πολιτισμικής οικολογίας κάθε τόπου, φυλής και έθνους.

Η τεχνική/τεχνολογική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Τεχνολογία, σύμφωνα με ένα γενικά παραδεκτό ορισμό, είναι η συστηματική εφαρμογή των διαφόρων πεδίων της ανθρώπινης γνώσης στην αντιμετώπιση πρακτικών προβλημάτων.

Ο A.Urevbu, στη μελέτη του "Πολιτισμός και Τεχνολογία" την οποία δημοσίευσε η Γραμματεία της "Δεκαετίας για την Πολιτιστική Ανάπτυξη" (World Decade for Cultural Development 1988-1997) του ΟΗΕ και της UNESCO το 1997, σημειώνει ότι:

"Σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία υπάρχουν δίκτυα αξιών και τρόπων σκέψης, εθίμων και προτύπων συμπεριφοράς, τα οποία προσδιορίζουν τον τρόπο ζωής και τον κόσμο στον οποίο οι άνδρες και οι γυναίκες δρουν, αποφασίζουν και λύνουν τα προβλήματα, εξασφαλίζουν την τροφή, την ένδυση, τη στέγη και οποιαδήποτε αγαθά και υπηρεσίες χρειάζονται".

Έτσι, ένα πολιτισμικό σύστημα κάποιου είδους, το οποίο επηρεάζεται καθοριστικά από τα εθνικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, τις οικονομικές συνθήκες και τις αντίστοιχες ιδιαιτερότητες και διαφορές κάθε ανθρώπινης κοινότητας, αλλά και από τις γεωμορφολογικές, φυσικές, κλιματικές και γενικότερα περιβαλλοντικές συνθήκες των συγκεκριμένων περιφερειών στις οποίες αυτά αναπτύσσονται, μπορεί να αναγνωρισθεί και να "ορισθεί" ως το συγκεκριμένο πολιτισμικό σύστημα της συγκεκριμένη κοινωνίας.

Συνεπώς, κάθε ανθρώπινη κοινωνία στο χώρο και το χρόνο, διαθέτει το δικό της διακριτό πολιτισμό, έτσι ώστε τα μέλη της "να συμπεριφέρονται διαφορετικά σε ορισμένα σημαντικά πεδία από τα μέλη οποιασδήποτε άλλης κοινωνίας" (Urevbu, 1997).

Έτσι, η τεχνολογία είναι μέρος και ουσιώδες στοιχείο του πολιτισμού μιας κοινωνίας, συμπληρωματικό μέρος της όλης ανθρώπινης δραστηριότητας, αποτελώντας παρακολούθημα των εξελίξεων της επιστήμης και της τεχνικής κάθε κοινωνικής οργάνωσης, σε συγκεκριμένο χώρο, χρόνο αλλά και φάση "ανάπτυξής" της.

Γιατί τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζει κάθε κοινωνική οργάνωση, είναι διαφορετικά στη φύση τους και συναρτώνται αμέσως με τον τύπο, το επίπεδο και την ποιότητα του πολιτισμού της, ο οποίος αναπτύχθηκε ή αναπτύσσεται δια μέσου του χρόνου σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, με συγκεκριμένα γεωμορφολογικά, τοπογραφικά, κλιματολογικά, γεωπολιτικά

και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά και με συγκεκριμένα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα, επηρεαζόμενος καταλυτικά από διαφορετικούς κάθε φορά σταθμητούς ή αστάθμητους παράγοντες, εσωγενείς αλλά και εξωγενείς (Ρόκος, 1980).

Η τεχνολογία συνεπώς ολοκληρώνει συνεργιστικά την παράγωγη από την παιδεία και την έρευνα εφαρμοσμένη γνώση, με την σωρευμένη πείρα των αισθήσεων και των τεχνικών εμπειριών των μελών μιας κοινωνικής οργάνωσης, στην κατεύθυνση επίλυσης των προβλημάτων τα οποία ανακύπτουν στη ζωή και στις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις τους με το φυσικό και κοινωνικοοικονομικό τους περιβάλλον, για την ικανοποίηση των πραγματικών αλλά και των πλασματικών αναγκών τους. (Ρόκος, 1995)

Έτσι, η τεχνολογία αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις πολιτισμικές διαστάσεις και κατακτήσεις της ανθρωπότητας και μπορεί να αναπτύσσεται και να χρησιμοποιείται για καλό και για κακό, ανάλογα με τη φύση, την ποιότητα και το περιεχόμενο της έννοιας της "Ανάπτυξης", δηλαδή με το κάθε φορά σχετικό επίπεδο μαχητικής συνύπαρξης και ισορροπίας:

- των πολιτικών επιλογών των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία,
- της μέσης κοινωνικής συνείδησης και
- της κοινωνικής δυναμικής,

όπως αυτές διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν, με τον πολιτισμό κάθε κοινωνικής οργάνωσης, καταλυτικά επηρεαζόμενες από την δύναμη - ιδιαίτερα σήμερα - των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. (Ρόκος, 1998)

Μια τεχνολογία μπορεί να είναι "κατάλληλη" για μια κοινωνική οργάνωση και ακατάλληλη για μια άλλη.

Σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία, μια τεχνολογία μπορεί να θεωρηθεί ως "κατάλληλη" για μια κοινωνική οργάνωση σε συγκεκριμένες συνθήκες χώρου και χρόνου όταν:

- είναι συμβατή με τις τοπικές, φυσικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, π.χ. με τα φυσικά, ανθρώπινα και πολιτισμικά διαθέσιμα, αλλά και με τις αξίες, τα έθιμα, τις δεξιότητες και τις παραδόσεις της συγκεκριμένης κοινωνικής οργάνωσης από την οποία πρόκειται ν' αξιοποιηθεί και
- χρησιμοποιεί κατάλληλα τα τοπικά διαθέσιμα υλικά και ενεργειακές πηγές, με εργαλεία, διαδικασίες, επεξεργασίες, μεθόδους και τεχνικές οι οποίες αναπτύχθηκαν και υπάρχουν (ή είναι δυνατόν ν' αναπτυχθούν και να υπάρχουν) ως καθημερινή πραγματικότητα, αλλά και μπορούν να συντηρούνται, να βελτιώνονται και να ελέγχονται επιχειρησιακά από τα μέλη της κοινωνικής οργάνωσης αυτής.

Έτσι, με βάση τα παραπάνω, κάθε προσπάθεια για αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη μιας περιοχής/περιφέρειας προϋποθέτει την

αξιοποίηση της "κατάλληλης" γι' αυτήν τεχνολογίας, η οποία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό και από την τοπικότητα, την ταυτότητα μ' άλλα λόγια των δυνάμεων και δυνατοτήτων της συγκεκριμένης φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας.

Το 1992 ο A.Nji στην εργασία του για την διαλεκτική σχέση της Κατάλληλης (Appropriate) Τεχνολογίας, της Δημόσιας Πολιτικής και της Αγροτικής Ανάπτυξης στον Τρίτο Κόσμο, προβληματίζεται πάνω στην πολυεπιστημονική (multidisciplinary) φύση της έννοιας της τεχνολογίας, στο βαθμό που αυτή μπορεί να θεωρηθεί, να προσεγγισθεί και να κατανοηθεί "μερικά", με διαφορετικό τρόπο από τις διάφορες επιστημονικές οπτικές και πειθαρχίες (disciplines).

Σύμφωνα με τον Nji, ο μηχανικός βλέπει και αντιλαμβάνεται την τεχνολογία από την οπτική των μηχανών και των εργαλείων, ο οικονομολόγος ως μηχανισμό ελάττωσης του κόστους και αύξησης του οφέλους, ο ανθρωπολόγος ως πολιτισμική έννοια και ο κοινωνικός επιστήμονας ως ένα σύμβολο κοινωνικής αλλαγής.

Αυτή η μερικότητα των ειδικών προσεγγίσεων, συνδυασμένη σήμερα με τον κάθε φορά μεγαλύτερο ή μικρότερο ρόλο, τη δύναμη και τις κυρίαρχες επιλογές:

- δημοκρατικών ή αντιδημοκρατικών πολιτικών εξουσιών, εθνικών και υπερεθνικών, στις συνθήκες της νέας τάξης,
- της οικονομίας, όπως αυτή αυτονομούμενη από την κοινωνία και την πολιτική καθορίζεται από τις Κεντρικές Τράπεζες υπερδυνάμεων και συνασπισμών, τους μεγάλους κερδοσκόπους των χρηματιστηρίων και τους ιδιωτικούς ομίλους "βαθμολογητών" της αξιοπιστίας και της πιστοληπτικής ικανότητας των κατά τα άλλα κυρίαρχων κρατών,
- της κοινωνίας των πολιτών, η οποία όλο και περισσότερο ατροφεί όσο συγκεντρώνεται η εξουσία στους άλλους κυρίαρχους πόλους της,
- της μεγάλης πλέον αγοράς της πληροφόρησης και της γνώσης και
- της παγκοσμιοποίησης και του άγριου ανταγωνισμού των αγορών και των χρηματιστηρίων,

προσδιορίζει τον τύπο και καθορίζει την ποιότητα και το "ήθος" της τεχνολογίας, που χρηματοδοτείται προνομιακά, αναπτύσσεται και προωθείται, αλλά και τον τρόπο , τις προτεραιότητες και την ένταση χρήσης της, σε αρμονία ή όχι με τον άνθρωπο και τη φύση, στην συγκεκριμένη κάθε φορά ενότητα των θεμελιακών αξιών του πολιτισμού κάθε κοινωνικής οργάνωσης.

Με βάση αυτή την πολυεπιστημονική οπτική, θα μπορούσε ίσως κάποιος να ισχυρισθεί ότι δεν υπάρχει καλή ή κακή τεχνολογία αλλά καλή ή κακή χρήση της. Μια τέτοια όμως αντίληψη θα παραγνώριζε το γεγονός ότι

μια πραγματικά Ολοκληρωμένη (Integrated) και Διεπιστημονική (Interdisciplinary) και όχι μηχανιστικά αθροιστική πολυεπιστημονική θεώρηση του ρόλου και της σημασίας της τεχνολογίας, θα έθετε εκ προοιμίου, από τη φάση των διαδικασιών σχεδιασμού της, σημαντικά θέματα και προβληματισμούς π.χ.:

- στον μηχανικό, που η "ειδική" παιδεία του και η αντικειμενική μερικότητα της επιστημονικής του "πειθαρχίας" τον κάνει να επιθυμεί και να περιορίζεται στο να παράγει τα "βέλτιστα" γι' αυτόν και/ή για τον εργοδότη του μηχανήματα, προϊόντα και εργαλεία και να αδιαφορεί συνήθως, τόσο για την λόγω ή μέσω αυτών διασπάθιση πολύτιμων για το ανθρώπινο γένος φυσικών διαθεσίμων, (που θα υποκλέπτονται έτσι από τις επόμενες γενιές), όσο και για την αλλοτρίωση και την αποξένωση των εργαζομένων, την ρύπανση και τη μόλυνση του περιβάλλοντος, την σωματική, ψυχική και πνευματική υγεία των πολιτών και το κυριότερο για την ειρηνική ή πολεμική χρήση τους.
- στον οικονομολόγο, που η "ειδική" παιδεία του και η αντικειμενική μερικότητα της επιστημονικής του "πειθαρχίας" τον κάνει να επιθυμεί και να περιορίζεται σε επιλογές και δράσεις μεγιστοποίησης του άμεσου κέρδους και να αδιαφορεί συνήθως για το αν το προσωρινό κέρδος από την καλύτερη σχέση κόστους οφέλους της παραγωγής, λόγω μιας καινούργιας μηχανής, αντισταθμίζει μακροπρόθεσμα, (ακόμη και μόνο σε οικονομικό επίπεδο), τις ενδεχομένως πολυδιάστατες δυσμενείς συνέπειες και επιπτώσεις από τη χρήση της στο φυσικό, το κοινωνικό και το πολιτισμικό περιβάλλον,
- στον ανθρωπολόγο, που δεν θα μπορεί να περιορισθεί στην καθαρά θεωρητική προσέγγιση της συγκεκριμένης "προόδου" της τεχνολογίας και πολλές φορές και στην μετά λόγου γνώσης "εξύμνησή" της, αν λάβει υπ' όψη του την βέβαιη, ή τουλάχιστον την προοπτική "δυνάμει" δυσαρμονία της με τη φύση και τον άνθρωπο, εφόσον αυτή βίαια επιβληθεί σε κοινωνίες με άλλες πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις,
- στον κοινωνιολόγο, που δεν θα μπορεί να είναι επιστημονικά αξιόπιστος, αν απομονώσει το συγκεκριμένο "τεχνολογικό επίτευγμα" από το συγκεκριμένο φυσικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο αναπτύχθηκε, για να το δει αποσπασματικά ως γενικής ισχύος σύμβολο και απόδειξη κοινωνικής αλλαγής για κάθε κοινωνική οργάνωση και για όλα τα μέλη της, για κάθε εποχή αλλά και για κάθε γεωγραφική περιφέρεια.

Τα παραπάνω θέματα και οι σχετικοί προβληματισμοί οι οποίοι πιστεύω ότι τεκμηριώνουν με επάρκεια και αξιοπιστία την ανάγκη διαλεκτικής,

ολιστικής και διεπιστημονικής προσέγγισης, θεώρησης, ανάλυσης και κατανόησης της φύσης, του τύπου, του ρόλου και της διαφορικής σημασίας της τεχνολογίας στο χώρο, το χρόνο και τον πολιτισμό κάθε κοινωνικής οργάνωσης, θα μπορούσαν να διαχυθούν στο κοινωνικό σώμα και στα πεδία πολιτικού ανταγωνισμού, γονιμοποιώντας τις διαδικασίες παιδείας, έρευνας και των γενικότερων επιλογών σχεδιασμού και ανάπτυξης της τεχνολογίας και των εφαρμογών της σε αρμονία με τον άνθρωπο, και την ειρηνική και δημιουργική σχέση και αλληλεπίδρασή του με το συγκεκριμένο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό του περιβάλλον. (Ρόκος, 1998)

Η παραπάνω αντίληψη είναι αυτονόητο ότι μπορεί να θεωρηθεί από τους άκριτους αλλά και τους όψιμους απολογητές της οποιασδήποτε "ειδικής", "επιστημονικής" και "τεχνολογικής" προόδου, ως ένα ουτοπικό ευχολόγιο το οποίο αγνοεί τα δεδομένα και τις συνθήκες της σημερινής πραγματικότητας στον κόσμο μας, όπως αυτά καθορίζονται πλέον αποκλειστικά από τις κυρίαρχες επιλογές της απόλυτης εξουσίας του τραπεζικού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου και των πολιτικών, πολιτισμικών και κοινωνικών εταίρων, υπαλλήλων, και εκούσιων ή ακούσιων επιρροών του.

Αντίστοιχης ποιότητας συνέπειες είχε για πολλά χρόνια (και έχει ακόμη) για τους επιστήμονες που δεν θεωρούσαν (και δεν θεωρούν) επαρκή τα απολύτως τεχνοκρατικά και μονοδιάστατα μεθοδολογικά εργαλεία της ειδικότητάς τους, για την προσέγγιση, ανάλυση, μελέτη και αντιμετώπιση των εξαιρετικά πολύπλοκων (και ιδιαίτερα σήμερα) κοινωνικών, αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών προβλημάτων, η στάση των αντίστοιχων επίσημων επιστημονικών κοινοτήτων και "συντεχνιών" (πανεπιστημιακών και μη).

Οι Daly και Cobb (1994) ειδικολογούν τις συνέπειες αυτές στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης για όσους αποκλίνουν από την κυρίαρχη αντίληψη της "πειθαρχίας" της (mainstream), σε ακαδημαϊκό και επαγγελματικό επίπεδο, αποδίδοντάς τες κυρίως στον κατακερματισμό της γνώσης και την αντίστοιχη οργάνωση των Πανεπιστημίων που με τη σειρά τους διαμορφώνουν και την κρατούσα αντίληψη στο σύγχρονο κόσμο.

Σε χώρες ή σε περιόδους με λιγότερη ή χειρότερης ποιότητας δημοκρατία, οι συνέπειες αυτές φθάνουν μέχρι τον πλήρη εξοστρακισμό από το Πανεπιστήμιο και την Παιδεία γενικότερα των ριζοσπαστικών επιστημονικών ιδεών και των φορέων τους αλλά και της όχι καθαρά και μόνο "ειδικής" και "τεχνολογικής", διεπιστημονικής, διαλεκτικής και ολιστικής προσέγγισης και μεθοδολογίας διερεύνησης των μεγάλων πλανητικής κλίμακας και σημασίας προβλημάτων, επειδή θεωρούνται ότι διαταράσσουν την "ευρυθμία" του συστήματος. (Ρόκος, 1988 και 1995)

Η χωρίς όρια και σεβασμό της φύσης, του ανθρώπου, της οποιασδήποτε δεοντολογίας και της ηθικής "ανάπτυξη" της τεχνολογίας, γι' αυτούς περίπου θεοποιείται, και από μέρος και ουσιώδες στοιχείο της συνολικής κοινωνικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, μ' άλλα λόγια του πολιτισμού του ανθρώπινου γένους, αυτονομείται και γιγαντώνεται ως το προνομιακό πεδίο ανθρώπινης δραστηριότητας που το υπηρετούν πλέον δουλικά η πολιτική, η οικονομία, η κοινωνία, η παιδεία και η έρευνα, μεταλασσόμενες από διακριτά μέρη και ουσιώδη στοιχεία του πολιτισμού και της κοινωνικής προόδου σε άκριτα παρακολουθήματα και ενεργήματά της.

Η θεοποίηση σήμερα της τεχνολογίας και της φθηνότερης δυνατής παραγωγής, διαρκώς "βελτιούμενων" και χρήσιμων ή και άχρηστων νέων προϊόντων και υπηρεσιών ευρύτατης δυνατής κατανάλωσης, που να μπορούν να προσκομίσουν τα αμεσότερα δυνατά και μέγιστα κέρδη, ανεξάρτητα από οποιεσδήποτε δυσμενείς συνέπειες και επιπτώσεις στον άνθρωπο και τη φύση, παρουσιάζει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- αφορά κυρίως και μόνο τις οικονομικά εύρωστες κοινωνικές ομάδες και/ή περιοχές των αναπτυγμένων χωρών, και μικρή ή ελάχιστη σχέση έχει με την ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών της ανθρωπότητας,
- συμβάλλει προοδευτικά στην ισοπέδωση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των λαών και στην ομογενοποίηση των πολιτισμών του πλανήτη μας στο βωμό της διηνεκούς διαπάλης των μεγάλων ανταγωνιστικών δυνάμεων της παγκοσμιοποιημένης αγοράς, δηλαδή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ιαπωνίας,
- επεκτείνει το πεδίο του ανταγωνισμού των μεγάλων βιομηχανικών χωρών και πέραν των υπερεθνικών σχηματισμών τους, στις αναδυόμενες αγορές της νοτιοανατολικής Ασίας, στις φτωχές χώρες της Αφρικής και του τρίτου κόσμου γενικότερα αλλά και τις κατεστραμμένες οικονομίες των χωρών του τέως υπαρκτού σοσιαλισμού, απελευθερώνοντας ή δεσμεύοντας κατά το δοκούν, κατά περίπτωση, τα πολεμικού ή ειρηνικού χαρακτήρα "αγαθά" της, με στόχο την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική επιρροή και/ή ομηρία τους, την εκμετάλλευση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων τους, αλλά και την για το συμφέρον τους αξιοποίηση των παραδοσιακών εθνικών, εμφυλίων και/ή φυλετικών τοπικών διαμαχών και συρράξεων.
- συντελεί στο σχεδιασμό και την υλοποίηση εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών προγραμμάτων και δράσεων που χρησιμοποιούν δημόσιους πόρους, (έρευνα, τεχνογνωσία και καινοτομία που παράγεται στα

δημόσια πανεπιστήμια), για την ιδιωτική κερδοφορία των επιχειρήσεων ανάπτυξης νέων προϊόντων και υπηρεσιών, μετατρέποντας το συνολικό δημόσιο αγαθό της παιδείας σε μερικό, (κυρίως στις πολυτεχνικές και οικονομικές σχολές), υπηρέτη της βιομηχανίας και κατ' επέκταση της πολιτικής που υπηρετεί τη βιομηχανία,

- αγνοεί τις πραγματικές ανάγκες της συντριπτικής πλειοψηφίας των πληθυσμών της γης για προϊόντα φθηνής, ενδιάμεσης ή κατάλληλης τεχνολογίας τα οποία θα βοηθούσαν αποφασιστικά στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή τους με αρμονία και σεβασμό προς το συγκεκριμένο περιβάλλον τους,
- παραχαράσσει και ερμηνεύει σύμφωνα με τα συμφέροντα των πλούσιων χωρών τα επιτρεπόμενα όρια ρυπάνσεων και μολύνσεων του περιβάλλοντος από τα παραπροϊόντα και τα απόβλητα των διεργασιών της, εξαγοράζοντας συνηθέστατα αντί πινακίου φακής ακόμη και τα αντίστοιχα δικαιώματα των φτωχών χωρών και/ή περιοχών του κόσμου,
- εμπνέει, ως υπερούσιο όραμα, τις αυτοαποκαλούμενες "εκσυγχρονιστικές" όπου γης πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες ενταφιάζουν στο μονόδρομο της κυριαρχίας της αγοράς τα όνειρα της ανθρωπότητας για ένα κόσμο ουσιαστικής πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας χωρίς φτώχεια, ανισότητες εγκληματικότητα και πολέμους.

Η αυτονομημένη και θεοποιημένη, απ' όσους έχουν συμφέροντα απ' αυτό, τεχνολογία μ' άλλα λόγια, αναγορεύεται σήμερα απ' τους πολιτικούς υπηρέτες της, μαζί με τα μέσα επικοινωνίας, διακίνησης των πληροφοριών και επηρεασμού της κοινής γνώμης και την διαφορικά αναπτυσσόμενη και παρεχόμενη "ειδική" και μόνο γνώση, ως κύριος κριτής αλλά και ως το πιο "αξιόπιστο" κριτήριο για το τι είναι σήμερα πολιτισμός, ποιος λαός ή ποια κοινωνία μπορεί να θεωρείται πολιτισμένη, προς τα πού οδεύει η "πρόοδος" της ανθρωπότητας, και για το τι είναι τελικά "ανάπτυξη".

Ο P.Dunn το 1978, με βάση τα δεδομένα της συγκεκριμένης περιόδου, εκτίμησε, από γεωγραφική και οικονομική κυρίως οπτική, ότι το ένα μόνο τέταρτο του πληθυσμού του πλανήτη μας θα μπορούσε γενικά να θεωρηθεί ότι συγκροτεί τον "αναπτυγμένο" κόσμο, ενώ τα υπόλοιπα τρία τέταρτα αναφερόταν στην τότε βιβλιογραφία με ποικίλους ορισμούς ότι ανήκουν σε "αναπτυσσόμενες", "υποανάπτυκτες", "αναδυόμενες", "χαμηλού εισοδήματος" ή "χώρες του τρίτου κόσμου".

Σήμερα είκοσι χρόνια μετά και παρά τα δραματικής σημασίας επιτεύγματα της τεχνολογίας, η πραγματικότητα όπως διαμορφώνεται και

εξελίσσεται θα μπορούσε να περιγραφεί πιστότερα με την συμπλήρωση, ότι μέσα στον αναπτυγμένο κόσμο συμπεριλαμβάνονται και συνυπάρχουν όλο και περισσότερες περιφέρειες, (αλλά και γκέτο μεγαλουπόλεων), στις όποιες μεγάλες ομάδες πληθυσμών διαβιούν σε συνθήκες μερικώς ή απολύτως "υποανάπτυκτες", και ότι μέσα στις υποανάπτυκτες χώρες και περιφέρειες συμπεριλαμβάνονται και συνυπάρχουν μικρές κατά κανόνα ελίτ πληθυσμών οι οποίες διαβιούν, με οικονομικούς όρους, σε συνθήκες "υπεραναπτυγμένων" χωρών.

Οι ελίτ αυτές εξακολουθούν ν' αποτελούν τα προγεφυρώματα των επιρροών των αναπτυγμένων χωρών στις τέως αποικίες τους και πέρα από την λεηλασία των πατρίδων τους μέσω της "οικονομικής βοήθειας" (Ζαλέ, 1975, Αμίν, 1975), η οποία συνεχίζεται και στην οποία συνήργησαν και συνεργούν, έχουν ήδη αναλάβει και την υποχρέωση προώθησης των πωλήσεων των ρυπαντικών αλλά και των σύγχρονων καταστροφικών πολεμικών τεχνολογιών των μεγάλων και πλούσιων χωρών στα πεδία των τοπικών και περιφερειακών συρράξεων του τρίτου κόσμου και όχι μόνο.

Με βάση τα παραπάνω η τεχνολογία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πολιτισμικά ουδέτερη.

Και αυτό γιατί ενσωματώνει και εκφράζει τις αξίες του πολιτισμού, το επιστημονικό επίπεδο, την αυτονομία και την δημιουργικότητα της κοινωνίας στην οποία αναπτύσσεται, για να καλύψει τις πραγματικές αλλά και τις πλασματικές ανάγκες της, όπως οι πολιτικές δυνάμεις που βρίσκονται στην εξουσία τις αντιλαμβάνονται και τις ιεραρχούν ως προτεραιότητες, επηρεαζόμενες από ποικίλες εσωτερικές και εξωτερικές επιδράσεις στα πεδία της οικονομίας, των αγορών και των διεθνών σχέσεων.

Η τεχνολογία η οποία αναπτύσσεται σ' ένα συγκεκριμένο πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ότι υπό κανονικές συνθήκες, γενικά, θα ήταν ενδεχομένως εύκολο να "εξαχθεί" και ν' αξιοποιηθεί με επιτυχία σ' ένα παρόμοιο περιβάλλον, μερικά ή ολικά.

Αντίθετα, δεν θα μπορούσε, δεν θα ήταν σκόπιμο και θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ενσωματωθεί αρμονικά και να χρησιμοποιηθεί παραγωγικά σ' ένα διαφορετικό πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον και ιδιαίτερα, όταν συγκρούεται με τις ριζικά, πολλές φορές, διαφορετικές αντίστοιχα αξίες, δομές, παραδόσεις και λειτουργίες του.

Έτσι, θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί, ότι η αρμονική σχέση της τεχνολογίας με την κοινωνία, την οικονομία, την πολιτική και τον πολιτισμό, μπορεί να διασφαλισθεί μόνο σε συνθήκες σχεδιασμού και εφαρμογής αξιόπιστων προγραμμάτων αξιοβίωτης ολοκληρωμένης και

αποκεντρωμένης ανάπτυξης η οποία εξ ορισμού αλλά και από τη φύση, τη φιλοσοφία και τις αρχές της εμπεριέχει την διαλεκτική αρμονία της με τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον.

Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να θεμελιώνονται στην μετρητικά και ποιοτικά ακριβή και συστηματική διεπιστημονική, διαλεκτική και ολιστική διερεύνηση, απογραφή, χαρτογράφηση και παρακολούθηση των δυνάμεων και δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, (όπως αυτές πολυδιάστατα αλληλεπιδρούν στο χώρο και το χρόνο) και στην δημιουργική ενεργοποίηση και δημοκρατική συμμετοχή όλων των μορφωμένων, (ένθα "μόρφωση είναι αυτό που μένει αν ξεχάσουμε όλα όσα διδαχθήκαμε"), συνειδητών και υπεύθυνων πολιτών και εργαζομένων.

«Βιώσιμη» Ανάπτυξη και Περιβάλλον μέσα από το έκτο πρόγραμμα δράσης για το Περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (2001-2010) και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Οι προοπτικές.

Στο βαθμό που οι εθνικές πολιτικές των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σύνολό τους καθορίζονται πλέον, υπαγορεύονται ή οφείλουν να εναρμονίζονται με τις Ευρωπαϊκές, το έκτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης προδιαγράφει και τις προοπτικές για τις πολυδιάστατες σχέσεις του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης με βάση τουλάχιστον το μέχρι σήμερα κυρίαρχο ιδεολόγημα της «βιωσιμότητας» και το α-νόητο αντικειμενικά περιεχόμενό της (Ρόκος 2000).

Η Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στη συνοπτική παρουσίασή της για το έκτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας 2001-2010 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2001), κάνει την παρακάτω ενδιαφέρουσα αναφορά για το Ευρωπαϊκό περιβάλλον και τα προβλήματά του, στην οποία το περιβάλλον δεν υπάρχει χωρίς την οικονομία και ως ανάπτυξη εξακολουθεί να θεωρείται αποκλειστικά και μόνο η οικονομική.

«Η προστασία του πλανήτη δημιουργεί τόσο προκλήσεις όσο και ευκαιρίες», «Μέσω μεγαλύτερης αποδοτικότητας και καλύτερης χρήσης των φυσικών πόρων μπορούμε να σπάσουμε τον παλαιό δεσμό μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής βλάβης», «Πρέπει να αρπάζουμε τις ευκαιρίες για καινοτομία οι οποίες μπορούν να βελτιώνουν το περιβάλλον και την οικονομία» (οι υπογραμμίσεις του υπογραφομένου).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπιστώνει ταυτόχρονα με ζηλευτή αποστασιοποίηση από την αναφορά στις αιτίες και τους κάθε φορά συγκεκριμένους υπευθύνους ότι «Οι πιέσεις στο περιβάλλον αυξάνονται.

Πρέπει να αντιμετωπίσουμε τις κλιματικές μεταβολές, τη διάβρωση της υπαίθρου μας, τις αυξανόμενες ποσότητες αποβλήτων και χημικών ουσιών που εισχωρούν στην τροφή, στον αέρα και το νερό».

Είναι βέβαιη, ότι «το πρόβλημα δεν αφορά μόνο τους πολιτικούς και τη βιομηχανία» και εμφανίζεται απολύτως αδιάβαστη όταν αμφισβητεί απολύτως τεκμηριωμένες βεβαιότητες των «Human Development Reports" (United Nations Development Programme 1999, Ρόκος 1995γ, 1998, 2000) με την τουλάχιστον ατυχέστατη αναφορά της «Παρ' όλο που μερικοί μπορεί να ισχυριστούν ότι καταναλώνουμε περισσότερο απ' αυτό που δικαίως μας αναλογεί από τους παγκόσμιους πόρους, η Ε.Ε. έχει αναλάβει ηγετικό ρόλο σε σημαντικές διεθνείς συμφωνίες για την προστασία του περιβάλλοντός μας».

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μετά μια σειρά ουδετεροποιημένων από τις αιτίες τους (ασύδοτη λειτουργία του ανταγωνισμού των αγορών χωρίς κανόνες όρια και ηθικούς φραγμούς, με δραματικές συνέπειες για τον άνθρωπο και το περιβάλλον, όπως οι διοξίνες, οι τρελές αγελάδες, η συνακόλουθη καταστροφή τεραστίων ποσοτήτων ζωικού κεφαλαίου, οι επιπτώσεις στους παραγωγούς και τους εμπόρους αλλά και στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τις αποζημιώσεις κλπ.), αλλά ορθών στο μεγαλύτερο μέρος τους διαπιστώσεων, προτείνει την ανάληψη ενεργού δράσης:

« Στην αντιμετώπιση των κλιματικών μεταβολών,
Στην προστασία της φύσης και της άγριας ζωής,
Στην αντιμετώπιση θεμάτων σχετικών με το περιβάλλον και την υγεία,
Στη διατήρηση των φυσικών πόρων και τη διαχείριση των αποβλήτων.
»

Για την εκπλήρωση των στόχων του προγράμματος η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει τις παρακάτω πέντε προσεγγίσεις που είναι «καίριες για την επιτυχία» του.

(α) Εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Η Επιτροπή θα παραπέμπει τις χώρες που θα αδυνατούν να την εφαρμόσουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, αναγνωρίζοντας συνάμα ότι η νομική διαδικασία είναι αργή και «μπορούν να παρέλθουν πολλά χρόνια πριν αποφέρει αποτελέσματα», ενώ η διαφάνεια και η πληροφόρηση βοηθά «στην δημιουργία δημοσίων πιέσεων για άμεση ανταπόκριση» τιμωρώντας κατά κάποιο τρόπο εμμέσως έτσι τους μη συμμορφουμένους. Η Επιτροπή φαίνεται να μη λαμβάνει υπ' όψη της ότι στη σημερινή συγκυρία της κυριαρχίας των αγορών η ισχύς (και όχι μόνο με βάση το ακαθάριστο εθνικό προϊόν) των χωρών πολλές φορές είναι εξαιρετικά μικρότερη από αυτή των μεγάλων πολυεθνικών

επιχειρήσεων/εταιρειών, των οποίων τα ετήσια έσοδα και η συνακόλουθη πολυδιάστατη πολιτική, κοινωνική, τεχνική /τεχνολογική και πολιτισμική ισχύς και επιρροή μπορούν να τους εξασφαλίζουν την δυνατότητα αγνόησης μεταξύ άλλων και των περιβαλλοντικών τους υποχρεώσεων (π.χ. τα ετήσια έσοδα της General Motors, της Wal Mart Srores, της Exxon Mobil, της Ford Motor, της Daimler Chrysler με βάση δημοσιευμένα στοιχεία του 1999 είναι μεγαλύτερα από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν της Ελλάδας).

(β) Θέση του περιβάλλοντος στον πυρήνα χάραξης πολιτικών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει ότι «Κατά την διαδικασία χάραξης όλων των πολιτικών από τη γεωργία ως την οικονομία θα πρέπει να λαμβάνονται εγκαίρως υπ' όψη οι περιβαλλοντικοί στόχοι». Η καθαρά ευχολογική και δεοντολογική αυτή αναφορά συνοδεύεται από τα εργαλεία υλοποίησής της «Θα καταρτίζουμε και θα εκδίδουμε τακτικές εκθέσεις για τους περιβαλλοντικούς δείκτες παρουσιάζοντας την πρόοδό μας προς ένα καλύτερο περιβάλλον.

Θα ανασκοπούμε τον τρόπο με τον οποίο συλλέγουμε πληροφορίες και θα καταρτίζουμε σχετικές εκθέσεις με σκοπό την παροχή μιας πιο περιεκτικής εικόνας της κατάστασης του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος».

Είναι φανερό ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάνει τουλάχιστον ένα περίεργο λογικό άλμα, δηλώνοντας την ευγενή μεν πρόθεσή της για ένα άλλης ποιότητας σχεδιασμό των πολιτικών της με γνώμονα το περιβάλλον, χωρίς καμιά συγκεκριμένη πράξη, χρησιμοποιώντας γραφειοκρατικά εργαλεία εκ των υστέρων εκτιμήσεων δεικτών και εκθέσεων, αγνοώντας ότι η κυρίαρχη μέχρι σήμερα ιδεολογική αρχή της ανταγωνιστικότητας των αγορών ως βάσης της «βιώσιμης ανάπτυξης» όχι μόνο δεν θίγεται αλλά αποτελεί και την μονοδιάστατη προδιαγραφόμενη σχετική προσέγγισή της για την «προστασία» του περιβάλλοντος την δεκαετία που τρέχει.

(γ) Συνεργασία με την αγορά. Η Ευρωπαϊκή Ένωση «δεσμεύεται να συνεργαστεί με τις βιομηχανίες για την ανάπτυξη νέων προσεγγίσεων που θα τις βοηθήσουν να μειώσουν τις αρνητικές τους επιπτώσεις στο περιβάλλον.»

Ο υπογραφόμενος έχει πολλές φορές (Ρόκος 1995, 1998, 2000) αναφερθεί στην υπαλληλική σχέση της πολιτικής στη βιομηχανία, όταν η οικονομική, (με την έννοια της μονοδιάστατης καθαρής αύξησης) διάσταση της ανάπτυξης αποτελεί (με συμπαρομαρτούντα: την ασύδοτη ανταγωνιστικότητα, την επιδίωξη της μέγιστης δυνατής

και αντί πάσης θυσίας κερδοφορίας, την δραματική μείωση των δημοσίων κοινωνικών δαπανών για παιδεία, υγεία, ασφάλιση κλπ., την καθήλωση και μείωση των αμοιβών και τις απολύσεις εργαζομένων και τη δημιουργία στρατιών ανέργων και νεοπτώχων), το δομικό στοιχείο συγκρότησης, δομής και λειτουργίας των φορέων της.

Και μόνη η γραμματολογική ανάλυση του εδαφίου αποδεικνύει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση με την ιδιάζουσα ευγένεια και διάθεση της να βοηθήσει τις βιομηχανίες να μειώσουν τις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον (πράγμα για το οποίο δεσμεύεται), αναγνωρίζει και εμμέσως κατοχυρώνει το αναφαίρετο (από τις περιβαλλοντικές πολιτικές και νομοθεσίες της, τις δημόσιες πιέσεις, την ευαισθησία των πολιτών και των οργανώσεων τους κλπ.) δικαίωμά τους να συνεχίζουν να ρυπαίνουν. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει ότι οι εταιρείες «χρειάζονται» (και μπορεί να τις βοηθήσει για λιγότερη ρύπανση π.χ. με), νέα κίνητρα, μειώσεις φόρων, επιβραβεύσεις κλπ..

(δ) Παροχή βοήθειας στα άτομα ώστε να κάνουν φιλικές προς το περιβάλλον επιλογές. Η προσέγγιση αυτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συγκεκριμένες πολιτικές και οικονομικοκοινωνικές συνθήκες είναι θετική και τα μέσα τα οποία επικαλείται ορθά στο βαθμό που με πλουραλιστική και αξιόπιστη πληροφόρηση μπορεί να βοηθήσει τους πολίτες ως καταναλωτές να κάνουν φιλικές προς το περιβάλλον επιλογές.

Θα πρέπει όμως να συνεκτιμά ότι αυτό πρέπει να έχει εφαρμογή σ' όλους τους πολίτες και το παράδειγμα των ισχυρών, τα έντονα προβαλλόμενα και καταιγιστικά διαφημιζόμενα καταναλωτικά πρότυπα, η έντεχνη επιβολή τρόπων ζωής και η ανέλεγκτη πολλές φορές ασύδοτη και προσβλητική για την κοινή νοημοσύνη στάση και συμπεριφορά μεγαλόσχημων παραγόντων της επιχειρηματικής ζωής, μπορούν ν' αποτελέσουν πρόσχημα ή δικαιολογία ή παρότρυνση για βλαβερές για το περιβάλλον ατομικές επιλογές.

(ε) Καλύτερη χρήση της γης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαπιστώνει «Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται η γη έχει τεράστια και διαρκή επίπτωση στο περιβάλλον. Ανεπαρκείς αποφάσεις μπορεί να οδηγήσουν στην απώλεια οικοτόπων, στην καταστροφή τοπίων ή σε αυξημένη κυκλοφοριακή ρύπανση. Οι αστικές και παράκτιες περιοχές είναι ιδιαιτέρως ευάλωτες. Θα εξετάσουμε το πως θα βοηθήσουμε καλύτερα τις τοπικές αρχές στο σχεδιασμό χρήσης γης τους ώστε να εξασφαλίσουμε τη σωστή αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής διάστασης».

> Η χρησιμοποίηση και εδώ του ευγενούς και ουδέτερου όρου ανεπαρκείς αποφάσεις υποδηλώνει στην καλύτερη περίπτωση αιδήμονα αμηχανία μπροστά στον οδοστρωτήρα των κυρίαρχων πολιτικών της των μεγάλων οδικών δικτύων, των πάσης φύσεως επενδύσεων σε ευάλωτες, εύθραυστες προστατευόμενες ή χρήζουσες προστασίας περιοχές (όπως είναι οι ορεινές, οι νησιωτικές, οι παράκτιες, οι περιαστικές δασικές, οι οικότοποι, οι δρυμοί, οι αρχαιολογικοί τόποι κλπ., περιοχές των μεγάλων έργων εμπορευματοποίησης του αθλητισμού και του πολιτισμού κλπ.).

Συνοψίζοντας, οι πέντε νέες προσεγγίσεις του έκτου προγράμματος δράσης για το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας 2001-2010 με όσα θετικά μπορεί να τους αναγνωρίσει μια καλόπιστη (και γι' αυτό πάντα χρήσιμη οριακά) διάθεση, κινούνται στο γνώριμο κυρίαρχο ιδεολογικό πλαίσιο δομής και λειτουργίας της.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κυρίως και παραμένει οικονομική, θεμελιώνει τις πολιτικές της στη «βιώσιμη ανάπτυξη» και συνεπώς στηρίζεται στην ανταγωνιστικότητα, την παραγωγικότητα, την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία, τις νέες τεχνολογίες, την αποδοτικότητα, την αποτελεσματικότητα και την διαρκή αύξηση, μεγέθυνση, συσσώρευση, συγκέντρωση, συγκεντροποίηση και ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίου, επιχειρήσεων και κερδών, στην ευάλωτη ευέλικτη εργασία, κινητικότητα και συνεχή κατάρτιση απασχολήσιμων, στην ομογενοποίηση και εμπορευματοποίηση των πολιτισμικών αγαθών, στην μείωση των κοινωνικών δαπανών, στην απόλυτη ελευθερία του εμπορίου και των αγορών και στην αντί πάσης θυσίας μεγιστοποίηση των κερδών.

Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο το περιβάλλον γενικότερα αποτελεί γενικά μια ενοχλητική (αλλά υποχρεωτική λόγω της αύξουσας ευαισθησίας των πολιτών και οργανώσεών τους), παράμετρο η οποία σε καμμιά περίπτωση δεν μπορεί να μπει «στον πυρήνα της χάραξης πολιτικών» της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως διατείνεται το έκτο πρόγραμμά της.

Έχοντας η Ευρωπαϊκή Ένωση ως κυρίαρχη αντίληψη ότι «το κλειδί για την μακροπρόθεσμη ευημερία μας στην Ευρώπη και σε όλον τον κόσμο είναι η <u>αειφόρος</u> <u>ανάπτυξη</u>: εξεύρεση τρόπων βελτίωσης της ποιότητας της ζωής μας χωρίς πρόκληση βλάβης στο περιβάλλον στις μελλοντικές γενεές ή στους λαούς τόσο του ανεπτυγμένου όσο και του αναπτυσσόμενου κόσμου» και αγνοώντας επιδεικτικά και εξακολουθητικά την πολυδιάστατη και απόλυτα τεκμηριωμένη από διεθνείς φορείς και επιστήμονες κριτική της ανόητης έννοιας και του περιεχομένου της «αειφόρου ανάπτυξης» (Ρόκος 2000), αμέσως στη συνέχεια αποφασίζει ότι «Συγκεκριμένα, πρέπει να ενθαρρύνουμε τις επιχειρήσεις να προχωρήσουν μπροστά, τόσο σε

εθελοντική βάση όσο και μέσω της νομοθεσίας. Η παροχή αυξημένης προσοχής στα μέτρα για το περιβάλλον θα βελτιώσει την αποδοτικότητα και την παραγωγικότητα. Η επέκταση της αγοράς οικολογικών προϊόντων θα οδηγήσει σε αυξημένη καινοτομία και διεύρυνση των ευκαιριών απασχόλησης. Οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις θα ευημερήσουν σ' αυτή τη διευρυνόμενη αγορά. Το έκτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον υποστηρίζει και ενθαρρύνει τέτοιου είδους εξελίξεις» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2000).

Έτσι, η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεπής προς την κυρίαρχη αντίληψή της «βιώσιμης ανάπτυξης» εναποθέτει, εκχωρεί και αναθέτει στις επιχειρήσεις τις ευθύνες της για το περιβάλλον ενθαρρύνοντας, βοηθώντας και υποστηρίζοντας τες παντοιοτρόπως.

Αλλά ποιες είναι –αν υπάρχουν- και κάποιες πιο αισιόδοξες προοπτικές για την ανάπτυξη και το περιβάλλον στη δεκαετία που διανύουμε;

Στο επίπεδο της θεωρίας εκτιμούμε ότι την λύση θα δώσει μια νέα και ριζικά διαφορετική ως έννοια και περιεχόμενο αντίληψη, που με άμεσο, έμμεσο, κριτικό και διεπιστημονικό λόγο έχει τεκμηριωθεί τα τελευταία χρόνια ως Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (Ρόκος 1980 και 2000, Sachs 1992, Schuurman, 1993).

Και αυτό, γιατί η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη a priori διερευνά, μελετά, σχεδιάζει και θεμελιώνει τα ενεργήματα και τις δράσεις της με γνώμονα πάντα την βέλτιστη για τον άνθρωπο και τη φύση, ειρηνική, αρμονική και δημιουργική συνύπαρξη και αλληλεπίδρασή τους, ώστε η πολυδιάστατη (προσωπική, οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική) ζωή του να είναι για όλους «βιωτή» μέσα και έξω από κάθε είδους εθνικά, διοικητικά, πολιτικά, κοινωνικά, τεχνολογικά και πολιτισμικά σύνορα, διάφορες και διαχωρισμούς.

Η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως έννοια «ολική» σύμφυτη και συμβατή με την «ολική» φύση της αδιάσπαστης ενότητας της κάθε φορά στο χώρο και το χρόνο φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και της αέναης προσπάθειας του ανθρώπου να την μετασχηματίσει δημιουργικά και με σεβασμό στο κοινό μας σπίτι, τον πλανήτη γη, δεν κατακερματίζεται σε ειδικές αυτόνομες, ανεξάρτητες, ευκαιριακές, αποσπασματικές και συχνότατα απολύτως αντιφατικές μεταξύ τους «αναπτυξιακές» επιλογές και δράσεις και δεν ιεραρχεί ως βασικότερες τις μονοδιάστατες προτεραιότητες, που αφορούν πρωτίστως και κυρίως την οικονομία έναντι της κοινωνίας, της πολιτικής και του πολιτισμού, ερήμην των αναπόδραστων συνεπειών και επιπτώσεών τους στον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον.

Έτσι δεν μπορεί να υπάρξει σήμερα και να υποστηριχθεί ούτε ως έννοια μια ανάπτυξη όπως η «βιώσιμη», η οποία θα εξακολουθεί να είναι συνώνυμη ή τουλάχιστον να επιτρέπει:

(α) την καθυπόταξη της φύσης και της ζωής από τον άνθρωπο,

(β) την με σύγχρονες μεθόδους συνέχιση της εκμετάλλευσης ανθρώπου και φύσης από τον άνθρωπο,

(γ) την επιβολή με πολεμικά, οικονομικά, πολιτικά, τεχνολογικά και πολιτισμικά μέσα του δικαίου του ισχυροτέρου έναντι των θεσμισμένων αλλά και των αγράφων κανόνων του διεθνούς δικαίου, της δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού,

(δ) την συντριβή μιας κοινωνικής τάξης, ενός έθνους μιας κοινωνικής, πολιτικής, ιδεολογικής, κοσμοθεωρητικής ή πολιτισμικής διαφοράς ή ιδιαιτερότητας από μια αυτόκλητη υπερούσια ή σωτήρια «νέα τάξη» κάθε τύπου και κατηγορίας,

(ε) την κρατική, αστυνομική ή ατομική τρομοκρατία με απώτερο στόχο την κατάλυση ή μετάλλαξη των ανθρωπίνων, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με τα στρατηγικά συμφέροντα των αγορών, της νέας τάξης και της παγκοσμιοποίησής τους,

(στ) την κυριαρχική επιλογή, προβολή και επιβολή με όλα τα μέσα δήθεν σωτηρίων καθολικής ισχύος φενακισμένων ιδεολογημάτων τα οποία με την συνδρομή των κάθε τύπου αλλοτριωμένων ή αφελών απολογητών τους ως ατόμων και καθοδηγούμενων ή όχι στην πράξη «μη κυβερνητικών οργανώσεων» επιχειρείται να εγχαραχθούν στο συλλογικό υποσυνείδητο ως νέες «αξίες» ως προς τις οποίες θα πρέπει να συμμορφώνονται ή να τείνουν όλα τα ενεργήματα και οι δράσεις υπερεθνικών οργανισμών, κρατών, κοινωνικών οργανώσεων και πολιτών,

(ζ) την κυριαρχία των Μ.Μ.Ε. και την εμφανή ή αφανή διαπλοκή τους με την οικονομία και την πολιτική.

Η έννοια, το περιεχόμενο, η αντίληψη και τα επιχειρήματα με τα οποία αποδεικνύεται ότι η πραγματική ανάπτυξη δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο ως Αξιοβίωτη και Ολοκληρωμένη, μένουν ως θεωρία να κατανοηθούν σε αντιπαράθεση με το κυρίαρχο ιδεολόγημα της χωρίς υπόσταση «βιώσιμης» ή «αειφόρου» εκδοχής της και να γίνουν ευρύτερα και ουσιαστικότερα αποδεκτές.

Ως πράξη, η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αποτελεί υπόθεση κάθε υπεύθυνου και συνειδητού επιστήμονα, εργαζόμενου, δημιουργού και πολίτη και των συλλογικοτήτων τους και οφείλει να εκφράζεται ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο σε πολιτισμικό, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και τεχνικό/τεχνολογικό επίπεδο με τις πρωτοβουλίες, τα ενεργήματα και τις

δράσεις τους που θα σέβονται την ουσία του ανθρώπου ως ηθικού προσώπου, της ζωής ως θείου δώρου και της φύσης ως της πολυτιμότερης αλλά εύθραυστης κοινής μας περιουσίας.

Αναφορές και άλλη βιβλιογραφία

Αμίν, Σ., "Συσσώρευση σε παγκόσμια κλίμακα", Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1975.

Amin, S., "Imperialism and Unequal Development", Harvester Press, Hassocs, 1977.

Baran, P.A., "The Political Economy of Growth", Modern Reader, N.York, 1968.

Bottomore, T.B., "Κοινωνιολογία", (Εισαγωγή, Μετάφραση, Επιμέλεια, Δ.Γ.Τσαούση), Gutenberg, Αθήνα, 1990.

Daly, H., Cobb, J.Jr., "For the common good", Beacon Press, Boston, 1994.

Dunn, P., "Appropriate Technology: Technology with a Human Face", MacMillan, London, 1978.

Marx, K., "Θεωρίες για την Υπεραξία", Τόμος 3, (Μετάφραση Π.Μαυρομμάτη), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1984-85.

Marx, K., "Το Κεφάλαιο", Τόμος 3, (Μετάφραση Π.Μαυρομμάτη), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1978.

Marx, K., "A Contribution to the Critique of Political Economy", Lawrence and Wishart, London, 1971.

Nji, A., "The Dialectics between Appropriate Technology Public Policy and Rural Development: Implications for Discovery and Innovation in the Third World", Discovery and Innovation, Vol. 4, No.1, March 1992, pp. 43-44, 1992.

Ρέππας, Π., "Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

Ricardo, D., "The Works and Correspondence of David Ricardo", Sraffa P., Dobb, M.H. (editors), Cambridge University Press, Cambridge, 1951.

Rist, G., "The History of Development", Zed books, London and N.York, 1997.

Ρόκος, Δ., "Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη", Εκδοτικός Οίκος Α.Α.Λιβάνη, σελ. 551, Αθήνα, 2003.

Ρόκος, Δ., "Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη", Συνέδριο "Εξουσία και Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή", Χανιά 25-27 Αυγούστου 2000,

Τομέας Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πρακτικά, σελ. 173-196, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2001.

Ρόκος, Δ., "Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας και ως Θεμέλιο Ιδεολογικής Ανάδρασης." στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, "Και τώρα τι; Το μέλλον της σοσιαλιστικής ιδέας στον 21ο αιώνα", Πρακτικά Δ΄ Πανελληνίου Συνεδρίου "Προβλήματα Σοσιαλισμού", Αθήνα, Ε.Μ.Π. 16-18.9.1994, Εναλλακτικές Εκδόσεις, σελ. 129-138, Αθήνα, 1999.

Ρόκος, Δ., "Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας", 2ο Διεπιστημονικό Συνέδριο "Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση", Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 3-6.6.1998, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, (πρακτικά υπό δημοσίευση), 1998 και Ουτοπία, τ.41, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000, σελ. 121-135, Αθήνα, 2001.

Ρόκος, Δ., "Η Φύση, η Αποστολή και ο Δημόσιος Χαρακτήρας του Πανεπιστημίου Σήμερα", 5ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο "Προβλήματα Σοσιαλισμού", με θέμα "Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας και Δήμος Χανίων, Χανιά 29-31.8.1997, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 17-42, Αθήνα, 1999.

Ρόκος, Δ., "Η Διεπιστημονικότητα στην Ολοκληρωμένη Προσέγγιση και Ανάλυση της Ενότητας της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας", στο: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας "Φιλοσοφία, Επιστήμες και Πολιτική", Συγκομιδή προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Ευτ.Μπιτσάκη (επιμ. Π.Νούτσος), Εκδ. Τυπωθήτω-Γ.Δαρδάνος, σελ. 403-437, Αθήνα, 1998.

Ρόκος, Δ., "Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους", (Επιμέλεια), Πρακτικά, 1ο Διεπιστημονικό Συνέδριο "Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους", Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 5-6.5.1995, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, σελ. 742, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π, Αθήνα, 1998.

Ρόκος, Δ., "Νέες τεχνικές στην Υδρολογική Έρευνα. Φωτοερμηνεία, Τηλεπισκόπηση. Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών", στο Γ.Τσακίρης (υπεύθυνος έκδοσης) "Υδατικοί Πόροι: Ι Τεχνική Υδρολογία", Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα, 1995.

Rokos, D., "The Contribution of Remote Sensing to the Observation, Monitoring and Protection of the Environment", in N.M.Avouris and B.Page (eds), "Environmental Informatics.Methodology and Applications of Environmental Information Processing", pp. 183-204, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1995α.

Ρόκος, Δ., "Συστήματα Παρατήρησης και Παρακολούθησης της Γης", (Επιμέλεια), Πρακτικά, 1η Συνάντηση Εργασίας της Επιτροπής Διαστημικής Έρευνας και Τεχνολογίας. σελ. 546, ΓΓΕΤ και Ε.Ε. ΓΔ XII, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1995β.

Ρόκος, Δ., "Επιστήμες και Περιβάλλον στα τέλη του αιώνα. Προβλήματα και Προοπτικές", (Επιμέλεια), Εναλλακτικές Εκδόσεις, σελ. 393, Αθήνα, 1995γ.

Ρόκος, Δ., "Εθνική, Ευρωπαϊκή ή Πλανητική Στρατηγική για την Παρατήρηση της Γης;" Προσκεκλημένη Εισήγηση, 1η Συνάντηση Εργασίας, Ελληνική Διαστημική Επιτροπή, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 26 και 27 Ιανουαρίου 1995, Πρακτικά, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1995δ.

Ρόκος, Δ., " Η συμβολή των Αναλογικών και Ψηφιακών Τηλεπισκοπικών Μεθόδων στη Διερεύνηση, Απογραφή, Χαρτογράφηση και Παρακολούθηση των Φυσικών Διαθεσίμων και του Περιβάλλοντος", Πρακτικά Διημέρου "Ψηφιακή Χαρτογραφία, Φωτογραμμετρία, Τηλεπισκόπηση -Τεχνολογίες Αιχμής", ΤΕΕ, 2η Έκτακτη Έκδοση, σελ. 144-154, Αθήνα, 1995ε.

Ρόκος, Δ., "Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας και ως Θεμέλιο Ιδεολογικής Ανάδρασης." Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο "Προβλήματα Σοσιαλισμού", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Ε.Μ.Πολυτεχνείο 16-18.9.1994, (υπό δημοσίευση), Αθήνα, 1994.

Ρόκος, Δ., "Πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιλογές και πρακτικές και η συμβολή τους στα μεγέθη των δασικών πυρκαγιών σε περιφερειακό επίπεδο. Μια ολοκληρωμένη τηλεπισκοπική προσέγγιση στην Αττική." Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1994. (υπό δημοσίευση)

Ρόκος, Δ., "Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας και ως Θεμέλιο Ιδεολογικής Ανάδρασης." Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο "Προβλήματα Σοσιαλισμού", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Ε.Μ.Πολυτεχνείο 16-18.9.1994, (υπό δημοσίευση), Αθήνα, 1994α.

Ρόκος, Δ., "Η Πολιτική Γης της Περιόδου 1945-1967. Κοινωνικοπολιτικά Αίτια και "Αναπτυξιακές" και Περιβαλλοντικές Προεκβολές."

Πρακτικά, 4ο Επιστημονικό Συνέδριο: "Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο 1945-1967", Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, 24-27.11.1994, Αθήνα, 1994β σελ. 533-560.

Ρόκος, Δ., "Η Συμβολή της Τηλεπισκόπησης και των Ολοκληρωμένων Συστημάτων Πληροφοριών Γης και Περιβάλλοντος στη μελέτη και παρακολούθηση των πλανητικών μεταβολών (Global Change)." Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου : "Ηλιακή και Διαστημική Έρευνα στην Ελλάδα", Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 26-29.4.1993, επιμ. Γ.Αναγνωστόπουλος, Τόμος Ι, Ξάνθη 1994δ, σελ. 298-331.

Ρόκος, Δ., "Η Συμβολή της Τηλεπισκόπησης στην Παρατήρηση, Παρακολούθηση και Προστασία του Περιβάλλοντος", στο Κ.Λάσκαρις (επιστ.ευθύνη και επιμέλεια) "Περιβαλλοντική Κρίση. Θέματα θεωρίας, μεθοδολογίας και ειδικών προσεγγίσεων", Petra Programme, Ελληνικό Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών (ΕΛΚΑΜ), Αθήνα 1993, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1993α.

Ρόκος, Δ., "Η συμβολή της Τηλεπισκόπησης και των Ολοκληρωμένων Συστημάτων Πληροφοριών Γης στην Παρακολούθηση και Προστασία του Περιβάλλοντος." Πρακτικά, Τόμος ΙΙ, Συνέδριο: για την Τεχνολογία του Περιβάλλοντος HELECO '93, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα, 1993β.

Ρόκος, Δ., "Ευρωπαϊκή ενοποίηση. Μια ολιστική προσέγγιση. Εννοιολογικές διασαφηνίσεις και προϋποθέσεις συνεργασίας και ολοκλήρωσης." Επιστημονικό Συνέδριο: "Ευρώπη. Ιδέες, συλλογικές νοοτροπίες και πραγματικότητες", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σεπτέμβριος 1992 και Ουτοπία, τ.4, Δεκέμβριος 1992α, σελ. 17-39.

Rokos, D., Mega, V., "An Integrated Land Information System for Urban Policy Developments in Greece", in Land Use Management and Environmental Improvement in Cities, Proceedings of a European Workshop, Lisbon 6-8 European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, May 1992β.

Ρόκος, Δ., "Κοινωνία, Τεχνολογία και Παραγωγή. Σχέσεις, Αλληλεπιδράσεις και Αλληλοκαθορισμοί. Πολιτικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις". Πρακτικά, Συνέδριο: Τεχνολογία και Αναδιάρθρωση της Παραγωγής, Πολυτεχνείο Κρήτης, 1-4.10.1992γ.

Ρόκος, Δ., "Οι Σύγχρονες εξελίξεις της Τηλεπισκόπησης και η συμβολή τους στη διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων της ανάπτυξης." στο Κ.Κουτσόπουλος (επιμέλεια έκδοσης), "Ανάπτυξη και

Σχεδιασμός: Διεπιστημονική Προσέγγιση", Ε.Μ.Π., Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1992δ.

Ρόκος, Δ., "Όψεις της πολιτικής γης στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80. Κριτική ανάλυση. Προοπτικές". Πρακτικά, 3ο Επιστημονικό Συνέδριο: "Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα", Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, 27-29.11.1991, Αθήνα, 1993γ.

Ρόκος, Δ., "Ο Ρόλος του Σύγχρονου Διεπιστημονικού Τεχνικού Πανεπιστημίου". Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τ.6, Αθήνα, Δεκέμβριος 1991α.

Ρόκος, Δ., "Η ορθολογικότητα ως θεμέλιο και αφετηρία εκσυγχρονισμού και δημοκρατίας στις συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα σήμερα". Θεωρία και Κοινωνία, τ.5, Ιούνιος 1991β.

Ρόκος, Δ., "Πόλεμος και Ειρήνη σήμερα. Συμβολή στην διεπιστημονική ανάλυση των αιτίων και των αποτελεσμάτων τους". Τρίτο Συνέδριο, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Δήμος Χανίων, Χανιά 1991γ, (Πρακτικά υπό δημοσίευση).

Ρόκος, Δ., "Όψεις των κρατικών πολιτικών για την πανεπιστημιακή παιδεία και έρευνα στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης. Κριτική Προσέγγιση, τάσεις και προοπτικές". Πρακτικά, 2ο Επιστημονικό Συνέδριο, "Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα. Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτικές διαστάσεις", Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, 28.11 - 1.12.1990, Αθήνα, 1991δ.

Ρόκος, Δ., "Η αντικειμενικοποίηση σημαντικών λειτουργιών του κράτους. Αρχές, Μέθοδοι, Μέσα και Πρακτικές". Πρακτικά, 1ο Επιστημονικό Συνέδριο, "Οι Λειτουργίες του Κράτους σε περίοδο κρίσης. Θεωρία και Ελληνική Εμπειρία", Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, 4-6.10.1989, Αθήνα, 1990β.

Ρόκος, Δ., "Ο διαλεκτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Ένα διεπιστημονικό μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγισή της." Συνέδριο "Η διεπιστημονική προσέγγιση της Ανάπτυξης." Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1988, Επιστημονική Σκέψη, τ.44/1989 και Πρακτικά, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990γ.

Ρόκος, Δ., "Η Εμπειρία απ' την αλλαγή στα Πανεπιστήμια. Προβλήματα και Προοπτικές", στο "Μνήμη Σάκη Καράγιωργα", Τιμητικός Τόμος Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, σελ. 593-620, Αθήνα, 1988.

Ρόκος, Δ., "Φωτοερμηνεία - Τηλεπισκόπηση." Ε.Μ.Π., Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Αθήνα, 1988α.

Ρόκος, Δ., "Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας ως απάντηση και στο πρόβλημα των πρώτων υλών στον κόσμο." Πρακτικά Συμποσίου "Η Επιστήμη στην Κοινωνία", Ε.Ι.Ε., 9-12 Απριλίου 1986, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1988β.

Rokos, D., "Cybernetics and remote sensing methodology. A dialectic interdiciplinary and integrated approach." Archives XVI International Congress of the International Society for Photogrammetry and Remote Sensing. Vol. 27, Part B7, Commission VII, pp.460-469, I.S.P.R.S., Kyoto, 1988δ.

Ρόκος, Δ., "Ολοκληρωμένες Πληροφορίες Γης. Θεμέλιο για Ανάπτυξη", (Επιμέλεια), τόμοι 1 και 2, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.

Ρόκος, Δ., "Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις", Εκδ. Παρατηρητής, σελ. 304, Θεσσαλονίκη, 1980 (και ανατύπωση, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1988 και 1992).

Ρόκος, Δ., "Κτηματολόγιο και Πολιτική Γης", Εκδόσεις Μαυρομμάτης, σελ. 276, Αθήνα, 1980 (και ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1986).

Ρόκος, Δ., "Ολοκληρωμένες Αποδόσεις." Τεχνικά Χρονικά, Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση, τεύχος 1, Τ.Ε.Ε., Αθήνα, 1977.

Rokos, D., "Integrated Photogrammetric Contribution to Development. Educational and Administative Aspects." Proposals for Greece." Archives, XIIIth Congress of the International Society for Photogrammetry, ISP, Commission VI. Helsinki, 1976.

Rokos, D., "The Contribution of "Integrated Information" in Confronting World and Societal Problems." XIIth International Congress, The International Society of Photogrammetry. Abstracts of Invited and Presented Papers. Ottawa, Canada, 1972.

Ρόκος, Δ., "Η συμβολή της Ολοκληρωμένης "πληροφορίας" στην πολεοδομία." Αρχιτεκτονικά Θέματα, Αθήνα, 1970.

Ρόκος, Δ., "Θεμελιώδεις προϋποθέσεις ορθολογικής ανάπτυξης. Ανέφικτος ο προγραμματισμός χωρίς γνώση των διαθεσίμων πηγών." Οικονομικός Ταχυδρόμος, Απρίλιος, Αθήνα, 1967.

Ρόκος, Δ., "Ελληνικό Κτηματολόγιο με αναλυτική φωτογραμμετρία." Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 5-6, Τ.Ε.Ε., Αθήνα, 1967.

Ρόκος, Δ., "Εθνικό Κτηματολόγιο και Ανάπτυξη", Εφημερίδα "Ελευθερία", 1964.

Ρόκος, Δ., "Σκέψεις για την Ανάπτυξη. Ο Ρόλος του Αγρ.Τοπ.Μηχανικού", Σπουδαστικές Σημειώσεις, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1963.

Rostow, W.W., "The Stages of Economic Growth: A Non-communist Manifesto", Cambridge University Press, Cambridge, 1960.

Sachs, Wolfgang (ed.), "The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power", Witwatersrand University Press, Johannesburg, 1992.

Schuurman, F.J. (ed.), "Beyond the Impasse", Zed books, London and N.Jersey, 1996.

Schuurman, Frans J. (ed.), "Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory", Zed books, London, 1993.

Schumpeter, J.S., "The Theory of Economic Development", (Μετάφραση R.Opie) Harvard University Press, 1936.

Smith Adam, "The Wealth of Nations", (1776), Methuen, London, 1961.

Smith Adam, "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", Campels R.H., and Scinner A.S., (Editors) Clarendon Press, Oxford, 1976.

United Nations, Conference of Environment and Development, "Declaration on Environment and Development" and Agenda 21, U.N. 1992.

United Nations, "Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change", U.N., 1997.

United Nations Development Programme, "Human Development Report 1999, Oxford University Press, Oxford, 1999.

University of the United Nations, http://www.unu.edu/

World Commission on Environment and Development, "Our Common Future", Oxford University Press, Oxford, 1987.

Ζαλέ, Π., "Η λεηλασία του τρίτου κόσμου", Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1975.

Πολιτικές Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος. Από τις Θεωρίες στην Πράξη *

Δημήτρης Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
(Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. "Περιβάλλον και Ανάπτυξη",
Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών,
Ε. Μ. Π., Ηρώων Πολυτεχνείου 9, Ζωγράφος 15780

Περίληψη
Στην εργασία αυτή, με βάση τα πορίσματα των σχετικών ερευνών του συγγραφέα, αλλά και τα πραγματικά στοιχεία και τους δείκτες για την ανθρώπινη ανάπτυξη του ΟΗΕ από το 1992 ως και το 2003, τεκμηριώνονται:

- τόσο η θεμελιώδης αντίφαση μιας "ανάπτυξης" η οποία στηρίζεται μονοδιάστατα στην οικονομική μερικότητα της κυριαρχίας του ανταγωνισμού των αγορών, της επιχειρηματικότητας και της υπηρετικής προς αυτή καινοτομίας, με την επαγγελλόμενη, πολυδιαφημιζόμενη, αλλά απολύτως α-νόητη και ανέφικτη "βιωσιμότητα" ή "αειφορία" της,
- όσο και η αξία της διεπιστημονικής και ολιστικής θεωρίας, μεθοδολογίας και πράξης της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, για μια αξιοβίωτη ζωή για όλους τους πολίτες του κόσμου, στο κοινό μας σπίτι, τον πλανήτη γη.

1. Εισαγωγή. Περιβάλλον και Ανάπτυξη

Ως αναπόδραστη συνέπεια:

- της "μερικότητας" της επιστημονικής, της ερευνητικής και της "πολιτικής" γενικότερα θεώρησης, προσέγγισης, ανάλυσης και αντιμετώπισης των εξαιρετικά πολύπλοκων, ιδιαίτερα σήμερα, θεμάτων και προβλημάτων τα οποία απασχολούν τις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά και
- της εντεινόμενης τάσης για μεγαλύτερο κατακερματισμό της επιστημονικής και της τεχνολογικής γνώσης και για αυστηρότερη οριοθέτηση των σχετικών εξελίξεων, στο πλαίσιο όλο και περισσότερων

* Η εισήγηση παρουσιάστηκε και συζητήθηκε στο Διεθνές Συνέδριο "Περιβάλλον και Ανάπτυξη" στο πλαίσιο της "HELECO '05" του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος που έγινε από 3-6 Φεβρουαρίου 2005 στο Εκθεσιακό Κέντρο HELEXPO στην Αθήνα.

αλλά και ταυτοχρόνως στενότερων εξειδικεύσεων των ήδη ειδικών επιστημόνων και τεχνικών,

τόσο η επιστημονική κοινότητα, όσο και τα ΜΜΕ, αλλά και η κοινή γνώμη συνηθίζουν να χειρίζονται όλα τα θέματα τα οποία αφορούν στο "περιβάλλον" και την "ανάπτυξη" μερικά, αποσπασματικά, μονοδιάστατα και το κυριότερο, ανεξάρτητα από τις αντικειμενικά πολυδιάστατες διαλεκτικές σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις τους στο χώρο και το χρόνο.

Το "περιβάλλον", ως "μερικό όλον", σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη, εξειδικεύεται, εξετάζεται και τείνει να αντιμετωπίζεται πάντα "τομεακά" σε κύριες κατηγορίες και θεματικά πεδία, όπως φυσικό, οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, τεχνικό/τεχνολογικό, αλλά και ειδικότερα, (ενδεικτικά):

- σε οικογενειακό, εργασιακό, σχολικό, κ.λπ.,
- σε γήινο, θαλάσσιο και ατμοσφαιρικό,
- σε εναέριο και διαστημικό,
- σε κομματικό και κοινοβουλευτικό (κυβερνητικό και αντιπολιτευτικό) και σε εξωκοινοβουλευτικό και της κοινωνίας των πολιτών κ.λπ.,
- σε καθαρό/υγιές και ρυπασμένο/μολυσμένο/υποβαθμισμένο, κ.λπ.,

παραγνωρίζοντας τις αιτιώδεις συνάφειες και επιπτώσεις των σχετικών δράσεων και ενεργημάτων που "τελούνται" σ' αυτό, τόσο μεταξύ τους, όσο και στο πλαίσιο το οποίο καθορίζουν οι "μερικές" τρέχουσες αντιλήψεις, διαδικασίες, πολιτικές και τα αντίστοιχα προγράμματα "ανάπτυξης".

Η "ανάπτυξη", ως έτερο "μερικό όλον", σύμφωνα με τις κρατούσες αντιλήψεις, προσεγγίζεται, ερευνάται, σχεδιάζεται, προγραμματίζεται, υλοποιείται και/ή γενικότερα αντιμετωπίζεται:

- είτε μονοδιάστατα, ως μόνο οικονομική, μόνο κοινωνική, μόνο πολιτική, μόνο πολιτισμική, μόνο τεχνική/τεχνολογική,
- ή ειδικά/κλαδικά/θεματικά, ως μεμονωμένα αγροτική/γεωργική/της υπαίθρου, βιομηχανική, εμπορική, τουριστική, ανθρώπινη, πνευματική, οργανική κ.λ.π.,

χωρίς να λαμβάνονται υπόψιν οι συνέπειες των αλληλεπιδράσεων, των αλληλοεπηρεασμών και των επιπτώσεων των ενεργημάτων και δράσεών της, τόσο μεταξύ τους όσο και με το πολυδιάστατο "περιβάλλον" μέσα στο οποίο αυτή "τελείται".

Η ενότητα όμως της κάθε φορά συγκεκριμένης φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας σε μια χώρα/περιφέρεια η οποία συγκροτεί το συγκεκριμένο "ολικό" περιβάλλον της ως αδιάσπαστο ενιαίο "όλον", αποδίδει πιστά την κατάσταση και την ποιότητα της "ανάπτυξής" της, αλλά και υφίσταται ταυτοχρόνως,

- τόσο συγκεκριμένες "μερικές" σαφείς και προβλέψιμες μεταβολές, αλλαγές και ευμενείς ή δυσμενείς επιπτώσεις από συγκεκριμένες "μερικές" και/ή ειδικά σχεδιασμένες αναπτυξιακές δραστηριότητες,
- όσο και πολλές άλλες, ασαφείς και απρόβλεπτες εκ πρώτης όψεως, οι οποίες συνηθέστατα προκαλούν σε άλλα πεδία, διαχρονικά αλλά ακόμη και σε πλανητικό επίπεδο, πολύ περισσότερα και πολύ μεγαλύτερα προβλήματα απ' αυτά, τα οποία, αυτές οι αναπτυξιακές δράσεις επρόκειτο να λύσουν στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

2. Η Φιλοσοφία της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης

Στα άλλα σχετικά κείμενα του υπογραφομένου από το 1994 (Ρόκος 2003), αλλά και σε διεθνές επίπεδο (Rist 1997, Rokos 1988, 1972, Sachs 1992 κ.λπ.) έχει τεκμηριωθεί, ότι η αδιάσπαστη ενότητα του "όλου" της συγκεκριμένης φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας μιας περιοχής/περιφέρειας με τις πολυδιάστατες διαλεκτικές σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις τους και τις τάσεις μεταβολής τους στο χώρο και το χρόνο, χαρακτηρίζει και καθορίζει την κατάσταση και την ποιότητα του πραγματικού οργανικού "όλου" της διαλεκτικής σχέσης της ανάπτυξης και του περιβάλλοντός της και όχι μόνο του μηχανιστικού αθροίσματος των μερικών "όλων" τους.

Συνεπώς, κάθε αξιόπιστη αναπτυξιακή δράση και πολιτική γενικότερα για μια περιοχή/περιφέρεια θα πρέπει να στοχεύουν στην βελτίωση της κατάστασης και της ποιότητας του "όλου" της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας, αλλά και ταυτοχρόνως του ολικού της -έως και του πλανητικού της- περιβάλλοντος.

Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο, όταν η ίδια η κοινωνία, με τις κυρίαρχες επιλογές των κάθε φορά πολιτικών της εκφράσεων, την μέση κοινωνική συνείδηση που αυτές επηρεάζουν καταλυτικά (έως και διαμορφώνουν) με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αλλά και τη συγκεκριμένη δυναμική της, μπορεί να δημιουργεί και να διασφαλίζει τις απαραίτητες "ολικές" σχετικές προϋποθέσεις:

- σχεδιάζοντας, συντονίζοντας και εκπονώντας συστηματικά, αξιόπιστα και αποτελεσματικά τις απαιτούμενες έρευνες και μελέτες
- και στη συνέχεια αποφασίζοντας, νομοθετώντας, προγραμματίζοντας και πραγματοποιώντας συνεργιστικά ενεργήματα και δράσεις που να τείνουν διηνεκώς στην ολοκληρωμένη της ανάπτυξη, μιαν ανάπτυξη δηλαδή που να αξίζει να βιωθεί σε όλες τις διαστάσεις της από τα υποκείμενά της, αλλά και η οποία να μη συνεπάγεται, σε άλλους τόπους

και για οποιουσδήποτε άλλους, οποιασδήποτε φύσης δυσμενείς επιπτώσεις.

Η έννοια της "ολοκλήρωσης" στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη αναφέρεται στα υποκείμενά της, στους στόχους της, στο χώρο, τον χρόνο, τις αξίες, τις κατευθύνσεις, τη μεθοδολογία, τα μέσα και τις ποιότητες των ενεργημάτων της στη θεωρία και την πράξη, αποτελεί τον σκοπό και ορίζει το "ταξίδι" μιας κοινωνίας που θέλει να ζήσει σ' ένα καλύτερο κόσμο.

Υποκείμενα του ταξιδιού προς την ολοκληρωμένη ανάπτυξη, σύμφωνα με τις αρχές, τη φιλοσοφία και την ηθική της, είναι οι άνθρωποι, όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως εθνικής προέλευσης, πολιτισμικών χαρακτηριστικών, χρώματος, φυλής, θρησκείας, κοσμοθεωριών που ασπάζονται και πολιτικών προτιμήσεων, οπουδήποτε και αν ζουν ειρηνικά και εργάζονται σήμερα, ή θα ζήσουν και θα εργάζονται στο κοινό μας μέλλον στον πλανήτη γη, που αποτελεί και θα αποτελεί όσο υπάρχει ζωή, το κοινό μας σπίτι.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να ορίσουμε ως αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη την διαχρονική πορεία προς την ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελείται πάντα σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο και το "ολικό" του περιβάλλον, φυσικό και πολιτισμικό, μέσα στο οποίο αυτός και οι συλλογικότητές του οφείλουν να εντάσσονται ειρηνικά και δημιουργικά ως αναπόσπαστα μέρη του και όχι ως κυρίαρχοι, ιδιοκτήτες και εκμεταλλευτές του.

Κι αυτή η ανάπτυξη ως σκοπός ταξιδιού του σύγχρονου ανθρώπου στην ιστορία, αυτονοήτως, δεν έχει αντικειμενικά καμμιά σχέση με ότι σήμερα φέρεται ως "ανάπτυξη" σύμφωνα με τις σχετικές κυρίαρχες αξίες, επιλογές και πολιτικές της νεοφιλελεύθερης νέας τάξης και τα ζωτικά "στρατηγικά" συμφέροντα της παγκόσμιας στρατιωτικής και οικονομικής ηγεμονικής της δύναμης, των ΗΠΑ, στα οποία -όπως εκφράζονται κυρίως από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τη Διεθνή Τράπεζα- υποτάσσονται τελικά ακόμα και οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις και οι υπερεθνικοί τους σχηματισμοί.

Γιατί οι αξίες της ολοκληρωμένης ανάπτυξης και η αντικειμενικά ηθική φιλοσοφία της δίνουν με αρμονικό τρόπο το ίδιο βάρος διαχρονικά στην οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική και την τεχνική/τεχνολογική της συνιστώσα, σε πλανητικό επίπεδο και για κάθε ανθρώπινο ον, ώστε όλες οι συνειδητές και υπεύθυνες δράσεις και τα σχετικά ενεργήματά τους, σε κάθε επίπεδο, εξ ορισμού να σχεδιάζονται, να προγραμματίζονται και να ασκούνται χωρίς να αφήνουν θύματα τα τέσσερα

πέμπτα των κατοίκων της γης αλλά και το πλανητικό, φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

3. Το Ιδεολόγημα της "Βιώσιμης" ή "Αειφόρου" Ανάπτυξης

Έτσι, τα μέσα και οι επιλογές επιβολής, κυριαρχίας, εξάρτησης, καθυπόταξης, κατάκτησης και εξουθένωσης, με πόλεμο, με άσκηση στρατιωτικής, πολιτικής ή οικονομικής δύναμης, με τον ασύδοτο και ανήθικο ανταγωνισμό των αγορών και τη συμπαρομαρτούσα βαθύτατη διαφθορά, στο όνομα της "διατηρήσιμης" ανάπτυξης για τους λίγους και τους ισχυρούς, επιχειρούν να "θεσμοθετήσουν" και να εγχαράξουν στη μέση κοινωνική συνείδηση, ως υπέρτατη αξία δημοκρατίας και πολιτισμού, την "ανταγωνιστική αναπτυξιακή ειρήνη", η οποία εξυπηρετεί, σε βάρος του πλανήτη και των λαών της γης, το σύνολο των συμφερόντων της ηγεσίας της μόνης υπερδύναμης και ενίοτε, ορισμένα των πειθήνιων ακολούθων της.

Το ολικό περιβάλλον, στην βαθύτερη έννοια, τη φιλοσοφία και τη θεωρία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης δεν εξαντλείται στα διοικητικά, εθνικά, ή υπερεθνικά όρια μιας περιοχής/περιφέρειας, γιατί αντικειμενικά υφίσταται πολυδιάστατες και πολυεπίπεδες επιδράσεις, έως και σε πλανητική κλίμακα, από κάθε "αναπτυξιακή" δραστηριότητα οποιουδήποτε κράτους, οργανισμού, φορέα, επιχείρησης αλλά και κάθε πολίτη και κάθε ομάδας πολιτών, οπουδήποτε και αν αυτή τελείται και με οποιονδήποτε σκοπό, η οποία σηματοδοτεί παράλληλα αλλά και καθορίζει τις αντίστοιχες ευθύνες τους.

Το κλίμα, η φύση, οι άνθρωποι και οι οικιστικές συγκεντρώσεις τους, ως συνέπεια ετερόκλητων και αντιφατικών -έως και καταστροφικών- "αναπτυξιακών" δράσεων οι οποίες τελούνται ακόμη και στο άλλο άκρο της γης, υφίστανται όλο και περισσότερο ραγδαίες και δραματικών επιπτώσεων μεταβολές και μεταλλάξεις, (από το φαινόμενο θερμοκηπίου, την τρύπα του όζοντος, την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, τις ανεξέλεγκτες πλημμύρες και κατολισθήσεις, τις βαρύτατες ρυπάνσεις, μολύνσεις και ασθένειες κ.λπ.).

Αλλά και για τους αμέριμνους λαούς των "αναπτυγμένων" κρατών, οι δραματικές ανισότητες, η αυξανόμενη φτώχεια, οι θανατηφόρες ασθένειες και επιδημίες, η λειψυδρία, η εντεινόμενη, (αν και με πιο εκλογικευμένες από τη δουλεία και την αποικιοκρατία μεθόδους και διαδικασίες), εκμετάλλευση των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων των "αναπτυσσομένων" χωρών, που φαίνεται εκ πρώτης όψεως να μην τους αφορούν και τους απασχολούν, συνεπάγονται, "δυνάμει", τρομακτικές και αναπόδραστες συνέπειες (κύμα οικονομικών και πολιτικών προσφύγων,

ανεργία, εγκληματικότητα, κοινωνική περιθωριοποίηση, επέκταση και αύξηση της φτώχειας).

Οι λαοί, απ' την άλλη μεριά, στις αναπτυσσόμενες χώρες σπαράσσονται από θρησκευτικές, φυλετικές και πολιτισμικές εμφύλιες διαμάχες, οι οποίες (με πράξεις πολιτικής, στρατιωτικής, οικονομικής, κοινωνικής και τεχνολογικής εξάρτησης και επέμβασης αλλά και με εκατόμβες θυμάτων) υποθάλπονται από τις μεγάλες δυνάμεις προς διασφάλιση των "στρατηγικών" τους συμφερόντων, (με πώληση όπλων προς όλες τις αντιμαχόμενες ομάδες, με χρηματοδότηση μισθοφορικών σωμάτων, με δημιουργία "κατάλληλων" σχετικών συνθηκών και προϋποθέσεων αλλά και με υλοποίηση συγκεκριμένων προκλήσεων κ.λπ.).

Τα ανθρώπινα, τα κοινωνικά και τα πολιτικά δικαιώματα δεινοπαθούν σε κάθε γωνιά του πλανήτη, με κύρια την ευθύνη όσων ψευδεπίγραφα τα καπηλεύονται και τα εκμεταλλεύονται κατά το δοκούν, συνηθέστατα καταπατώντας τα στην πράξη, για να προωθήσουν, να στηρίξουν και να επιβάλλουν με οικονομικές κυρώσεις, με διπλωματικές μεθοδεύσεις και ακόμη με πολεμικές επιχειρήσεις τις μακροπρόθεσμες "αναπτυξιακές" οικονομικές επιδιώξεις τους σε πλανητικό επίπεδο.

Και είναι, τέλος, υποκριτική και ευχολογική και μόνο η υπεράσπιση του ιδεολογήματος του συρμού της "βιώσιμης" ή "αειφόρου" ανάπτυξης, (με χιλιάδες από το 1992 συνέδρια, συμπόσια και συναντήσεις εκπροσώπων κυβερνήσεων, διεθνών οργανισμών, μη κυβερνητικών οργανώσεων, αλλά και πολυμελών αντιπροσωπειών τους), από όσους, στο όνομα των βασικών αρχών της, (ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα, πλήρης απελευθέρωση και κυριαρχία των αγορών και ευελιξία και ελαστικότητα στις μορφές των εργασιακών σχέσεων), αρνούνται να σεβαστούν όσα η διεθνής κοινότητα στη συντριπτική πλειοψηφία των λαών του κόσμου θεωρεί ως ελάχιστες υποχρεώσεις των κρατών της γης για να σταματήσει η καταστροφική πορεία στην οποία οι επιλογές των ηγετών της "νέας τάξης" οδηγούν τον σύγχρονο κόσμο (Πρωτόκολλο Kyoto για τον περιορισμό των εκπομπών CO_2 κ.λπ.).

Με βάση τα παραπάνω, ποιος θα μπορούσε να θεωρήσει πραγματικά αναπτυγμένο ένα κράτος, ακόμη και αν αυτό παρουσιάζει σταθερά το μεγαλύτερο μέγεθος κατά κεφαλήν εισοδήματος, αν ηγεμονεύει στρατιωτικά και οικονομικά σ' ολόκληρο τον πλανήτη, αν έχει εξασφαλίσει για το μέγιστο δυνατό διάστημα τα μεγαλύτερα αποθέματα στρατηγικών ενεργειακών διαθεσίμων:

- όταν σε κοινωνικό επίπεδο η άρχουσα τάξη του συνεχώς εντείνει και βαθαίνει τις τεράστιες ανισότητες, για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού του, στην πρόσβαση στα αγαθά της παιδείας, της υγείας, της ασφάλειας και της κοινωνικής ασφάλισης, ιδιωτικοποιώντας κάθε δημόσιο αγαθό,

κοινωφελές δίκτυο και κοινωνική υπηρεσία και θυσιάζοντάς τα στην ανταγωνιστικότητα και τη μεγιστοποίηση των κερδών των προνομιούχων στρατηγικών επενδυτών,

- όταν η ανεργία, η φτώχεια και η περιθωριοποίηση πλήττει μεγάλο αριθμό νοικοκυριών και ιδιαίτερα τις γυναίκες και τους νέους,
- όταν η ποιότητα και οι συνθήκες ζωής υποβαθμίζονται όλο και περισσότερο στα γκέτος των μεγαλουπόλεων και τις απομακρυσμένες ορεινές περιοχές,
- όταν η ασφάλεια των πολιτών του διακυβεύεται από τυφλές τρομοκρατικές πράξεις αντίδρασης στην συστηματικά εξαγόμενη απ' το κράτος αυτό σε πλανητική κλίμακα "κρατική" τρομοκρατία, η οποία, σε κάθε γωνιά της γης, με ανυπόστατα προσχήματα και στο όνομα δήθεν υψηλών ιδανικών, καταλύει εθνικές κυριαρχίες, επεμβαίνει πολιτικά και πολεμικά, επιβάλλει υποτελείς εξουσίες της αρεσκείας του, καρπούται τα οφέλη από την κλοπή των πλουτοπαραγωγικών πηγών και την αδιαφανή μονοπώληση των έργων αποκατάστασης των καταστροφών που αυτό προκάλεσε και τέλος, επιχειρεί να κατανείμει στην διεθνή κοινότητα τα οικονομικά βάρη της «ανοικοδόμησης» μετά τις παράνομες, αναίτιες και εγκληματικές καταστροφές των χωρών που για διάφορους λόγους επιβουλεύθηκε ,
- όταν οι γιγάντιες πολυεθνικές του εταιρείες καταρρακώνουν, με αλυσιδωτά φαινόμενα βαθειάς διαφθοράς, την όποια αξιοπιστία του ανύπαρκτου τελικά «τίμιου παιχνιδιού» της ελεύθερης αγοράς κ.λπ.,
- όταν ο ανταγωνισμός, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η λατρεία των όπλων, η ανασφάλεια, ο υπέρμετρος καταναλωτισμός, η επιδίωξη αντί πάσης θυσίας της κάθε φύσης «επιτυχίας», (που αποτιμάται πάντα με το ποσοστό αύξησης του πλούτου), σμιλεύουν και χαρακτηρίζουν την ποιότητα του πολιτισμού του, τον οποίο προβάλλει αλλά και επιθυμεί να επιβάλει ισοπεδωτικά σε πλανητικό επίπεδο.

4. Η Πράξη της "Βιώσιμης" ή "Αειφόρου" Ανάπτυξης

Αλλά ας δούμε από μια αξιόπιστη διεθνώς πηγή και συγκεκριμένα με βάση τα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P. 1999) μια εικόνα ενδεικτική της "ανάπτυξης" σε πλανητικό επίπεδο (πέντε χρόνια μετά την απογείωση της "βιώσιμης" ανάπτυξης στο Ρίο), αλλά και της φύσης και της ποιότητάς της (Δ. Ρόκος, "Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη", 2000). Συγκεκριμένα το 1997:

(α) το πλουσιότερο 20% του πληθυσμού της γης, μοιραζόταν το 86% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (Α.Ε.Π.), το μέσων εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 13%, ενώ το φτωχότερο 20% μοιραζόταν μόλις το 1% του παγκόσμιου Α.Ε.Π.,
(β) το πλουσιότερο 20% μοιραζόταν το 82% των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, το μέσων εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 17% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,
(γ) το πλουσιότερο 20% μοιραζόταν το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων, το μέσων εισοδημάτων 60% το 31% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,
(δ) το πλουσιότερο 20% διέθετε το 93,3% των χρηστών του διαδικτύου, το μέσων εισοδημάτων 60% διέθετε το 6,5% και το φτωχότερο 20% διέθετε μόλις το 0,2%,
(ε) οι χώρες του O.E.C.D. με το 19% του παγκόσμιου πληθυσμού της γης είχαν το 71% του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, το 58% των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 91% του συνόλου των χρηστών του διαδικτύου.

Ακόμη, οι διακόσιοι πλουσιότεροι άνθρωποι του πλανήτη υπερδιπλασίασαν την καθαρή αξία των περιουσιών τους στα τέσσερα χρόνια ως το 1998 φθάνοντάς την σε περισσότερα από 1 τρις δολάρια, περισσότερα δηλαδή απ' όσα κατέχει το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ οι τρεις μεγαλύτεροι δισεκατομμυριούχοι είχαν ενεργητικό μεγαλύτερο από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν όλων των ελάχιστα αναπτυγμένων χωρών και των 600 εκατομμυρίων κατοίκων τους.

Παρά την πρόοδο που επιτεύχθηκε τον εικοστό αιώνα και η οποία εκτιμάται από την Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 1999 του U.N.D.P. ως τεράστια, η φτώχεια και η κοινωνική ανισότητα εξακολουθούν να βρίσκονται παντού, τόσο στις «αναπτυσσόμενες» όσο και στις «αναπτυγμένες» χώρες. Συγκεκριμένα:

(α) στις «αναπτυσσόμενες» χώρες, με τρομακτικές και στο εσωτερικό τους ανισότητες σε περιφερειακό και πολιτικό επίπεδο αλλά και μεταξύ ανδρών και γυναικών,
- περισσότεροι από το ένα τέταρτο των 4.5 δις κατοίκων τους εξακολουθούν να μη έχουν πρόσβαση στη γνώση και στις ελάχιστες ατομικές και δημόσιες υπηρεσίες, το δε προσδόκιμο της ζωής τους δεν ξεπερνά τα 40 χρόνια,
- περίπου 1.3 δις του πληθυσμού τους δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό,
- περίπου 840 εκατομμύρια ανθρώπων υποσιτίζονται,
- ένα στα εφτά παιδιά δεν αποκτά ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση κλπ.

(β) στις βιομηχανικές ή αλλιώς «αναπτυγμένες» χώρες απ' την άλλη μεριά, και πάλι με σημαντικότατες εσωτερικές ταξικές και περιφερειακές ανισότητες, ένας στους οκτώ κατοίκους ακόμη και των πλουσιοτέρων χωρών του κόσμου επηρεάζεται από κάποια από τα στοιχεία της ανθρώπινης φτώχειας, όπως η μακροχρόνια ανεργία, ένα εισόδημα κάτω από το όριο φτώχειας, η μη δυνατότητα να διαβάζουν και να γράφουν, το μέγιστο δυνατό όριο ζωής τους να είναι τα 60 χρόνια.

Αλλά και το 1998 με βάση τα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P. 2001):

(α) το πλουσιότερο 1% του πληθυσμού της γης είχε ετήσιο εισόδημα όσο και το φτωχότερο 57%,
(β) καθημερινά 30.000 παιδιά πέθαιναν από ασθένειες που μπορούσαν να είχαν αντιμετωπιστεί,
(γ) 968 εκατ. άνθρωποι στις αναπτυσσόμενες χώρες δεν είχαν πρόσβαση σε "βελτιωμένες υδατικές πηγές" (improved water sources),
(δ) 2,4 δις άνθρωποι στις αναπτυσσόμενες χώρες δεν είχαν πρόσβαση σε βασικές συνθήκες υγιεινής,
(ε) 163 εκατ. παιδιά στις αναπτυσσόμενες χώρες ηλικίας κάτω των πέντε ετών ζύγιζαν λιγότερο από το κανονικό, ενώ 11 εκατ. παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε ετών πέθαιναν ετησίως από αίτια που μπορούσαν να αντιμετωπιστούν.

Ακόμη, στις χώρες του O.E.C.D. 130 εκατ. άνθρωποι σύμφωνα με στοιχεία των ετών 1996-98 ζούσαν στα όρια της φτώχειας (εισόδημα μικρότερο από το 50% του στατιστικού μέσου) και 8 εκατ. άνθρωποι υποσιτίζονταν.

Με βάση τώρα τα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P. 2002),

(α) το 1999, το εισόδημα του πλουσιότερου 5% του πληθυσμού της γης ήταν ίσο με 114 φορές το εισόδημα του φτωχότερου 5%,
(β) το 1999, 2,8 δις άνθρωποι ζούσαν με λιγότερο από $2 την ημέρα. Το ποσοστό του πληθυσμού που ζούσε σε συνθήκες εξαθλίωσης το 1999 ήταν 23% (σύμφωνα με υπολογισμούς, με τους σημερινούς ρυθμούς θα χρειαζόταν 130 χρόνια για την πλήρη αντιμετώπιση της πείνας στον πλανήτη),
(γ) το 1999, 20 χώρες της Κεντρικής και Υποσαχάριας Αφρικής, (με περισσότερο από το μισό πληθυσμό της ηπείρου) ήταν φτωχότερες σε σχέση με το 1990 (και συνολικά 23 ήταν φτωχότερες σε σχέση με το 1975),
(δ) σε 81 χώρες με περισσότερο από το 60% του πληθυσμού της γης δεν αναμενόταν να μειωθεί η παιδική θνησιμότητα (για παιδιά ηλικίας μέχρι

5 ετών) κατά τα 2/3 μέχρι το 2015, αποτυγχάνοντας έτσι να εκπληρωθεί ο στόχος που είχε τεθεί από τα Ηνωμένα Έθνη,

(ε) το 2000, 113 εκατ. παιδιά δεν φοιτούσαν σε σχολεία, από τα οποία το 97% κατοικούσε σε αναπτυσσόμενες χώρες. Το 60% από αυτά ήταν κορίτσια,

(στ) το 2000, υπήρχαν 854 εκατ. αναλφάβητοι παγκοσμίως, 544 εκατ. από τους οποίους ήταν γυναίκες,

(ζ) μέχρι τα τέλη του 2000 σχεδόν 22 εκατ. άνθρωποι είχαν πεθάνει από AIDS, 13 εκατ. παιδιά είχαν χάσει τη μητέρα ή και τους δύο γονείς τους από την ασθένεια και πάνω από 40 εκατ. ζούσαν προσβεβλημένοι από τον ιό. Από αυτούς, 90% σε αναπτυσσόμενες χώρες και 75% στην Κεντρική και Υποσαχάρια Αφρική,

(η) το 1999, το 72% των χρηστών του Internet ζούσε στις χώρες του O.E.C.D. στις οποίες αντιστοιχεί το 14% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ 164 εκατ. από αυτούς ζούσαν στις Η.Π.Α.

Τέλος, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P. 2003), μια εικόνα, ενδεικτική της αποτελεσματικότητας της πολυδιαφημισμένης "βιώσιμης" ή "αειφόρου" ανάπτυξης στον σύγχρονο κόσμο δέκα χρόνια μετά τα ευχολόγια του Ρίο, αλλά και της φύσης και της ποιότητάς της, τεκμηριώνεται επαρκώς από το ότι:

(α) το 2002, τα 25 εκατομμύρια των πλουσιότερων Αμερικανών είχαν τόσο εισόδημα όσο περίπου τα 2 δισεκατομμύρια φτωχότεροι άνθρωποι στον κόσμο,

(β) στο τέλος του 20^{ου} αιώνα 1,2 δις άνθρωποι (δηλαδή ένας στους πέντε) προσπαθούσαν να επιβιώσουν με λιγότερο από $1 την ημέρα και περισσότεροι από τους διπλάσιους, δηλαδή 2,8 δις με λιγότερα από $2 την ημέρα,

(γ) τη δεκαετία του ’90 το κατά κεφαλήν εισόδημα μειώθηκε σε 54 χώρες του κόσμου ενώ σε 21 χώρες αυξήθηκαν τα ποσοστά του πληθυσμού που ζούσε στα όρια της πείνας,

(δ) τη δεκαετία του 90, η παιδική θνησιμότητα (αριθμός παιδιών που πεθαίνει πριν την ηλικία των 5) ανέβηκε σε επίπεδα πρωτόγνωρα σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες σε 14 χώρες του κόσμου και σε 34 χώρες το προσδοκώμενο όριο ζωής έχει μειωθεί,

(ε) το ίδιο χρονικό διάστημα, σε 12 χώρες μειώθηκαν οι εγγραφές μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση,

(στ) η παιδική θνησιμότητα στις χώρες της Αφρικής το ’90 ήταν 20πλάσια από την παιδική θνησιμότητα στις χώρες του O.E.C.D. ενώ το 2001 ήταν 25 φορές περισσότερη.

5. Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Η Πορεία από τη Θεωρία στην Πράξη

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, μια τέτοια "ανάπτυξη", με τον τρόπο που τεχνηέντως διαχέεται, ως "αντίληψη" καταιγιστικά προπαγανδίζεται και συστηματικά επιχειρείται να προσλαμβάνεται από τους λαούς του κόσμου στην παγκοσμιοποιημένη της μορφή, ως το μόνο σωτήριο όραμα, η μόνη ρεαλιστική δυνατότητα και η μόνη διέξοδος για ένα "ελεύθερο" και "δημοκρατικό" πλανητικό σύστημα διακυβέρνησης, αποτελεί σήμερα και θα αποτελεί στα χρόνια που έρχονται το μεγαλύτερο, το πιο ανήθικο και το πιο εγκληματικό ψέμα, αν οι πολίτες του κόσμου σε κάθε γωνιά της γης, ως υπεύθυνοι και συνειδητοί επιστήμονες, καλλιτέχνες, παιδαγωγοί, εργαζόμενοι και καταναλωτές, δεν αρθρώσουν και δεν στηρίξουν στη θεωρία και την πράξη μιαν αξιόπιστη και αποδεικτικά, σ' όλα τα επίπεδα, "καλύτερη" και πραγματοποιήσιμη εναλλακτική λύση.

Τη λύση αυτή, στην κατεύθυνση της επιδίωξης μιας αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης με τις αξίες, τα χαρακτηριστικά και τις ποιότητες που προαναφέρθηκαν, ως ένα κοινό όραμα για έναν ειρηνικό και καλύτερο κόσμο με τον ένα ή άλλο τρόπο, περισσότερο ή λιγότερο συστηματικά και πειστικά, με στενότερο ή ευρύτερο περιεχόμενο και με τοπική ως και πλανητική διάσταση, την προδιαγράφουν τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι ανεξάρτητοι επιστήμονες, στοχαστές και πανεπιστημιακοί, αλλά και ομάδες πολιτών και εργαζομένων, οι οποίοι συγκροτούν νέες συλλογικότητες και κινήματα απαλλαγμένα από τις θεμιτές ή αθέμιτες μονομέρειες αλλά και τους αποκλεισμούς των μέχρι σήμερα "σωτηριακών" δογμάτων.

Ο Wolfgang Sachs ως συγγραφέας μέρους αλλά και ως επιμελητής του ρηξικέλευθου συλλογικού τόμου "The Development Dictionary" (1992, 1999) που εξέδωσε ο εκδοτικός οίκος Zed Books Ltd., (πρωτοπόρος με τα βιβλία πλειάδος συνεργατών του στην διεπιστημονική και ολιστική κριτική του κυρίαρχου δυτικού υποδείγματος "ανάπτυξης") και οι συνσυγγραφείς του θεμελιώνουν, μαζί με πολλούς άλλους, τους καινούργιους δρόμους στην ανοιχτή, αδογμάτιστη και πολιτικά υπεύθυνη επιστημονική σκέψη στην έρευνα και μελέτη των διαλεκτικών σχέσεων της ανάπτυξης με το περιβάλλον.

Καινούργιους δρόμους, τους οποίους παίρνουν πολλές απ' τις νέες πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και οικολογικές συλλογικότητες.

Ο κίνδυνος που ελλοχεύει γι' αυτές τις συλλογικότητες και τα κινήματα είναι η αναγόρευση της μερικής "αλήθειας" τους στην οποία καταλήγουν σε αδιαπραγμάτευτη αξία και η συνακόλουθη επιφύλαξη και καχυποψία τους προς κάθε άλλη συγγενική αλλά όχι πανομοιότυπη "αλήθεια", με μοιραία

συνέπεια την πολυδιάσπαση των δυνάμεων που αντικειμενικά θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν το ισχυρό υποκείμενο μιας αξιόπιστης εναλλακτικής πορείας για το σύγχρονο κόσμο.

Στη δική μας προσπάθεια στο Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. "Περιβάλλον και Ανάπτυξη" για την ολιστική προσέγγιση των διαλεκτικών σχέσεων της ανάπτυξης με το περιβάλλον, με τα επιστημονικά εφόδια των ειδικοτήτων των συνεργατών του, τη μεθοδολογία της διεπιστημονικότητας και την συνειδητή επιλογή μας για την ανάγκη ολοκληρωμένης θεώρησης, έρευνας, ανάλυσης, μελέτης και αντιμετώπισης των αντικειμενικά πολυδιάστατων, ιδιαίτερα σήμερα, θεμάτων και προβλημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος, τα δέκα τελευταία χρόνια συνεισφέρουμε σε επίπεδο διδασκαλίας και έρευνας αλλά και θεωρίας και πράξης στη διαμόρφωση των απαραιτήτων προϋποθέσεων για αξιόπιστες, τεκμηριωμένες, δημιουργικές και αποτελεσματικές συνθέσεις των σ' αυτά τα πεδία επιστημονικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ιδεών, απόψεων, και οπτικών. Ο ενδιαφερόμενος μελετητής μπορεί να βρει σχετικά ενδεικτικά "κείμενα για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη" στην ιστοσελίδα του Δ.Π.Μ.Σ. http://www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.html.

Βιβλιογραφία

Αμίν Σ. (1975) "Συσσώρευση σε Παγκόσμια Κλίμακα", Νέα Σύνορα, Αθήνα.

Marx K. (1978) "Το Κεφάλαιο", Τόμος 3, (Μετάφραση Π. Μαυρομμάτη), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Ρέππας Π. (1991) "Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Rist G. (1997) "The History of Development", Zed books, London and NewYork.

Ρόκος Δ. (2003) "Από τη «βιώσιμη» ή «αειφόρο» στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη", Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, σ. 551, Αθήνα.

Ρόκος Δ. (2004) "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη", στα Πρακτικά του Συνεδρίου "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη", (επιμ. Δ. Ρόκος), Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 1004, Αθήνα.

Rokos D. (1995α) "The contribution of remote sensing to the observation, monitoring and protection of the environment", in "Environmental informatics. Methodology and applications of environmental

information processing", (eds. N.M. Avouris and B. Page), pp. 183-204, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Ρόκος Δ., (1995β) "Συστήματα παρατήρησης και παρακολούθησης της γης", Πρακτικά "Πρώτη Συνάντηση Εργασίας της Επιτροπής Διαστημικής Έρευνας και Τεχνολογίας", (επιμ. Δ. Ρόκος), σ. 546, ΓΓΕΤ και Ε.Ε. ΓΔ XII, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.

Ρόκος Δ. (1995γ) "Επιστήμες και περιβάλλον στα τέλη του αιώνα. Προβλήματα και προοπτικές" (Επιμέλεια), Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 393, Αθήνα.

Ρόκος Δ. (1993) "Η συμβολή της Τηλεπισκόπησης και των Ολοκληρωμένων Συστημάτων Πληροφοριών Γης στην Παρακολούθηση και Προστασία του Περιβάλλοντος.", Πρακτικά, "Συνέδριο για την Τεχνολογία του Περιβάλλοντος", Τόμος ΙΙ, HELECO '93, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα, 1993.

Rokos D. (1988) "Cybernetics and remote sensing methodology. A dialectic interdiciplinary and integrated approach.", Archives XVI "International Congress of the International Society for Photogrammetry and Remote Sensing" Vol. 27, Part B7, Commission VII, pp.460-469, I.S.P.R.S., Kyoto.

Ρόκος Δ. (1986) "Ολοκληρωμένες Πληροφορίες Γης. Θεμέλιο για Ανάπτυξη", (Επιμέλεια), Τόμοι 1 και 2, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Ρόκος Δ. (1980) "Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις", Εκδ. Παρατηρητής, σελ. 304, Θεσσαλονίκη (και ανατύπωση, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1988 και 1992).

Ρόκος Δ. (1980) "Κτηματολόγιο και Πολιτική Γης", Εκδόσεις Μαυρομμάτης, σελ. 276, Αθήνα (και ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1986).

Rokos D. (1972) "The Contribution of “Integrated Information” in Confronting World and Societal Problems", "XIIth International Congress", The International Society of Photogrammetry. Abstracts of Invited and Presented Papers. Ottawa, Canada.

Sachs W. (1992), "The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power", (editor), University Press, Johannesburg.

United Nations (1992) "Declaration on Environment and Development" Conference of Environment and Development and Agenda 21, U.N.

United Nations Development Programme (1999) "Globalization with a human Face", Human Development Report 1999, Oxford University Press, Oxford.

United Nations Development Programme (2000) "Human Rights and Human Development", Human Development Report 2000, Oxford University Press, Oxford.

United Nations Development Programme (2001) "Making New Technologies Work for Human Development", Human Development Report 2001, Oxford University Press, Oxford.

United Nations Development Programme (2002) "Deepening Democracy in a Fragmented World", Human Development Report 2002, Oxford University Press, Oxford.

United Nations Development Programme (2003). “Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty", Human Development Report 2003, Oxford University Press, Oxford.

United Nations Development Programme (2004) "Cultural Liberty in Today’s Diverse World", Human Development Report 2004, Oxford University Press, Oxford.

World Commission on Environment and Development (1987) "Our Common Future", Oxford University Press, Oxford.

Ζαλέ Π. (1975) "Η λεηλασία του τρίτου κόσμου", Νέα Σύνορα, Αθήνα.

Δημόσιο Πανεπιστήμιο στα χρόνια της ασυδοσίας των αγορών. Αντιστάσεις και Κερκόπορτες[1]

Δημήτρης Ρόκος
Καθηγητής Ε.Μ.Π.*
Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. "Περιβάλλον και Ανάπτυξη"**
ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π.***

Περίληψη

Στην εργασία αυτή επιχειρείται η ανάλυση της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο κυρίαρχο "εκσυγχρονιστικό" ιδεολόγημα του καιρού μας της "βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης", (όπως αντιεπιστημονικά και ατεκμηρίωτα οι δυνάμεις που βρίσκονται στην εξουσία βαφτίζουν την διατηρήσιμη (sustainable), για τους έχοντες και κατέχοντες, οικονομική μεγέθυνση), με την πολιτική ισχύ, τα συμφέροντα των μετόχων και των επενδυτών και την ασυδοσία των αγορών στις συνθήκες παγκοσμιοποίησής τους.

Η αποκρατικοποίηση, η ιδιωτικοποίηση και η εμπορευματοποίηση των πάντων, η θεοποίηση της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας και της απόλυτης ελευθερίας διακίνησης εργαζομένων, κεφαλαίων, εμπορευμάτων και υπηρεσιών θίγουν πλέον και τα πλέον νευραλγικά και ευαίσθητα κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα κάθε πολίτη όπως η υγεία, η παιδεία και η κοινωνική μέριμνα.

Στο χώρο των Πανεπιστημίων, οι σχετικές "δράσεις" έχουν τη θεμελιώδη αναφορά τους στην αντίθετη στην ιδρυτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Συνθήκη της Ρώμης στρατηγική του Μάαστριχτ και της Λισσαβόνας, όπως αυτές εξειδικεύονται από την διαδικασία του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Χώρου, με σταθμούς τις διακηρύξεις, αποφάσεις και ανακοινώσεις, (των Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε.), της Σορβόννης, της Μπολόνια, της Πράγας και του Βερολίνου, οι οποίες υποτάσσουν την Παιδεία ως Μόρφωση και Πολιτισμό στις ανάγκες και τα συμφέροντα των αγορών.

---

1 4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης» Πανεπιστήμιο Πάτρας 6 – 8 .10.2006, Πρακτικά, (Επιμ. Σ. Μπουζάκης), Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2008.

* Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π., www.survey.ntua.gr/main/labs/rsens/rsens-g.html

** Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.html

*** Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Ερευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Πολυτεχνείου για την Προστασία και Ανάπτυξη του Ορεινού Περιβάλλοντος και των Τοπικών Ευρωπαϊκών Πολιτισμών, www.ntua.gr/MIRC/

Σκοπός της εργασία αυτής είναι τα τεκμηριώσει τις αναγκαίες αντιστάσεις για να μην επιβεβαιωθεί και στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης η ρήση του Πλαύτου "homo homini lupus" που διατυπώνει και ο Hobbes με τον ηθικό υποκειμενισμό του, σύμφωνα με τον οποίο "το δίκαιο και η ηθικότητα" είναι "θέσει" αγαθά και θεμελιώνονται στην κοινωνική νομοθεσία και δεν αποτελούν θεμελιώδη και άμεσα αιτήματα της φύσης ως "φύσει αγαθά".

Με αυτοκριτική διάθεση ειδικολογούνται και οι αφύλακτες διαβάσεις, οι κερκόπορτες, τις οποίες από συμφέρον, αμέλεια, διάθεση βολέματος και τάσεις αλλοτρίωσης αφήνουμε εμείς οι πανεπιστημιακοί, κάνοντας ευκολότερη την άλωση της Παιδείας από τις αγορές.

Εισαγωγή. Ελλάδα, Ευρώπη και Δημόσιο Πανεπιστήμιο

Το 2003 εκδόθηκε από τις "Εναλλακτικές Εκδόσεις" το βιβλίο μου "Νόμος Πλαίσιο 1268/82 για την Ανώτατη Παιδεία. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη", με κείμενά μου από το 1982, τα οποία τεκμηρίωναν την ανάγκη για βαθιά διαρθρωτική αλλαγή στο θεσμικό πλαίσιο των αναχρονιστικών, νεποτικών και αντιδημοκρατικών ΑΕΙ της "έδρας", στην οποία αλλαγή ο Νόμος έδωσε θεσμική υπόσταση. Η ριζοσπαστική αυτή θεσμική πρωτοβουλία της τότε κυβέρνησης κατοχύρωνε και κατοχυρώνει μέχρι σήμερα, ως αποστολή των πλήρως αυτοδιοικουμένων κατά το Σύνταγμα Δημόσιων και μόνο Α.Ε.Ι., την παροχή Προπτυχιακών και Μεταπτυχιακών Σπουδών, διαλεκτικά δεμένων με την ανάπτυξη της Έρευνας, στο πλαίσιο μιας εθνικής στρατηγικής, άξιας να βιωθεί ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Παιδείας, ως Μόρφωσης και Πολιτισμού, αλλά και του τόπου μας γενικότερα.

Το βιβλίο αυτό, συνεπής συνέχεια του βιβλίου "Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή", το οποίο εκδόθηκε από τον "Παρατηρητή" στη Θεσσαλονίκη το 1981, περιλάμβανε μεταξύ άλλων και τα κείμενα:

- "Το τέλος του Πανεπιστημίου (;) ή το Πανεπιστήμιο στην Εποχή της Λευκής Βίβλου" [το οποίο δημοσιεύτηκε το 1997 και στο περιοδικό Ουτοπία, στο τεύχος 24, Μάρτιος-Απρίλιος (σελ. 107-127)],
- της εισήγησής μου "Η Φύση, η Αποστολή και ο Δημόσιος Χαρακτήρας του Πανεπιστημίου Σήμερα", στο 5^{ο} Συνέδριο του Τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με θέμα "Το Πανεπιστήμιο στην Κοινωνία που Αναδύεται" (1997) [το οποίο δημοσιεύτηκε στα Πρακτικά του, από τα "Ελληνικά Γράμματα» το 1999, (σελ. 17-43)].

Σε ανύποπτο λοιπόν χρόνο και πριν απ' ολόκληρη την Ευρώπη, είχαμε προβληματισθεί για την τύχη του Δημοσίου Πανεπιστημίου, αναλύοντας με διεπιστημονική, διαλεκτική και ολιστική μεθοδολογία την στρατηγική της Λευκής Βίβλου αλλά και τις σχετικές τάσεις της αναπτυξιακής στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι τάσεις αυτές εμφορούνται πλέον αποκλειστικά, μετά τη συνάντηση κορυφής του Ρίο το 1992, απ' το νέο σωτήριο ιδεολόγημα της "Βιώσιμης ή Αειφόρου" Ανάπτυξης, και τα κείμενα αυτά, περίπου "προφητικά" τεκμηρίωναν το νομοτελειακά αναπόδραστο μέλλον το οποίο "ετοίμαζε για μας, χωρίς εμάς", η αυτονομημένη από εθνικές πολιτικές και αποφάσεις των Εθνικών Κοινοβουλίων αλλά και του Ευρωκοινοβουλίου γραφειοκρατία των Βρυξελλών. Και μάλιστα, στα θέματα Παιδείας και της απόλυτα διακριτής απ' αυτήν Επαγγελματικής Κατάρτισης, που τόσο η Συνθήκη της Ρώμης, (άρθρα 126 και 127, 1957), όσο και η Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, (πανομοιότυπα άρθρα 149 και 150, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C325 της 24^{ης}.12.2002), αναγνωρίζουν διαχρονικά και θεωρούν σταθερά ότι αποτελούν, λόγω της φύσης και της σημασίας τους, προνομιακά αντικείμενα άσκησης εθνικών πολιτικών.

Συγκεκριμένα το άρθρο 149 της Συνθήκης της Ρώμης, Κεφάλαιο 3, Παιδεία, Επαγγελματική Εκπαίδευση και Νεολαία (2002) ορίζει μεταξύ άλλων τα εξής:

"*1. Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία.*

……..…

2. Προκειμένου να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων του παρόντος άρθρου, το Συμβούλιο:

- *αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 251 και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και με την Επιτροπή των Περιφερειών, θεσπίζει δράσεις ενθάρρυνσης, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών,*
- *αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία προτάσει της Επιτροπής, διατυπώνει συστάσεις."*

Στο άρθρο 150 δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης και στην θεμελιακή της σχέση με τη βιομηχανία, τις σχετικές εξελίξεις και τις επιχειρήσεις και επαναλαμβάνεται μεταξύ άλλων ότι:

1. Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης

……..……..……..……

2. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 251 και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, θεσπίζει μέτρα για να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών."

Όπως ρητά φαίνεται από τα άρθρα 149 και 150 της Συνθήκης της Ρώμης στην πιο πρόσφατη "παγιωμένη" έκδοσή της το 2002, η Κοινότητα μόνο "ενθαρρύνει, υποστηρίζει, συμπληρώνει, θεσπίζει δράσεις ενθάρρυνσης, διατυπώνει συστάσεις", και πάντα "σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία", "χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών".

Άρα, ο Ενιαίος Ευρωπαϊκός Πανεπιστημιακός Χώρος, για τον οποίο, οι Υπουργοί Παιδείας της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, πρωτοβουλιακά και ερήμην των Κοινοβουλίων των χωρών τους, πρωτοκάνουν δειλά και σεμνά λόγο, στη "Διακήρυξή τους της Σορβόννης" τον Μάιο του 1998 για την "εναρμόνιση της δομής του Συστήματος Ανώτατης Παιδείας",

- για να τον θεμελιώσουν στις 19 Ιουνίου 1999, μαζί με άλλους 25 συναδέλφους τους Ευρωπαϊκών χωρών, με την "Διακήρυξη της Μπολόνια", (όπως σχεδιάζουν), μέχρι το 2010 και
- να εξειδικεύσουν τους στόχους του στις 19 Μαΐου 2001, (33 πλέον Υπουργοί Παιδείας), στην Πράγα και τον Σεπτέμβριο του 2003 στο Βερολίνο, με τις αντίστοιχες "Ανακοινώσεις" τους,

βρίσκεται οφθαλμοφανώς, στον αντίποδα, ακόμη και της έννοιας και του περιεχομένου της Συνθήκης της Ρώμης για την Παιδεία και μαρτυρεί, μετά το Μάαστριχτ και τη Λισσαβόνα, αν δεν υπάρξουν αντιστάσεις, την πλήρη κατίσχυση:

- των αγορών και του ασύδοτου ανταγωνισμού τους, επί της πολιτικής, της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος,
- των Υπουργών Ανταγωνισμού, επί των Υπουργών Παιδείας, των Εθνικών Κοινοβουλίων, των πανεπιστημιακών φορέων και της κοινωνίας των πολιτών και

- του κόσμου των επιχειρήσεων, της ανεξέλεγκτης κερδοσκοπίας και του ιδεώδους της θεοποίησης της μονοδιάστατης οικονομικής μεγέθυνσης, επί της κοινωνικής συνοχής και της Ολοκληρωμένης, (ταυτόχρονα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και τεχνικής τεχνολογικής) Ανάπτυξης, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, παρά τις περί του αντιθέτου επικοινωνιακές πομφόλυγες.

Σ' αυτή την κατεύθυνση, οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και ιδιαίτερα η σημερινή, με συμφωνία της αξιωματικής αντιπολίτευσης, φαίνεται όχι μόνο ότι είναι στη θεωρία και στην πράξη αδιάβαστες, αλλά και ότι εθελοτυφλούν συνειδητά, παραβιάζουν κι αυτές συστηματικά τη Συνθήκη της Ρώμης, αλλά και απεμπολούν νευραλγικής σημασίας για κάθε κράτος - μέλος θεμελιώδη δικαιώματα, σε αγαστή σύμπνοια με τις ομογενοποιημένες πολιτικές δυνάμεις οι οποίες διαχειρίζονται την εξουσία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα τελευταία χρόνια αποθέωσης της ασύδοτης κυριαρχίας των αγορών.

Γιατί σε αντίθεση με τα άρθρα 149 και 150, άνοιξαν τον ασκό του Αιόλου και με ασύγγνωστη αμέλεια και υπερβάλλουσα διάθεση υποτέλειας (;), εκχώρησαν και εκχωρούν το μέλλον της Ευρώπης στη γραφειοκρατία των Βρυξελών και τους κερδοσκόπους επιχειρηματίες, οι οποίοι θέλουν να βλέπουν το πολύτιμο δημόσιο κοινωνικό αγαθό της παιδείας που αποτελεί δικαίωμα για κάθε πολίτη, ως φθηνή τεχνική επαγγελματική κατάρτιση αναλώσιμων και ευέλικτα απασχολήσιμων ψευδοεπιστημόνων, στο όνομα της ψευδεπίγραφης "ανταγωνιστικότητας".

Η κυριαρχία της αγοραίας αντίληψης της "ανάπτυξης", με πυρήνα την "ανταγωνιστικότητα", την "καινοτομία", την "επιχειρηματικότητα" και τις "ευέλικτες μορφές εργασίας", όπως αυτές οριοθετούνται από τις ανάγκες της αντί πάσης θυσίας μεγιστοποίησης της κερδοφορίας και της ικανοποίησης κοντόφθαλμων αρπακτικών συμφερόντων των επιχειρήσεων, οδηγεί τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις της χώρας μας στην εθελόδουλη (;) αναθεώρηση του Συντάγματος (τώρα του άρθρου 16, Παιδεία, Τεχνολογία, Επιστήμη), με στόχο και/ή αναπόδραστη – παρά τις ενδεχόμενες καλές προθέσεις ή δικαιολογίες- την ολοκληρωτική ιδιωτικοποίηση και την απόλυτη εμπορευματοποίηση της Παιδείας ως Μόρφωσης και Πολιτισμού.
Σ' αυτές τις συνθήκες:

- οι χωρίς ακαδημαϊκές αρχές και αξίες αγοραίες αξιολογήσεις των Πανεπιστημίων ως εργοστασίων παραγωγής προϊόντων και προσέλκυσης πελατειών, με στόχο την κοινωνική "νομιμοποίηση" της έντονης τάσης περιορισμού της δημόσιας χρηματοδότησής τους και το άνοιγμα της πόρτας στους "χορηγούς" και τους "επενδυτές",

- η νομοθέτηση στην Ελλάδα Διεθνούς Πανεπιστημίου με διδασκαλία στην Αγγλική γλώσσα, για να "ανταγωνισθούμε" εμπορικά τις μεγάλες αγορές υπηρεσιών παιδείας (Ηνωμένου Βασιλείου, ΗΠΑ, κ.λπ.),
- ο ορυμαγδός νομοθετημάτων με προφανείς αντισυνταγματικότητες αλλά και υπερβάλλουσα διάθεση συμμόρφωσης προς όσα κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση θεωρούν ότι εναρμονίζονται προς τις στρατηγικές αναπτυξιακές επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις αγχωμένες και προχειρότατες προετοιμασίες των σχετικών σχεδίων νόμων, (τα οποία ήδη είτε δεν εφαρμόζονται, ή έχουν ριζικά τροποποιηθεί, ή έχουν αποσυρθεί μετά από καθολική αντίδραση των πανεπιστημιακών φορέων),
- η αλαζονική δήλωση επιθυμίας ανατροπής των θεμελιωδών άρθρων 1 και 2 του Νόμου Πλαισίου 1268/82 για τα ΑΕΙ, από την αρμόδια Υπουργό, τα οποία εξακολουθούν μέχρι σήμερα, παρά τις αλλεπάλληλες επιθέσεις, να κατοχυρώνουν τον θεμελιακό και στρατηγικής σημασίας ρόλο του δημοσίου πανεπιστημίου στην ανάπτυξη της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας, αλλά και στην αντιμετώπιση των σύγχρονων πολυδιάστατων κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων και θεμάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος,
- οι βολικές προτάσεις εξωθεσμικών επιτροπών "σοφών", οι οποίοι περιέργως, κατά κανόνα, τεκμηριώνουν όσα οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις δυσκολεύονται να το κάνουν,
- η επίκληση κάθε πικραμένου να ρίξει, απολύτως ατεκμηρίωτα και γενικευτικά, το λίθο του αναθέματος, στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο των "μετριοτήτων" και το αποκορύφωμα όλων:
- η προσπάθεια ριζικής ανατροπής του άρθρου 16 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει τον δημόσιο χαρακτήρα και την πλήρη αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι.:

είναι ψηφίδες μιας πολιτικής υποτέλειας, σ' αυτό που κάποιοι νομίζουν ότι θα ήθελε η Ευρωπαϊκή Ένωση και σπεύδουν να πλειοδοτήσουν, (μαζί με τους ομολόγους τους στα άλλα κράτη μέλη), στο θάνατο της Παιδείας, ως Μόρφωσης και Πολιτισμού και της Ελεύθερης Έρευνας, ως βασικής αποστολής του Δημοσίου Πανεπιστημίου, για την παραγωγή και διάδοση νέας γνώσης, αλλά και ως θεμέλιου για την αξιοβίωτη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη όλων των πολιτών της Ευρώπης, αλλά και των χωρών τους, ταυτόχρονα σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και τεχνικο/τεχνολογικό επίπεδο, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους (Ρόκος 2003α).

Ο υπογραφόμενος, με τα κείμενά του που προαναφέρθηκαν (Ρόκος 2003) αλλά και τα στον ίδιο τόμο:

- "Για τα ιδιωτικά ‘πανεπιστήμια’", 1998,
- "Σκέψεις για τις προϋποθέσεις, το σχεδιασμό και την ανάπτυξη μιας δημιουργικής στρατηγικής προοπτικής για το Ε.Μ.Πολυτεχνείο", 1999,
- "Πρόταση πρωτοβουλιών ανάπτυξης κινήματος παιδείας από το Ε.Μ.Π.", 2000,
- "Σχέδιο Νόμου για τις μεταπτυχιακές σπουδές και την έρευνα", 2000 και
- "Ενίσχυση της Αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι.", 2000

κι ακόμα, με το πιο πρόσφατο (Ρόκος 2006α) "Η Πανεπιστημιακή Διανόηση στα χρόνια της χολέρας", απέδειξε ότι δεν πιστεύει ότι τα πάντα είναι ρόδινα σήμερα στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο.

Αποτελεί όμως, στα χρόνια της ασυδοσίας των αγορών, όπως θα δούμε παρακάτω, το τελευταίο οχυρό αντίστασης του δημοσίου χώρου στην αρπακτική και δήθεν ελεύθερη, αξιοκρατική και αποτελεσματική "αναπτυξιακή" λαίλαπα, που υπόσχονται ή και επιβάλλουν με την ισχύ τους στις πολιτικές δυνάμεις που εναλλάσσονται στην εξουσία, οι επιχειρήσεις και τα ευθέως διαπλεκόμενα μ’ αυτές Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.
Αλλά ας δούμε τα πράγματα με τη σειρά τους.

Από την αθωότητα της "Ελευθέριας" στην ανεξέλεγκτη ασυδοσία των αγορών

Από την "αθωότητα" του ελεύθερου ανταγωνισμού του Adam Smith, ως καθοριστικού στοιχείου γενικότερης ανάπτυξης και προόδου, εφ’ όσον τελείται σε συνθήκες υγείας και ασφάλειας της αγοράς, έχουμε φθάσει σήμερα στον σύγχρονο Leviathan, όχι του μονοπωλούντος την βία και την εξουσία κατά T.Hobbes κράτους, με στόχο την διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης, αλλά των μονοπωλούντων την βία και την εξουσία σε πλανητικό επίπεδο ασύδοτων αγορών, με στόχο την ανεξέλεγκτη και διασφαλισμένη από τις πολιτικές δυνάμεις της νέας τάξης κερδοφορία τους.

Έτσι, στο πεδίο της οικονομίας κυριαρχούν τα τελευταία χρόνια σε πλανητική κλίμακα, κατάλληλα προβαλλόμενα, καταιγιστικά διαφημιζόμενα και έντεχνα προπαγανδιζόμενα:

- η θεοποιημένη "ανταγωνιστικότητα", ως μονόδρομος δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και "βιώσιμης" ή "αειφόρου" (όπως α-νοήτως την ορίζουν) "ανάπτυξης", σ’ ένα κόσμο στον οποίο, μπαίνοντας στον 21^{ο} αιώνα, το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού καρπούται το 86%

του παγκόσμιου πλούτου και η κατάσταση γίνεται χειρότερη κάθε μέρα που περνά (Ρόκος, 2005), ενώ η επίτευξη βιωσιμότητας μιας επιχείρησης και οι σχετικές δράσεις (συγχωνεύσεις, εξαγορές, χαριστικές αποκρατικοποιήσεις κ.λπ.) αφήνουν πίσω τους μεταξύ άλλων, θύματα χιλιάδες οικογένειες ανέργων.

- η "καινοτομία", ως σωτήριο επίτευγμα αλλά και αυτοσκοπός μιας υποτακτικής στα συμφέροντα των πολυεθνικών εταιριών "εκπαίδευσης/κατάρτισης" και της συμβατής μ' αυτήν έρευνας και τεχνολογίας, που εκπίπτουν από τα δημόσια αγαθά της παιδείας, ως μόρφωσης και πολιτισμού, στην αγοραία, μικρής διάρκειας, φθηνή και "αποτελεσματική" τεχνική επαγγελματική κατάρτιση, αναλώσιμων στελεχών, περιορισμένου αντικειμενικά χρόνου υψηλής παραγωγικότητας, για την συνεχή και "ασφαλή" κερδοφορία των επιχειρήσεων,
- η "επιχειρηματικότητα", ως ιδεολόγημα επιβαλλόμενο και εγχαρασσόμενο, από τα ευαίσθητα χρόνια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη συνείδηση των νέων όλου του κόσμου, με στόχο, ίσως, μια νέα κοινωνία "πωλητών" και όχι πολιτών,
- η ελευθερία της διακίνησης κεφαλαίων και εργαζομένων και οι ευέλικτες μορφές εργασίας, που, μαζί με οδηγίες τύπου Μπολκεστάϊν, προμηνύουν ένα καινούργιο ζοφερό μεσαίωνα για τον πλανήτη μας στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα.

Σ' αυτές τις συνθήκες, στο πεδίο της κοινωνίας, τα κοινωνικά δικαιώματα της παιδείας, της υγείας, της κοινωνικής ασφάλειας και ασφάλισης ψαλιδίζονται συστηματικά σ' όλον τον κόσμο, φαλκιδεύονται από την αγορά ιδιωτικοποιούμενα όλο και περισσότερο και εμπορευματοποιούνται όπου έχουν με αγώνες κατακτηθεί, έως και εξακολουθούν να είναι ανύπαρκτα, παρά την δήθεν ανθρωπιστική βοήθεια και τις φιλανθρωπικές κοινωνικές πολιτικές του "αναπτυγμένου" κόσμου, τόσο στις "αναπτυσσόμενες" χώρες που γίνονται όλο και πιο φτωχές, όσο και στα γκέτο των νεόπτωχων και των πολιτικών και οικονομικών μεταναστών στις συνεχώς επεκτεινόμενες και διογκούμενες μεγαλουπόλεις της δύσης.

Στο πεδίο της πολιτικής, κατά συνέπεια, η ισότητα, τα πολιτικά δικαιώματα, οι πολιτικές ελευθερίες, το διεθνές δίκαιο, η εθνική ανεξαρτησία και η λαϊκή κυριαρχία, τελούν όπου γης (και με "κομψότερους" έως και απολύτως "άκομψους" τρόπους), υπό αμφισβήτηση και διωγμό και πάντα υπό την δαμόκλεια σπάθη της μόνης ηγεμονικής στρατιωτικά και οικονομικά υπερδύναμης και "αναγνωρίζονται", όταν και όπως αυτή και οι σύμμαχοί της τα αντιλαμβάνονται με τους παραμορφωτικούς φακούς των

στρατηγικών συμφερόντων της, για να τα κάνουν συμβατά μ' αυτά, σε στρατιωτικό, οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο, με επεμβάσεις, κατακτήσεις, αντιτρομοκρατική κρατική τρομοκρατία κ.λπ.

Μοιραία, στο πεδίο του πολιτισμού, η διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, καθώς οι επιχειρηματίες τους, διαπλέκονται εμφανώς ή αφανώς με τους μηχανισμούς της άρχουσας τάξης, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο και η καταιγιστική προβολή μορφών και τρόπων ζωής, αλλά και στάσεων και συμπεριφορών που ευνοούν ατομιστικά, ανταγωνιστικά και καταναλωτικά "αναπτυξιακά" πρότυπα, τείνουν να ισοπεδώσουν, να ομογενοποιήσουν ή και να εξαφανίσουν τους τοπικούς πολιτισμούς, που εμπεριέχουν, όπου γης, τη γόνιμη και δημιουργική σοφία της αλληλεπίδρασης της φύσης με την κοινωνία στο χώρο και το χρόνο.

Στο πεδίο της τεχνολογίας, τα κάθε φορά συμφέροντα των αγορών (και ιδιαίτερα αυτά στη σημερινή κυρίαρχη έκφρασή τους στις συνθήκες παγκοσμιοποίησης), ευνοούν, καθοδηγούν, υποθάλπουν και περιορίζουν την έρευνα στους μονοδρόμους της "αγοράς της πληροφορίας και της πληροφορικής", (και όχι όπως κατ' ευφημισμό την βαφτίζουν "κοινωνία της γνώσης", για να δώσουν νομιμοποιητικό άλλοθι στους πανεπιστημιακούς που βλέπουν το δέντρο αντί του δάσους και που θα ήθελαν ένα τέτοιο κίνητρο για να τεθούν στην υπηρεσία τους).

Οι τηλεπικοινωνίες, η κινητή τηλεφωνία με δυνατότητες να παίρνεις και να στέλνεις Email και να μπαίνεις στο διαδίκτυο ακόμη και όταν κάνεις υποβρύχιο ψάρεμα, τα ρούχα υπολογιστές, τα μουσικά παπούτσια του MIT, τα φθηνά laptops που "θα μειώσουν το ψηφιακό χάσμα", (ανάμεσα στον όλο και πλουσιότερο βορρά και τον όλο και φτωχότερο και σπαρασσόμενο από υποθαλπόμενες εμφύλιες διαμάχες αλλά και πολλαπλά ακόμη εκμεταλλευόμενο νότο) και η ενέργεια, χρηματοδοτούνται κατά πλήρη προτεραιότητα αλλά και σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, με απολύτως κατοχυρωμένα και υπερασπιζόμενα σθεναρά από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου τα πνευματικά δικαιώματα, τις ευρεσιτεχνίες, τις πατέντες των πολυεθνικών φαρμακευτικών, βιοτεχνολογικών, ενεργειακών κ.λπ. εταιριών.

Στο πεδίο, τέλος, της προστασίας του βαρύτατα ρυπασμένου και μολυσμένου από την ανεξέλεγκτη δράση των πολυεθνικών επιχειρήσεων γήινου, ατμοσφαιρικού, υδάτινου και πολιτισμικού περιβάλλοντος, η αιδημοσύνη των μεγάλων συμφερόντων και των υπερεθνικών ή εθνικών εκφράσεών τους καλύπτεται από ιδεολογήματα του τύπου:

- "ο ρυπαίνων πληρώνει", (που νομιμοποιεί την ρύπανση όσων μπορούν να πληρώσουν τα συμβολικά πολλές φορές πρόστιμα που

ενίοτε θα τους επιβάλλονται, από ανύπαρκτους, υποχρηματοδοτούμενους, ή αλλοτριωμένους ελεγκτικούς μηχανισμούς),

- μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης μέσα από την "εμπορία των αέριων εκπομπών CO_2" από τις καθημαγμένες αναπτυσσόμενες χώρες, για να "περιγραφεί" η ατελέσφορη, ευχολογική και καθόλου δεσμευτική συμφωνία του Kyoto, η οποία όμως, έτσι κι αλλιώς, αμφισβητείται δραστικά από τις ΗΠΑ, την Ν.Κορέα αλλά και τις μεγάλες καταναλώτριες πετρελαίου Κίνα (με ρυθμούς "ανάπτυξης" 10,3) και Ινδία κ.λπ., με προώθηση συμφερουσών "διμερών" λεόντειων συμφωνιών, κ.λπ.

ενώ, σε περιπτώσεις αδυναμίας επιβολής των όρων τους σε διεθνείς οργανισμούς, π.χ. για την εμπορευματοποίηση του πολιτισμού (UNESCO 2005), όπου οι ΗΠΑ και το Ισραήλ ήταν τα μόνα δύο κράτη μέλη του ΟΗΕ τα οποία αντιτέθηκαν στην απόφαση όλων των υπολοίπων κρατών μελών του, "ότι οι πολιτισμοί του ανθρώπου δεν είναι εμπορευματοποιήσιμο προϊόν αλλά παγκόσμια κληρονομιά του ανθρωπίνου γένους", φθάνουν σε ωμές απειλές αποχώρησης, μη πληρωμής των συνδρομών τους, αλλά και προώθησης και πάλι λεόντειων "διμερών" συμφωνιών, με όσες από τις πιο αδύνατες χώρες του κόσμου εξαναγκασθούν να ενδώσουν και στην πολιτισμική υποταγή τους.

Η κατάσταση, η ποιότητα και η λειτουργία του δημόσιου πανεπιστήμιου στην Ελλάδα σήμερα

Σ’ αυτή την συγκεκριμένη πραγματικότητα σήμερα, οι πανεπιστημιακοί διανοούμενοι, περισσότερο ή λιγότερο ικανοί και άξιοι επιστήμονες δάσκαλοι και ερευνητές, οι οποίοι διαμορφώνουν την κατάσταση και είναι υπεύθυνοι για την ποιότητα και τη λειτουργία του Δημοσίου Πανεπιστημίου και είναι ταυτόχρονα τα φυσικά υποκείμενα, τόσο για τις απαραίτητες "αντιστάσεις" όσο και για τις κερκόπορτες, πιθανής και εκ των έσω "άλωσής" του, θα μπορούσαν να καταταγούν στις παρακάτω κατηγορίες:

1. Σ’ αυτούς τους προικισμένους επιστήμονες, οι οποίοι, βυθισμένοι στις θεμιτές επιστημονικές φιλοδοξίες τους, αφοσιώνονται στην εργαστηριακή έρευνά τους στο πεδίο της ειδικότητάς τους και στο στενό διδακτικό τους έργο, θεωρώντας ότι έτσι εκπληρώνουν το πολυδιάστατο χρέος τους απέναντι στους φοιτητές τους, την πολιτεία, τη χώρα τους και την κοινωνία, αδιαφορώντας για το τι γίνεται γύρω τους στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και το ευρύτερα τεχνικό/τεχνολογικό περιβάλλον τους, το οποίο πολυδιάστατα –θέλουν, δεν θέλουν- αλληλεπιδρά μαζί τους και επηρεάζει τις στάσεις και συμπεριφορές τους καθοριστικά.

Η αδιαφορία τους για την ανάγκη μια ολιστικής κριτικής διεπιστημονικής προσέγγισης έρευνας, μελέτης και αντιμετώπισης των αντικειμενικά πολύπλοκων, ιδιαίτερα σήμερα, κοινωνικών, αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών προβλημάτων και από τη σκοπιά των ιδιαίτερων ερευνητικών τους ενδιαφερόντων, πολλές φορές τους εγκλωβίζει στον θεμιτό ως ένα βαθμό ανταγωνισμό του αριθμού των δημοσιεύσεων, των βραβείων και του βαθμού και των ρυθμών αναγνώρισης του έργου τους από τους ομότεχνους και την πολιτεία, περιορίζοντας τις πραγματικές δυνατότητές τους για ουσιαστικότερη κοινωνική συμβολή.

2. Σ'αυτούς τους καλούς ή λιγότερο καλούς πανεπιστημιακούς, οι οποίοι, ερωτοτροπώντας με την κάθε φορά πολιτική, οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική εξουσία και τους επιμέρους τοποτηρητές της, εγκαταλείπουν προοδευτικά ακόμη και τις ελάχιστες διδακτικές και ερευνητικές υποχρεώσεις τους και επιδίδονται σ' ένα άγριο ανταγωνιστικό κυνηγητό προβεβλημένων θέσεων, δοτών αξιωμάτων και κατ' ανάθεσιν ερευνητικών προγραμμάτων, (που στην πραγματικότητα είναι απλές μελέτες, τις οποίες θα μπορούσαν να αναλάβουν, με τις θεσμισμένες διαδικασίες οι φοιτητές τους, όταν αποφοιτήσουν) κ.λπ.

   Είναι αυτονόητο, ότι η όποια άποψή τους για τα κοινά, μοιραία διυλίζεται πάντα από την, σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, σκοπιμότητα ή μη έκφρασής της.

3. Σ' αυτούς τους άξιους ή μη πανεπιστημιακούς, οι οποίοι χρησιμοποιούν την πανεπιστημιακή τους θέση ως εφαλτήριο διεκδίκησης αιρετών πανεπιστημιακών, κομματικών ή πολιτικών αξιωμάτων, εγκαταλείποντας το έργο και τις υποχρεώσεις τους στους βοηθούς και τους μεταπτυχιακούς τους φοιτητές και υποτάσσοντας τη θεωρία και την πράξη τους στις προδιαγραφές "μεθοδολογιών" και "τεχνικών" επίτευξης των κάθε φορά στόχων τους.

   Οι πανεπιστημιακοί αυτοί πρέπει να τα έχουν καλά με όλους, να είναι «και με τον "αστυφύλαξ" και με τον "χωροφύλαξ"» και να μπορούν να κάνουν ομελέτα χωρίς να σπάσουν ούτε ένα αυγό, υποθηκεύοντας την όποια αξιοπιστία τους στις ανάγκες της στιγμής, της συγκυρίας και των μακροπρόθεσμων σχεδίων τους.

   Έτσι, οι απόψεις τους για τα κοινά, οι σκέψεις και οι "στοχασμοί" τους, δημοσιοποιούνται όταν το απαιτούν οι "περιστάσεις", αποτελώντας κι αυτές "μέσα" τα οποία καθαγιάζουν τους στόχους τους.

4. Σ’ αυτούς τους πανεπιστημιακούς οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι τη βολική θαλπωρή του δημοσίου πανεπιστημίου και την ανοχή, τη συμπάθεια, την αλληλεγγύη ή την αδιαφορία των συναδέλφων τους και των ακαδημαϊκών οργάνων, καπηλεύονται με αγοραίο τρόπο τη θέση τους, εμπορευματοποιούν τον τίτλο τους και πωλούν πανάκριβα το όποιο "κύρος" τους, αλλά ακόμα και την οσοδήποτε απλοϊκή γνωμάτευσή τους, σ’ οποιονδήποτε επιχειρηματία ή σε οποιαδήποτε πλευρά τα έχει –και για όσον καιρό τα έχει- ανάγκη.
   Τέτοιες γνωματεύσεις και πραγματογνωμοσύνες έχουν νομιμοποιήσει εγκληματικές καταστροφές του φυσικού περιβάλλοντος και καταπατήσεις δημοσίων γαιών από κερδοσκόπους, έχουν αθωώσει μεγαλοβιομηχάνους και πλοιοκτήτες σε περιπτώσεις βαρύτατης ευθύνης τους σε εργατικά ατυχήματα, αλλά και έχουν κοστίσει σημαντικά ποσά στα δημόσια πανεπιστήμια που κάποτε ήθελαν να στηρίξουν σ’ ένα δικαστήριο το δίκηο τους με μια γνωμάτευση "ειδικού συναδέλφου".
5. Σ’ αυτούς τους πανεπιστημιακούς οι οποίοι συνηθέστατα απουσιάζουν από τα διδακτικά και ερευνητικά τους καθήκοντα και γι’ αυτό χαρίζονται στους φοιτητές τους, αλλά ξιφουλκούν με πάθος κατά της "άθλιας κατάστασης των πανεπιστημίων μας" στα τηλεπαράθυρα των Μ.Μ.Ε., τις εφημερίδες και τα περιοδικά life style, κατακεραυνώνοντας το "πολιτικό 5", (που αυτοί εντούτοις, για τη βολή τους, χρησιμοποιούν), ενοχοποιώντας τους αφοσιωμένους στο έργο τους συναδέλφους τους, τους "αιώνιους" φοιτητές και την "κομματικοποίησή" τους, το κάθε φορά αντίπαλό τους κόμμα, το "πανεπιστημιακό άσυλο" και το Νόμο Πλαίσιο για τα Πανεπιστήμια, για να βγαίνουν πάντα λάδι στην κολυμβήθρα του Σιλωάμ του συρμού.
   Τα Σχέδια Νόμου και σήμερα πλέον Νόμοι του Κράτους "Για τη συστηματοποίηση της δια βίου μάθησης και άλλες διατάξεις" (Ν.3369, ΦΕΚ τ.Α, 171, της 6.7.2005), "Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – Παράρτημα διπλώματος" (Ν.3374, ΦΕΚ τ.Α, 189, της 2.8.2005) και "Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος και άλλες διατάξεις" (Ν.3391, ΦΕΚ τ.Α, 240 της 4.10.2005), που ανοίγουν σε όλα τα επίπεδα, πόρτες και παράθυρα για πλήρη απαξίωση, ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση του πολύτιμου κοινωνικού αγαθού της δημόσιας πανεπιστημιακής παιδείας, δεν τους απασχόλησαν και τους άφησαν παντελώς αδιάφορους, αν δεν τους μετέτρεψαν και σε θιασώτες και χειροκροτητές τους, για να

αποδείξουν σε κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση την προσήλωσή τους στον κοινής αποδοχής τους "εκσυγχρονιστικό" νεοφιλελευθερισμό, που οι Νόμοι αυτοί, με ρητή και τεκμηριωμένη την απόλυτη αντίθεση των πραγματικών δασκάλων και των φοιτητών, προωθούν.

Επειδή δεν μπορούν να εφαρμοσθούν, αλλά και λόγω αντισυνταγματικοτήτων τους, (όπως και εκείνων του Νόμου για τα "μακάρια τη λήξει" Προγράμματα Σπουδών Επιλογής (Π.Σ.Ε.), που καταργήθηκε τρία χρόνια μετά την ισχύ του, με απόφαση τη ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας), "προωθήθηκαν" και "προωθούνται", στο πλαίσιο ενός παγιδευμένου δήθεν διαλόγου, αλλεπάλληλες νομοτελειακά αναγκαίες τροποποιήσεις τους, αλλά και η επερχόμενη αναθεώρηση του Συντάγματος, που θα βαφτίσει τα εμπορευματοποιημένα ιδιωτικά δήθεν πανεπιστήμια για τα οποία συμφωνούν κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση σε "μη κερδοσκοπικά".

Η τύχη του Ν.815, η παράλυση του Πολυτεχνείου Κρήτης για τα Π.Σ.Ε. και η αναταραχή που ξεκίνησε ήδη στα Πανεπιστήμια, όχι μόνο δεν τους προβληματίζουν, αλλά αντίθετα τους ευχαριστούν, γιατί έτσι θα έχουν ακόμη περισσότερο ελεύθερο χρόνο για τις κερδοφόρες εξωπανεπιστημιακές ασχολίες τους, αλλά και περισσότερα –νομίζουν- άλλοθι για να καθυβρίζουν την "κατάντια του δημόσιου πανεπιστημίου". Κάποιοι όμως "οπισθοδρομικοί" κατ' αυτούς συνάδελφοί τους το υπερασπίζονται ως πολύτιμο δημόσιο κοινωνικό αγαθό, εξακολουθώντας να το πιστεύουν και να παλεύουν γι' αυτό, θεωρώντας την εκπαίδευση, ως παιδεία, μόρφωση και πολιτισμό και αντιστεκόμενοι στην αγοραία εκδοχή της, της μονοδιάστατης τεχνικής επαγγελματικής κατάρτισης φθηνών ανθρωπομηχανών, στα χρόνια κυριαρχίας του ασύδοτου ανταγωνισμού και της κερδοσκοπίας των αγορών, που άλλοι τα λένε και "χρόνια της χολέρας". (Ρόκος, 2006α)

Υπάρχει πάντα βέβαια και η κατηγορία των καλών ή λιγότερο καλών πανεπιστημιακών δασκάλων, οι οποίοι αφοσιώνονται στη δουλειά τους και είναι πάντα στη διάθεση των φοιτητών τους, τους οποίους μάλιστα, όχι χωρίς δυσκολίες, αντιμετωπίζουν ως ώριμους ανθρώπους, προσπαθώντας να συμβάλουν στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους ως άξιων μελλοντικών επιστημόνων με αναπτυγμένη κριτική σκέψη αλλά και συνειδητών, υπεύθυνων και ενεργών πολιτών.

Οι πανεπιστημιακοί αυτοί, αξιοποιούν γόνιμα και δημιουργικά την κατοχυρωμένη από το Σύνταγμα ελευθερία της διδασκαλίας, έχουν το θάρρος της γνώμης τους, τεκμηριώνουν με επάρκεια τις απόψεις και τις προτάσεις τους για τα κοινά, έχουν ανοιχτά τα μάτια και τ' αυτιά τους στις ανάγκες και τα προβλήματα της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της οποίας είναι αναπόσπαστα μέρη της και έχουν κατά τη γνώμη μου τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για να μη νομίζουν, αλλά να είναι και να θεωρούνται και από τους άλλους σκεπτόμενοι.

Το είδος αυτό όμως είναι όντως εν ανεπαρκεία, όπως κάθε τι που έχει αξία και όχι τιμή προς εξαγορά.

Και αυτό καθορίζει καταλυτικά, τόσο τις αντικειμενικές δυνατότητες αντιστάσεων του Δημόσιου Πανεπιστημίου στην ασυδοσία των αγορών και των πολιτικών και κοινωνικών υποτελών τους, όσο και τους κινδύνους από τις κερκόπορτες που ενδεχομένως άθελά μας, από συμφέρον, ασύγγνωστη αμέλεια, αδιαφορία ή/και μονοδιάστατη τεχνοκρατική αφοσίωση στα της "ειδικότητάς" μας, μπορεί ν' αφήσουμε αφύλακτες.

Συμπεράσματα, Προοπτικές

Στις 10 Μαΐου 2006 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την ανακοίνωσή της "Η Ευρώπη χρειάζεται εκσυγχρονισμένα Πανεπιστήμια" IP/06/592, προσδιορίζει εννιά τομείς "στους οποίους πρέπει να γίνουν αλλαγές για να μπορέσουν τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια να συμβάλουν στη δημιουργία μιας πραγματικής οικονομίας της γνώσης".

Η κύρια κατεύθυνση ιδιωτικοποίησης, εμπορευματοποίησης, επιχειρηματοποίησης της ανώτατης παιδείας και η έκπτωσή της από ανεκτίμητο δημόσιο κοινωνικό αγαθό και δικαίωμα κάθε πολίτη για κριτική γνώση, κοινωνική απελεθεύρωση κι ολοκλήρωση και πολιτική χειραφέτηση, σε μονοδιάστατη τεχνική επαγγελματική κατάρτιση που να ικανοποιεί τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, των "επενδυτών", των ισχυρών και κυρίως "αγγλόφωνων" κρατών, και όσων ισοτιμούν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των πολιτών, των κοινωνιών και των εθνικών κρατών, με την "οικονομική μεγέθυνση", τις ανάγκες "μιας παγκόσμιας, βασισμένης στη γνώση οικονομίας" και του ασύδοτου ανταγωνισμού των αγορών, είναι φανερή και απολύτως κυνική και είναι αδιανόητο να βρίσκει σύμφωνους αλλά και άκριτους υποστηρικτές αξιοπρεπείς πολιτικούς, άξιους πανεπιστημιακούς δασκάλους, επιστήμονες και ερευνητές.

Οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ισοτιμούν ένα εξάμηνο τουλάχιστον φοίτησης σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού με ένα τουλάχιστον εξάμηνο "φοίτησης" σε μια επιχείρηση.

Ζητούν να επανεξετασθούν τα συστήματα χρηματοδότησης των πανεπιστημίων, (κυρίως σε σχέση με τα αποτελέσματα στην έρευνα και την εμπορική αξιοποίηση των καινοτομιών), να εισαχθούν σε όλα τα Δημόσια ΑΕΙ δίδακτρα και να ευθυγραμμισθούν οι διαδικασίες αναγνώρισης πανεπιστημιακών τίτλων με τις διαδικασίες για τα επαγγελματικά προσόντα.

Σ' αυτή την κατεύθυνση, το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού Α.Σ.Ε.Π.. στο οποίο εμπιστευτήκαμε την αξιοκρατική στελέχωση του δημόσιου τομέα, ισοτιμεί στην πράξη από καιρό τα πανεπιστημιακά πτυχία, με τα κριθέντα ως αντισυνταγματικά από την Ολομέλεια του Συμβουλίου Επικρατείας πτυχία των Προγραμμάτων Σπουδών Επιλογής (Π.Σ.Ε.) αλλά και με εκείνα των « α) κατόχων πτυχίων ή διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που έχουν αποκτηθεί σε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στους οποίους έχει χορηγηθεί πράξη αναγνώρισης επαγγελματικής ισοτιμίας από το Συμβούλιο του άρθρου 10 του π.δ.165/2000 (ΦΕΚ 149 Α΄), όπως ισχύει κάθε φορά και β) κατόχων τίτλων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που έχουν αποκτηθεί σε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στους οποίους έχει αναγνωρισθεί το δικαίωμα άσκησης νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος, σύμφωνα με σχετική απόφαση αναγνώρισης επαγγελματικής εκπαίδευσης που χορηγείται από την αρμόδια αρχή του άρθρου 13 του π.δ. 231/1998 (ΦΕΚ 178 Α΄) » (π.χ. ΦΕΚ 476 της 16.8.2006, τεύχος προκηρύξεων Α.Σ.Ε.Π.). Έτσι το Α.Σ.Ε.Π. αποδεικνύει στην πράξη την άκριτη διάθεση προσαρμοστικότητάς μας προς τις πολιτικές της Ε.Ε. οι οποίες στα χρόνια της κυριαρχίας των παγκοσμιοποιημένων αγορών, επηρεάζονται καταλυτικά και/ή επιβάλλονται από τον Οργανισμό Οικονομικής Ανάπτυξης και Συνεργασίας Ο.Ο.Σ.Α./Ο.Ε.C.D., την Διεθνή Τράπεζα (World Bank), τους G8, και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου Π.Ο.Ε./WTO, μέσω της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, και του Ενιαίου Χώρου Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, στ' αχνάρια της Λευκής Βίβλου για την εκπαίδευση και την Κατάρτιση (Ρόκος 1997).

Μεταξύ των άλλων, η πλήρης συμφωνία της χώρας μας για τη "δυνατότητα πλήρους μεταφοράς εθνικών υποτροφιών σε οποιοδήποτε κράτος μέλος της Ε.Ε." είναι αδιανόητη, γιατί θα επιβαρύνει αυτονόητα και μονόδρομα τα δύσκολα οικονομικά της αλλά και τα οικονομικά των πιο αδύνατων κρατών μελών και του δημόσιου τομέα, σε όφελος των κυρίως "αγγλόφωνων" κρατών και του ιδιωτικού τομέα και ιδιαίτερα του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο σύμφωνα με τα στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α. είναι το πρώτο και κύριο εμπορευματικό κέντρο προϊόντων και υπηρεσιών πανεπιστημιακής παιδείας στην Ευρώπη και ένα από τα τέσσερα σημαντικότερα (με πρώτο την Αυστραλία) στον κόσμο.

Για τους θιασώτες του ανταγωνισμού και των ιδιωτικών ή "μη κερδοσκοπικών", (κατ' ευφημισμό), πανεπιστημίων είναι χαρακτηριστικές δύο ειδήσεις ατόφιες από την Ελευθεροτυπία της 26.9.2006.

Και πρώτα για την έρευνα:

« Οι «25» της Ε.Ε. ενέκριναν χθες ομόφωνα το 7ο πρόγραμμα-πλαίσιο για την έρευνα και την ανάπτυξη ύψους 54,5 δισ. ευρώ, το οποίο καλύπτει την περίοδο 2007-2013.»

……..……

« Η συμφωνία των «25» προβλέπει τη χορήγηση 32 δισ. ευρώ για τη συνεργατική έρευνα, 7,5 δισ. ευρώ για την υλοποίηση προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας, 4,2 δισ. ευρώ για τις υποδομές έρευνας και 5 δισ. ευρώ για την κινητικότητα ερευνητών.

Κατά την περίοδο 2007-2009 η κοινοτική χρηματοδότηση προγραμμάτων θα ανέλθει σε 5,5 δισ. ευρώ ετησίως. Στη συνέχεια, το ποσό θα αυξηθεί σταδιακά για να φτάσει τα 10 δισ. ευρώ το 2013.

Η Ε.Ε. προσπαθεί εδώ και χρόνια να καλύψει το χάσμα που τη χωρίζει από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία στον τομέα της έρευνας. Το 2002 οι τότε «15» είχαν θέσει στόχο να αφιερώσουν το 3% του ΑΕΠ τους στην έρευνα και ανάπτυξη. Με τη σημερινή απόφαση, οι «25» θα αφιερώσουν το 1,9% του ΑΕΠ στον εν λόγω τομέα, έναντι 2,6% των ΗΠΑ και 3,1% της Ιαπωνίας.» (Κ. Μοσχονάς)

Για την ηθική τώρα των "μη κερδοσκοπικών" πανεπιστημίων και τις σχετικές προοπτικές, ιδού οι διαδικασίες αύξησης του ενεργητικού του ταμείου που έχει δημιουργηθεί από δωρεές, ενός από τα καλύτερα πανεπιστήμια των ΗΠΑ, του πανεπιστημίου του Γέιλ τη χρονιά που έληξε στις 30.6.2006:

« Σύμφωνα με την επίσημη ανακοίνωση του Πανεπιστημίου, το ενεργητικό του ταμείου, το οποίο ανερχόταν σε 18 δις. δολάρια, αυξήθηκε 2,8 δισ. δολάρια χάρη στις επενδύσεις που έκανε και κάποιες νέες δωρεές. Που έβαλε τα λεφτά του; Το 25% τοποθετήθηκε σε Hedge Funds, (Σ.Σ.: επιθετικά επενδυτικά αμοιβαία κεφάλαια που έγιναν γνωστά από τον διεθνή κερδοσκόπο Σόρος, και μπορούν είτε να προσφέρουν ψυηλότερες αποδόσεις ή να οδηγήσουν και στην χρεοκοπία με προφανείς τις συνέπειες στη λειτουργία του πανεπιστημίου), ένα επιπλέον 25% επενδύθηκε στην ενέργεια και το real estate και το 17% επενδύθηκε στα ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια (private equity) που ειδικεύονται στην εξαγορά επιχειρήσεων. Το 28% επενδύθηκε σε μετοχές και το 5% σε ομόλογα. Αν μάλιστα νομίζετε ότι απόδοση των επενδύσεών του την προηγούμενη χρονιά ήταν απλώς μια αναλαμπή, κάνετε λάθος. Το συγκεκριμένο ταμείο δωρεών, από το οποίο πληρώνονται υποτροφίες φτιάχνονται κτίρια και πληρώνονται οι μισθοί των

καθηγητών και άλλων υπαλλήλων, καταγράφει μια μέση ετήσια απόδοση της τάξης του 17% τα τελευταία 10 χρόνια. » (Δ.Κοντογιάννης)

Άρα προδιαγράφεται μέλλον λαμπρό για τους Πρυτάνεις των όλο και περισσότερο ιδιωτικοποιούμενων Α.Ε.Ι. με την αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος και τις κυρίαρχες επιλογές κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης, οι οποίοι με τη συνεργασία των ακαδημαϊκών μονάδων των Πανεπιστημίων τους θα πρέπει να γίνουν ικανοί παίκτες του χρηματιστηρίου.

Αλλά εμείς, τι μπορούμε να κάνουμε και τι κάνουμε, στην κατεύθυνση αξιόπιστης, αξιοκρατικής και αποτελεσματικής λειτουργίας του δημόσιου πανεπιστημίου έξω και πέρα απ' την κρυφή γοητεία των εκμαυλιστικών αγορών;

Παραθέτουμε μερικά ενδεικτικά παραδείγματα από το Ε.Μ.Πολυτεχνείο για τα οποία ο υπογραφόμενος έχει άμεση γνώση και ευθύνη.

Στην κατεύθυνση συμβολής στην ανάπτυξη μιας εθνικής στρατηγικής πανεπιστημιακής παιδείας και έρευνας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, που θα αντιστεκόταν στην κυρίαρχη λογική της ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας και της δυνατότητας άμεσης κερδοσκοπικής διάθεσης και εμπορίας των πορισμάτων καινοτομικής έρευνας των δημόσιων πανεπιστημίων από "χορηγούς", "επενδυτές" και "spin off" εταιρίες, η Συγκλητική Επιτροπή Κληροδοτημάτων του Ε.Μ.Π. με Πρόεδρο έναν σημαντικότατο συνάδελφο τον Καθηγητή Γιώργο Κοσμετάτο, μετά από πρότασή μου αποφάσισε και εισηγήθηκε στη Σύγκλητο του Ε.Μ.Π. τη βράβευση των καλύτερων διπλωματικών εργασιών, μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών σε διεπιστημονικά θέματα, με τη θέσπιση του σχετικού «ΘΩΜΑΙΔΕΙΟΥ ΒΡΑΒΕΙΟΥ», που θα

> «μπορούν να διεκδικήσουν προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί ή υποψήφιοι διδάκτορες του Ιδρύματος, οι οποίοι θα συνεισφέρουν στην ανάπτυξη ή ολοκλήρωση μεθόδων, τεχνικών, λογισμικού και/ή λοιπών επιστημονικών και τεχνολογικών καινοτομιών σε ένα από τα παρακάτω διεπιστημονικά θεματικά πεδία:
>
> - Βελτίωση της ποιότητας ζωής στο κέντρο και την περιφέρεια
> - Παρατήρηση και παρακολούθηση, χαρτογράφηση και προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού/κοινωνικοοικονομικού/πολιτισμικού)
> - Καταγραφή, διατήρηση και διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς
> - Βελτίωση των συνθηκών κατοικίας, εργασίας και παραγωγής

- Χωροταξικός σχεδιασμός και Πολιτική Γης
- Αύξηση της ενεργειακής ανεξαρτησίας της χώρας
- Ανάπτυξη φιλικών προς τον άνθρωπο, το φυσικό και το πολιτισμικό περιβάλλον μορφών ενέργειας
- Ολοκληρωμένη και Αποκεντρωμένη (οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική) ανάπτυξη σε αρμονία και με σεβασμό στο περιβάλλον
- Συμβολή στην παραγωγή νέων, χρήσιμων για τον άνθρωπο και φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων
- Συμβολή στην παραγωγή χρήσιμων για τον άνθρωπο και το κοινωνικό σύνολο υπηρεσιών
- Ιατρική τεχνολογία

Τα πεδία αυτά μπορούν να αυξάνονται μετά από τεκμηριωμένη εισήγηση των Τομέων του Ε.Μ.Π. προς την Επιτροπή Κληροδοτημάτων, έγκριση της Επιτροπής και απόφαση της Συγκλήτου. Η διαδικασία, η οποία θα ακολουθηθεί είναι η παρακάτω:

Το επιβλέπον τη διπλωματική, μεταπτυχιακή ή διδακτορική εργασία μέλος ΔΕΠ, υποβάλει δύο αντίτυπα της προτεινόμενης για βράβευση εργασίας στο Τμήμα Διαχείρισης Περιουσίας της Διεύθυνσης Οικονομικών Υπηρεσιών τεκμηριώνοντας επαρκώς:

- γιατί η διπλωματική/μεταπτυχιακή/διδακτορική εργασία εμπίπτει σε ένα ή περισσότερα (και ποια) από τα παραπάνω διεπιστημονικά πεδία.
- την σημασία, την ποιότητα και την αξία της συγκεκριμένης συμβολής στη διεπιστημονική και ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των σχετικών προβλημάτων.
- τις τυχόν προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης και βελτίωσης των σχετικών μεθόδων και τεχνικών. »

Η Σύγκλητος του Ε.Μ.Π. αποδέχθηκε ομόφωνα την εισήγηση της Επιτροπής και αποφάσισε την χρηματοδότηση των βραβείων από το κληροδότημα του μεγάλου Μετσοβίτη ευεργέτη του Ε.Μ.Π. Δημητρίου Θωμαϊδη με το παραπάνω σκεπτικό.

Απέδειξε έτσι, ότι τα ουσιαστικά αυτοδιοικούμενα Δημόσια Πανεπιστήμια μπορούν, αν το θέλουν, ν' αντισταθούν στη λαίλαπα των ασύδοτων αγορών και των ελεγχόμενων ή τουλάχιστον ισχυρότατα επηρεαζόμενων από αυτές κυβερνήσεων.

Γιατί οι αγορές βλέπουν τα πανεπιστήμια μόνο ως χρυσοτόκους όρνιθες, δηλαδή είτε ως φθηνές μηχανές παραγωγής κερδών με κατανάλωση δημόσιων πόρων και εκμετάλλευση των νέων ερευνητών και

πανεπιστημιακών των δημοσίων πανεπιστημίων, ή στην επιθυμητή απ' αυτές ιδιωτικοποίησή τους, ως εμπορικών καταστημάτων πώλησης πτυχίων, αδιαφορώντας απολύτως για τη συμβολή τους στην αντιμετώπιση σημαντικότατων κοινωνικών προβλημάτων που αυτονοήτως δεν τις συγκινούν.

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα των θεμάτων τα οποία απετέλεσαν πεδία έρευνας βραβευθεισών με ομόφωνες κρίσεις και προτάσεις διαπρεπών καθηγητών του Ε.Μ.Π., διδακτορικών εργασιών ακολουθούν και πιστεύω ότι αποδεικνύουν τις πραγματικές δυνατότητες δημιουργικής αυτενέργειας και υπεράσπισης στην πράξη των αρχών και των αξιών του Δημόσιου Πανεπιστημίου, που δεν πρέπει και δεν μπορούν να εμπορευματοποιηθούν και να εκχυδαϊστούν από την επιδίωξη του μέγιστου κέρδους (νομοτελειακή μόνη αξία του ιδιωτικού τομέα):

« 2001, Βραβείο καλύτερης διδακτορικής διατριβής

Γίνεται αποδεκτή η εισήγηση της τριμελούς διεπιστημονικής επιτροπής: Το βραβείο απονέμεται εξ ημισείας στους κ.κ. Βασίλη Ατλαμάζογλου διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ (Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών), για τη διατριβή με τίτλο *«Ανάπτυξη φασματοσκοπικών και Απεικονιστικών Τεχνικών Φθορισμού για τη Διάγνωση Καρκίνου»* και Παναγιώτη Τρακάδα, διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ (Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών), για τη διατριβή με τίτλο *«Ανάλυση, Μοντελοποίηση, Αξιολόγηση Ηλεκτρομαγνητικής Παρενόχλησης Διατάξεων από Ασύρματα Συστήματα Μετάδοσης»*. Συμφωνείται οικονομική χορηγία 1.760 ευρώ για κάθε έναν από τους βραβευμένους. Τιμητικός έπαινος, χωρίς οικονομική χορηγία, απονέμεται στον κ. Στυλιανό Αρβελάκη, διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ (Τμήματος Χημικών Μηχανικών), για τη διατριβή με τίτλο *«Βελτίωση Θερμοχημικών Μεθόδων Μετατροπής Βιομάζας Μέσω Κατάλληλων Φυσικοχημικών Προκατεργασιών της Πρώτης Ύλης»* και στην κ. Μαρία Μάρκου, διδάκτορα μηχανικών ΕΜΠ (Τμήματος Αρχιτεκτόνων) για τη διατριβή με τίτλο *«Μορφές και Διαδικασίες Οικειοποίησης του Χώρου στο Δυτικό Τμήμα του Λεκανοπεδίου Αττικής»*.

2002, Βραβείο καλύτερης διδακτορικής διατριβής

Γίνεται ομόφωνα αποδεκτή η εισήγηση της τριμελούς διεπιστημονικής επιτροπής:

1. Το βραβείο, με οικονομική χορηγία 3.500 ευρώ απονέμεται στον κ. Κλήμη Νταλιάνη, διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ (Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών), για τη διατριβή με τίτλο *«Σημασιολογική Κατάτμηση Ακολουθιών Βίντεο*

και Εφαρμογές στην Οργάνωση Περιεχομένου και Απόκρυψη Πληροφορίας».

2. Απονέμεται επίσης έπαινος, χωρίς οικονομική χορηγία, στον κ. Αθανάσιο Παναγόπουλο, διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ (Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών), για τη διατριβή με τίτλο «*Στοχαστικά Μοντέλα Διάδοσης Η/Μ Κυμάτων σε Συχνότητες άνω των 10GHZ με Εφαρμογή στη Σχεδίαση Δορυφορικών Συστημάτων Επικοινωνίας*».

2003, Βραβείο καλύτερης διδακτορικής διατριβής

Η Επιτροπή αποφασίζει την απονομή βραβείου με οικονομική χορηγία 3.500,00 € στην κα Ελένη Αλεξανδράτου, διδάκτορα μηχανικό ΕΜΠ της Σχολή ΗΜ & ΜΥ, για τη διατριβή με τίτλο «Ανάπτυξη απεικονιστικών μεθόδων για την μελέτη της επίδρασης ακτινοβολίας Laser στο κυτταρικό επίπεδο με χρήση συνεστιακής μικροσκοπίας σάρωσης».

Την απονομή επαίνου χωρίς οικονομική χορηγία, στις κ.κ. Μαρία Γιαννακούρου, διδάκτορα Ε.Μ.Π. της Σχολής Χημικών Μηχανικών, για τη διατριβή με τίτλο «Πρόρρηση διατηρησιμότητας τροφίμων με μειωμένη διαθεσιμότητα νερού – εφαρμογή σε κατεψυγμένα λαχανικά, Μαρία Μενεγάκη, διδάκτορα της Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων – Μεταλλουργών, για τη διατριβή με τίτλο «Συμβολή στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων στο τοπίο από τη μεταλλευτική δραστηριότητα και στον κ. Αργύρη Καγιαννά, διδάκτορα Ε.Μ.Π. της Σχολής Μηχανικών Μεταλλείων-Μεταλλουργών, για τη διατριβή «Ολοκληρωμένη μεθοδολογία υποστήριξης αποφάσεων για τη χάραξη ενεργειακής πολιτικής» (Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών & Μηχανικών Υπολογιστών).

2004, Βραβείο καλύτερης διδακτορικής διατριβής

Με το Θωμαϊδειο Βραβείο καλύτερης Διδακτορικής Διατριβής, με διεπιστημονικό περιεχόμενο και ενδιαφέρον, σύμφωνα με την εξειδίκευση της επιθυμίας του δωρητή στην από 13-11-1998 (19^{η}/98) συνεδρίαση της Συγκλήτου, βραβεύονται οι εξής: 1. Βλάχος Κωνσταντίνος (Σχολή Μ.Μ.) με τίτλο «Σχεδιασμός, Υλοποίηση και Ελεγχος Καινοτόμου Απτικής Διεπαφής Ιατρικού Εξομοιωτή Ασθενών Δυνάμεων», 2. Κουλουρίδης Σταύρος (Σχολή Η.Μ.&Μ.Υ.) με τίτλο «Μελέτη της Αλληλεπίδρασης μεταξύ Βιολογικών Ιστών και Μικροκυματικών Πηγών Ακτινοβολίας σε Συνθήκες Κοντινού Πεδίου μοιραζόμενοι το ποσό των 3.500,00 €.

Επίσης απονέμεται τιμητικός έπαινος, χωρίς οικονομική χορηγία, στους: 1. Κλαμπατσέα Ειρήνη (Σχολή Α.Μ.) με τίτλο «Φθίνουσες Βιομηχανικές περιοχές της Σύγχρονης Ελλάδας – Κριτήρια Αξιολόγησης για την

Επενδυτική Πολιτική και το Ανθρώπινο Δυναμικό σε Περιπτώσεις Μονοανάπτυξης», 2. Μεντζίνη Μαριλένα (Σχολή Α.Μ.) με τίτλο «Οι Πόλεις των Νεκρών», 3. Χατζηλυμπέρη Κωνσταντίνο (Σχολή Χ.Μ.) με τίτλο «Αλλοθερμική Αεριοποίηση Στερεών Καυσίμων». »

Την αξιοποίηση των πορισμάτων, των μεθόδων και τεχνικών που αναπτύχθηκαν και την ενίσχυση της περαιτέρω έρευνας σ' αυτά τα πεδία θα έπρεπε αυτονοήτως να αναλάβει η πολιτεία.

Τον τομέα όμως μιας Δημόσιας Παιδείας, Έρευνας και Τεχνολογίας στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου, κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση, παρά τις ανέξοδες ρητορείες, τον απαξιώνουν έως και τον ευτελίζουν με ανύπαρκτους ή παγιδευμένους διαλόγους με τελικό στόχο την εκμαίευση μιας συναίνεσης, που δεν θα την πάρουν ποτέ από τους δασκάλους και τους φοιτητές, στα σχέδια των ασύδοτων αγορών.

Ένα δεύτερο ενδεικτικό παράδειγμα είναι η ίδρυση και λειτουργία του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Ερευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών.

Και ένα τρίτο ενδεικτικό παράδειγμα είναι η ίδρυση και λειτουργία του Διεπιστημονικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. "Περιβάλλον και Ανάπτυξη".

Για τη φιλοσοφία, τις αξίες και τη δουλειά των δύο αυτών παραδειγμάτων δράσεων ακαδημαϊκών μονάδων του Ε.Μ.Π. στην κατεύθυνση στήριξης του δημόσιου χαρακτήρα του πανεπιστημίου, μπορεί να βρει ο κάθε ενδιαφερόμενος σωρεία στοιχείων και πληροφοριών στις διευθύνσεις:

- www.ntua.gr/MIRC/
- www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.html αντίστοιχα.

Ευχαριστίες

Από καρδιάς ευχαριστώ τις συνεργάτιδές μου Ελυα Μιχαηλίδου και Μαρία Αντεπλή για την ακούραστη συγκέντρωση και επεξεργασία χιλιάδων σελίδων υλικού τεκμηρίωσης της συνεχιζόμενης πολύχρονης έρευνάς μας για τα ζητήματα της Παιδείας ως Μόρφωσης και Πολιτισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, προσπαθούμε να στηρίξουμε με όλες μας τις δυνάμεις το Δημόσιο Πανεπιστήμιο ως αξιόπιστο, ισχυρό και ανθεκτικό θεμέλιο για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη (οικονομική, κοινωνική, πολιτική πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική) ανάπτυξη των πολιτών του κόσμου, των ανθρωπίνων κοινωνιών και του κοινού μας σπιτιού του πλανήτη γη, στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον του οποίου εντασσόμαστε όλοι ως αναπόσπαστα

μέρη του και όχι ως κυρίαρχοι ιδιοκτήτες η εκμεταλλευτές του ή ως υποτακτικά και χειραγωγούμενα απ' τις αγορές ενεργούμενα.

Αναφορές και άλλη σχετική Βιβλιογραφία

Amin, S. (1977) *Imperialism and Unequal Development* (Harvester Press, Hassocs).

Αμίν, Σ. (1975) *Συσσώρευση σε Παγκόσμια Κλίμακα.* (Αθήνα, Νέα Σύνορα).

Badlock, D. (2002) *The EU Sustainable Development Strategy: From Lisbon to Göteborg and Beyond – An Evaluation of Progress.* (Institute for European Environmental Policy, European Economic and Social Committee).
(http://backupcese.qwentes.be/sustainable_development/forum_12_09_2002/study_en.pdf)

Barr, N. (2005) Financing Higher Education, *Finance and Development*, Vol. 42 (2), International Monetary Fund.
(http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/06/barr.htm)

Bennell, P., Pearce, T. (1998) *The Internationalisation of Higher Education: Exporting Education to Developing and Transitional Economies.* (Brighton, IDS Working Paper 75, Institute of Development Studies, University of Sussex).
(http://www.ids.ac.uk/ids/bookshop/wp/wp75.pdf)

Commission of the European Communities (2006) *Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research and Innovation*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM(2006) 208 final.
(http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comuniv2006_en.pdf)

Commission of the European Communities, (2005a) *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. The 2005 Review of the EU Sustainable Development Strategy: Initial Stocktaking and Future Orientations*, COM(2005) 37 final. (http://europa.eu.int/comm/sustainable/docs/COM_2005_0037_F_EN_ACTE.pdf)

Commission of the European Communities (2005b) *Progress Towards the Lisbon Objectives in Education and Training*, Commission Staff Working Paper, SEC(2005) 419.
(http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/progressreport05.pdf)

Commission of the European Communities (1995) *White Paper on Education and Training. Teaching and Learning. Towards the Learning Society*. (Brussels, Com (95) 590 final).

(http://ec.europa.eu/education/doc/official/keydoc/lb-en.pdf)

Council of Europe (1997) *Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region.* (Lisbon). (http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/165.htm)

Dabla, E., Grandstein, M. (2004) The Distributional Bias of Public Education, *IMF Working Paper*, No. 04/214, International Monetary Fund.
(http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04214.pdf)

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006) *Κοινή Ενδιάμεση Έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006, Σχετικά με την Πρόοδο στο Πλαίσιο του Προγράμματος Εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»*, 1.4.2006, C 79/1-19.
(http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:079:0001:0019:EL:PDF)

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2005) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 24ης Μαΐου 2005 σχετικά με νέους δείκτες για την εκπαίδευση και την κατάρτιση*, 10.6.2005, C 141/7-8. (http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/el/oj/2005/c_141/c_14120050610el00070008.pdf)

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2006) *Η Ευρώπη χρειάζεται εκσυγχρονισμένα Πανεπιστήμια σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή*. (Βρυξέλλες, IP/06/592).
(http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/592&format=HTML&aged=0&language=EL&guiLanguage=fr)

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2005a) *Η Στρατηγική i2010 – Ευρωπαϊκή Κοινωνία της Πληροφορίας για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση*, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή Περιφερειών. (http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0229:FIN:EL:DOC)

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2005b) *Κινητοποίηση του Πνευματικού Δυναμικού της Ευρώπης: Ενδυνάμωση των Πανεπιστημίων ώστε να Εξασφαλισθεί η Πλήρης Συμβολή τους στη Στρατηγική της Λισσαβώνας*, Ανακοίνωση της Επιτροπής, COM(2005) 152 final.
(http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comuniv2005_el.pdf)

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003) *Ο Ρόλος των Πανεπιστημίων στην Ευρώπη της Γνώσης*, Ανακοίνωση από την Επιτροπή, COM(2003) 58 final.
(http://europa.eu/eur-lex/el/com/cnc/2003/com2003_0058el01.pdf)

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1994) *Λευκό Βιβλίο, Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι Προκλήσεις και η Αντιμετώπισή τους για τη Μετάβαση στον 21ο αιώνα*. (Βρυξέλλες, Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων).

European Commission (2006) A Whole New Class of European Universities, *Euroabstracts*, 44 (4), p. 13.

European Commission (2005a) *Implementing the "Education and Training 2010 Work Programme. 2005 Progress Report. FRANCE"*. (Brussels). (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/natreport/france_en.pdf)

European Commission (2005b) *Implementing the "Education and Training 2010 Work Programme. 2005 Progress Report. HELLAS"*. (Brussels). (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/natreport/el_en.pdf)

European Commission (2005c) *Implementing the "Education and Training 2010 Work Programme. 2005 Progress Report. ITALY"*. (Brussels). (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/natreport/it_en.pdf)

European Commission (2005d) *Implementing the "Education and Training 2010 Work Programme. 2005 Progress Report. UNITED KINGDOM"*. (Brussels).
(http://ec.europa.eu/education/policies/2010/natreport/uk_en.pdf)

Ευρωπαϊκή Ένωση (2002) Συνθήκη Περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Παγιωμένη Έκδοση), *Επίσημη Εφημερίδα*, αριθ. C325 της 24ης Δεκεμβρίου 2002.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας (2000) *Απασχόληση, Οικονομική Μεταρρύθμιση και Κοινωνική Συνοχή*, 23 και 24 Μαρτίου 2000. (http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/el/ec/00100-r1.gr0.htm)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών (2006) *Επανενεργοποιημένη Στρατηγική της Λισσαβώνας για την Απασχόληση και την Ανάπτυξη*, 23 και 34 Μαρτίου 2006.
(http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/06/1&format=PDF&aged=1&language=EL&guiLanguage=en)

Hargreaves, A., Shaw, P. (2005) *Knowledge and Skill Development in Developing and Transitional Economies*. (The World Bank, An Analysis of World Bank/DfID Knowledge and Skills for the Modern Economy Project).
(http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1126210664195/1636971-1126210694253/DFID_WB_KS_FinalReport_7-31-06.pdf)

Hobbes, T. (1999) *Λεβιάθαν*, Μετάφραση Γ.Πασχαλίδης, Αιμ.Μεταξόπουλος, Γνώση, Αθήνα.

Knight, J. (2003) *GATS, Trade and Higher Education. Perspective 2003. Where we are?*, (UK, The Observatory of Borderless Higher Education). (http://www.obhe.ac.uk/products/reports/publicaccesspdf/May2003.pdf)

Larsen, K., Vincent-Lancrin, S. (2002a) International Trade in Educational Services: Good or Bad?, in: *Higher Education Management and Policy*, 14 (3), (Paris, OECD).

Larsen, K., Martin, J.P. and Morris, R., (2002b) *Trade in Educational Services: Trends and Emerging Issues*. (OECD, Working Paper). (http://www.oecd.org/dataoecd/54/44/2538356.pdf)

Lopez, R. et al. (1998) *Addressing the Education Puzzle, The Distribution of Education and Economic Reform.* (The World Bank, Policy Research Working Paper 2031).

Mallea, J.R. (2001) *International Trade in Professional and Educational Service: Implications for the Professions and Higher Education.* (OECD).

OECD (2006a) *Education at a Glance: OECD Indicators 2006*. (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development). (http://www.oecd.org/dataoecd/44/35/37376068.pdf)

OECD (2006b) *Higher Education: Quality, Equity and Efficiency*. Meeting of OECD Education Ministers Background Paper, 26-27 June 2006, Athens (http://www.oecd.org/dataoecd/30/7/36960580.pdf)

OECD (2005) *Guidelines for Quality Provision in Cross-border Higher Education*. (OECD and UNESCO)
(http://www.oecd.org/dataoecd/27/51/35779480.pdf)

OECD (2004a) *Innovation in the Knowledge Economy. Implications for Education and Learning* (OECD, Centre for Educational Research and Innovation)

OECD (2004b) *Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges.* (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development).

OECD (2004c) *Internationalisation of Higher Education*. (Policy Brief, OECD Observer).
(http://www.oecd.org/dataoecd/33/60/33734276.pdf)

OECD (2004d) *On the Edge: Securing a Sustainable Future for Higher Education*, Programme on Institutional Management on Higher Education. (http://www.oecd.org/dataoecd/10/63/33642717.pdf)

OECD (2004e) *Quality and Recognition in Higher Education – The Cross-border Challenge*. (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development)

OECD (2003) *New Challenges for Educational Research*, (OECD, Centre for Educational Research and Innovation)

OECD (2002) *Current Commitments under GATS in Education Services*, Background Document prepared for the OECD/US Forum on "Trade in Educational Services", 23-24 May 2002.

OECD (2001) *Education Policy Analysis: Education and Skills*. (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development). (http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/recomm/publ/032.htm)

OECD (2000) *A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth*, (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development).
(http://www1.oecd.org/dsti/sti/stat-ana/prod/growth.htm)

OECD (1998) *Redefining Tertiary Education.* (Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development).

OECD (1996) *The Knowledge-Based Economy. (*Paris, France, Organization for Economic Cooperation and Development).
(http://www.oecd.org/dataoecd/51/8/1913021.pdf)

Ρόκος, Δ. (2006a) Η Πανεπιστημιακή Διανόηση "στα Χρόνια της Χολέρας", *Άρδην*, τ. 57-58.

Ρόκος, Δ. (2006b) Τα Πανεπιστήμια αντιστέκονται στην εμπορευματοποίηση της Παιδείας ως θεμελιακού θεσμού Μόρφωσης και Πολιτισμού, *Ουτοπία*, τ. 69.

Ρόκος, Δ. (2003a) *Από τη "Βιώσιμη" ή "Αειφόρο" στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη*. (Αθήνα, Εκδ. Οίκος Α.Α. Λιβάνη).

Ρόκος, Δ. (2003b) *Νόμος Πλαίσιο 1268/82. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη*. (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις).

Ρόκος, Δ. (2000a) Πρόταση Πρωτοβουλιών Ανάπτυξης Κινήματος Παιδείας από το Ε.Μ.Π. Εισήγηση στην Πρυτανεία του Ε.Μ.Π., στο: Δ. Ρόκος, *Νόμος Πλαίσιο 1268/82. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη*. (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις).

Ρόκος, Δ. (2000b) Σχέδιο Νόμου για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές και την Έρευνας. Εισήγηση στην Πρυτανεία του Ε.Μ.Π., στο: Δ. Ρόκος, *Νόμος Πλαίσιο 1268/82. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη*. (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις).

Ρόκος, Δ. (2000c) Ενίσχυση της Αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ. Εισήγηση στην Πρυτανεία του Ε.Μ.Π., στο: Δ. Ρόκος, *Νόμος Πλαίσιο 1268/82. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη*. (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις).

Ρόκος, Δ. (1999) Η Φύση, η Αποστολή και ο Δημόσιος Χαρακτήρας του Πανεπιστημίου Σήμερα, στο: *Πρακτικά του 5ου Επιστημονικού*

Συνεδρίου "Προβλήματα Σοσιαλισμού – Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται", Τομέας Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Χανιά 29-31.8.1997 (Εκδόσεις "Ελληνικά Γράμματα").

Ρόκος, Δ. (1998) Για τα Ιδιωτικά «Πανεπιστήμια». Τοποθέτηση στην Ανοιχτή Συνεδρίαση της Συγκλήτου του Ε.Μ.Π., στο: Δ. Ρόκος, *Νόμος Πλαίσιο 1268/82. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη*. (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις).

Ρόκος, Δ. (1997) Το τέλος του Πανεπιστημίου (;) ή Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της "Λευκής Βίβλου", *Ουτοπία*, τ. 24.

Ρόκος, Δ. (1993) Η ρήτρα της «μάλλον ευνοούμενης» θέσης και η επαμφοτερίζουσα στάση των διανοουμένων και καλλιτεχνών. Μια συμβολή στον επαναπροσδιορισμό των όρων, των εννοιών και των ευθυνών, στο: ΠΑ.ΠΟ.Κ. *Θέση και Στάση των διανοουμένων-καλλιτεχνών σήμερα* (Αθήνα, Πρακτικά Δημόσιας Συζήτησης)

Ρόκος, Δ. (Επιμέλεια) (1986) *Ολοκληρωμένες Πληροφορίες Γης. Θεμέλιο για Ανάπτυξη*, Τόμοι 1 και 2. (Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Παρατηρητής)

Ρόκος, Δ. (1980) *Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις*. (Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Παρατηρητής και ανατύπωση Αθήνα 1988 και 1992, Ε.Μ.Π.).

Sachs, W. (ed.) (1992) *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. (Johannesburg,Witwatersrand University Press)

Salmi, J. (2001) Tertiary Education in the 21st Century: Challenges and Opportunity, *Higher Education Management*, 13 (2), pp. 5–130 (OECD).

Schuurman, F.J. (ed.) (1996) *Beyond the Impasse*. (London and N.Jersey, Zed books)

Σουμάχερ, Ε.Φ. (1980) *Το Μικρό είναι Όμορφο*, Μετάφραση Φαράντος Χοϊδάς και Όλγα Τρέμη. (Αθήνα, Εκδόσεις Γλάρος)

The European Higher Education Area (1999) *The Bologna Declaration of 19 June 1999*, Joint Declaration of the European Ministers of Education. (http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF)

United Nations (2006) *The Millennium Development Goals Report 2006* (New York, United Nations).
(http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf)

Watson, R. Crawford, M., Farley, S. (2003) *Strategic Approaches to Science and Technology in Development*. (The World Bank, World Bank Policy Research Paper 3026).

(http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2003/05/23/000094946_03051404103334/Rendered/PDF/multi0page.pdf)

Wigger, B.U., von Weizsäcker, R.K. (2001) Risk, Resources, and Education: Public Versus Private Financing of Higher Education, *IMF Staff Papers*, Vol. 48 (3), pp. 547-560, International Monetary Fund. (http://www.imf.org/External/Pubs/FT/staffp/2001/03/pdf/wigger.pdf)

World Bank (2002) *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*. (Washington. The World Bank).
(http://siteresources.worldbank.org/TERTIARYEDUCATION/Resources/Documents/Constructing-Knowledge-Societies/ConstructingKnowledgeSocieties.pdf)

World Bank (2000) *Hidden Challenges to Education Systems in Transition Economies*, (Washington, The World Bank).
(http://lnweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/81849d9b3dd3662f852568ea0058eca2/4c85c0731e192c9f852569590000b3f6/$FILE/ECA.layout.pdf)

World Bank (1999) *Education Sector Strategy*, (Washington, The World Bank).
(http://www.logos-net.net/ilo/150_base/en/publ/pdf_06.htm)

World Bank (1995) *Priorities and Strategies for Education*. (Washington, The World Bank).

WTO (1998) *Education Services*. (World Trade Organization, Council for Trade Services)
(http://docsonline.wto.org/DDFDOCUMENTS/T/S/C/W49.DOC)

Υπουργείο Ανάπτυξης (2005) *Στρατηγική της Λισσαβώνας. Στόχοι και Πορεία Επίτευξής τους*. (Αθήνα, Ειδική Γραμματεία για την Ανταγωνιστικότητα) (http://www.esaa.gr/getfile.php?id=56)

Δικτυακοί Τόποι

Δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής – Ένωσης, Εκπαίδευση, Κατάρτιση, Νεολαία: http://europa.eu/pol/educ/index_el.htm

European Commission, Education and Training:
http://ec.europa.eu/education/index_en.html

European Legislation on Higher Education:
http://www.cepes.ro/hed/policy/legislation/he_laws.htm

Η Διαδικασία Μπολόνια και ο «Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης», ΠΟΣΔΕΠ:
http://www.ntua.gr/posdep/BOLOGNA/docs/Bologna-BasicInfo.htm

International Monetary Foundation:
http://www.imf.org

OECD, Education Statistics and Indicators:
http://www.oecd.org/topic/0,2686,en_2649_34515_1_1_1_1_37455,00.html
OECD, Tertiary Education:
http://www.oecd.org/topic/0,2686,en_2649_34859749_1_1_1_1_37455,00.html
World Bank, Education and The World Bank:
http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTEDUCATION/0,,menuPK:282391~pagePK:149018~piPK:149093~theSitePK:282386,00.html
World Trade Organization, Education Services:
http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/education_e/education_e.htm

Έναρξη - Χαιρετισμοί

Καθηγητής Κωνσταντίνος Κουτσόπουλος
Διευθυντής του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη»

Αγαπητοί συνάδελφοι, είναι μεγάλη χαρά ως Διευθυντής του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» και κυρίως ως συνάδελφος και φίλος του Δημήτρη Ρόκου να σας καλωσορίσω στην σημερινή εκδήλωση, μία εκδήλωση τιμής και αγάπης για ένα άδολο φίλο, έναν άξιο συνάδελφο και ένα συνειδητοποιημένο πολίτη, επαναστάτη της σκέψης και της συμμετοχικής διαδικασίας.

Επειδή πολλοί από τους επόμενους ομιλητές θα μιλήσουν για τον άνθρωπο, τον επιστήμονα, τον οραματιστή Ρόκο φρονώ ότι μία σύντομη προσωπική μαρτυρία για τη σχέση μου μαζί του, που ορίζει ουσιαστικά και την συνολική του προσωπικότητα πιστεύω ότι θα ήταν μια καλή και σύντομη αρχή για τα όσα θα ακολουθήσουν.

Γνώρισα τον Δημήτρη Ρόκο με έναν έμμεσο τρόπο αφού ο ερχομός μου στο Πολυτεχνείο συνέπεσε με την μετακίνησή του στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Ο συνδετικός κρίκος υπήρξε ο τώρα υπουργός Γιάννης Μανιάτης, ο οποίος απεφάσισε να ολοκληρώσει την διπλωματική του εργασία που είχε αρχίσει με τον Δημήτρη Ρόκο μαζί μου. Πρέπει να ομολογήσω ότι δυσκολεύτηκα πολύ με τη συγκεκριμένη διπλωματική, που ήταν από τις πρώτες που επέβλεψα στο ίδρυμα όχι τόσο γιατί έπρεπε να προσαρμοστώ στην ελληνική πραγματικότητα όσο γιατί η προσέγγιση που προσπαθούσα να επιβάλω, μία ποσοτική-τεχνοκρατική διέφερε σημαντικά από την δεδομενοκεντρική προσέγγιση που ακολουθούσε ο σπουδαστής Μανιάτης με την προτροπή του επιβλέποντος Δημήτρη Ρόκου. Η πρώτη αντίδρασή μου ήταν ότι δύσκολα θα μπορούσα να συνεργαστώ με τον τιμώμενο σήμερα και άγνωστο τότε σε μένα συνάδελφο. Η αίσθησή μου επιβεβαιώθηκε τον επόμενο χρόνο σ'ένα συνέδριο στην Θεσσαλονίκη όπου πρωτοπαρουσίασα τα τότε άγνωστα στην Ελλάδα Γ.Σ.Π., όταν αντιμετώπισα μία απόλυτη προσέγγιση δοσμένη μάλιστα σ' ένα μαρξιστικό πλαίσιο ενάντια σε μία διαλεκτική προσέγγιση ενός αστού όπως με αποκαλεί ο φίλος Δημήτρης.

Τριάντα χρόνια αργότερα τίποτε δεν έχει αλλάξει, αλλά και τίποτε δεν είναι ίδιο στη σχέση μας. Με τον Δημήτρη Ρόκο συμφωνούμε ότι μπορούμε να διαφωνούμε, αλλά και διαφωνούμε ότι η συμφωνία δεν είναι πάντοτε ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων. Με άλλα λόγια έχει αναπτυχθεί μεταξύ μας μία σχέση άδολης εκτίμησης και σεβασμού, αποδεχόμενοι ότι δύο προσωπικότητες με διαφορετικές καταβολές, τρόπο σκέψης και επιστημονικής προσέγγισης μπορούν να στοιχιστούν πίσω από ένα όραμα και να δουλέψουν μαζί για την υλοποίησή του.

Ευτυχήσαμε να βρεθούμε στο ίδιο μετερίζι αυτού που εγώ αποκαλώ ολοκληρωμένη και ο ίδιος αξιοβίωτη ανάπτυξη, συμφωνούντες πολλές φορές και διαφωνούντες άλλες τόσες, χωρίς υστεροβουλίες ή τακτικισμούς, στοχεύοντας πάντοτε όμως στον ίδιο σκοπό.

Η ιστορία της επιστημολογίας και η δημιουργία των βασικών της θεωρήσεων έχει δείξει ότι οι βασικές αρχές της διεμβολίζουν και ξεπερνούν τις πολιτικές πεποιθήσεις και τις επιστημονικές προσεγγίσεις και είναι ανεξάρτητες από τα κρατούντα κάθε φορά επιστημονικά υποδείγματα (paradigms). Δηλαδή διαφορές στις πολιτισμικές καταβολές, στα συστήματα αξιών, στις συμπεριφορές και στις προσεγγίσεις δεν οδηγούν αναγκαστικά στην αντιπαράθεση. Αντίθετα, μπορούν να αποτελέσουν μια ενωτική δύναμη. Με άλλα λόγια αυτό που λέω είναι ότι η ενασχόληση σ' ένα επιστημονικό πεδίο και όχι μόνο, μπορεί να ειδωθεί ως μία ενωτική διαδικασία χωρίς την ανάγκη ομοιομορφίας στη σκέψη και στην προσέγγιση ή όπως θα λέγαμε στα νεοελληνικά unity without uniformity.

Επομένως στην σχέση μου με τον Δημήτρη Ρόκο αυτό που είχε σημασία ήταν η ενότητα στην αξία του οράματός μας και όχι στην ομοιομορφία των πολιτικών πεποιθήσεων και της επιστημονικής μας προσέγγισης.

Τελικά ύστερα από 30 χρόνια κοινών προσπαθειών με τον Δημήτρη Ρόκο ελπίζω η σχέση μας να έχει δείξει ότι οι ταμπέλες και οι χαρακτηρισμοί που τόσο εύκολα η ελληνική κοινωνία μοιράζει προς όλους και όλα να έχουν ξεπεραστεί. Εγώ τουλάχιστον έμαθα μαζί του και είμαι σίγουρος ότι και ο ίδιος το συμμερίζεται ότι αυτό που έχει σημασία είναι οι αξίες μας και πως τις ακολουθούμε ως στάση ζωής.

Σε ευχαριστώ φίλε Δημήτρη.

Και ευχαριστώ και όλους εσάς για την παρουσία σας σήμερα εδώ.

Καθηγητής Σίμος Σιμόπουλος
Πρύτανης του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Κύριε Πρύτανη του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου Θεμιστοκλή Ξανθόπουλε, κύριοι Αντιπρυτάνεις κύριε Γαλανή αγαπητέ μου παλιέ δάσκαλε, αγαπητέ Διονύση Μπαλοδήμο, κύριε Περιφερειάρχα της Ηπείρου, μπορεί να κάνω και λάθος στο πρωτόκολλο θα με συγχωρέσετε, κύριε πρόεδρε του ΑΣΕΠ, κύριε Πρόεδρε της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, αγαπητοί παλαιοί συνάδελφοι και σήμερα ομότιμοι καθηγητές, κύριοι συνάδελφοι καθηγητές στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, κυρίες και κύριοι, κύριε Ρόκο.

Είναι εξαιρετικά μεγάλη τιμή και ευχαριστώ την Σχολή και το Διατμηματικό Πρόγραμμα για την πρόσκλήσή σας να βρίσκομαι εδώ στην παρουσίαση του έργου του Δημήτρη Ρόκου.

Ο Δημήτρης Ρόκος, όπως θα ακουστεί είναι προφανές από το πρόγραμμα της σημερινής εκδήλωσης, δεν χρειάζεται η δική μου μαρτυρία, υπήρξε καταρχήν δάσκαλος, υπήρξε διανοητής και υπήρξε εραστής αλλά και υπηρέτης ταυτόχρονα των μεγάλων ορεινών όγκων. Κύριε Ρόκο για όλα αυτά τα οποία έχετε κάνει, καταρχήν το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο το οποίο τιμήσατε με την παρουσία σας, σας ευχαριστεί.

Προσωπικά αυτό γνωρίζω καλύτερα, έχω την αίσθηση ότι η μεγαλύτερη συμβολή σας είναι κύριε Ρόκο στην ελληνική παιδεία. "Ελληνική Παιδεία" είναι ο τίτλος του βιβλίου που γράψατε εσείς κύριε Ξανθόπουλε και νομίζω είναι επίκαιρος αυτές τις μέρες. Είναι το όραμά σας και η διατύπωσή του στο χαρτί του Φ.Ε.Κ. κύριε Ρόκο, αλλά όχι και η εφαρμογή του, του θεσμικού πλαισίου του γνωστού ως νόμου 1268 του ’82. Προσωπικά το λέω με συγκίνηση χάραξε τη θητεία μου. Ξεκίνησα μ’αυτόν μέσ’ στο Πολυτεχνείο και απ’ό,τι φαίνεται τα επόμενα χρόνια που αποχωρώ θ’αποχωρήσει και εκείνος μαζί μας.

Ο νόμος αυτός έδωσε τη δυνατότητα πανεπιστημιακής καριέρας σε πάρα πολλούς νέους ανθρώπους και πρέπει να αισθάνεστε περήφανος που δώσατε αυτές τις ευκαιρίες, άνοιξε το πανεπιστήμιο.

Θεωρώ καθοριστικό το ότι έβαλε κάποιες γραμμές μέσα στις οποίες θα έπρεπε να κινείται η ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα μας. Καθορίστηκε ο ρόλος και η θέση του ελληνικού πανεπιστημίου στην κοινωνία κάτι που είναι πολύ σημαντικό. Ακούω, το άκουσα και χθες το βράδυ, ότι έρχεται το νέο θεσμικό πλαίσιο για εξωστρέφεια. Μα ποια περισσότερη εξωστρέφεια δεν έδωσε στα πανεπιστήμια ο 1268 του ’82 όταν ο ίδιος ο νόμος τόλμησε και μίλησε για κοινωνία.

Ο ενιαίος φορέας των διδασκόντων και η κατάργηση του θεσμού της έδρας ήταν η δεύτερη ρηξικέλευθη θα έλεγα αλλαγή σε δύσκολες εποχές και βεβαίως η αυτοδιοίκηση του ιδρύματος απ’όλους τους φορείς της πανεπιστημιακής κοινότητας.

Δεν ξέρω ποιο θα είναι το νέο μοντέλο διοίκησης αλλά εκείνη ήτανε αυτοδιοίκηση. Έγιναν λάθη, βεβαίως έγιναν λάθη. Έγιναν περιγραφές, βεβαίως έγιναν περιγραφές στην εφαρμογή και ενδεχομένως αυτές είναι που πληρώνουμε σήμερα.

Τα πανεπιστήμια κατά τον 1268 του ’82 απέκτησαν συγκεκριμένη και σαφή αποστολή. Να παράγουν και να μεταδίδουν τη γνώση με την έρευνα και τη διδασκαλία, για πρώτη φορά μπήκε ο όρος έρευνα, και να καλλιεργούν τις τέχνες. Δεν άφησε απέξω το Πολυτεχνείο το θεσμικό

πλαίσιο. Να συντείνουν στη διαμόρφωση υπεύθυνων ανθρώπων με επιστημονική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συνείδηση, μπήκε το θέμα της συνείδησης, και να παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια που εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για επιστημονική και επαγγελματική σταδιοδρομία. Και βεβαίως δεν θα μπορούσε να το αφήσει αυτό έξω ο Ρόκος, να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, πολιτιστικών και αναπτυξιακών αναγκών του τόπου.

Κύριε Καλιαμπάκο μικρή η εφαρμογή αλλά είναι χαρακτηριστική εφαρμογή το τελευταίο αυτό σημείο, αυτό το οποίο γίνεται στο Μέτσοβο. Και απευθύνομαι σ'εσάς διότι ξεκίνησε βεβαίως από το Δημήτρη Ρόκο αλλά η ευθύνη αυτή τη στιγμή είναι στις πλάτες σας και είναι γερές.

Υπήρξαν ασθενή σημεία, παραδείγματος χάρη δεν λειτούργησε η καθετότητα στη διδασκαλία και στην εξάσκηση με αποτέλεσμα πολύ γρήγορα, να φανεί να είναι πρόδηλη η έλλειψη βοηθητικού προσωπικού και βεβαίως άτυπα εμβαλωματικά καλύφθηκε αυτή η ανάγκη από υποψήφιους διδάκτορες. Δεν είμαι βέβαιος ότι αυτό ήταν σωστό ή να το πω αρνητικά πιστεύω ότι ήταν λάθος.

Η αρχική φυσιογνωμία του θεσμικού πλαισίου του '82 αλλοιώθηκε πολύ γρήγορα γιατί δεν άντεξαν οι άνθρωποι να το εφαρμόσουν όπως είχε διατυπωθεί το '82. Το '85 είχαμε την πρώτη μεγάλη αλλαγή η οποία άρχισε -είναι λέξη της μόδας - άρχισε το κούρεμα του νόμου και βεβαίως θεωρώ ότι το κεντρικότερο σημείο το οποίο αλλοίωσε – αλλοτρίωσε την λογική του νόμου και το πληρώνουμε αυτή τη στιγμή, ακούμε για αξιολογήσεις κ.τ.λ., υπήρχε η Εθνική Ακαδημία Γραμμάτων και Επιστημών η οποία είχε σαφή και συγκεκριμένο ρόλο από ανθρώπους που άσπρισαν τα μαλλιά τους μέσα στα πανεπιστήμια, επρόκειτο να γίνει δεν αφέθηκε να γίνει.

Κύριε Ρόκο είναι χρέος σας με την πλούσια εμπειρία που έχετε, το βαθύ δημοκρατικό και ακαδημαϊκό σας ήθος, να σταθείτε δίπλα στα πανεπιστήμια. Ασφαλώς τις θέσεις σας τις έχετε διατυπώσει στο όχι και τόσο παλιό, πρόσφατο θα έλεγα βιβλίο σας «Πριν κατά και μετά είκοσι έτη», νομίζω ότι αυτή τη στιγμή πρέπει να σταθείτε δίπλα στα πανεπιστήμια με τη γνωστή διακριτικότητα η οποία σας χαρακτηρίζει για να δούμε πως – ποια κατ'αρχήν - και πως θα είναι η μεταλλαγή στο νέο θεσμικό πλαίσιο.

Ακούσαμε τις τελευταίες δυο τρεις ημέρες από επίσημα χείλη ότι την επόμενη εβδομάδα θα κατατεθεί το νέο θεσμικό πλαίσιο. Ακούσαμε επίσης από επίσημα χείλη ότι έχει προηγηθεί εννιάμηνη διαβούλευση.

Υπεύθυνα ως πρύτανης του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου γνωρίζω ότι τα τελευταία "μπούλετς" που πήραμε σχετικά με το νόμο ήταν πέρσι το Δεκέμβριο, τα συζητήσαμε κύριε Καλιαμπάκο γιατί ήσασταν από τα

πρόσωπα κλειδιά στην όλη αυτή σύγκλητο, τα συζητήσαμε τότε, έκτοτε δεν υπήρξε κάτι καινούργιο.

Η σύνοδος των πρυτάνεων τοποθετήθηκε και στο Λαύριο εκτάκτως μεσ' το Δεκέμβρη του '10 άλλά και στο Ναύπλιο το Μάρτη του '11 ότι αυτό το κείμενο δεν προσφέρεται για κριτική. Θα περιμένουμε αυτό οφείλουμε να κάνουμε με μεγάλη υπομονή να δούμε το μετά το νόμο πλαίσιο του '82 του οποίου όπως είπα εμπνευστής ήσασταν εσείς κύριε Ρόκο, θα περιμένουμε να δούμε τι μας περιμένει.

Για τους συναδέλφους εν ενεργεία που ενδεχομένως αγωνιούν να πω ότι το επόμενο σαββατοκύριακο έχει σύνοδο των πρυτάνεων όπου έχουμε πληροφορηθεί ότι θα το έχουμε σαν σχέδιο και αμέσως μετά θα επανέλθουμε στο ίδρυμα εδώ, προφανώς σε σύγκλητο με ανοιχτή διαδικασία προκειμένου να ακούσουμε την πολυτεχνειακή κοινότητα και να δούμε πως θα προχωρήσουμε.

Κύριε Ρόκο, η μέρα είναι δική σας, απλώς χρησιμοποίησα την ευκαιρία για να διατυπώσω μερικούς προβληματισμούς. Θα ήθελα να σας διαβεβαιώσω ότι το Ίδρυμα, η παιδεία, η χώρα σας χρειάζεται. Σας ευχαριστούμε που είστε μαζί μας.

Καθηγητής Άγγελος Σιόλας
Πρόεδρος της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Κύριε Πρύτανη, αγαπητοί συνάδελφοι, κυρίες και κύριοι, αγαπητοί φίλοι και αγαπητέ Δημήτρη. Σαν πρόεδρος της Σχολής έχω πολύ μεγάλη χαρά και τιμή σήμερα να χαιρετήσω την όμορφη εκδήλωση που ανέλαβε να κάνει το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα. Κατά συνέπεια θα με υποστείτε λιγάκι γιατί πρέπει να αναφέρω και μερικά στοιχεία βιογραφικά του κυρίου Ρόκου από την τεράστια δουλειά που έχει κάνει στο ελληνικό πανεπιστήμιο.

Είναι γνωστό ότι αφιέρωσε τη ζωή του στην παιδεία, συνολικά και μόνο στην παιδεία πρέπει να πω. Σπούδασε Φυσική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην Σχολή Τοπογράφων Μηχανικών που αποφοίτησε το 1963. Αναγορεύτηκε διδάκτορας του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου 1968. Ξεκίνησε από το 1963 ως επιμελητής του Πολυτεχνείου, απολύθηκε από την δικτατορία και επανήλθε μετά την μεταπολίτευση. Από το 1980 ως το 1987 δίδαξε ως καθηγητής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο αδελφό τμήμα Τοπογράφων και ως Διευθυντής φυσικά του Τομέα Κτηματολογίου Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας. Από το 1983 ήταν καθηγητής και στο Μεταπτυχιακό Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Από το 1987 είχαμε την χαρά να τον ξαναέχουμε στη Σχολή ως καθηγητή και ως διευθυντή του Εργαστηρίου Τηλεπισκόπησης μέχρι την συνταξιοδότησή του.

Από το 1996 και ως το 2008 ήταν διευθυντής σπουδών του Διεπιστημονικού Διατμηματικού Προγράμματος Σπουδών του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη».

Από το 1993 Επιστημονικός και Διοικητικός Υπεύθυνος του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. για την Προστασία και Ανάπτυξη του Ορεινού Περιβάλλοντος και των Τοπικών Ευρωπαϊκών Πολιτισμών.

Από το 2001 συνιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του Κοινωφελούς Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου Ίδρυμα Ανάπτυξης του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π.

Από το 1980 πρακτικά δηλαδή από τότε που επέστρεψε στην ενεργό δράση ήταν επιστημονικός υπεύθυνος πολλών ελληνικών και διεθνών ερευνητικών προγραμμάτων και μέλος επιστημονικών επιτροπών και ομάδων εργασίας.

Έχει γράψει πάρα πολλά βιβλία ο κύριος Ρόκος. Μερικά θα σας αναφέρω, είναι πολλά τα βιβλία

- "Κτηματολόγιο και Αναδασμός - Πολιτική Γης".
- "Φυσικά Διαθέσιμα, Κτηματολόγιο και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις".
- "Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή".
- "Φωτοερμηνεία - Τηλεπισκόπηση".
- "Από την «βιώσιμη» ή «αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη
- "Νόμος Πλαίσιο 1268/82 για την Ανώτατη Παιδεία. Πριν, κατά και μετά είκοσι έτη
- "Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις." (Εισαγωγή-Επιμέλεια)

και πολλά άλλα που δείχνουν το πολυσχιδές ενδιαφέρον του για την παιδεία για τον πολιτισμό, για τη δημοκρατία για τη χώρα.

Έχει δημοσιεύσει πάρα πολλές επιστημονικές εργασίες και μελέτες σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και όλα αυτά τα πανεπιστημιακά τα οποία τα ξέρετε καλύτερα από εμένα.

Η απαρίθμηση αυτή θα πρέπει να συμπληρωθεί με την πολιτική του στάση, πολιτική σε εισαγωγικά, στάση και δράση ουσιαστικό κομμάτι της ζωής του. Την περίοδο της δικτατορίας ήταν μέλος της Δημοκρατικής Άμυνας. Διετέλεσε μετά την μεταπολίτευση Γενικός Γραμματέας και

Αντιπρόεδρος του Τεχνικού Επιμελητηρίου, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας και Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας, Πρόεδρος της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Προεδρίας, Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος Ερευνών Σάκης Καράγιωργας και κάποια στιγμή επίτιμο μέλος.

Υπήρξε ιδρυτικό μέλος και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. από το 1974. Μέλος του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑ.ΣΟ.Κ. από το οποίο παραιτήθηκε το 1988. Αυτό δεν σημαίνει ότι σταμάτησε την πολιτική του δράση βέβαια. Ο κύριος Ρόκος, ο Δημήτρης από τότε συνεχίζει ως ανεξάρτητος διανοούμενος, την πολιτική του δράση και σκέψη.

Αν έλθω τώρα στα καθ'ημάς πρέπει να πω ότι ο κύριος Ρόκος, υπήρξε ένας πραγματικός δάσκαλος, με δέλτα κεφαλαίο.

Έντιμος στην συμπεριφορά του, ενάρετος και ειλικρινής και πρέπει να πω και αυτό είναι που λέει *αρχή άνδρα δείκνυσι* σε πολύ δύσκολες περιστάσεις πολλές φορές.

Η σοβαρότητα, το ήθος, η παιδεία του συνδυασμένα με την αγωνιστική διάθεση, τις πράξεις και την ποιότητα της γνώμης ήταν αυτό που τον χαρακτήρισε και τον χαρακτηρίζει όλα αυτά τα χρόνια. Μπορεί κανείς να διαφωνήσει να συγκρουστεί μαζί του σε θέματα παιδείας, σε θέματα δημοκρατίας, σε θέματα πολιτικής αλλά η άποψή του διατυπωμένη καθαρά και με επιχειρήματα είναι πάντα σεβαστή.

Οι εκατοντάδες σπουδαστές απόφοιτοι πια του Πολυτεχνείου, προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί έχουν μάθει από το ζεστό και ειλικρινή του λόγο παράλληλα με τις επιστημονικές γνώσεις να αντιμετωπίζουν σαν σκεπτόμενοι, μορφωμένοι, δημοκρατικοί πολίτες τη ζωή τους τόσο την προσωπική όσο και την επαγγελματική.

Θα ήταν παράληψη κλείνοντας το σύντομο αυτό χαιρετισμό να μην αναφέρω τη μεγάλη μεταρρύθμιση στην παιδεία που βέβαια ο κύριος Πρύτανης την τόνισε σε μεγάλο ποσοστό με το νόμο 1268, που ανέδειξε τις νέες δυνάμεις ενός δημοκρατικού, παραγωγικού, σύγχρονου, δημόσιου πανεπιστήμιου.

Ο Δημήτρης Ρόκος με την αποφασιστική του συμβολή, σαν Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας αλλά πρέπει να πω και προηγούμενα από Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας σαν μέτοχος, συμμέτοχος στις μεγάλες απεργίες του νόμου 815 με την ΠΟΣΔΕΠ τότε και τα λοιπά στα σπάργανα με τις διαλέξεις του ως γραμματέας του Τεχνικού Επιμελητηρίου είχε προετοιμάσει σε ένα μεγάλο ποσοστό μαζί με πολλούς άξιους συναδέλφους το δρόμο για αυτή την αλλαγή.

Φίλε Δημήτρη από μέρους της Σχολής Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών σου απευθύνουμε ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ. Πιστεύουμε ότι θα συνεχίσεις να δουλεύεις στο ακατάστατο γραφείο σου, να βοηθάς τη Σχολή, το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Σου ευχόμαστε να είσαι καλά και να συνεχίσεις να δουλεύεις.

Αλέξανδρος Καχριμάνης
Περιφερειάρχης Ηπείρου

Κύριε Πρύτανη, κύριοι Αντιπρυτάνεις, κύριοι πρώην Πρυτάνεις, κύριοι Καθηγητές, κύριε Ρόκο, κύριε Πρόεδρε του Κτηματολογίου, κυρίες και κύριοι.

Ήμουν μικρό παιδί στα Γιάννενα όταν η μάννα μου πηγαίνοντας στην περίβλεπτο στην εκκλησία μας πέρναγε πάντα από δύο σπίτια όταν κατεβαίναμε την λεωφόρο Δωδώνης. Θυμάμαι και τα σκαλοπάτια της οικίας Ρόκου που είχε και τα μανουσάκια, μου έχουν μείνει ήμουν πολύ μικρός και απέναντι ήταν το σπίτι του Σάτρα, αυτά τα δυο σπίτια πηγαίναμε με την μάνα μου η οποία φορούσε τα μετσοβίτικα τότε στα Γιάννενα και την ήξερε όλος ο κόσμος *η Βλάχα*.

Μετά ήμουν φοιτητής στο Τοσίτσειο. Θυμάμαι τον αείμνηστο Ευάγγελο Αβέρωφ ο οποίος όταν του Μπασδάνη του Αγίου που έχουμε στο Μέτσοβο του Νεομάρτυρος Νικολάου, ερχόταν και κάναμε την τελετή ρώταγε τον Κλεάνθη και την Πελαγία *τι κάνει ο Δημήτρης*, μιλάμε εποχές ’76 ’77, πάντα ρώταγε και εγώ επειδή ήμουνα τότε στον Εξωραϊστικό Σύλλογο Μετσόβου, έφορος ήμουν κοντά και τα άκουγα.

Το 1983 εγώ έγινα δημοτικός σύμβουλος στο Μέτσοβο από καραμπόλα κατά τύχη και είχαμε ένα μεγάλο πρόβλημα με τον 998 του ’79. Θυμάμαι την ομιλία σας στην πλατεία και είπατε ότι αν θα έχετε τους τίτλους θα τελειώσει το θέμα. Και πράγματι αυτό το θέμα τέλειωσε το 1990 με τα δικαστήρια γιατί έτσι είναι στην Ελλάδα κάποιος κάνει ένα νόμο για την Αττική και μετά τον εφαρμόζουμε στα βουνά και μετά θέλουμε ανάπτυξη και σας το είπα κύριε Αρβανίτη αυτό.

Και μετά είχε αρχίσει από τον μακαρίτη το Θεοχάρη, το Σακελαρίδη και τον Δημόπουλο να γίνει το κτίριο του Πολυτεχνείου στο Μέτσοβο όταν ήμουνα εγώ φοιτητής. Το θέμα όμως το βάλατε μπροστά εσείς και θυμάμαι το ’91 εγώ έγινα δήμαρχος στο Μέτσοβο και μου είπατε ή το κάνουμε τώρα ή δεν θα γίνει ποτέ. Και τι είχε γίνει, το ’90 είχε παρθεί η απόφαση από τον Άρειο Πάγο ότι οι εκτάσεις ανήκανε στο Μέτσοβο και στην λεγόμενη Χώρα Μετσόβου τότε οπότε πλέον μπορούσαμε να περπατήσουμε και με την

βοήθεια όλων βάλαμε και φτιάξαμε το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. Και σας ρώτησα κύριε καθηγητά το ’96 και μου είπατε κάνω εργοθεραπεία μου έχει μείνει μέχρι τώρα.

Μετά εγώ είχα πει την παράταξη που κατέβηκα στην Νομαρχία Ιωαννίνων «Αειφόρος Ανάπτυξη» και θυμάμαι μου κάνατε τεράστια παρατήρηση και μου είπατε πως είναι τα πράγματα, μου στείλατε τα βιβλία, τα διάβασα και όταν έφτιαξα τον συνδυασμό για την περιφέρεια τους είπα θ’ αλλάξουμε τον τίτλο, βέβαια πολλοί αντέδρασαν. Σας πήρα τηλέφωνο και μου είπατε *να το χρησιμοποιήσετε* και το χρησιμοποίησα. Δεν χρησιμοποίησα όμως όλες τις αρχές σας γιατί δεν μπορούσα να τις χρησιμοποιήσω.

Αλλά, θα πω το τελευταίο και μετά θα πω κάποια πράγματα ακόμα. Μου είπε η κυρία Καλογιάννη η Αντιπεριφερειάρχης Ηπείρου θα κάνουμε μια διημερίδα αλλά θέλω να ταράξουμε τα ύδατα δεν θέλω να είναι όπως είναι τα συνηθισμένα εγώ δεν είμαι πολιτικός μου λέει εγώ είμαι τεχνοκράτης. Της λέω θα παρακαλέσω να έχουμε πρώτο ομιλητή και να ξεκινήσουμε με αυτόν, τον κύριο Ρόκο. Και πράγματι δεχθήκατε και ξεκινήσαμε και σας πληροφορώ ότι στην αίθουσα Κάρολου Παπούλια η τελευταία ομιλία σας τάραξε τα ύδατα στα Γιάννενα, γιατί απέδειξε ότι δεν υπάρχουν στεγανά, απέδειξε ότι σήμερα στην εποχή την δύσκολη που είμαστε πρέπει να συνθέτουμε και να συνθέτουμε άδολα και αυτό που συμφέρει τον τόπο.

Έτσι μπορούμε μόνο να πορευτούμε σ’αυτές τις δύσκολες εποχές και έτσι έχουμε στηρίξει και το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. κύριε Πρύτανη όλα αυτά τα χρόνια ως Νομαρχιακή Αρχή Ιωαννίνων, τώρα ως Περιφέρεια και νομίζουμε ότι βοηθάμε τον τόπο, παρά που συνήθως το κέντρο διαχρονικά θυμάται μόνο σε εκλογές την περιφέρεια.

Ο αγώνας όμως γίνεται και γίνεται όταν άνθρωποι όπως ο κύριος Ρόκος έρχονται και σου λένε κάνε αυτό, αυτό θα βοηθήσει.

Θυμάμαι σας είπα μια μέρα σας βρήκα τυχαία με την σύζυγό σας στην οδό Αιόλου και είχα και τον πρόεδρο της εταιρείας που έχουμε στην περιφέρεια και συζητούσαμε πως θα σπάσουμε, γιατί ο νόμος περί αναθέσεων μελετών πολλές φορές δημιουργεί τεράστια προβλήματα σε μας, πολλά πράγματα είναι απλά να τα κάνεις και σας είπα έχω τους αναδασμούς έχουμε βγάλει τους αγρότες σας είπα από τα χωράφια. Θέλω να τελειώσω τους αναδασμούς. Με την νομοθεσία που υπάρχει δεν πρόκειται να τελειώσουν ποτέ μου είπατε.

Δεν σας κρύβω ότι η απογοήτευση είναι τεράστια σε όλους εμάς που σήμερα καλούμαστε στην αιρετή περιφέρεια να κάνουμε κάποιες δουλειές να βοηθήσουμε τον τόπο. Όταν όμως κάποιος συζητάει μαζί σας παίρνει θάρρος.

Εμείς ως περιφερειακή αρχή έχουμε, και το λέω και στον κύριο Καλιαμπάκο τώρα που ασχολείται πάνω και σε σας των πρυτανικών αρχών, θα βοηθήσουμε όσο μπορούμε το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. γιατί έχουμε να κερδίσουμε ως ορεινή περιοχή ευρύτερη και θέλουμε να είσαστε κοντά μας γιατί πάντα σας αισθανόμασταν ότι μας βοηθάτε, ότι μας βγάζεται από αδιέξοδα όταν με όλες τις καταστάσεις νιώθαμε παραγκωνισμένοι.

Δεν είναι τυχαίο αυτό που μου είπατε, *εγώ κάνω εργοθεραπεία*, είναι μεγάλη αυτή η κουβέντα γιατί πράγματι μέσα από την δουλειά όλα τελειώνουν και έχεις ελπίδα για αύριο.

Θέλω να πω και κάτι για μας τους ορεινούς. Οι ορεινοί και αυτό είναι για το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. και για σας κύριε Ρόκο, βοήθησαν την Ελλάδα στις πιο δύσκολες στιγμές. Δεν είναι τυχαίο όταν είχε πτωχεύσει η Ελλάδα ότι έγιναν οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες με τον Γιώργη τον Αβέρωφ ο οποίος δεν καταδέχθηκε όταν πήγε ο Φιλήμων να τον πάρει να τον φέρει στην Αθήνα να πάρει τιμές.

Ήταν όμως αυτός ο κόσμος ο οποίος ήθελε την πατρίδα και αυτή την πατρίδα την τιμούσε όπου ήταν, είτε ήταν στην Βιέννη είτε ήταν στην Ρωσία, είτε ήταν στην Αλεξάνδρεια. Αυτό το πράγμα που ζούμε σήμερα δεν βλέπουμε να το έχει καταλάβει το κράτος ότι πρέπει να δώσει δύναμη σε ανθρώπους που πιστεύουν στον τόπο.

Είπε ο πρωθυπουργός θα βγαίνουν άδειες μιας στάσης μιας ημέρας, δεν γίνεται αυτό το πράγμα και γιατί δεν γίνεται γιατί καθένας από εμάς που είμαστε μέσα στο δημόσιο όταν έρχεται ένας και μας χαλάει την ησυχία και εκεί είναι και το πρόβλημα της κοινωνίας τον βλέπουμε εχθρό.

Μιλάμε ότι ξέρετε ακούω τον συνάδελφο ως μηχανικό, υπουργό τον κύριο Σκανδαλίδη και λέει *το καλάθι των προϊόντων των αγροτικών* εκεί ήταν που με τσιγκλήσατε εκείνη την ημέρα. Πως να γίνει καλάθι όταν οι κτηνοτρόφοι μας δεν έχουν άδεια λειτουργίας.

Ζήτησα να δοθεί καιρός να νομιμοποιηθούν αυτές οι εγκαταστάσεις, να πάρουν ρεύμα, να έχουν αρμεχτική μηχανή, να έχουν παγολεκάνη, να είναι το γάλα στα πλαίσια που πρέπει. Κανένας δεν έχει ασχοληθεί σοβαρά. Δώσαμε τόσα κοινοτικά πλαίσια στήριξης και λέγαμε ότι κάναμε νέους αγρότες και εγώ ξαφνικά ανακάλυψα ότι όλοι αυτοί έπαιρναν το πρώτο δεκαχίλιαρο ευρώ και μετά ξαφνικά εξαφανιζόταν για να μην τους ζητήσουν τα λεφτά πίσω.

Και εκεί πάλι συζητώντας με τον κύριο Ρόκο μας έδωσε κατευθύνσεις, μας είπε τι να κάνουμε.

Εγώ σας ευχαριστώ για όλα και για μας είναι τιμή, ως Ηπειρώτης, ως Μετσοβίτης και ως Γιαννιώτης ότι ήσαστε ένας από εμάς, έτσι σας γνωρίσαμε έτσι σας δεχόμαστε και θέλουμε να είσαστε πάντα μαζί μας και

εγώ ως περιφερειάρχης Ηπείρου σήμερα ήλθα, πρωί - πρωί έφυγα από τα Γιάννενα, για να τιμήσω την παρουσία σας σε όλα αυτά είτε λεγότανε πολιτική ζωή, είτε ακαδημαϊκή ζωή, είτε ορεινή περιοχή της Ηπείρου. Σας ευχαριστώ πολύ.

Καθηγητής Απόστολος Αρβανίτης
Πρόεδρος του Δ.Σ. και Δ/νων Σύμβουλος της ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α.Ε.

Ευχαριστώ κύριε Κουτσόπουλε. Τώρα εγώ είμαι έτοιμος για να κάνω χαιρετισμό, μέσα σε ένα περιβάλλον που και ο Αλέκος Καχριμάνης πριν έβαλε πολύ Ήπειρο. Όπως βλέπετε είμαστε πολλοί μπλεγμένοι εμείς οι Ηπειρώτες, ο ένας δίπλα στον άλλον σε διάφορα πράγματα με την κοινή μας αγάπη για τον τόπο αλλά και με την μεγάλη αγάπη για την πατρίδα.

Σκεφτείτε πριν το 1980 ένα παιδί από την Ήπειρο που βρέθηκε στην Θεσσαλονίκη να είναι φοιτητής, να μην του πολυαρέσει η Σχολή των Τοπογράφων γιατί ήθελε όταν ήταν 15 ετών να γίνει δικηγόρος, να ακούει κάποιον άνθρωπο να του λέει κάποια πράγματα τα οποία ήταν κάπως διαφορετικά από το να πάρεις ένα θεοδόλιχο και να πας έξω και να μετρήσεις και αυτό συνδυασμένο με μια άλλη εποχή. Σήμερα αισθάνομαι μερικές φορές έξω από τα νερά μου, αλλά όταν ήμουν 22 χρονών το 1980, που γνώρισα τον Δημήτρη τον Ρόκο μέσα από δύο παράλληλα πράγματα, ένα ως δάσκαλο και δεύτερο ως άνθρωπο, που με έμαθε να συνδυάζω την επιστημονική προσέγγιση με μία έντονη κοινωνική δραστηριότητα, γιατί αυτός το έκανε στο έπακρο. Γνώρισα έναν άνθρωπο που δεν ήξερε τι θα πει κούραση και αυτό μας έχει μείνει σε πολλούς ανθρώπους σήμερα και τον ευχαριστούμε πολύ και γι' αυτό.

Τότε έψαχνα να βρω ένα αντικείμενο, που θα μπορέσει να συνδυάσει τα τεχνοκρατικά που έμαθα στα τέσσερα μέχρι τότε χρόνια στο Πολυτεχνείο με αυτό που ήθελα μικρός να ασχοληθώ με την Νομική και με κάτι που θα μπορούσε να βοηθήσει την χώρα για να βγει σε δρόμους ανάπτυξης, όπως και να την πούμε.

Δυσκολεύομαι ειλικρινά να πω δύο πράγματα βασικά που έμαθα δίπλα στον Δημήτρη τον Ρόκο.

Θα βάλω ομοιωματικά απόλυτα σε αυτά που είπε ο αδελφός μου ο Γιάννης Μανιάτης στην εισήγησή του. Κάτι που επίσης μας έμαθε πολύ ο Δημήτρης Ρόκος είναι να είμαστε δίπλα ο ένας στον άλλον και να υποστηριζόμαστε σε κάθε βήμα.

Και να πω ότι σήμερα αυτό που χρειάζεται η κοινωνία και η χώρα είναι ανθρώπους, που θέλουν να δουλεύουν και μόνο όταν δουλεύεις και παράγεις

τότε μόνο μπορεί να αλλάξεις την κοινωνία. Έστω κι αν ισχύουν απόλυτα αυτά που είπε ο Αλέκος Καχριμάνης πριν ότι κάτι που ξεκινάς σήμερα μπορεί να το δεις να υλοποιείται μετά από 10 χρόνια.

Ο Δημήτρης ο Ρόκος το 1980 με έβαλε πραγματικά στην ζωή με όλες τις διαστάσεις που έχει. Το 1987 όταν γύρισα από το στρατό κι αυτός έφυγε για το Μετσόβιο ήταν η δεύτερη φορά που ένιωσα ότι έχω βουτήξει σε μια απίστευτη θάλασσα και πρέπει να κολυμπήσω και να βγω πέρα. Γιατί έπρεπε να συνεχίσω στο αντικείμενο του Κτηματολογίου με πολύ δύσκολους όρους, γιατί με αυτό το αντικείμενο που μας πονάει όλους και θα ήμασταν πολύ ευτυχισμένοι αν το βρίσκαμε έτοιμο και υλοποιημένο στην χώρα πολλά χρόνια πριν, έπρεπε να παλέψω με δύσκολους όρους και δύσκολοι όροι ήταν ότι έπρεπε να κάνω κάποια πράγματα που θα ακολουθούν τις βασικές γραμμές που μου έμαθε ο δάσκαλος μου.

Σήμερα έχουν περάσει αρκετά χρόνια από τότε πιστεύω ότι το κυριότερο μάθημα που έμαθα δίπλα στον δάσκαλο, στον καθηγητή μου, στον άνθρωπο, στον πατριώτη μου, σε όλα αυτά που είναι για μένα ο Δημήτρης Ρόκος και στον κοινωνικό αγωνιστή ότι αυτό που χρειάζεται να έχει και που χαρακτηρίζει λίγο εμάς τους Ηπειρώτες είναι ότι η ξεροκεφαλιά μας μερικές φορές δεν μας επιτρέπει να υποχωρούμε μπροστά στα δύσκολα.

Γι’ αυτό παλεύουμε, γι ’αυτό πιστεύω ότι στις δύσκολες συνθήκες τις σημερινές τα μαθήματα, που μας έχει διδάξει και σε εμένα και στον Γιάννη τον Μανιάτη και σε πολλούς φοιτητές του, που βρίσκονται σε κάθε σημείο της Ελλάδας και παλεύουν καθημερινά και σε όλους τους ανθρώπους, που έχει επηρεάσει απλά με ελάχιστες κουβέντες, αποτελούν τη βάση για κάθε ενέργεια. Πάρα πολλές φορές άνθρωποι με βρίσκανε και μου λέγανε ότι «άκουσα τον καθηγητή σου να μιλάει σε μια κοινωνική σε μια πολιτική εκδήλωση και μου άλλαξε την ζωή» και χαίρομαι κάθε φορά, που άκουγα και φοιτητές μου να λένε το ίδιο για μένα. Γιατί με τον Δημήτρη Ρόκο δεν μπορείς όσο και να συμφωνήσεις και να διαφωνήσεις με αυτά που λέει να μην δεχτείς ότι αυτά που λέει τα πιστεύει απόλυτα και αυτά που λέει τα παλεύει απόλυτα. Γιατί τέτοιοι άνθρωποι είναι εκείνοι που μπορούν να αλλάξουν την κοινωνία. Η κοινωνία δεν αλλάζει με την χαλάρωση, δεν αλλάζει με την μιζέρια. Αλλάζει με φωτεινά μυαλά, αλλάζει με οράματα, αλλάζει με συνεχή πάλη. Και αλλάζει με τις παρακαταθήκες που έχει στο μυαλό ο καθένας όταν έχει δασκάλους σαν τον Δημήτρη τον Ρόκο.

Δημήτρη ένα απίστευτο ευχαριστώ δεν λέει τίποτα, αυτό που καταλαβαίνεις κι εσύ είναι αυτό που δεν λέγεται με λόγια. Ευχαριστώ πολύ για όλα και σε όλους που μπαίνουν τώρα και ξεκινάνε τη ζωή νέους φοιτητές ή νέους συναδέλφους θέλω να πω ότι είναι πολύ δύσκολο σήμερα να ξεκινήσεις να ξεπεράσεις προβλήματα όταν δεν έχεις δίπλα σου έναν

άνθρωπο σαν τον Δημήτρη Ρόκο. Ευχαριστώ πάλι κύριε Κουτσόπουλε, που μου δώσατε την ευκαιρία.

Διονύσιος- Δημήτριος Μπαλοδήμος
Ομότιμος Καθηγητής Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Θέλω να απευθυνθώ στους Πρυτάνεις του Πολυτεχνείου τους παλιούς και τον τωρινό, τον Αντιπρύτανη, τον Πρόεδρο της Σχολής, τον Περιφερειάρχη Ηπείρου, τον Πρόεδρο του ΑΣΕΠ, τον Πρόεδρο του Κτηματολογίου, το σύνολο των φίλων που υπάρχουν σε αυτήν την αίθουσα και προφανώς σε εσένα αγαπητέ Δημήτρη.

Όταν μιλάς, αφού έχουν μιλήσει τόσο αξιόλογοι συνάδελφοι πριν από σένα, ψάχνεις να βρεις τι θα πεις και αισθάνεσαι πως είναι κουραστικό να λες τα ίδια ωραία λόγια, αλλά επιτρέψτε μου να πω ορισμένα λόγια για τον Δημήτρη από μια άλλη σκοπιά και να αποφύγω κατόπιν αυτών τις λεπτομέρειες που πολύ ωραία, πολύ γλαφυρά και πολύ πραγματικά τόνισαν οι προηγούμενοι συνάδελφοι που μίλησαν.

Με τον Δημήτρη γνωριζόμαστε απλά 52 χρόνια. Είμαστε συμφοιτητές στο ΕΜΠ, είμαστε και φίλοι μαζί με την Έμη, που δυστυχώς λόγω εγγονών δεν θα είναι σήμερα μαζί μας.

Είμαστε φοιτητές, σπουδαστές όπως λέγαμε τότε στις αρχές τις δεκαετίας του ’60 και ίσως τον Δημήτρη τον ξέρω περισσότερο, χρονικά εννοώ, απ’ όλους τους εκλεκτούς φίλους και συναδέλφους που βρίσκονται απόψε σε αυτήν την αίθουσα.

Περάσαμε ωραία φοιτητικά χρόνια. Περάσαμε φοιτητικά χρόνια μιας άλλης εποχής, που είχαμε πολλά ιδανικά, είχαμε πολλές ανησυχίες, η κοινωνία ήταν διαφορετική, είχαμε πολύ λιγότερα χρήματα, κοιτάγαμε να επιβιώσουμε με τις δυνάμεις μας, πραγματικά αγωνιζόμαστε, συνδικαλιζόμαστε με τον Δημήτρη και θυμάμαι πολλές φορές που κουβεντιάζαμε τι θα κάνουμε στο μέλλον.

Πήγαμε εκδρομές, πήγαμε σε πολλά μέρη μαζί, ζήσαμε μαζί, τότε γνώρισε και την Αντωνία και βγαίναμε κάποτε οι τέσσερις. Τσακωνόμαστε λέγαμε τα διάφορά μας, είχαμε μια ευχάριστη πολύ ευχάριστη νεανική ζωή.

Τελειώσαμε το Πολυτεχνείου και τολμήσαμε να ανοίξουμε γραφείο. Την «Αγροτοπομηχανική», αλλά γρήγορα δεν τα βγάλαμε πέρα. Δεν είμαστε γεννημένοι για ελεύθερο επάγγελμα. Η Ανώτατη Δημόσια Παιδεία μας τσίγκλαγε, το Δημήτρη και εμάς και ιδιαίτερα τον Δημήτρη.

Ο Δημήτρης άρχισε να προετοιμάζεται μεθοδικά και σωστά. Έκανε γρήγορα, χρονικά εννοώ, για την ηλικία του, διδακτορικό με μέντορα τον

αείμνηστο δάσκαλο μας τον Αντρέα Σώκο. Τότε δεν πέρναγε από το μυαλό μας να πλανηθούμε σε τέτοια επίπεδα.

Βέβαια, μετά από λίγο ήρθε η δικτατορία. Ο Δημήτρης έφυγε από το Πολυτεχνείο, τον απολύσανε. Είχαμε ζήσει μαζί αυτές τις μέρες και τις θυμόμαστε.

Ήταν όμως μια άλλη ευτυχής συγκυρία η δημιουργία της οικογένειας. Μαζί με την Αντωνία κάνανε δύο θαυμάσια παιδιά δύο εξαιρετικά παιδιά. Τον Δημήτρη και τον Βαγγέλη.

Όμως άλλαξε η εποχή, το ’74 ο Δημήτρης επανέκαμψε και άρχισε τη θητεία του την ακαδημαϊκή, μάλλον συνέχισε τη θητεία του την ακαδημαϊκή, που τόσο πολύ τον τράβαγε και άρχισε μια τραμπάλα Πολυτεχνείο – Θεσσαλονίκη – Πολυτεχνείο το ’87. Είχε ένα μικρό διάλειμμα προς την πολιτική, με τις Γραμματείες του Υπουργείου Παιδείας και Προεδρίας, αλλά ο Νόμος Πλαίσιο τον τράβηξε πάλι προς το Πολυτεχνείο, ο Πρύτανης μας είπε πολύ ωραία και πολύ γλαφυρά τα του νόμου, δεν θέλω να τα επαναλάβω και θέλω να σας πω πως τον είδα στο Πολυτεχνείο από το ’87 και πέρα.

Ο Δημήτρης ήταν ένα τέρας δουλειάς και είναι και ήταν αφοσιωμένος στην δουλειά του στο Πολυτεχνείο. Έκανε πολύ σκληρή δουλειά στο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης που με τους φίλους συνεργάτες του μπόρεσε να το αναπτύξει ιδιαίτερα. Είχε συνεχή και συνεπή συμμετοχή σε όλα τα συλλογικά όργανα της Σχολής και του Ε.Μ.Π. Πάντοτε με άποψη, με επιχειρήματα και πάντα με γνώμονα την εξεύρεση λύσης. Το να βοηθήσει να κυλήσουν ομαλά και σωστά τα πράγματα.

Στα μέσα της δεκαετία του ’90 μας ήρθε το μάννα εξ ουρανού, η θεσμοθέτηση των Μεταπτυχιακών Σπουδών στα Α.Ε.Ι. Έτσι δημιουργήθηκε το Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» που έδωσε τον εαυτό του. Δούλεψε ιδιαίτερα, δούλεψε παραγωγικά, δούλεψε σωστά, δούλεψε με άλλους εκλεκτούς συναδέλφους και δημιούργησε και δημιούργησαν ένα αξιόλογο πρόγραμμα, ένα Δ.Π.Μ.Σ. που πραγματικά έχει δώσει και στο Πολυτεχνείο και στη Σχολή.

Ο Δημήτρης είναι τέρας δουλειάς. Πολλές φορές τον συναντούσα στον δρόμο, στον διάδρομο γιατί τα εργαστήρια μας ήταν απέναντι μετά από 6ωρη διδασκαλία και μου ‘λεγε «Τέλειωσα». «Τι τέλειωσες;» 6 ώρες συνεχούς διδασκαλίας είναι βουνό, αλλά ο Δημήτρης και την άλλη Τετάρτη τα ίδια έκανε.

Άλλα νομίζω πως πρέπει να τονίσω μία από τις πολύ μεγάλες του συμβολές στο Πολυτεχνείο, στην ιδιαίτερη του πατρίδα από πατέρα και στην Ελλάδα. Την πρωτοβουλία του να γίνει το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. Ο κ. Περιφερειάρχης τα είπε ωραία και γλαφυρά και πραγματικά έδωσε και τον

τόνο της πατρίδας, είτε των Ιωαννίνων είτε του Μετσόβου. Με άοκνες προσπάθειες μπόρεσε και κατόρθωσε να υπάρχει αυτήν την στιγμή στο Μέτσοβο, ένα διαμάντι. Ένα πάρα πολύ ωραίο κτίριο, που δεν στέκεται εκεί για να πέφτουν οι σοβάδες, αλλά στέκεται εκεί για να φιλοξενεί την Β΄ κατεύθυνση του Μεταπτυχιακού του «Περιβάλλοντος και Ανάπτυξη» και όχι μόνο.

Όλα αυτά προφανώς που έγιναν δεν έγιναν χωρίς προσπάθειες. Δεν έγιναν χωρίς αγώνες και κυρίως έγιναν με πάρα - πάρα πολύ δουλειά. Πέρασαν πολλά χρόνια. Ίσως Δημήτρη δεν το ΄χουμε καταλάβει ακόμα. Και ευτυχώς είμαστε τριγύρω και μπορούμε ακόμα για λίγο ακόμη να προσφέρουμε λίγο ή πολύ.

Στην ζωή μας δεν συμφωνούσαμε πάντα και δεν συμφωνούμε σε πολλά πράγματα, αλλά πάντοτε με ηρεμία και διάλογο και με διαφορετικές απόψεις που είχαμε και έχουμε δύο τελείως διαφορετικοί χαρακτήρες δύο τελείως διαφορετικοί άνθρωποι που είναι φίλοι μπόρεσαν να έχουν τις περισσότερες φορές σύγκλιση και να πάρουν τις βέλτιστες αποφάσεις. Νομίζω αυτό είναι πολύ υγιές και είναι αυτό που χρειάζεται ένα Πανεπιστήμιο και μία κοινωνία.

Βέβαια, δεν θέλω να σας κουράσω περισσότερο και η ώρα έχει περάσει, θέλω να μείνω στο εξής. Σήμερα υπάρχει μία περιοχή για συζήτηση που μας τέρπει μας ξεκουράζει και τους δυο και μας ενώνει. Τι άλλο, είναι η συζήτηση που έχουμε για τα εγγόνια μας και για τα κατορθώματά τους.

Θέλω να τελειώσω.

Αγαπητέ Δημήτρη στα δύσκολα χρόνια που ζούμε και στα δύσκολα χρόνια που δυστυχώς έρχονται εύχομαι το καλύτερο για εσένα, για τα εγγόνια σου, για τα παιδιά σου, για την Αντωνία. Ευχαριστώ!

Ερατοσθένης Καψωμένος
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Κύριε Πρύτανη, κυρίες και κύριοι Συνάδελφοι,
Θέλω πρώτα απ’ όλα να συγχαρώ θερμά τους συναδέλφους του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου που είχαν την πρωτοβουλία, διερμηνεύοντας ένα γενικότερο αίτημα της πανεπιστημιακής κοινότητας, να οργανώσουν τη σημερινή εκδήλωση τιμής στο Δημήτρη Ρόκο.

Στην παρούσα ιστορική συγκυρία, όπου κυριαρχούν οι απαξίες, θεωρώ τη δίκαιη τιμή που αποδίδεται σήμερα στον Δημήτρη Ρόκο ως μια ευοίωνη και διδακτική εξαίρεση. Άλλη τύχη επιφυλάσσει στους άξιους και δημιουργικούς ανθρώπους η εποχή του άγριου ανταγωνισμού και της

μετριοκρατίας. Αντίθετα, μια κοινότητα που τιμά τις πνευματικές της αξίες προβάλλοντας θετικά πρότυπα στις νέες γενιές, δείχνει τη βούλησή της να μην παραιτηθεί και τη δυνατότητά της να επιβιώσει στο μέλλον.

Όσοι γνωρίζουν την ακαδημαϊκή και την πολιτική διαδρομή του Δημήτρη Ρόκου ξέρουν ότι η ζωή και το έργο του προσφέρουν τέτοια πρότυπα, ικανά να εμπνεύσουν και να ενεργοποιήσουν τους ανθρώπους. Ο Δημήτρης Ρόκος ανήκει στο σπάνιο εκείνο είδος ανθρώπων που έχουν τη δύναμη να κάνουν τα όνειρα πραγματικότητα. Διαθέτει την οξύνοια και την τόλμη να συλλαμβάνει τις διάχυτες τάσεις και τα αιτήματα της εποχής και να τα μορφοποιεί σε οράματα· την ικανότητα να εμπνέει και να συσπειρώνει τους άλλους γύρω από αυτά τα οράματα· τη δημιουργική σκέψη και την επιμονή να τα κάνει πράξη. Και ακόμη, τη γενναιοφροσύνη, να κάνει τους άλλους συμμέτοχους στα δικά του επιτεύγματα.
Θα επικαλεσθώ δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Ο Δημήτρης Ρόκος υπήρξε ένας από τους πρωταγωνιστές στην αναμόρφωση της Ανώτατης εκπαίδευσης, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας. Και ως ένας από τους συντάκτες του νέου Νόμου Πλαισίου, έδωσε νομική υπόσταση στα ώριμα αιτήματα της πανεπιστημιακής κοινότητας. Κατάφερε να πείσει ότι είναι εφικτό ό,τι έμοιαζε ακατόρθωτο, να κερδίσει έτσι την εμπιστοσύνη και την συμμετοχή των πανεπιστημιακών, του φοιτητικού κόσμου και της κοινωνίας και να κάνει πράξη την αλλαγή. Στη συνέχεια υπερασπίστηκε την ορθή εφαρμογή του Νόμου, αντιπαρατέθηκε με σθένος στη στρεβλή εφαρμογή του και σ' όλα τα νοσηρά φαινόμενα της μεταβατικής περιόδου. Δεν υποχώρησε στις ιδιοτέλειες ορισμένων πανεπιστημιακών συντεχνιών και αποχώρησε με αξιοπρέπεια, όταν εκτίμησε ότι ο πολιτικός φορέας στον οποίο ανήκε απέκλινε από τις προγραμματικές αρχές και τις διακηρυγμένες θέσεις του.

Όπως γνωρίζομε όλοι, ένα από τα μεγάλα έργα όπου πρωταγωνίστησε ο Δημήτρης Ρόκος είναι το Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, το ΜΕ.Κ.Δ.Ε., ως σύλληψη, ως κτηριακό επίτευγμα, ως πλαίσιο συλλογικής δράσης, και βέβαια, ως Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών.

Δύο σπουδαία πράγματα, μεταξύ άλλων, κατάφερε εκεί ο Δημήτρης Ρόκος. Το ένα ήταν ότι μπόρεσε να συνδέσει το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο με το περιφερειακό Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Να συνθέσει σε συμπαγή και δραστική ομάδα τους παλαιούς και πεπειραμένους με τους νέους και άπειρους επιστήμονες. Να ενώσει τους πανεπιστημιακούς με τους εξωπανεπιστημιακούς ερευνητές· την ακαδημαϊκή κοινότητα με την τοπική

κοινωνία. Και να τους ενορχηστρώσει όλους, σε ένα κοινό στόχο και ένα υψηλό έργο.

Το δεύτερο και σπουδαιότερο ήταν η στόχευση και το περιεχόμενο αυτού του έργου. Με τη δική του εμπνευσμένη καθοδήγηση, όλες οι δραστηριότητες του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. (θεωρητική κι εφαρμοσμένη έρευνα, μεταπτυχιακά προγράμματα, διαπανεπιστημιακές συνεργασίες, επιστημονικά συνέδρια, εκδόσεις, διαγωνισμοί, υποτροφίες) είχαν και έχουν ένα κοινό άξονα: να ερευνήσουν και ν' αναλύσουν τις συνισταμένες του οικολογικού προβλήματος, να καλλιεργήσουν την οικολογική συνείδηση του κοινού, να αναπτύξουν προληπτικές και ανασχετικές δράσεις για την αντιμετώπιση των κινδύνων από την ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας. Στις μέρες μας, είναι πλέον πολλοί αυτοί που μοιράζονται το οικολογικό κριτήριο και αναπτύσσουν οικολογική δράση. Όμως, το Τμήμα των Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. είναι – αν δεν σφάλλω – ανάμεσα στους λίγους φορείς που έχουν αναγάγει σε συγκροτημένη θεωρία και ερευνητική πρακτική την ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη ανάπτυξη. Εμπνευστής και κύριος εκφραστής αυτής της θεωρίας, που αντιπροσωπεύει την ελληνική απάντηση σ' ένα παγκόσμιο πρόβλημα, είναι ο Δημήτρης Ρόκος, που επί ένα τέταρτο αιώνος αντιπαρατέθηκε με σθένος απέναντι στο διεθνώς κυρίαρχο αλλά αδιέξοδο μοντέλο της αντιπαλότητας προς τη φύση και της προτεραιότητας του τεχνητού έναντι του φυσικού. Σ' αυτό τον αγώνα και σ' αυτό το στόχο παρέμεινε προσηλωμένος με συνέπεια ο επιστήμονας, ο δάσκαλος, ο στοχαστής Δημήτρης Ρόκος, συνδέοντας την παράδοση της ισορροπίας του ανθρώπου και του πολιτισμού με τη φύση, που είναι ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του τοπικού πολιτισμού, με ένα πανανθρώπινο αίτημα της εποχής μας.

Υπερβαίνοντας τις κάθε λογής πιέσεις και αντιστάσεις μιας κατεστημένης τάξης και μιας αλλοτριωμένης κοινωνίας, αλλά και τον πειρασμό μιας εύκολης συμμετοχής στην εξουσία, ο Δημήτρης Ρόκος έκανε, με τρόπο σεμνό και ανιδιοτελή, αυτονόητη πράξη ζωής το ιδεώδες του ακέραιου ανθρώπου.

Αγαπητέ μου Δημήτρη, θέλω να δηλώσω δημόσια, σ' αυτή την ευκαιρία που μου δίνει η λαμπρή πρωτοβουλία των συναδέλφων σου, ότι θεωρώ μία από τις μεγάλες διακρίσεις τις οποίες αξιώθηκα στη ζωή μου το ότι με συγκαταλέγεις μεταξύ των φίλων σου.

Δημήτρης Ρόκος:
Μια ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη πορεία

Δημήτρης Αργιαλάς, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Σας καλησπερίζω κι εγώ αγαπητοί ομότιμοι καθηγητές, καθηγητές μας, συνάδελφοι, αγαπητέ Δημήτρη, Αντωνία. Εγώ κύριε Κουμαντάκη δεν θα τους φέρω πίσω στην γη, αλλά θα τους απογειώσω, γιατί στην Τηλεπισκόπηση κοιτάμε την γη από ψηλά.

Αγαπητοί συνάδελφοι, αγαπητοί σπουδαστές χαίρομαι ιδιαίτερα που οι σπουδαστές είναι παρόντες γιατί την ομιλία την έχω διαμορφώσει έχοντας και τους σπουδαστές κατά νου, πέρα από τον τιμώμενο, και όχι τους μεγαλύτερους οι οποίοι έχουν την εμπειρία και αντιλαμβάνονται όλα αυτά που θα αναπτύξω καλύτερα από εμένα. Η νεολαία ελπίζω ότι θα έχει ένα όφελος και χαίρομαι που η παρουσία της είναι σημαντική.

Αντί να σας απογειώσω όμως με αεροπλάνα και δορυφόρους για να δούμε τη γη από ψηλά, θα σας μεταφέρω με ρήσεις και ρητά, στον κόσμο των ιδεών, ένα κόσμο τον οποίο αγαπώ ιδιαίτερα και ο Δημήτρης και θα κάνουμε ένα οδοιπορικό πάνω στις ιδέες, οράματα και πιστεύω του συναδέλφου Δημήτρη Ρόκου.

Εδώ βλέπετε τον τιμώμενο στο γραφείο του. Το γραφείο του ακατάστατο, όπως και το δικό μου. Παρόλα αυτά, μπορούσε να βρει οτιδήποτε ήθελε, ανά πάσα στιγμή.

Αποφάσεις

- **Καταρχάς, αποφάσισε τι θα ήθελες να γίνεις.**
- **Κατόπιν, κάνε αυτό που πρέπει ώστε να το επιτύχεις.**

Προφανώς, κάποια στιγμή στη ζωή του, ο Δημήτρης αποφάσισε τι ήθελε να γίνει. Πρώτα είχε περάσει στο Φυσικό, μετά στην Σχολή μας, τους Αγρονόμους Τοπογράφους Μηχανικούς. Έχει περάσει από διάφορες θέσεις σε Υπουργεία κ.τλ. Έχει ασχοληθεί με την Τηλεπισκόπηση, με το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, να αναφέρω μόνο τους κύριους σταθμούς.

Όραμα

- **Μην κάνεις ασήμαντα σχέδια, δεν κρύβουν μέσα τους αυτή τη μαγεία που διεγείρει το πνεύμα.**
- **Να κάνεις μεγάλα σχέδια, να στοχεύεις ψηλά, να ελπίζεις και να εργάζεσαι.**

Ντάνιες Χ. Μπέρναμ

Πάντως ο Δημήτρης για να έχει πετύχει είχε κάνει αυτό που έπρεπε να είχε κάνει, είχε οράματα, στόχευε ψηλά, ήλπιζε, εργάζονταν σκληρά.

Στόχοι

- **Ο κύριος λόγος για να βάλεις ένα στόχο είναι γι' αυτό που βγάζει από σένα για να τον πετύχεις.**
- **Αυτό που βγάζει από σένα έχει πολύ μεγαλύτερη αξία από αυτό που**

πετυχαίνεις.

Jim Rohn, γ. 1930, Αμερικανός συγγραφέας αυτοβοήθειας

Χαίρομαι ιδιαίτερα διότι πολλοί από τους προλαλήσαντες ήδη τόνισαν μερικά από αυτά τα στοιχεία. Προφανώς ο Δημήτρης Ρόκος έβαζε στόχους και βέβαια οι στόχοι που βάζουμε συμβάλουν στο να βγάλουμε από μέσα μας κάτι ιδιαίτερο, καμιά φορά πιο σημαντικό από αυτόν τον ίδιο τον στόχο. Θεωρώ ότι ο Δημήτρης έχει κερδίσει πολλά και στην προσωπική του ανάπτυξη κατά την επιδίωξη των στόχων του.

Αφιερώνομαι

- **Το πρώτο προαπαιτούμενο για την επιτυχία είναι η ικανότητα να <u>αφιερώνεις</u> τις φυσικές και πνευματικές σου ενέργειες σε ένα πρόβλημα αδιάκοπα, <u>χωρίς να βαρεθείς</u>.**

Τόμας Έντισον, 1847-1934, Αμερικανός Εφευρέτης

Βέβαια κανείς πρέπει να αφιερώνεται χωρίς να βαριέται, να δεσμεύεται και όλοι θυμόμαστε τον Δημήτρη Ρόκο να δουλεύει ακούραστα. Αυτά τα τόνισε και ο συνάδελφος κ. Μπαλοδήμος, για τα εξάωρα διδασκαλίας στα μαθήματα που είχε αναλάβει, πολλές φορές και δύο και τρεις φορές την εβδομάδα.

Δέσμευση

- **Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο ενδιαφέρον και στη δέσμευση. Όταν σ' ενδιαφέρει κάτι, το κάνεις μόνο όταν σε βολεύει.**

- **Όταν δεσμεύεσαι για κάτι, <u>δεν δέχεσαι δικαιολογίες</u>, <u>μόνο αποτελέσματα</u>.**

Θυμάμαι σε τελευταίο του κείμενο το οποίο επανακυκλοφόρησε για το περιβάλλον αναφέρεται ιδιαίτερα στη λέξη δέσμευση τουλάχιστον τέσσερις φορές στην δεύτερη σελίδα. Τη δέσμευση, την είχε ιδιαίτερα απαίτηση για τους άλλους, αλλά και για τον εαυτό του. Δεσμευόταν, το είπατε πολλοί από εσάς, σε ότι είχε να κάνει.

Τώρα

- **Αν όχι εμείς, ποιοί ;**
- **Αν όχι <u>τώρα</u>, πότε ;**

John F. Kennedy

Θυμάμαι είχε στο γραφείο του για χρόνια, μια πινακίδα με το ΤΩΡΑ. Πάντα επεδίωκε στο ΤΩΡΑ ότι είχε ως στόχο..

Μοίρα

- **Όταν η μοίρα μας προσφέρει ένα <u>λεμόνι</u>,**
- **ας προσπαθήσουμε <u>να φτιάξουμε με αυτό μια λεμονάδα</u>.**

Ντέϊλ Κάρνεγκι

Ο Δημήτρης θα πέρασε σίγουρα στιγμές στη ζωή του, έχω ακούσει μερικές, ίσως και όταν ήλθε στο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, ίσως και όταν πρωτοπήγε στο Α.Π.Θ., ίσως και σε άλλες θέσεις, που η μοίρα του πρόσφερε ένα μόνο λεμόνι και εκείνος προσπάθησε να δουλέψει μ' αυτό και να δημιουργήσει πολλά πράγματα.

Κερί

- **Ένας άνθρωπος, αντί να καταριέται**

και να <u>φοβάται το σκοτάδι</u>,

- **ας επιχειρήσει να <u>ανάψει ένα κερί</u>.**

Ανώνυμος

Επίσης θα έλεγα, ότι σ' αυτά τα μονοπάτια που περπάτησε ο Δημήτρης και σ' ότι ίδρυσε, πολλές φορές όπως όλοι τονίσατε, αψηφούσε το σκοτάδι και άναβε το κερί του. Το φως του κεριού, το οποίο απ' ότι φαίνεται μεταλαμπαδεύτηκε και όπως είδαμε μεταφέρεται και μέχρι σήμερα.

Επιτυχία

- **Θα πρέπει να κάνεις πολλές, <u>πάρα πολλές μικρές προσπάθειες</u>, που κανένας δεν βλέπει και δεν εκτιμά,**

- **πριν κατορθώσεις κάτι <u>αξιόλογο</u>.**

Bryan Tracy, γ. 1944, Καναδός Συγγραφέας Αυτοβοήθειας

Προφανώς για ότι αξιόλογο έχει κάνει, όπως έχει αναφέρει και ο συνάδελφος Δημήτρης Καλιαμπάκος, θα υπήρξαν πολλές μικρές προσπάθειες, οι οποίες δεν ήταν προφανείς και οι οποίες στο τέλος παρήγαγαν αξιόλογα αποτελέσματα.

Ικανότητες

- **Όταν <u>αμφιβάλλεις</u> για το εάν είσαι ικανός να επιτύχεις κάτι, τότε, σίγουρα, δεν θα το επιτύχεις.**

- **Χρειάζεται να ΄χεις <u>εμπιστοσύνη στις ικανότητές σου</u> και <u>αρκετή επιμονή</u> για να τα βγάλεις πέρα.**

Ρόζαλιν Κάρτερ

Επιμονή

- **Η <u>επιμονή</u> είναι σημαντικό στοιχείο της επιτυχίας.**

- **Μόνο αν <u>χτυπάς την πόρτα πολλή ώρα και πολύ δυνατά</u>, μπορείς να ξυπνήσεις κάποιον.**

Προφανώς ο Δημήτρης είχε εμπιστοσύνη στις ικανότητές του, και αναμφίβολα είχε και ισχυρή επιμονή που είναι σημαντικό στοιχείο της επιτυχίας. Επιμονή είναι να χτυπάς την πόρτα πολλή ώρα και πολύ δυνατά και οι πρυτάνεις και οι αντιπρυτάνεις γνωρίζουν πόσες φορές χτυπούσε την πόρτα τους ή την πόρτα του προέδρου του Διονύση του Μπαλοδήμου και πολλών άλλων για να μπορέσει να περάσει το οποιοδήποτε θέμα.

Ενθουσιασμός

- **Χωρίς <u>ενθουσιασμό</u>, τίποτα μεγάλο δεν συνέβη.**

R.W. Emerson

Ο Δημήτρης ήταν ενθουσιώδης. Χωρίς ενθουσιασμό δεν συνεπαίρνεις την ομάδα, δεν συνεπαίρνεις την επιτροπή, δεν συνεπαίρνεις τους φοιτητές σου και προφανώς αυτός ο γνήσιος ενθουσιασμός του Δημήτρη τον βοήθησε να επιτύχει αυτά που πέτυχε.

Αφοσίωση

- **Τη στιγμή που <u>αφοσιώνεσαι</u> και ξεχνάς τους ενδοιασμούς σου, <u>απροσδόκητα περιστατικά</u>, συναντήσεις και <u>υλική βοήθεια</u> θα σε στηρίξουν.**

- **Η <u>αφοσίωση και μόνο σε κάποιο σκοπό</u> είναι ο μαγνήτης της <u>συμπαράστασης</u>.**

Ο Δημήτρης είχε αφοσίωση. Και ίσως αυτή η αφοσίωση να ήταν και ο μαγνήτης που προσέλκυε τους συναδέλφους στο να αποδεχθούν τις λύσεις που πρότεινε.

Δημιουργία

- **Υπάρχουν τρία είδη ανθρώπων :**
- ***αυτοί που κάνουν τα πράγματα να συμβαίνουν.***
- ***αυτοί που παρακολουθούν τα πράγματα να συμβαίνουν.***
- ***αυτοί που δεν αντιλαμβάνονται τι συμβαίνει.***

Ο Δημήτρης δεν ήταν αυτός που δεν καταλάβαινε τι συμβαίνει, δεν παρακολουθούσε τα πράγματα αλλά έκανε τα πράγματα να συμβαίνουν. Στα πιο πολλά θέματα που ασχολείτο ήτανε νομίζω εκείνος ο οποίος έκανε τα πράγματα να συμβαίνουν.

Προσήλωση

- **Το μυστικό της επιτυχίας έγκειται**
- **στο κατά πόσο προσηλωμένος είσαι στο στόχο.**

Μπένζαμιν Ντισραέλι

Ο Δημήτρης είχε πάντα προσήλωση στους στόχους του. Το έκανε στη προετοιμασία των προτάσεων, των δημοσιεύσεων, των επιδιώξεων για χρηματοδοτήσεις, για την οργάνωση της Σχολής, του Εργαστηρίου, του Διεπιστημονικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) του ΕΜΠ "Περιβάλλον και Ανάπτυξη" και του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Ερευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π.

Θάρρος

- **Η ζωή διαστέλλεται και συστέλλεται ανάλογα με το <u>θάρρος</u> του καθενός.**

Προφανώς και άλλοι τόνισαν το θάρρος του. Το θάρρος ως την μέση τιμή, κατά την Αριστοτέλεια φιλοσοφία, μεταξύ θράσους και δειλίας. Ο Δημήτρης είχε θάρρος, χτυπούσε τις πόρτες, δημιουργούσε ενθουσιασμό, άνοιγαν οι πόρτες.

Τόλμη

- **Ο λόγος που δεν τολμάμε δεν είναι επειδή τα πράγματα είναι δύσκολα.**

- **Δεν <u>τολμάμε</u>, γι' αυτό είναι <u>δύσκολα</u>.**

Όσοι δεν τολμάμε, πρέπει να καταλάβουμε ότι τα πράγματα είναι δύσκολα γιατί δεν τολμάμε. Αν τολμήσει κανείς όπως είπαμε, συνήθως η φύση συναινεί και ενεργοποιούνται δυνάμεις για να γίνει η υλοποίηση. Ο Δημήτρης τολμούσε και έτσι έβρισκε λύσεις.

Δυσκολίες

- **Όσο περισσότερες <u>δυσκολίες</u> συναντάς, τόσο πιο <u>εκρηκτική</u> <u>γίνεται η δύναμη που πηγάζει από μέσα</u> σου.**

Βιβεκανάντα

Χαρακτήρας

- **Το ταλέντο του ανθρώπου αναπτύσσεται μέσα στην απομόνωση,**

- **ο χαρακτήρας του όμως διαμορφώνεται μέσα στις τρικυμίες της ζωής.**

Βόλφγκανγκ Γκαίτε, 1749-1832,
Γερμανός Ποιητής και Φιλόσοφος

Και προφανώς έχει συναντήσει δυσκολίες, αλλά η εκρηκτική του φυσιογνωμία όταν ήθελε πολύ να πετύχει κάτι με ενθουσιασμό, υπερνικούσε τα εμπόδια και έτσι οι δήθεν αντιξοότητες που ήλθαν στη ζωή του τον βοήθησαν να διαμορφώσει και τον χαρακτήρα με τον οποίο τον γνωρίζουμε.

Πρωτοβουλία

- **Μην προχωράς προς τα εκεί που σε οδηγεί το μονοπάτι.**

- **Πήγαινε προς τα εκεί που δεν υπάρχει μονοπάτι και άφησε το δικό σου χνάρι.**

Ο Δημήτρης δημιούργησε το δικό του μονοπάτι και άφησε το δικό του ίχνος, το πιο χαρακτηριστικό, με το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» με τις δύο Κατευθύνσεις του στην Αθήνα και στο Μέτσοβο, με το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. αλλά και με το Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης.

Κριτική

- **Για να αποφύγεις την κριτική, μην κάνεις τίποτε, μη λες τίποτε, μην είσαι τίποτε.**

Elbert Hubbard, 1856-1915,
Αμερικανός συγγραφέας

Δέχτηκε πολλές φορές κριτική, αλλά ήταν άνθρωπος ο οποίος την προκαλούσε. Και άλλοι τονίσανε ότι του άρεσε η διαλεκτική, η πειθώ, και η υπεράσπιση σε οτιδήποτε πίστευε με όλη τη δύναμη της ψυχής του.

Πάθος

- **Το <u>πάθος αξίζει</u> περισσότερο από την απάθεια.**

Ντοστογιέφσκι

Ο Δημήτρης δεν μπορούσε να μένει απαθής σε αυτά που συμβαίνουν γύρω μας. Υπερασπιζόταν με πάθος όλες τις καταστάσεις.

Επάγγελμα

- **Διάλεξε ένα επάγγελμα που να σου αρέσει και <u>δεν θα χρειαστεί να δουλέψεις</u> ούτε μία μέρα στη ζωή σου.**

Κομφούκιος

Έχω την αίσθηση ότι ο Δημήτρης δεν δούλεψε και δεν κουράστηκε όπως ένας επαγγελματίας Το λειτούργημα τουΠανεπιστημιακού Δασκάλου, μάλλον τον ανάπαυε, παρά τον κούραζε.

Λειτούργημα

- **Το πιο σημαντικό ερώτημα για την δουλειά δεν είναι <u>πόσα παίρνω</u>.**

- **Το πιο σημαντικό ερώτημα είναι <u>σε</u>**

<u>τι εξελίσσομαι</u>

Jim Rohn, γ. 1930, Αμερικανός συγγραφέας αυτοβοήθειας

Και νομίζω πράγματι ενδιέφερε τον Δημήτρη στο τι εξελισσόταν. Τουλάχιστον εγώ έχω δει αυτή την εξέλιξη και δε μιλάω για εξέλιξη σε βαθμίδες και σε πόστα όσο για εσωτερική εξέλιξη.

Εκπαίδευση

- **Η εκπαίδευση δεν είναι το γέμισμα ενός κουβά, αλλά το <u>άναμμα μιας φλόγας</u>.**

William Butler Yeats, 1965-1939, Ιρλανδός ποιητής

Ο Δημήτρης πιστεύει ακράδαντα ότι η Εκπαίδευση είναι το άναμμα μιας φλόγας και νομίζω οι σπουδαστές του θα μπορούσαν να το πιστοποιήσουν αυτό.

Διδασκαλία

- **Ούτε που μου πέρασε από το μυαλό να σας <u>μάθω</u> κάτι.**

- **Το μόνο που ήθελα ήταν να σας κάνω να <u>σκεφτείτε</u> να <u>αμφιβάλετε</u> και να <u>αναζητήσετε</u>.**

Θιβετιανός δάσκαλος

Πάντα ήθελε να τσιγκλίζει τους σπουδαστές του και να τους κάνει να αμφιβάλουν, να αναζητούν, να ψάχνουν. Αυτό είναι βασικό στοιχείο του Δημήτρη ως Δασκάλου.

Δασκάλους

- **Στους γονείς οφείλομεν το ζην,**
- **στους δε διδασκάλους το ευ ζην**

Μέγας Αλέξανδρος, 356-323 π.Χ.

«Στους γονείς οφείλουμεν το ζην στους δασκάλους το ευ ζην». Δεν θα ξεχάσω ότι από το υπόγειο που ήταν τα γραφεία μας, μέχρι στα νέα πάνω, είχε πάντα την φωτογραφία του καθηγητή του, του Ανδρέα Σώκου. Προφανώς ο Δημήτρης τιμά τους δασκάλους του.

Ευφράδεια

- **Οι μεγάλες προσωπικότητες, ως επί το πλείστον, ήταν στην εποχή τους οι άνθρωποι με τη μεγαλύτερη ευφράδεια.**

Marquis de Vauvenargues,1715-1747,
Γάλλος γνωμικογράφος

Είχε ευφράδεια ο Δημήτρης. Πολλές φορές ζητούσα τη γνώμη του για κείμενα διότι είχε ευφράδεια, γνώριζε την γλώσσα άριστα, το συντακτικό, και τη γραμματική.

Ικανότητα

- **Είναι ωραίο να έχει ικανότητες, αλλά το κλειδί είναι να έχεις την**
- **ικανότητα να ανακαλύπτεις τις ικανότητες των άλλων.**

Elbert Hubbard, 1856-1915,
Αμερικανός συγγραφέας

Δεν ήταν ότι είχε μόνο ικανότητες, αλλά είχε και ικανότητες ν' ανακαλύπτει τις ικανότητες των άλλων. Εγώ τον ευχαριστώ και για την δική μου παρουσία στοΕ.Μ.Π., αλλά και για την παρουσία των συναδέλφων όπως της Λείας Καραθανάση, του Πολυχρόνη Κολοκούση, του Βασίλη Ανδρώνη, της Μίλλυς Βασιλείου, του Χρήστου Ιωσηφίδη, του Κώστα Καράντζαλου και ένα σωρό άλλων συναδέλφων, αλλά ακόμα και της Μαρίας Αντεπλή, του Κώστα Βαμβουκάκη, της Αθηνάς Δοντά και να μην ξεχάσουμε και της Μαρίας Μπεζεριάνου, αρχικά βασικό γραμματειακό στέλεχος του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

Αντιπαραθέσεις

- **Η <u>αποτελεσματική απόφαση</u> δεν είναι προϊόν <u>συναίνεσης</u>.**
- **Αντίθετα, είναι προϊόν <u>αντιπαραθέσεων</u>, <u>διαφωνιών</u> και <u>εξαντλητικής εξέτασης εναλλακτικών λύσεων</u>.**

Peter Drucker, 1909–2005,
Αυστριακός γκουρού του Management

Πολλοί τόνισαν την στάση του αυτή και γνωρίζουμε ότι στο λεωφορείο που πήγαιναν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές στο Μέτσοβο για να παρουσιάσουν τις εργασίες τους, τους προκαλούσε σε αντιπαραθέσεις μαζί με τους συναδέλφους του, τον Δημήτρη Καλιαμπάκο και τον Κίμωνα Χατζημπίρο, μεταξύ της βιώσιμης, αειφόρου και ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξης. Προφανώς αυτό είναι χαρακτηριστικό ενός Δασκάλου που θέλει οι φοιτητές του, να δημιουργούν από μόνοι τους τις πεποιθήσεις τους για τα πράγματα.

Έρωτας

- **Ο έρωτας που βάσανα μοιράζει**
- **Ο έρωτας που παραμύθια πλάθει**

- **Άρπαξε την ψυχή μου και την τράνταξε.**

Σαπφώ

Προφανώς κάποια στιγμή, όπως είπατε κύριε Μπαλοδήμο, στα πανεπιστημιακά χρόνια ήλθε, και ο έρωτας της ζωής του. Υποψιάζομαι ότι η Αντωνία, του έχει μεταδώσει πολλά χαρακτηριστικά από την προσωπικότητά της ως γυναίκα (ευαισθησία , αμβρότητα, κ.λπ.).

Εγκράτεια

- **Οι περισσότεροι στους θεούς για την υγεία προσεύχονται,**
- **αλλά τα αντίθετα προς αυτήν, κάνουν.**

(Διογένης)

Ο Δημήτρης είναι εγκρατής, αντίθετα με εμένα. Δεν θα ξεχάσω μετά από τις διπλωματικές εργασίες που οι φοιτητές κερνούσαν γλυκά ότι ο Δημήτρης έτρωγε μόνο ένα μικρό πορτοκαλάκι από το ψυγείο. Ναι γνωρίζω ότι έχει μερικές αδυναμίες για το Κρητικό γαμοπίλαφο και για τις πίτες της μητέρας του και αυτές από το Μέτσοβο, αλλά αυτά είναι μια εξαίρεση.

Πολιτική

- **Αυτοί που καθιστούν την ειρηνική αλλαγή αδύνατη,**
- **θα κάνουν τη βίαιη ανατροπή αναπόφευκτη.**

Τζων Κέννεντυ, 1917-1963, Αμερικανός Πρόεδρος [1960-1963]

Πολιτική

- **Με κακούς νόμους και καλούς δημόσιους λειτουργούς, είναι ακόμα δυνατόν να κυβερνήσεις.**

- **Με κακούς δημόσιους λειτουργούς όμως, ούτε οι καλύτεροι νόμοι δεν μπορούν να βοηθήσουν.**

Όττο Φον Μπίσμαρκ, 1815-1898, Γερμανός Καγκελάριος

Με την πολιτική δεν έχω εμπειρία, αλλά πιστεύω ότι, ο Δημήτρης σίγουρα θα συμφωνούσε με αυτό εδώ και μου το έχει θέσει και εμένα και το έχει τονίσει και το έχει δείξει έμπρακτα με την ζωή του, για τους καλούς δημόσιους λειτουργούς.

Εκτίμηση

- **Συνήθως εκτιμούμε κάποιον όταν δοκιμάζουμε να κάνουμε τη δουλειά του.**

William Feather

Εμείς που μείναμε τώρα και που αναλάβαμε κάποιες ευθύνες, -δεν είμαστε μόνοι, αλλά είσαι και εσύ παρών,- καταλαβαίνουμε τώρα περισσότερο την ευθύνη που είχες εσύ τότε και το εκτιμούμε πολύ και σε ευχαριστούμε.

Φυτεύω

- **Κάποιος κάθεται στη σκιά σήμερα, επειδή κάποιος άλλος**

- **φύτεψε ένα δέντρο πολλά χρόνια πριν.**

Warren Buffett,γ. 1930,Αμερικανός επενδυτής

Είναι γεγονός, ότι «φύτεψε αρκετά δένδρα» στο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» αλλά και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο στη Θεσσαλονίκη στο Τομέα Κτηματολογίου και τον ευχαριστούμε γι' αυτό.

Καλοί Τρόποι

- **Καλοί τρόποι είναι η συμφιλίωση της μεγάλης ιδέας που έχουμε για τον εαυτό μας με τη μικρή ιδέα που έχουμε για τους άλλους.**

Mark Twain,1835-1910,Αμερικανός συγγραφέας

Χαμόγελο

- **Το γέλιο είναι η συντομότερη απόσταση ανάμεσα σε δυο ανθρώπους.**

Τον ευχαριστώ για τους καλούς τρόπους, για το χαμόγελο, που πολλές φορές μας πρόσφερε στο Εργαστήριο. Να χαιρόμαστε να συζητάμε μαζί.

Κατανόηση

- **Αν σταθούμε σε μια κορυφή και παρατηρήσουμε το τοπίο κατανοώντας τους άλλους οι οποίοι το παρατηρούν από διαφορετική οπτική γωνία –και κατά συνέπεια βλέπουν ένα διαφορετικό τοπίο,**
- **τότε θα συνειδητοποιήσουμε ότι δεν έχουμε πρόσβαση στον πλούτο της ζωής παρά μόνον**

- **αν <u>μοιραζόμαστε διαφορετικές πραγματικότητες</u> και**
- **<u>αν αναγνωρίσουμε την αξία των κριτηρίων των άλλων</u>.**

Λιζ Γκριν

Ο Δημήτρης Καλιαμπάκος επίσης το τόνισε αυτό, ότι δηλαδή κάποιος, όσο ωριμάζει, μπορεί να μοιράζετε διαφορετικές πραγματικότητες και να αναγνωρίζει την αξία των κριτηρίων των άλλων. Και νομίζω και με αυτή την έκφραση και έννοια, εγώ θα χαιρόμουν ιδιαίτερα και άλλοι συνάδελφοι από τη Σχολή, το είχαν πληροφορηθεί έγκαιρα και είχαν μεγαλύτερη παρουσία. Θα πρέπει να έχουμε τη γενναιοδωρία να παραμερίζουμε λίγο το εγώ μας και να σεβόμαστε τα κριτήρια των άλλων και ας μη συνάδουν αυτά εκατό τοις εκατό με τα δικά μας.

Διαδρομή

- **Μπορεί να μην πήγα εκεί που σκόπευα να πάω,**
- **Αλλά νομίζω ότι <u>κατέληξα εκεί όπου ήθελα να είμαι</u>.**

Ανταμς Ντάγκλας

Δεν ξέρω αν πήγε εκεί που ήθελε ο Δημήτρης. Έχω την αίσθηση ότι είναι ευτυχισμένος με την κατάληξη, μ' αυτό που δημιούργησε, το κρίνω από την έκφραση του προσώπου του, από αυτό που εκπέμπει, από την αύρα του.

Πορεία

- **Θα ήταν το <u>παιδάκι</u> που ήσουνα κάποτε <u>υπερήφανο για τον ενήλικο που έγινες</u> ;**

Θεωρώ ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι απόλυτη.

Γερνάει

- **Κανείς δεν <u>γερνάει</u> όσο <u>αναζητεί</u> κάτι.**

Jean Rostand, 1894-1977, Γάλλος επιστήμονας και φιλόσοφος

Ο Δημήτρης δεν γερνάει, αλλά συνεχίζει τα μαθήματα, συνεχίζει τις δραστηριότητες και δεν είναι ο μόνος. Οι περισσότεροι Ομότιμοι Καθηγητές μας εδώ, είναι όλοι απασχολημένοι σε διάφορες δραστηριότητες. Ακούσαμε νωρίτερα τον κύριο Κουμαντάκη που συνεχίζει να ασχολείται με τις κατολισθήσεις και τον κύριο Μπαλοδήμο που συνεχίζει με τις δραστηριότητές του στα μεταπτυχιακά και όχι μόνο.

Θάνατος

- **Οι <u>γονείς</u> μας είναι ταυτόχρονα <u>πραγματικά πρόσωπα του εξωτερικού κόσμου</u> και <u>συμβολικά πρόσωπα της ψυχής</u>.**

Λιζ Γκριν

Εύχομαι η συμβολική αναπαράσταση των αγαπητών του προσώπων να τον αναπαύει.

Εγγόνια

- **Υπάρχουν τρία στάδια στη ζωή ενός ανθρώπου :**

– ***Πιστεύει*** ***στον Αι Βασίλη,***
– ***Δεν*** ***πιστεύει*** ***στον Αι Βασίλη,***
– ***Είναι ο Αι Βασίλης***.

Εύχομαι Δημήτρη να έχεις πολλές ευκαιρίες να παίξεις τον Αϊ Βασίλη με τα εγγονάκια σου.

Περίπατος στη Φύση

- **Όλες οι προσπάθειες στην διαπαιδαγώγηση θα είναι μάταιες,**
- **μέχρι που θα μάθετε τα παιδιά ν' αγαπούν τα πουλιά, τα λιβάδια και τα λουλούδια.**

Βεβαίως και στην διακήρυξη για το περιβάλλον τονίζεις την σημασία της φύσης αλλά χαίρομαι ιδιαίτερα που σε αυτή την εικόνα σας δείχνει με τον Ιάσονα να βγαίνετε βόλτα στη φύση και διαπιστώνω ότι το μυστικό της διαπαιδαγώγησης για τη φύση το βιώνεις στην πράξη.

Παιδιά

- **Αξίζει να σεβαστείς τους πόνους του παιδιού, ακόμη και αν η αιτία τους δεν είναι παρά η ασήμαντη απώλεια μιας τόσης δα πετρούλας.**

- **Να υπολογίζεις τις επιθυμίες του, ακόμη και αν θέλει να βγει έξω στο κρύο χωρίς παλτό και να λύνεις τις απορίες του ακόμη και τις πιο παράξενες.**

Γιανούζ Κορσζακ

Αξίζει να σεβαστείς τους πόνους του παιδιού ακόμη και αν η αιτία τους δεν είναι παρά η ασήμαντη απώλεια μιας τόσης δα πετρούλας. Σας παρακαλώ μην του πετάξετε τίποτα, τα αγαπάει όλα αυτά που έχει: Όλα τα μικρά - μικρά πραγματάκια από οποιαδήποτε συλλογή του. Είναι το παιδί μέσα μας και δεν θέλουμε να χάσουμε τίποτα και εγώ πρώτος.

Imagine
John Lennon

- ***Imagine all the people***
  Living life in peace

- ***Imagine all the people***
  Sharing all the world

  You may say that I'm a dreamer
  But I'm not the only one
  I hope someday you'll join us
  And the world will live as one

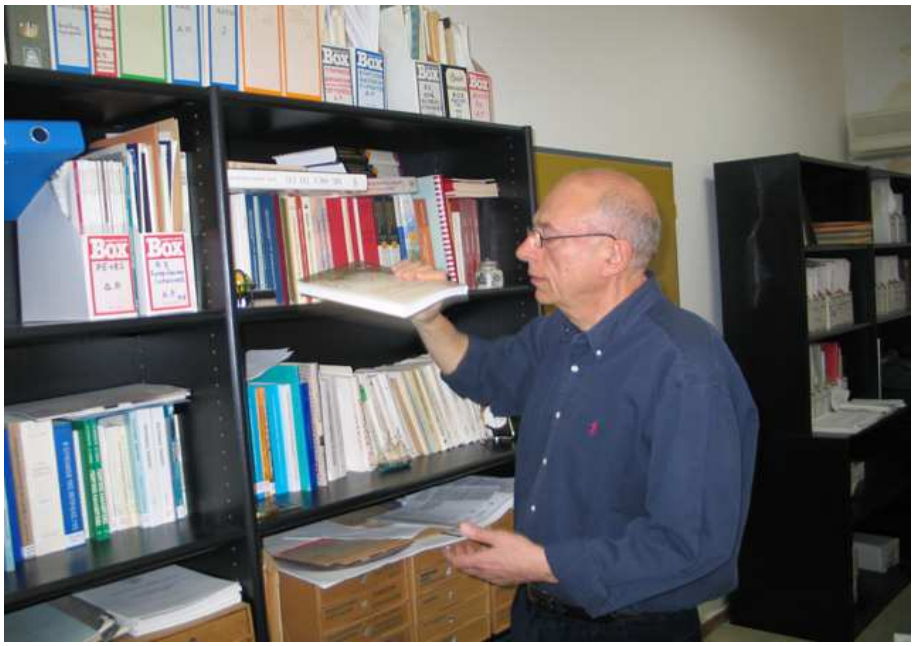
Το Imagine το βρήκα τελευταία στιγμή. Προχθές μου ήλθε η ιδέα. Αλλά μετά το ξαναθυμήθηκα μετά τη διακήρυξη που μου έστειλες Δημήτρη.

Imagine all the people living life in peace Imagine all the people Sharing all the world. Νομίζω είναι άκρως σχετικό με τα πιστεύω του Δημήτρη.

My Way
Frank Sinatra

- ***I've lived a life that's full***
  I traveled each and ev'ry highway
  And more, much more than this, I did it
  my way
- ***I faced it all and I stood tall and did it***
  my way
- ***For what is a man, what has he got?***
  If not himself, then he has naught
- ***To say the things he truly feels***
- ***and not the words of one who kneels***
- ***The record shows I took the blows and***
  did it my way!
- ***Yes, it was my way***

Έχω την πεποίθηση ότι ο Δημήτρης «*did it his way*». Δεν νομίζω αν ζούσε την ζωή του απ' την αρχή να την διαμόρφωνε διαφορετικά.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **Ο καθένας βλέπει αυτό που <u>φαίνεσαι</u>.**

- **Λίγοι καταλαβαίνουν αυτό που <u>είσαι</u>.**

Νικολό Μακιαβέλι,1469-1527,Ιταλός πολιτικός φιλόσοφος

Τώρα πόσο καλή θα μπορούσε να ήταν, πόσο αντικειμενική η παρουσία μου για τον συνάδελφο Δημήτρη Ρόκο. Δεν είναι εύκολο να είναι κανείς αντικειμενικός.
Η λεγόμενη ετερογνωσία, το να γνωρίζει κανείς τους άλλους, εξαρτάται από τον βαθμό της αυτογνωσίας του. Ο υποφαινόμενος, έχει μια κάποια αλλά όχι πλήρη αυτογνωσία. Άρα και η ετερογνωσία που μπορώ να έχω – δηλαδή η γνώση μου για τον τιμώμενο είναι περιορισμένη.
Ο καθένας βλέπει αυτό που φαίνεσαι, λίγοι καταλαβαίνουν αυτό που είσαι. Οι περισσότεροι άνθρωποι είμαστε κάτι, δείχνουμε κάτι άλλο, άλλο

καταλαβαίνουν οι άλλοι για μας. Συνεπώς σπάνια καταλαβαίνουμε σωστά τον άλλο.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **Όποιος δεν μπορεί να <u>καταλάβει τη σιωπή σου</u>,**
- **δεν μπορεί να <u>καταλάβει ούτε τα λόγια σου</u>.**

J.R.R. Tolkien, 1892-1973, Άγγλος συγγραφέας (Lord of the Ring)

Προφανώς μόνον η μητέρα του, η σύζυγος του και οι γιοι του μπορούν να καταλάβουν τη σιωπή του. Για μένα δεν ήταν εύκολο. Πόσο μάλλον να καταλάβω και τα λόγια του.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **Όλα όσα <u>βλέπουμε</u> είναι η σκιά που ρίχνουν αυτά που <u>δεν βλέπουμε</u>.**

Martin Luther King, 1929-1968, Αφροαμερικανός ηγέτης

Και αν αυτό ισχύει ότι *όσα βλέπουμε είναι η σκιά που ρίχνουν αυτά που δεν βλέπουμε*, ίσως να μην σας παρουσίασα παρά μόνο την σκιά του Δημήτρη.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **Δεν <u>βλέπουμε καθαρά</u> παρά μόνο με τα μά<u>τια της καρδιάς</u>.**
- **Το ουσιαστικό είναι αόρατο στο μάτι.**

Αντουάν Ντε Σεντ Εξιπερί

Δεν βλέπουμε καθαρά παρά μόνο με τα μάτια της καρδιάς. Εγώ είμαι μαθητής σ' αυτό το θέμα. Τα μάτια της καρδιάς μου δεν είναι ολάνοιχτα, συνεπώς και αυτό δημιουργεί ένα περιορισμό.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **Σε κάθε ανθρώπινη σχέση, δεν υπάρχουν μόνο δύο άτομα αλλά τέσσερα.**
- **Το <u>συνειδητό</u> εγώ του ενός κι εκείνο του άλλου δείχνουν να συμμετέχουν στη σχέση, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε <u>τα δύο άλλα εγώ που κρύβουν μέσα τους</u>.**

Λιζ Γκριν

Αν το δούμε και ψυχολογικά ο καθένας μας αποτελείται από το εγώ και το υποσυνείδητο και τούτη η θεώρηση δημιουργεί σύγχυση στην κατανόηση του άλλου και του εαυτού μας και γίνεται πιο δύσκολη η παρουσίαση του τιμώμενου.

Αδυναμία πλήρους παρουσίασης

- **<u>Πιστεύετε ότι αυτά ήταν λέξεις</u>, αυτές οι κάθετες γραμμές αυτές οι καμπύλες, οι γωνίες, τα σημεία;**
- **Όχι, δεν είναι οι λέξεις αυτά, οι <u>σημαντικές λέξεις</u> βρίσκονται μες στη γη και στη θάλασσα, βρίσκονται στον αέρα, <u>βρίσκονται μέσα σας</u>.**

Γουόλτ Γουίτμαν

Δεν είναι οι λέξεις και εκφράσεις που ακούστηκαν η ουσία του Δημήτρη Ρόκου. Οι σημαντικές λέξεις βρίσκονται μέσα στη γη και στη θάλασσα, βρίσκονται μέσα στον αέρα, βρίσκονται μέσα σας. Για τον Δημήτρη Ρόκο δεν χρειαζόταν να ακούσετε τη δική μου παρουσίαση. Ο καθένας στην καρδιά του με τον τρόπο του έχει μια αποτύπωση στον ψυχισμό του απ' αυτό που του άφησε. Και αυτό είναι το βασικό.
Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Δημήτρης Ρόκος, Ευχαριστίες

Δεν φανταζόμουνα ποτέ ότι θα γινόταν κάτι σαν αυτό. Είδα ανθρώπους που σέβομαι και εκτιμώ που ήρθαν και μίλησαν για μένα και είπαν πράγματα υπερβολικά, τα οποία θα ζήλευα και θα ήθελα να μπορούσα σήμερα να τα πω και εγώ γι' αυτούς. Πράγματα από καρδιάς, πράγματα για ανθρώπους που έζησα περίπου 50 χρόνια μαζί τους και με τους οποίους πολύ συχνά συγκρούστηκα. Με τον Δημήτρη Αργιαλά όταν ήλθε από την Αμερική συγκρούστηκα. Με την Μαρία Αντεπλή συγκρούστηκα στην αρχή. Με τον Κωστή Κουτσόπουλο επίσης και με τον Κίμωνα Χατζημπίρο. Με τον Κίμωνα μαλώσαμε σε επτά συνέδρια του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. στο πούλμαν για το Μέτσοβο. Θέλω να πω εδώ για να τελειώσω, γιατί δεν μπορώ -πρώτη φορά- να μιλήσω, ότι χωρίς τα παιδιά με τα οποία δουλέψαμε μαζί, χωρίς τα μέλη της Ε.Δ.Ε. του μεταπτυχιακού μας, της Επιστημονικής Επιτροπής του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. και του Εργαστηρίου Τηλεπισκόπησης του Πολυτεχνείου μας, χωρίς τον Κωστή Κουτσόπουλο, τον Διονύση Μπαλοδήμο (50 χρόνια μαζί), τον Δημήτρη Καλιαμπάκο, τον Κώστα Καγκαράκη τον οποίον δυστυχώς πολύ καιρό έχουμε να δούμε και τους συντρόφους μου από το Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, τον Ερατοσθένη Καψωμένο και τον Παναγιώτη Νούτσο, τίποτε δεν θα είχα καταφέρει μόνος μου. Γι΄ αυτό προσκυνώ τη συλλογικότητα και την ομαδική δουλειά. Κάτι που δεν το είπατε θα το πω εγώ. Από το 1985 (στο οποίο τιμήσαμε τον αξέχαστο δάσκαλο κι αγωνιστή Σάκη Καράγιωργα) και μετά, κάθε τρία χρόνια μέχρι πριν λίγο, κάναμε 7 συνέδρια για τα *Προβλήματα του Σοσιαλισμού* με τον τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Έξι στα Χανιά και ένα κάναμε εδώ στο Πολυτεχνείο. Σ' αυτό ήταν ο Πάμπλο, ένας ευγενής ευπατρίδης διανοούμενος κι επαναστάτης, δεν ξέρω αν τον ξέρετε. Ήταν κάποτε ο Γραμματέας της 4ης Διεθνούς. Είχαμε καλέσει και τον Θεοδόση Τάσιο. Μου λέει τι να κάνω εγώ για τα προβλήματα του Σοσιαλισμού και του είπα έλα να δεις τι ωραία και δημιουργικά που διαλεγόμαστε με σεβασμό στην διαφορετική άποψη και ειλικρινή διάθεση σύνθεσης. Ήρθε, έκανε μια εξαιρετική εισήγηση και μετά, σε μια στιγμή, τον είδα γονατιστό να κάθεται δίπλα στον Πάμπλο και να του λέει, "δάσκαλε" και δεν είχα μαζί μου τον Πολ Κολοκούση, ο οποίος είναι ο δάσκαλός μας στην τεχνολογία, να αποτυπώσει αυτή την όμορφη στιγμή. Θα βλέπαμε έναν εξαίρετο δάσκαλο και υπεύθυνο και συνειδητό συντηρητικό πολίτη να απευθύνεται έτσι στον ηγέτη, κάποτε, της διαρκούς επανάστασης. Θέλω τελειώνοντας να πω ότι χωρίς τον Κουτσόπουλο, τον Καγκαράκη, τον Καλιαμπάκο, τη Λεία, τον Αργιαλά, την Έφη, τη Μίλλυ, τον Βασίλη, τον Βάιο, τον Πολ, τον Ιωσηφίδη, την Φιλιππάκη, τη Δήμητρα, τη Στέλλα, κι όσους αθέλητα θα παραλείψω, τους μεταπτυχιακούς και προπτυχιακούς σπουδαστές που βλέπω, τον Γιάννη Παπαμαύρο που ήταν

στα ξεκινήματά μας στο υπόγειο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης κι ακόμα, την Έλυα, τη Ναταλί, την Αγγελική, χωρίς όλους αυτούς τους συναδέλφους, δεν θα έκανα τίποτα απολύτως. Και θέλω να τελειώσω με ένα αστείο. Χθες το πρωί χάλασε ο υπολογιστής. Τα παιδιά είπαν θα πάρουμε τον Πολ. Ο Πολ κάνει από μακριά με τηλε-τηλεπληροφορική τη διάγνωση, λέει ποιος από κάτω ξέρει καλύτερα τα κατσαβίδια, λέει η Αγγελική και η Έλυα, η Ναταλί. Πάει η Ναταλί διορθώνει τον υπολογιστή σε τέσσερα λεπτά σταματάει πάλι ο υπολογιστής. Είχα πει λίγο πριν στα παιδιά, ότι όταν καμιά φορά στο Εργαστήριο χάλαγαν τα μηχανήματα, τους έδινα μια κλωτσιά και έπαιρναν μπροστά. Έλεγε τότε ο Πολ "μα που το ξέρατε;", τίποτα δεν ήξερα. Απλώς είναι αυτό το εκρηκτικό θέλω να τελειώσουμε τη δουλειά και θα την τελειώσουμε. Μόλις λοιπόν έγινε αυτή η ιστορία δίνω δύο κλωτσιές στον υπολογιστή και δούλεψε ως το μεσημέρι. Δούλεψε! Λοιπόν σας ευχαριστώ όλους. Και τον Γιάννη Κουμαντάκη, ο οποίος έκανε την δουλειά αυτή που έχει θεωρία και πράξη για το Μέτσοβο. Και θέλω να πω δυο λόγια και για τα παιδιά στο ΜΕ.Κ.Δ.Ε. από το Μέτσοβο. Τον Μάριο Κοφινά, που θα θυμάται ο Δημήτρης Καλιαμπάκος και ο Κωστής Κουτσόπουλος πόσο επιφυλακτικός ήμουν στην αρχή απέναντί του, ενώ όταν πραγματικά σε λίγο διαπίστωσα πόσο πολύτιμος, πρόθυμος και ικανός είναι, το αναγνώρισα αμέσως και είναι μέχρι σήμερα ο Μάριος, κι εύχομαι για πολύ καιρό, ο στυλοβάτης μας στο Μέτσοβο. Θέλω να πω δηλαδή και μ' αυτό καταλήγω, το συμπέρασμά μου απ' αυτό το σύντομό μας πέρασμα που κάνουμε στις γεωλογικές περιόδους (όπως λέει ο Γιάννης), αυτό που μου μένει είναι ότι η δύναμη της συλλογικότητας και της ανυπόκριτης δημιουργικής διαβούλευσης και σύνθεσης, ιδεών, θεωρίας και πράξης είναι η λύση. Και το παράδειγμα. Τέλος δεν ξεχνώ τον Κώστα Βαμβουκάκη, την Αθηνά Δοντά και την Μαρία Μπεζεριάνου που από την πρώτη μέρα στήριξε το Μεταπτυχιακό μας. Και βέβαια δεν ξεχνώ τον Βαγγέλη και τον Δημήτρη και την για πενήντα περίπου χρόνια σύντροφό μου, την Αντωνία. Σας ευχαριστώ πολύ από καρδιάς για την ευγένειά σας να είστε σήμερα εδώ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Εγκλωβισμένες Κοινωνίες και Αυτοκρατορία της Αγοράς. Η Αποτυχία της Αστικής Δημοκρατίας

Θεμιστοκλής Ξανθόπουλος, Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Πρώην Πρύτανης Ε.Μ.Π.

Ευχαριστώ τον τιμώμενο συνάδελφο Δημήτρη Ρόκο για τη συμμετοχή μου στη σημερινή εκδήλωση. Με την πείρα μισού σχεδόν αιώνα στα πανεπιστημιακά, τεχνολογικά, διοικητικά και πολιτικά δρώμενα διακρίνω κατ' αρχήν το προφανές, όπως αναλυτικά και γλαφυρά παρουσιάστηκε από τους ομιλητές κατά τη διάρκεια των χαιρετισμών: Την ουσιαστική προσφορά του Δημήτρη Ρόκου στη διδασκαλία και την έρευνα, όχι μόνο στο πλαίσιο των προπτυχιακών σπουδών αλλά και στο πρωτοποριακό, για την εποχή που το συνέλαβε, Διεπιστημονικό – Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα, «Περιβάλλον και Ανάπτυξη». Ο όγκος και η ποιότητα της δουλειάς του στο πρόγραμμα αυτό, η τεκμηρίωση της πρότασής του για τη μετάβαση από τη «βιώσιμη ή αειφόρο» στην «αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη», συμβάλλουν προς την ορθολογική διέξοδο σωτηρίας και απαλλαγής των κοινωνιών μας από τον παρανοϊκό δρόμο της καταστροφικής για τον άνθρωπο και το περιβάλλον του άπληστης, αλαζονικής και κερδοσκοπικής διόγκωσης των άχρηστων ή και επιζήμιων καταναλωτικών και επιδεικτικών προϊόντων.

Οφείλω όμως να επισημάνω ένα ιδιαίτερο ανθρώπινο χαρακτηριστικό του Δημήτρη Ρόκου, που τον οδήγησε σε μια ωραία, διορατική αλλά και ασυνήθιστη για τους περισσότερους ανθρώπους επιλογή: Την αποχή από θέσεις της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας. Ενώ είχε κατακτήσει με τους αγώνες του υψηλή θέση στα πολιτικά μας δρώμενα της δεκαετίας του '70, δε συμβιβάστηκε με το δόγμα «πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού». Δοκίμασε μία πρώτη φορά την κυβερνητική εξουσία και προσέφερε ουσιαστικά στη νέα θεσμοθέτηση της Πανεπιστημιακής Παιδείας. Δεν παρασύρθηκε όμως από το ακαταμάχητο για τους πολλούς δέλεαρ της πολιτικής εξουσίας και αποστασιοποιήθηκε στη συνέχεια της ζωής του από αυτήν.

Ζώντας σήμερα την παγκόσμια παρακμή και υποταγή των κοσμικών εξουσιών στην παγκόσμια αυτοκρατορία της αγοράς, ξεχωρίζω τον άνθρωπο Δημήτρη Ρόκο για το σθένος αυτής της απόρριψης. Η στάση του προς την εξουσία είναι ίσως και το κύριο μήνυμά του προς τους νεότερους για τη δημιουργία μιας νέας, ουσιαστικά συμμετοχικής και χωρίς εξουσιαστικά εξογκώματα, δημοκρατίας.

Οι καπιταλιστικές κοινωνίες των αστικών μας δημοκρατιών υποτάσσονται βαθύτερα και εγκλωβίζονται ευκολότερα στην αυτοκρατορία της αγοράς υπό καθεστώς οικονομικής κρίσης. Την έχουν βέβαια δημιουργήσει μεθοδικά και από βάθος χρόνου οι παγκόσμιοι ιερείς της, αξιοποιώντας και τις αδυναμίες, την κοντόφθαλμη πολιτική ή και την ανοχή των εκάστοτε κοσμικών εξουσιών. Ζούμε τη βύθιση των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων και στη δική μας χώρα, ιδιαίτερα οδυνηρή για τη νέα γενιά. Αναγνωρίζουμε την άμεση ή έμμεση ευθύνη για το δραματικό οικονομικό και ταξικό πισωγύρισμα όσων είχαμε κατά καιρούς σημαντικές θέσεις στο εκπαιδευτικό και διοικητικό μας σύστημα και διαπιστώνουμε ότι η μακρόχρονη ενδοτικότητα της αστικής μας τάξης στις πιέσεις και τις σειρήνες της αγοράς συρρίκνωσε τα φυλετικά μας προτερήματα και διόγκωσε τα ελαττώματα. Οφείλουμε λοιπόν να αναθεωρήσουμε επιτέλους ορισμένα κοινωνικοπολιτικά πιστεύω μας.

Εστιάζοντας στο φλέγον πρόβλημα των 110.000 συναδέλφων μηχανικών-μελών του ΤΕΕ, διαπιστώνουμε ότι καταργούνται με εντολές του διεθνούς οικονομικού ιερατείου όλα τα κατώτατα όρια των αμοιβών και αγνοείται προκλητικά ότι έχουν υπολογιστεί με αναλυτικά και αντικειμενικά κριτήρια, μετά από δημόσια διαβούλευση και βάσει ενός ελάχιστου ανεκτού ημερομισθίου. Καταργείται δηλαδή ουσιαστικά το κατώτατο όριο του ημερομισθίου ενός μηχανικού και επομένως η κυρίαρχη αγορά τον περιορίζει σε μια μόνον ρεαλιστική δυνατότητα επιβίωσης: Υπαλληλική προσφορά διατεταγμένων υπηρεσιών κατά τις μισθολογικές και τεχνικές επιθυμίες επενδυτών των μεγάλων εταιρειών, δηλαδή υποταγή της αντικειμενικής επιστημονικής του άποψης στον προφανή στόχο της μεγιστοποίησης του ιδιωτικού επιχειρηματικού κέρδους.

Ακυρώνεται επομένως επί της ουσίας ως ουτοπική, η σημερινή δυνατότητα ελεύθερης άσκησης του επαγγέλματος κατά την αδέσμευτη κρίση κάθε επιστήμονα, π.χ. των μελετητών-μηχανικών δημοσίων ή ιδιωτικών έργων, διότι τους οδηγεί στην οικονομική εξαθλίωση: Η απελπισία των δεκάδων χιλιάδων ανέργων, νέων κυρίως, μηχανικών και η οικονομική δύναμη των επενδυτών που μπορούν να προσφέρουν ακόμα και δωρεάν καθοδηγούμενες μελετητικές υπηρεσίες, θα εξοντώσουν όλες τις ανεξάρτητες τεχνολογικές προσεγγίσεις για τα προς επίλυση προβλήματα των τεχνικών έργων. Πως φτάσαμε σε αυτό το παγκόσμια εγκλωβισμένο και ασφυκτικό εργασιακό περιβάλλον, μικρό υποσύνολο του οποίου είναι η ανέχεια και η υποταγή των συναδέλφων μηχανικών;; Επιτρέψτε μου να μοιραστώ μαζί σας λίγα σημεία της ατελούς προσωπικής μου αναζήτησης, μέσα από μια συνοπτική διαχρονική σκιαγραφία, με την ελπίδα ότι θα βοηθήσουν στο «δια ταύτα».

Ξεκινήσαμε την πορεία μας εδώ και 100.000 χρόνια περίπου με την έξοδό μας από την Αφρική για την εγκατάσταση στο σύνολο του πλανήτη μας. Το μέγιστο διάστημα αυτής της οδύσσειας ζήσαμε ως ελεύθεροι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες, οργανωθήκαμε σε ομάδες οικογενειών των 20 έως 70 ατόμων, αλλά δεν εγκλωβιστήκαμε χωρικά ή κοινωνικά. Με την ανακάλυψη όμως της γεωργίας και της κτηνοτροφίας εδώ και 12.000 χρόνια στη Μεσοποταμία, οι αναπτυξιακές μας δυνατότητες βελτιώνονται θεαματικά και τα κοινωνικοοικονομικά μας δεδομένα ανατρέπονται: Δημιουργήθηκε μια πολλαπλάσιας ισχύος παραγωγική βάση για τις θεμελιώδεις ανάγκες της διατροφής και της ένδυσής μας, οι ομάδες ενώθηκαν σε «φυλές» γύρω από την πολύτιμη πλέον, γεωργοκτηνοτροφική γη, γεννήθηκαν όμως και οι πρώτοι συλλογικοί πειρασμοί, οι γείτονες στοχοποιούν τα πλεονάσματα των αγαθών.

Τα πρώτα 6.500 προϊστορικά χρόνια της γεωργοκτηνοτροφίας, η παραγωγή και διάθεση αυτών των πλεονασμάτων ενίσχυσε το αίσθημα ασφάλειας των φυλών για το κοινό μέλλον τους, χωρίς να δημιουργούνται κοινωνικές διαστρωματώσεις, δηλαδή μόνιμα ιδιοκτησιακά και εξουσιαστικά προνόμια σε μειοψηφίες. Στη συνέχεια όμως, περί το 3.500π.Χ., λίγο πριν από την ανακάλυψη της γραφής και το ξεκίνημα της Ιστορίας, η αύξηση των αγαθών και των πληθυσμών, ώθησε στη μετάβαση από την εξειδίκευση και τη διαβάθμιση των ρόλων στη φυλή, στον διαχωρισμό της σε τάξεις, στη μόνιμη διαστρωμάτωση. Κυριάρχησε δηλαδή η απληστία και αλαζονεία μιας άρχουσας ομάδας και οδήγησε στον εγκλωβισμό και την ανάλγητη-απάνθρωπη εκμετάλλευση της κοινωνικής πλειοψηφίας, κυρίως με την επιβολή καταναγκαστικής ή εξαρτημένης εργασίας για την φθηνή γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή και την ανταλλαγή των πλεονασμάτων με άλλα αγαθά κατοχύρωσης και επίδειξης της εξουσίας, όπως ανάκτορα με υπηρετικό-φυλακτικό προσωπικό και διακοσμητικά πολύτιμα μέταλλα.

Επομένως είναι βαθιές οι ρίζες, ο «καπιταλισμός» και η «αγορά», υπό την απλή έννοια της κατοχής, εκμετάλλευσης και πώλησης των προϊόντων ενός παραγωγικού κεφαλαίου και ο συνακόλουθος εγκλωβισμός των κοινωνιών ξεκίνησαν εδώ και 5.500 χρόνια. Η εποχή αυτή του γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού κράτησε πέντε ολόκληρες χιλιετίες και έδυσε περί το 1500μ.Χ., με το τέλος του Ευρωπαϊκού μεσαίωνα: Η κραταιά φεουδαρχία έδωσε την πρώτη θέση στον εμπορικό ($16^{ος}$, $17^{ος}$ αιώνας) και στη συνέχεια στον βιομηχανικό ($18^{ος}$ αιώνας και μετά) καπιταλισμό. Όμως και η νέα κυρίαρχη εμποροβιομηχανική τάξη της αναγεννημένης μεταμεσαιωνικής Ευρώπης αν και στηρίζεται στον ορθολογισμό, διαπράττει το μοιραίο και ιστορικό για τις εκάστοτε ηγέτιδες τάξεις, κοινωνικό λάθος: Αρχίζει να κτίζει και να προβάλλει την απληστία και αλαζονεία της,

δημιουργώντας μια νέα και χειρότερη «αγοραία» έκδοση του κοινωνικού εγκλωβισμού και των καταχρήσεων της φεουδαρχικής εποχής. Εκμεταλλεύεται την απαλλαγή από τις υποκριτικές ηθικές δεσμεύσεις της καθολικής εκκλησίας, παραβλέπει προκλητικά τις περί λιτότητας και εγκράτειας αρχές της φιλελεύθερης προτεσταντικής μεταρρύθμισης και δεν αισθάνεται την υποχρέωση της στοιχειώδους φροντίδας για την εξαθλιωμένη εργατική τάξη.

Στην Γαλλική Επανάσταση επεκράτησε πλήρως η κατέχουσα τα νέα μέσα παραγωγής εμποροβιομηχανική αστική τάξη, που φρόντισε να πνίξει στο αίμα, όχι μόνο μέρος της παλαιάς φεουδαρχικής αριστοκρατίας αλλά και τα ζωηρά στελέχη των εργατικών-λαϊκών κινημάτων. Η ευρύτερη μικρομεσαία τάξη των μη κεφαλαιούχων εργαζομένων, δηλαδή οι παρέχοντες τις υπηρεσίες τους εργάτες, διοικητικοί υπάλληλοι και ελεύθεροι επαγγελματίες, επιστήμονες και μη, αρχίζουν από τον 19^{ο} αιώνα να οργανώνουν τις αντιστάσεις και τους αγώνες τους σ' αυτή την εξοντωτική εκμετάλλευση διότι αντιλαμβάνονται ότι με τον πολλαπλασιασμό της οικονομικής δύναμης της «αγοράς» υποπολλαπλασιάζεται η δική τους κοινωνική και οικονομική θέση: Την υποταγή του εγκλωβισμένου δουλοπάροικου στον φεουδάρχη της γεωργοκτηνοτροφικής εποχής, στα πλαίσια μιας προσωπικής σχέσης εξάρτησης, αντικατέστησε η σχεδόν άνευ όρων σιδηροδέσμια παράδοση του μη κεφαλαιούχου εργαζόμενου στην υπερεκμετάλλευση και απληστία της απρόσωπης εμπορικής και βιομηχανικής εταιρείας και στο έλεος και την αβεβαιότητα της προσφοράς και της ζήτησης. Αντιμετωπίζονται όμως σκληρά και κατασταλτικά, μια διαδρομή στα αποτελέσματα των διεκδικήσεων των εργαζομένων μέχρι και τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δείχνει άλλωστε ότι η κυρίαρχη εμποροβιομηχανική αστική τάξη δε δίστασε να προχωρήσει και στις πιο ανίερες συμμαχίες, προκειμένου να τις περιορίσει στο ελάχιστο δυνατό, ας θυμηθούμε τη στήριξή της στο φασισμό και τον ναζισμό.

Μόνο μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και καθόλη τη διάρκεια της «Κεϊνσιανής» τριακονταετίας (1945-1975) ζήσαμε μια κοινωνική όαση, με την ουσιαστική ενίσχυση του κράτους-πρόνοιας σε όλες του τις συνιστώσες. Όμως η ανελέητη «αγορά» δεν το έβαλε κάτω: Με αφορμή τις συνέπειες της πετρελαϊκής κρίσης του 1971 η αποτυχημένη -και υπεύθυνη σε μεγάλο βαθμό για τη δημιουργία των φασιστικών καθεστώτων που οδήγησαν στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο- κλασική οικονομική παράδοση του laisser-faire, επανέρχεται δριμύτερη ως νεοφιλελεύθερη ιδεολογία. Πατέρας της είναι ο Μίλτον Φρίντμαν, πρώτοι ενθουσιώδεις εραστές της, (παραλείπεται αιδημόνως η Χιλή του Πινοσέτ) ο Ρόναλντ Ρέιγκαν και η Μάργκαρετ Θάτσερ και στόχοι-θύματα τα δημόσια αγαθά και οι εργασιακές

κατακτήσεις. Το ξήλωμα των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και η μετατροπή τους σε εμπορεύματα αρχίζει να γενικεύεται στις αρχές της δεκαετίας του ΄80 και καλπάζει μετά την κατάρρευση του «αντίπαλου δέους» της Σοβιετικής Ένωσης το 1989. Η τελική έφοδος πραγματοποιείται όπως πάντα μετά από μια μεγάλη οικονομική κρίση, συνέβη πρόσφατα και σήμερα ζούμε τις οδυνηρές συνέπειές της.

«Πάντα ρεί» όπως διορατικά επισήμανε ο Ηράκλειτος και μάλιστα σε όλες τις χρονικές κλίμακες: Περνώντας από τη μακροκλίμακα της κοσμολογίας κατά τη γεωμορφολογική πλανητική μας εξέλιξη και φτάνοντας μέχρι τη μικροκλίμακα της ανθρώπινης ιστορίας, διαπιστώνουμε ότι από φιλοξενούμενοι ενός τμήματος της γης γίναμε κατακτητές και άπληστοι εκμεταλλευτές του συνόλου της πανίδας και της χλωρίδας της και από μικρές ελεύθερες αταξικές ομάδες μετασχηματιστήκαμε σε πολυάνθρωπες, εγκλωβισμένες και κοινωνικά διαστρωματωμένες τάξεις καταπιεζόντων και καταπιεζομένων.

Η αστική μας τάξη κυριάρχησε οικονομικά αλλά και πολιτικά στον κόσμο, επί δύο και πλέον αιώνες. Δημιουργήσαμε τις αστικές δημοκρατίες αλλά δεν τηρήσαμε τις ιδρυτικές τους αρχές. Σπεύδοντας ασυλλόγιστα με συνεχώς αυξανόμενες πληθυσμιακές και κερδοσκοπικές ταχύτητες, φαίνεται ότι πετύχαμε κατά τις τελευταίες δεκαετίες την πραγμάτωση του απόλυτα εφιαλτικού ονείρου: Εγκλωβίσαμε τις κοινωνίες μας στη μόνιμη υποτέλεια διότι εκχωρήσαμε στην παγκόσμια Αγορά τις πλουτοπαραγωγικές μας πηγές, όλη την υπεραξία της μέχρι σήμερα ανθρώπινης εργασίας, τις κοσμικές εξουσίες και τις τύχες μας. Δημιουργήσαμε μια πανίσχυρη αυτοκρατορία με διαφορετικά προσωπεία, προσαρμοσμένα κάθε φορά στον παραπλανητικό και κατακτητικό στόχο της για τον καθένα μας:

- Καλλιέργεια της έμφυτης, δυστυχώς, απληστίας και αλαζονείας μας.
- Πλύση εγκεφάλου, παραπλάνηση και υποδούλωση του εγώ μας στις σειρήνες των προσφορών φανταχτερών και άχρηστων στολιδιών και ανθυγιεινών συνηθειών.
- Μετατροπή της ατομικής και συλλογικής μας συνείδησης σε αγχώδες και άναρχο τρέξιμο: Των εχόντων πίσω από τα καταναλωτικά τερατουργήματα, των μη εχόντων μέσα από το φάσμα της πλήρους εξαθλίωσης και όλων κάτω από το μαστίγιο των ιερέων του παγκόσμιου τζόγου.

Η μεγάλη πλειοψηφία των συνανθρώπων μας, οι μη έχοντες, επανέρχονται σήμερα στην εποχή της οικονομικής εξαθλίωσης που ισοδυναμούσε πάντοτε με συγκαλυμμένη δουλεία. Στον μειοψηφικό μας «ανεπτυγμένο κόσμο» οι υπάρχουσες θετικές για το κοινωνικό σύνολο θεσμικές και λειτουργικές διαφορές, σε σχέση με τη δουλεία των

αντίστοιχων προγόνων μας της γεωργοκτηνοτροφικής περιόδου, ξηλώνονται σταδιακά από τη νέα παγκόσμια αυτοκρατορία. Όλοι βλέπουμε σήμερα πως αντιμετωπίζεται από τους ναούς της αγοράς η ουσία της εξαθλίωσης των ανέργων, των χαμηλόμισθων και των χαμηλοσυνταξιούχων και στο δικό μας τεχνικό περιβάλλον ζούμε το τελευταίο «δώρο» της, την επιχειρούμενη άνευ όρων υποταγή της ουσιαστικά ελεύθερης άσκησης του επαγγέλματος των μηχανικών.

Ο αρχέγονος «σκεπτόμενος άνθρωπος» και η μετεξέλιξη και αναβάθμισή του στον διαχρονικό «υπεύθυνο πολίτη», από την αρχαία Ελλάδα και Ρώμη μέχρι σήμερα, είχαν και έχουν ως κατ' αρχήν προαπαιτούμενο εφόδιο την καλή γνώση της Ιστορίας. Δεν μπορεί να υπάρξει απεξάρτηση από τον παρακμιακό τρόπο της ζωής μας, η ατομική μας «επανάσταση» στη βολική ή και εφιαλτική καθημερινότητα είναι ψυχολογικά αλλά και πρακτικά αδύνατη χωρίς ορισμένες στοιχειώδεις γνώσεις ιστορικών γεγονότων για τη συνειδητοποίηση της πορείας μας μέχρι και το «σήμερα» στο οποίο οδηγηθήκαμε. Δεν υπάρχουν στην πραγματική ζωή επιτυχημένες επαναστάσεις, ατομικές ή συλλογικές, χωρίς τα θεμέλια μιας κατανοητής, καλά δομημένης και ευρύτερα κατανοητής σειράς σκέψεων, δηλαδή μιας θεωρίας που θεμελιώνεται σε ιστορικά ντοκουμέντα και αντέχει στην κοινή λογική.

Περιμένοντας εναγώνια την αφύπνιση της κρίσιμης μάζας που θα γεννήσει το «συμβάν της ιστορίας» για την ανατροπή αυτής της αυτοκαταστροφικής και αδιέξοδης πορείας μας, ας αναθεωρήσουμε διαλεκτικά και στο πλαίσιο των ιστορικών γεγονότων τις κοινωνικοπολιτικές επιλογές μας και τις προσωπικές μας ευθύνες, έστω και καθυστερημένα, όπως εγώ. Ας ξεφύγουμε δηλαδή από τα τετριμμένα αδιέξοδα του πολιτικού μας συστήματος, δραστηριοποιούμενοι στην κατανόηση των αιτίων της αποτυχίας της αστικής μας τάξης. Η αναζήτηση μιας νέας «αξιοβίωτης» και ουσιαστικής δημοκρατικής πορείας είναι το επόμενο κρίσιμο βήμα και στο πνεύμα μιας παλαιότερης παρέμβασής μου με τη βοήθεια σκέψεων του Ilya Prigogine, επιτρέψτε μου να συνοψίσω το δια ταύτα: «Ο συνεχής αγώνας για την αποδέσμευση από τις βολικές παρακμιακές επιλογές, ως τίμημα της ελευθερίας, δίνει νόημα στην ταπεινότητα της ύπαρξής μας». Αλλά και παράγει σοφία -παρά την αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι- όπως γλαφυρά συμπληρώνει ο Milan Kuntera.

Για μια «Νέα Ταυτότητα» των Ελληνικών Α.Ε.Ι.;

Παναγιώτης Νούτσος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Το περίγραμμα του Πανεπιστημίου ως εκπαιδευτικού και ερευνητικού θεσμού, ιδιαίτερα ως πεδίου (ανα)παραγωγής της επιστημονικής γνώσης και με συγκεκριμένους όρους ως προς την ανάδειξη της σε "δημόσιο" αγαθό, δεν παραμένει και στις μέρες μας αυτονόητα ακέραιο. Με τις συνολικές πιέσεις ιδιωτικοποίησης που δέχεται και ασκεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού που υφίσταται η αντίθεση κεφαλαίου και εργασίας, στοιχειοθετούνται ήδη ευκρινώς ορισμένες τάσεις που, αν επικρατήσουν, θα αναδιατάξουν τη φυσιογνωμία του "δημόσιου" Πανεπιστημίου. Μνημονεύω τις κυριότερες που ωθούν, ήδη από την υπουργία Γ. Σουφλιά, στη μετατροπή των "Universitas" σε "Multiversitas":

α. πολυεπίπεδη διαίρεση των σπουδών (ανά δύο προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί κύκλοι)·
β. επομένως προγράμματα σπουδών πολλαπλών ταχυτήτων, διαφοροποιημένης διάρκειας και στους κόλπους μιας ενοποιημένης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης·
γ. όξυνση της διελκυστίνδας ανάμεσα στην "παιδεία" και την "κατάρτιση" με κριτήριο την αρχή της "αποτελεσματικότητας"·
δ. γενίκευση των πολυμέσων και της τηλεκπαίδευσης·
ε. μονόπλευρη σχέση των γνωστικών αντικειμένων και της σύστοιχης θεσμοποιημένης κατανομής τους με τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας·
στ. μετάθεση του φοιτητικού πληθυσμού από τη θέση των φορέων δικαιώματος πανεπιστημιακής παιδείας στη ζήτηση μέσω οικονομικής ευχέρειας πληρωμής διδάκτρων·
ζ. διεύρυνση του χρόνου έναρξης και ιδίως ολοκλήρωσης των σπουδών με την είσοδο στη δια βίου εκπαίδευση, την οποία καθιστά ευχερή η επαγγελματική αξιοποίηση του υπό διάθεση χρόνου·
η. εναγκαλισμός της ακαδημαϊκής έρευνας από τον κερδώο Ερμή και τις υπαγορεύσεις του·
θ. γενίκευση των συνθηκών "ανταγωνισμού" στο σύνολο του διδακτικού και ερευνητικού έργου που προσφέρουν τα επιμέρους Τμήματα και "αξιολόγηση" των Πανεπιστημίων·
ι. απίσχνανση του αναστοχαστικού ρόλου των πανεπιστημιακών
ια. υπερεθνικά πρότυπα, στο πλαίσιο των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εξειδικεύει η γραφειοκρατία των Βρυξελλών ως "πνευματική τεχνολογία", καθοδήγησης της έρευνας καθώς και του

τρόπου οργάνωσης των προπτυχιακών και των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών.

Πώς θα μπορούσε να εκδιπλωθεί μια συγκροτημένη πανεπιστημιακή πολιτική, δηλαδή από τους πανεπιστημιακούς (ως) διανοουμένους που διαβλέπουν πού θα απολήξουν οι τάσεις που μόλις κατέγραψα; Και μάλιστα όχι μόνο στον περίβολο του ελληνικού Πανεπιστημίου, για μια ριζική αλλαγή πλεύσης που θα τεκμηριώνεται μέσα από ένα forum διαρκούς παρουσίας και ανάδρασης; Στο επίκεντρο των διεκδικήσεων ενός τέτοιου κινήματος θα έπρεπε να τεθεί ο συνεχής εκδημοκρατισμός του θεσμικού περιγράμματος αυτοδιοίκησης του Πανεπιστημίου, η μέριμνα για την προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η φροντίδα για τη θεματολογική και ιδίως τη μεθοδολογική ανανέωση των επιστημών, η αναζήτηση της αμφίπλευρης συνάφειας γνωστικών αντικειμένων και αναδιατασσόμενου κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και προφανώς η μεγιστοποίηση της συμβολής του στην αρτίωση πτυχών της κοινωνικής συνείδησης.

Θέση αιχμής (και όχι στάση οπισθοφυλακής) είναι ότι η πανεπιστημιακή παιδεία αποτελεί αδιαπραγμάτευτο δημόσιο αγαθό που προσφέρεται, σύμφωνα με την επιταγή του Συντάγματος, δωρεάν. Συνακόλουθα, η αυτοτέλεια του Πανεπιστημίου κατανοείται ως λειτουργική, εκπαιδευτική και ερευνητική αυτονομία που αποκρούει τόσο τις κρατικές πιέσεις όσο και τις διεμβολές που πολλαπλασιάζει ο κερδώος Ερμής της αγοράς. Είναι επίσης αναγκαίο το Πανεπιστήμιο να διατηρήσει και να διευρύνει την ιδιοσυστασία του ως πνευματικό ίδρυμα, στους κόλπους του οποίου θα (ανα)παράγεται η γνώση με τρόπο (αυτο)κριτικό χωρίς να εξαντλείται στο στενό ορίζοντα της επαγγελματικής κατάρτισης, έτσι ώστε να "συντείνει στη διαμόρφωση υπεύθυνων ανθρώπων με επιστημονική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συνείδηση" (Ν. 1268, άρθρο 1, § 2ιι).

Από τους εμπνευστές αυτής της νομοθετικής πράξης, ο καθηγητής Δημήτρης Ρόκος, γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας κατά τα έτη 1981-1983, συνέλεξε "μετά είκοσι έτη" σε αυτοτελή τόμο ("Εναλλακτικές Εκδόσεις") τα κείμενα που εξηγούν τι οδήγησε στο "Νόμο πλαίσιο" και πώς αυτός στη συνέχεια ("ιδιαίτερα μετά το 1985") υπονομεύθηκε. Διατηρεί ο μάχιμος συνάδελφος, ως πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης εδώ και σαράντα περίπου χρόνια, την προσήλωση του στην αποστολή ενός "αυτοδιοικούμενου δημόσιου και κοινωνιοκεντρικού" Πανεπιστημίου, δηλαδή στην "υπηρεσία της ελεύθερης έρευνας και διδασκαλίας" και για τούτο "μη υποταγμένου στα συμφέροντα της ασύδοτης μονοκρατίας της αγοράς". Και για μια ακόμη φορά συστρατεύεται στις "νέες αποτελεσματικές αντιστάσεις και συλλογικότητες". Προφανώς δεν είναι ο μόνος στην εκδίπλωση ενός τέτοιου

πανεπιστημιακού κινήματος (βλ. και Δ. Ρόκος, «Δημόσιο πανεπιστήμιο: Το τελευταίο οχυρό αντίστασης της κριτικής σκέψης», *Ουτοπία*, τχ. 92, Νοέμβρ.-Δεκ. 2010, 22-25).

Αν αυτά είχαν γραφεί πριν από εφτά χρόνια, σήμερα πού βρισκόμαστε ή πού πάμε; Αναγνωρίζω τη βασιμότητα της λανθάνουσας ή εμφανούς αιτίασης προς τον «νεποτισμό», δηλαδή την «εύνοια δημόσιων λειτουργών προς τους συγγενείς τους» ("nepos"), χωρίς όμως να κλείνω τα μάτια μου στην «ευνοιοκρατία» της κεντρικής πολιτικής σκηνής και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Όταν όμως διακηρύσσεται η ανάγκη αλλαγής του «DNA της λειτουργίας των Πανεπιστημίων», είναι χρήσιμο να μη ρίχνουμε τη σφαίρα του «διαλόγου» στην εξέδρα, «χάρτινη» ή «τηλεοπτική».

Τι εμφανίζεται ως κεντρικό ζήτημα που θα κρίνει την έκβαση της «μητέρας των μαχών»; Πρόκειται για τη θεσμοθέτηση του «Συμβουλίου του Ιδρύματος», κατά την αρχική τιτλοφόρησή του στο «Κείμενο διαβούλευσης», που εκτιμάται ως «αναγκαία προϋπόθεση για την ενίσχυση της αυτοδιοίκησης» των Πανεπιστημίων. Και τούτο γίνεται στη «βάση της ευρωπαϊκής και διεθνούς εμπειρίας και πρακτικής». Αν «παραμείνουν στην αρμοδιότητα» της Συγκλήτου τα θεωρούμενα ως αμιγώς «ακαδημαϊκά ζητήματα», τότε στο «Συμβούλιο του Ιδρύματος» ανατίθεται η ευθύνη της «στρατηγικής ανάπτυξης (συνεργασίες κ.α.)», της «έγκρισης του προϋπολογισμού» και της «προγραμματικής συμφωνίας με την πολιτεία» ή του «απολογισμού λειτουργίας», της «αξιοποίησης της περιουσίας», της «έγκρισης του Εσωτερικού Κανονισμού» και της «τήρησής» του, της «επιλογής» και της «παύσης» του πρύτανη κλπ. Μολονότι δεν είναι γνωστή η αριθμητική σύνθεση του «Συμβουλίου» και η αναλογία «εσωτερικών» και «εξωτερικών» μελών, τα τελευταία προδιαγράφονται ως «σημαντικές προσωπικότητες που έχουν διακριθεί σε διάφορους τομείς της επιστήμης, των γραμμάτων, των τεχνών και της ευρύτερης κοινωνίας». Επιπλέον, «επιλέγονται» από την πολιτεία ως «άτομα και όχι ως ex officio εκπρόσωποι φορέων ή οργανισμών».

Πώς ακριβώς επιχειρείται να αναδιαταχθεί η «διοίκηση» των Πανεπιστημίων που με τη νέα δισυπόστατη μορφή της θα πρέπει να «απολαμβάνει της εμπιστοσύνης της ακαδημαϊκής κοινότητας, των κοινωνικών και οικονομικών φορέων και της πολιτείας»; Μόνο που, παρά την παρενθετική μνεία της οικείας «συνταγματικής επιταγής», η πρόθεση είναι σαφής: η «ταυτόχρονη δημιουργία ισχυρών και αποτελεσματικών αντίβαρων». Πού όμως; Σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου που κατά το ισχύον Σύνταγμα είναι «πλήρως αυτοδιοικούμενα». Δηλαδή, κατά την Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας (αρ.32/1990 ή 3313/1994) η «αρχή της αυτοδιοικήσεως» έχει ως «περιεχόμενο την εξουσία των

ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν με δικά τους όργανα στις δικές τους υποθέσεις», «χωρίς καμιά κρατική ανάμειξη» που θα μετέτρεπε τον «έλεγχο νομιμότητας» σε «έλεγχο σκοπιμότητας».

Τι ακριβώς σημαίνει ότι η «νέα ισχυρή, ευέλικτη, δυναμική ηγεσία των Ιδρυμάτων», «ικανή να εμπνέει εμπιστοσύνη στην κοινωνία και την πολιτεία», δεν θα είναι αιρετή από την «πανεπιστημιακή κοινότητα»; Ας πιάσουμε τα πράγματα από τη ρίζα. Η κύρια μεταβολή στο πεδίο της «μακροδομής» που προϋποθέτει η σχεδιαζόμενη με περισσή ρητορική ως «νέα ταυτότητά» τους, τοποθετείται στην τελευταία κυβέρνηση της Margaret Thatcher, με την πλήρη υιοθέτηση των «ιδεολογικών παραδοχών της κυρίαρχης οικονομικής θρησκείας της ελεύθερης αγοράς» (Hobsbawm). Πρόκειται για το «Educational Reform Act» (1988), το οποίο ως προς το θέμα που εξετάζεται εδώ (ένα χρόνο νωρίτερα αναγγέλλεται) αφορά την αντικατάσταση της «Επιτροπής Πανεπιστημιακών Επιχορηγήσεων» («University Grants Committee», έτους 1919) από το «Συμβούλιο Πανεπιστημιακής Χρηματοδότησης» («Universities Funding Council»). Η συμβολική της νέας τιτλοφόρησης αυτού του οργάνου υπονοεί τη δραστική συμμετοχή («more managerial» και «περισσότερο εξαρτημένο από την κυβέρνηση»˙ βλ. M. Shattock, «The last Days of the University Grants Committee», *Minerva*, 25, 1987, σ. 474) εκπροσώπων της βιομηχανίας για την ενίσχυση και τη διεύρυνση των σχέσεων Πανεπιστημίου και επιχειρήσεων και την κατανομή των χρηματοδοτήσεων (ή των δανείων) με γνώμονα την «αποτελεσματικότητα» της «εφαρμοσμένης έρευνας», ό,τι δηλαδή επιμετράται με την «αξιολόγηση», την «ανταγωνιστικότητα», την «αριστεία» και την «προστιθεμένη αξία». Με παραμέτρους, ακριβώς, του τρόπου λειτουργίας της αγοράς που ως προς τα Πανεπιστήμια, με την αναγωγή των φοιτητών σε «πελάτες» («customers»), θα έχουν ως αδέκαστο «εργοδότη» την κυβέρνηση και εργαζόμενους χωρίς «μονιμότητα» (για την «tenure» πολλοί έγιναν σε λίγο «τενόροι» ή τένοντες ακρωτηριασμένοι). Η ίδια η Thatcher είχε συναφώς αποφανθεί ότι «δεν υπάρχει κοινωνία, μόνον τα άτομα και οι οικογένειές τους».

Πώς έγινε αντιληπτή η ανάγκη προσαρμογής των ελληνικών Πανεπιστημίων σ' αυτόν τον αναπροσανατολισμό τους; Εκτός από επιμέρους νομοθετήματα που επέτρεψαν την εισαγωγή της «επιχειρηματικότητας» (οι «Ειδικοί Λογαριασμοί» θεσπίζονται το 1988), χωρίς την αλλαγή του θεσμικού πλαισίου της αυτοδιοίκησής τους, υπήρξαν γενικότερες προτάσεις και από στελέχη του σημερινού κυβερνώντος κόμματος. Για παράδειγμα, εδώ και δεκαπέντε χρόνια, προτάθηκε στον τότε υπουργό παιδείας και νυν πρωθυπουργό, η θέσπιση ενδεκαμελούς «Διοικητικού Συμβουλίου», με «διεθνή» προκήρυξη της θέσης του «Προέδρου» (ο

«πρώτος στην τάξη πρωτοκόλλου του Ιδρύματος» δεν αποκλείεται να είναι και «αλλογενής προσωπικότητα της επιστήμης, των γραμμάτων και των τεχνών», αρκεί να έχει «διαπρέψει ως δημιουργικός υποστηρικτής του ελληνικού πολιτισμού»). Και ως προς τη σύνθεσή του, «θα απαρτίζεται από εξέχοντα μέλη της ελληνικής κοινωνίας και της ομογένειας, που διακρίθηκαν στα γράμματα, τις τέχνες, την επιστήμη, την πολιτική και σε κάθε είδους επιχειρηματική ή άλλη δημιουργική απασχόληση», χωρίς να μπορεί τουλάχιστον να «επιλεγεί οιοσδήποτε μέλος θρησκευτικού ιεραρχικού σχήματος».

Στις αρμοδιότητες του «Συμβουλίου» ανήκει η «χάραξη της στρατηγικής του ιδρύματος», ο «ανώτατος έλεγχος της λειτουργίας» του, η σύνταξη της «ετήσιας έκθεσης των επιδόσεών» του, με τον «έλεγχο της ποιότητας και των επιδόσεων των συλλογικών ενοτήτων παραγωγής έργου και παροχής υπηρεσιών», η απόφαση της «πολιτικής απολαβών και κινήτρων», η διαχείριση της «περιουσίας και των πόρων» του και η «αξιολόγηση των επιδόσεων» του διοικητικού προσωπικού. Ό,τι απομένει ονομάζεται «ακαδημαϊκή αυτοδιοίκηση» και αφορά απλώς το «διδακτικό έργο και την επιστημονική έρευνα», με «ανώτατο όργανο» τη Σύγκλητο, στην οποία «προεδρεύει» ο πρύτανης. Ο σχεδιαστής του «πιλοτικού» ή «πειραματικού» Πανεπιστημίου υποψιάζεται πάντως τη «σφόδρα πιθανολογούμενη αντισυνταγματικότητα» και για τούτο «ενδόμυχα εύχεται την αναθεώρηση» της οικείας πρόβλεψης του Συντάγματος το «συντομότερο δυνατό» (Κ. Μ. Σοφούλης, *Για το σύγχρονο δημόσιο Πανεπιστήμιο,* Αθήνα 2000).

Θα γίνει τούτο με τη «Νέα Εθνική Ατζέντα» και τον «συναινετικό ορισμό της επόμενης Βουλής ως Αναθεωρητικής», όπως προτείνει αντιπρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας και συναινεί ο πρωθυπουργός, ή θα επαναληφθεί το 2006/2007 από την αντίστροφη φορά; Το «Κείμενο διαβούλευσης» θα αποκτήσει νομική υπόσταση δύο φάσεων, με την πρώτη ώς τον Ιούνιο και τη δεύτερη μετά από πέντε χρόνια; Μήπως η «μητέρα των μαχών» βρίσκεται αλλού; Τι ακριβώς συζητάει η «τρόικα» όταν αθόρυβα και σχεδόν χαράματα επισκέπτεται το Υπουργείο παιδείας; Μόνο ό,τι γενικόλογα τιτλοφορείται στο «Μνημόνιο» (Παράρτημα IV) ως «ενδυνάμωση του ανταγωνισμού στις ανοιχτές αγορές», με παράδειγμα την αλλαγή νομοθεσίας σε «σημαντικούς τομείς υπηρεσιών», όπως είναι το «λιανικό εμπόριο και η εκπαίδευση»; Ή ο «αντιπρόσωπος του δανειολήπτη», η Τράπεζα της Ελλάδος, γνωρίζει και κοινοποιεί περισσότερα, όταν σημειώνει στην «Ενδιάμεση Έκθεση» του 2010 (σ. 167) ότι οι «λειτουργικές δαπάνες των πανεπιστημίων και των ΤΕΙ είναι εξαιρετικά υψηλές», με τη δημιουργία

«νέων τμημάτων για το αντικείμενο των οποίων δεν υπάρχει ενδιαφέρον στην αγορά» και με τη «δωρεάν επ' αόριστον φοίτηση»;

Με το επίρρημα «πλήρως», ήδη από την εποχή που περιελήφθη στο Σύνταγμα του 1975, είχε ερμηνευθεί ότι η πανεπιστημιακή αυτοδιοίκηση συναρτάται με την «ανάδειξη των οργάνων που διοικούν τα Α.Ε.Ι. μόνον απ'όσους τα απαρτίζουν»–άρα «αποκλείεται οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση, και συγκεκριμένα της εποπτεύουσας διοικητικής αρχής» (Αρ. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας», *Ο Πολίτης*, τχ.6, Νοέμβρ. 1976, σ.26). Και όταν η ελάσσων Αντιπολίτευση έγινε ισχυρή κυβέρνηση ο «νόμος-πλαίσιο» που ψήφισε το 1982 επανέλαβε τα των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου που είναι «πλήρως αυτοδιοικούμενα». Τούτο από τον πρωθυπουργό, κατά την ομιλία του σε Ευρωπαίους πρυτάνεις, σήμαινε ότι οικοδομείται «ένα Πανεπιστήμιο» το οποίο θα «εκφράζει την εποχή που ζούμε» (*Εξόρμηση*, 14.9.1984).

Κι αν τώρα η «εποχή» αυτή αποδοκιμάζεται, με μορφή «πατροκτονίας», ως «δήθεν δημοκρατική»; Ήδη, από την αρχή του τρέχοντος έτους, η επιτροπή που όρισε η 63η Σύνοδος των Πρυτάνεων έβλεπε μόνο στα «πιλοτικά» ιδρυόμενα Πανεπιστήμια να υιοθετείται ένα σύστημα «διοίκησης» («Board of Trustees») με εκλεγμένα μέλη της «πανεπιστημιακής κοινότητας όσο και από μέλη διορισμένα από την Πολιτεία και εκλεγμένα από κοινωνικούς φορείς», με «ικανότητες διαχείρισης και διοίκησης» και «επιτυχή σταδιοδρομία στην επιχειρηματικότητα» τα τελευταία.

Βέβαια, κάτι έχει αντιληφθεί περισσότερο η υπουργός και για τούτο θέτει το δελφικό δίλημμα: «πόσο ένας νόμος παρεμβαίνει στο εσωτερικό της οργάνωσης σπουδών ή κατά πόσο παραμένει αντικείμενο των ίδιων των ιδρυμάτων». Εκτιμά ότι μπορεί να βρεθεί μια «ενδιάμεση κατάσταση», αρχικά με «κοινούς όρους» και μετά αυτά να «προχωρούν μόνα τους», με την αναπότρεπτη υπόμνηση: «πάντα βέβαια μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος», με τα «όρια στα οποία μας επιτρέπει να κινηθούμε». Δηλαδή δεν μπορεί να παρακαμφθεί κατευθείαν το γνώριμο άρθρο 16 για τα «νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση». Όσο για τον λαλίστατο υφυπουργό, αποφαίνεται –εντελώς παραπλανητικά– ότι ένα «κείμενο δια-βούλευσης δεν μπορεί να κρίνεται αντισυνταγματικό».

Προφανώς η έγνοια για το Σύνταγμα δεν είναι αυτοσκοπός, ακόμη κι όταν η τήρησή του «επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων» που «δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία» (άρθρο 20, §.4 ή το «114»). Ο «συνταγματικός πατριωτισμός» (βλ. και Αντ. Μανιτάκης, «Το 'δικαίωμα αντίστασης' κατά το άρθρο 120 §.4», *Νομικό Βήμα*, τ. 52, 2004, σσ. 905-921) εδώ θα μπορούσε να αναχθεί σε «ακαδημαϊκό πατριωτισμό»,

δηλαδή σε «μηχανισμό» προστασίας της «ηθικής της αντικειμενικότητας» από την «ηθική της αποτελεσματικότητας» (κατά τη διάκριση του Max Weber που είχε χρησιμοποιηθεί σε μια περίοδο «αμερικανοποίησης» των γερμανικών Πανεπιστημίων). Κι αν η πρώτη ανήκει στην «Universitas» και η δεύτερη στη «Multiversitas» καθίσταται σαφής η θέση αιχμής (και όχι στάση οπισθοφυλακής) ότι η πανεπιστημιακή παιδεία αποτελεί αδιαπραγμάτευτο δημόσιο αγαθό (βλ. και τα Πρακτικά του συνεδρίου που οργάνωσε το «Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς», *Η υπεράσπιση του άρθρου 16 και η ακαδημαϊκή αναβάθμιση του δημόσιου πανεπιστημίου*, Αθήνα 2007). Ό,τι ακριβώς μας γίνεται αυτές τις μέρες οξύτερα αντιληπτό μέσω Λονδίνου και Ρώμης.

Παρακολουθώ τον ιταλικό τύπο και σε σχέση με τα νομοθετικά μέτρα που η κυβέρνηση Berlusconi ετοιμάζει για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Προφανώς, αν ομαδοποιηθούν οι οικείες εκτιμήσεις, εμφανίζονται και εκεί τρεις ευκρινείς «τάσεις» διαφορετικής δυναμικής η καθεμιά. Αρχίζω από την ισχνότερη: όσοι τα συμμερίζονται και βγάζουν σκόνη. Συνεχίζω με την ισχυρότερη: όσοι τα αποδοκιμάζουν και κλείνω με την επίσης ισχνή: όσοι κινούνται ενδιάμεσα, στο πλαίσιο μιας πρακτικής του «ναι μεν, αλλά» και αντιπροσωπεύουν την Ιταλία «del gusto». Grosso modo, βέβαια, γιατί και εντός αυτών των σχηματοποιήσεων αναφύονται αρκετές αποκλίσεις ως προς τη στάθμιση επιμέρους σημείων.

Αν μείνω στους ένθερμους υπερασπιστές των νέων μέτρων, ιδίως όταν ο ένας αρθρογράφος γίνεται δυάδα ή τριάδα, η intentio auctoris δεν είναι τόσο δυσπρόσιτη στους αβόλευτους «ακτινογράφους» των κειμένων που συνήθως ανταλλάσσουν απόψεις στο «Caffè Universitario». Γι' αυτό και οι τελευταίοι μπορούν να τους απευθύνουν τουλάχιστον τα εξής ερωτήματα ως προς το επιτυχέστερο «μοντέλο διοίκησης» που ευαγγελίζονται:

1. με ποιο τρόπο στη «Σχολή» τους έως τώρα εφήρμοζαν την ισχύουσα νομοθεσία, εντελώς «χαλαρά» ή εντελώς «άτεγκτα» ως προς τις «πελατειακές σχέσεις» («clientismo»);
2. απέτυχαν οι ίδιοι, παλαιότερα ή πρόσφατα, να εκλεγούν πρυτάνεις στα ιδρύματά τους;
3. προαλείφονται για υποψήφιοι πρυτάνεις ή έστω για μέλη του υπό σύσταση «Συμβουλίου Διοίκησης», κυβερνητικής επιλογής και όχι ενδοακαδημαϊκής εκλογής, στη θέση ενός «condottiero ideale» ή ενός «διοικητή» (κατά την αρθρογραφία συνταξιούχου στρατιωτικού);
4. συναινούν στη θεσμοθέτηση της πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης των διδασκόντων και επομένως, ως προς τα μέλη ΔΕΠ της Ιατρικής, στο κλείσιμο των ιδιωτικών ιατρείων;

5. προσδοκούν να αυξηθεί ή να μειωθεί ο αριθμός των διπλοθεσιτών ή και τριπλοθεσιτών, ευρείας κλίμακας ειδικοτήτων, και τα συνεπακόλουθα προνόμιά τους;
6. θα πολλαπλασιασθούν ή όχι τα προαπαιτούμενα γενναία «φιλοδωρήματα» που στη χώρα μας ονομάζονται «τυχερά» και «φακελάκια»;
7. θα γενικευθούν ραγδαία τα δίδακτρα για να υπερσκελίσουν τους ολοένα περικοπτόμενους μισθούς των διδασκόντων;
8. αναμένουν να αυξηθούν τα όρια ηλικίας ως προς τη συνταξιοδότησή τους;
9. θα μηδενισθούν οι «προμήθειες» και θα γίνουν αργόμισθοι οι «μιζαδόροι»;
10. θα παταχθεί η ευρεία φοροδιαφυγή;
11. θα εκλείψει ο «νεποτισμός» («nepotismo») όλων των βαθμών και των ειδών;
12. θα επανέλθουμε στο ακέραιο αυτοπρόσωπο διδακτικό έργο;
13. θα περισταλεί ο εκπαιδευτικός τουρισμός, με το δούναι-λαβείν των φαρμακευτικών εταιρειών;
14. θα αντικατασταθεί η εκλογή διευθυντών κλινικών από τον ορισμό τους, με την ελπίδα αποτροπής «περιττών» προσφυγών σε υπερκείμενα όργανα;
15. θα μετατρέπονται «αυτόματα» οι αναφορές (citations) στις εργασίες τους σε ψήφους ευρωπαϊκών, εθνικών και κάθε λογής αυτοδιοικητικών εκλογών;
16. θα αφιερωθούν στη συγγραφή μονογραφιών με αντικείμενο τη διερεύνηση ενός θέματος του επιστητού ή θα αναλίσκονται στην αυτοπροβολή των σταθμών δημιουργίας ενός δαφνοστεφούς «star professor»;
17. θα ενδιαφέρονται να κρύβουν επιμελώς το πολιτικό παρελθόν της νιότης τους και τη διαμεσολάβηση των «τοσκαναρχών» στην εκλογή τους;
18. όσοι ιππεύουν το καλάμι της «αριστείας» θα έχουν πια τη δυνατότητα να διακρίνουν ότι αυτή συνίσταται στα όσα μπορείς να προσφέρεις και όχι στα όσα αξιώνεις με καμάρι να σου δοθούν;
19. αντίστοιχα, θα έχουν την ευχέρεια να συνειδητοποιούν τους όρους παραγωγής και διάχυσης του διεθνούς μορφωτικού κεφαλαίου;20. θα έχουν τη δυνατότητα να ξεχωρίζουν τους ερευνητές από τους «ερευνοδίαιτους»;
21. πώς θα συμβάλουν στον περιορισμό της πανεπιστημιακής «διακειμενικότητας»;

22. πότε θα ολοκληρώσουν ένα κείμενο για το παρόν και το μέλλον του πανεπιστημιακού θεσμού;
23. τέλος, θα αποκτούν τα αναγκαία αντισώματα να μην ωθούν την όποια «αριστεία» («eccellentia») στη σκιά της που εμφανίζεται ως «eccentrico», σε ό,τι δηλαδή παρ' ημίν αντιμετωπίζεται ως «ψώνιο»;

Μπορώ να εγκαταλείψω ζηλότυπα τη γειτονική χώρα της «Παναριστείας», όπου όλα σύντομα θα γίνουν τέλεια σε ένα ευρωπαϊκό Eldorado. Χωρίς, όμως, να εθελοτυφλώ για όσα διαδραματίζονται στον τόπο μου, εφόσον στα Πανεπιστήμια αναλογούν «επιτίμια». Άλλωστε, εδώ και δεκαετίες, πολλές από τις εργασίες μου (ακόμη και πολυσέλιδα βιβλία, τα οποία δεν χρειάζονται ιστοσελίδες υφυπουργών για να αναρτηθούν) αποτελούν τεκμηριωμένη κριτική της πανεπιστημιακής γραφής. Όσο η συνέχεια στον αδήλωτο κόσμο των «προνομίων», με τις καλοδεχούμενες εξαιρέσεις (πρόκειται για «εξαιρετικές επιδόσεις μερικών» και «περιπτώσεις άμεμπτου ακαδημαϊκού ήθους», αρκεί να μην εννοείται μόνο ο εαυτός μας), καταφέρνει (αυτό το ρήμα βγάζει τους «καταφερτζήδες» ή «καπάτσους»˙ «capacissimi») να μη διαρραγεί και αντέχει, οι «ακτινογράφοι» αυτών των κειμένων κάποτε μπορούν να επικαλούνται τον συμπατριώτη τους Machiavelli. Όταν, δηλαδή, γράφοντας για τις «κληρονομικές ηγεμονίες» σημείωνε ότι «πάντα μια αλλαγή αφήνει το οδόντωμα για την οικοδόμηση μιας άλλης» (*Il Principe*).

Έτσι, προτιμώ να επιστρέψω στο «έτος Παπαδιαμάντη». Στον κυρ Αλέξανδρο που δεν άφηνε απείραχτους τους «βλακοπονήρως μειδιώντας». Τι απομένει από τις αναμνήσεις του «φοιτητικού βίου του»; Ο γέρο-Κοτζιάς, ο «Ψαριανός φιλόσοφος», καθηγητής της ιστορίας της φιλοσοφίας: «Ενώ καθ' όλον το έτος δεν είχε παραπάνω από 25-30 ακροατάς, εις το τελευταίον μάθημα επαρουσιάζοντο τριακόσιοι, και εις όλους υπηγόρευε την απόδειξιν ανεπιφυλάκτως». Ο γέρων Πυλαρινός, καθηγητής της «Φιλοσοφίας της Ιστορίας»: «Οι ακροαταί του, συμπεριλαμβανομένων τριών καλογήρων, δύο γερόντων με γυαλιά, και 5-6 ισοβίων φοιτητών, οι οποίοι ποτέ δεν έλειψαν, δεν υπερέβησαν ποτέ τους δέκα ή δώδεκα» («Τα καλαμπούρια ενός δασκάλου»).

Τι είναι εκείνο που «δυσκολευόμενος να νοήση σήμερον ο επισκέπτης, ίσταται απορών» («Φτωχός άγιος»), έχοντας μπροστά του τους «νεοπλούτους της σήμερον, κατά πόλεις και κώμας»; Οι «ναυαγοί του κόσμου» εμφανίζονται και στον «Λαμπριάτικο Ψάλτη», ενώ μονιμότερη είναι η επωδός για την «πλουτοκρατία» ως «διαρκή Αντίχριστο» που παράγει την «κοινωνικήν σηπεδόνα» («Οι χαλασοχώρηδες»).

Μια και αυτόκλητος μετείχα στο δεύτερο μέρος, με το άμεσο τραγούδι και το χορό, της εκδήλωσης του Διονύση Σαββόπουλου («Για να γίνει ο χρόνος καινούργιος») δεν μπορώ να μη συμπληρώσω στο «παραμύθι για μικρούς και μεγάλους» (το εμπνεύστηκε από τη *Θεογονία*) ό,τι αφορά και το δυσχείμερο καιρό μας. Ας υποθέσουμε ότι έχουμε απέναντί μας την Πανδώρα. Δηλαδή, την πρωτόπλαστη Εύα της ελληνικής μυθολογίας που έπλασε ο Δίας, με τα χέρια του Ηφαίστου από άργιλο, όταν οργίσθηκε γιατί ο Προμηθέας δώρισε κρυφά στους ανθρώπους τη φωτιά και θέλησε έτσι να τιμωρήσει τους κλεπταποδόχους θνητούς. Και ενώ η καθεμιά από τις θεές στόλισε την Πανδώρα με τα δώρα της, ο Δίας της προσέφερε το μυστηριώδη πίθο. Κι αφού δεν συγκατένευσε ο Προμηθέας να την παντρευτεί, υποπτευόμενος παγίδα, ο νυμφαγωγος Ερμής την εμπιστεύεται στον Επιμηθέα που δεν απέτρεψε το άνοιγμα του ολέθριου πίθου, από το οποίο ξεχύθηκαν στον κόσμο των θνητών θεομηνίες, αρρώστιες και πόνοι. Ό,τι δεν πρόλαβε ν' αποδεσμευθεί από το πιθάρι ήταν μόνο η Ελπίδα που έκτοτε συνοδεύει τον άνθρωπο, όταν πια εγκαινιάζεται ο «σιδηρούς αιών» της ανθρωπότητας, κατά την παράδοση του μύθου από τον Ησίοδο και την οικεία αγγειογραφική προσαρμογή. Στο κέντρο, λοιπόν, της θεοδικίας βρίσκεται η Ελπίδα ως ανθρωπολογική-οντολογική συνιστώσα των θνητών, αυτή δηλαδή που ανανοηματοδοτεί το σύνολο των αγαθών και των επιδιώξεών τους.

Γλώσσα και Πολιτισμός
Η πολιτισμική διάσταση της γλώσσας και η γλωσσική διάσταση του πολιτισμού

Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Είναι γενικά παραδεκτό ότι γλώσσα και πολιτισμός συνιστούν μια διαλεκτική ενότητα. Καμιά φυσική γλώσσα δεν μπορεί να υπάρξει, αν δεν είναι βαθύτατα ενταγμένη σ' ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον. Και κανείς πολιτισμός δεν μπορεί να υπάρξει, αν δεν έχει στο κέντρο του τη δομή μιας φυσικής γλώσσας.[1] Γλώσσα και πολιτισμός αλληλοπροσδιορίζονται και συνδιαμορφώνονται. Από τη διαλεκτική τους προκύπτουν οι τρόποι αντίληψης, σημασιοδότησης και κατανόησης του κόσμου. Και μ' αυτή την έννοια είναι παράγοντες πρωταρχικής σημασίας στη συγκρότηση της ιδιοπροσωπίας και της ταυτότητας ενός λαού.

Συνεπώς, για να προσλάβομε μια ξένη γλώσσα σε όλο το εύρος και το βάθος της, έχομε ανάγκη από τα πολιτισμικά της συμφραζόμενα· και αντίστροφα, δεν μπορούμε να κατανοήσομε ένα πολιτισμό στην ουσία του, ερήμην της φυσικής γλώσσας μέσω της οποίας εκφράζεται.

Γι' αυτούς τους λόγους, η διδασκαλία της γλώσσας είναι σκόπιμο – τουλάχιστον προκειμένου για το ανώτερο επίπεδο, που στοχεύει στην τελειοποίηση της γλωσσικής ικανότητας του σπουδαστή – να συνδυάζεται με τη διδασκαλία του αντίστοιχου πολιτισμού· όχι τόσο με παράλληλες διαλέξεις πολιτιστικού περιεχομένου (που έχουν κι αυτές τη δική τους συμπληρωματική λειτουργία), όσο με το κατάλληλο υλικό γλωσσικής διδασκαλίας, επιλεγμένο για να αναδείχνει την οργανική συνάρθρωση γλώσσας και πολιτισμού και να καθιστά ουσιαστικότερη τη γνώση και του ενός και του άλλου. Δε θα συζητήσομε εδώ τα σχετικά προβλήματα, επιστημολογικά και μεθοδολογικά.[2] Θα περιοριστούμε σε ορισμένες επισημάνσεις και σχόλια με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία.

Σημειώνομε κατ' αρχήν ότι ο πολιτισμός είναι διάχυτος σε όλες τις εκφράσεις μιας κοινωνίας, πνευματικές και πρακτικές: υλικές δραστηριότητες, εθιμική ζωή, θεσμούς, γλώσσα, μύθους, φιλοσοφία,

---

1 Juri Lotman – Boris Ouspenski, «Για το σημειωτικό μηχανισμό της κουλτούρας», μετάφρ. Άρης Μπερλής, περ. Σπείρα, τόμ. Ι (Σειρά Β΄, 1984): 103-128.

2 Στο θέμα έχομε αφιερώσει ειδικές εργασίες: E.G.Kapsomenos, «Probleme einer Kulturetheorie. Literarische Mythen und Kulturelle Modele», "S". Europäische Zeitschrift fűr Semiotische Studien, Wien-Budapest-Madrid-Perpignan, Vol. 7/1-2 (1995):109-135. Του ίδιου, «Interdipendenza tra lingua e cultura nel dialetto greco della Bovesia Calabrese», Ιταλοελληνικά. Rivista di cultura greco-moderna, IV (Napoli 1997): 227-244 και αλλού.

επιστήμες, τέχνες, κλπ. Πώς θα τα χειριστούμε όλα αυτά; Υπάρχει κάποιο πεδίο εκδήλωσης που να αντιπροσωπεύει μια συνθετική, πλήρη και προπάντων αυθεντική έκφραση του πολιτισμού ενός λαού;

Ξεκινούμε από τη διαπίστωση ότι ο πολιτισμός είναι μια ιεραρχική αξιολογία, ένα σύστημα αξιών, που συναρθρώνει τάσεις, επιδιώξεις, ιδέες, πρότυπα του κοινωνικού σώματος, οι οποίες αναφέρονται πάντοτε σε συλλογικά υποκείμενα που προϋπάρχουν από το υποκείμενο της εκφώνησης.[3] Ώστε, οι ιδεολογικές εκφράσεις του πολιτισμού συνδέουν το λόγο με την κοινωνία. Η ιδεολογική έκφραση του πολιτισμού δεν μπορεί να νοηθεί παρά με τη μορφή γλωσσικών δομών, όπως αυτές εκφράζονται στα διάφορα πεδία κοινωνικής δραστηριότητας και επικοινωνίας.[4] Μ'αυτή τη μορφή, ο πολιτισμός είναι επιδεκτικός σημειωτικών και σημασιακών κωδικοποιήσεων, ομόλογων προς αυτές της γλώσσας και της λογοτεχνίας. Απ' όπου προκύπτει ότι το χαρακτηριστικό επίπεδο ανάλυσης είναι το κοινωνιογλωσσικό.[5]

Σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς της λογοτεχνίας, μια από τις πιο αξιόπιστες εκφράσεις του πολιτισμού είναι η λογοτεχνία. Η λογοτεχνία ανήκει, όπως και η κουλτούρα, στα δευτερογενή πρότυπα συστήματα, που βασίζονται στη φυσική γλώσσα. Είναι σύστημα σημείων, που θα πει, πεδίο σημειωτικής δραστηριότητας, παραγωγής και αναπαραγωγής κωδίκων και συστημάτων αξιών[6]. Μέσω του συγγραφέα, η λογοτεχνία ενσωματώνει στους σημασιοδοτικούς της μηχανισμούς εξωλογοτεχνικούς κώδικες από το κοινωνικό και πολιτισμικό της περιβάλλον (μυθολογικούς, φιλοσοφικούς, κοινωνικούς, ιδεολογικούς κλπ.), οι οποίοι είναι φορείς της κουλτούρας της αντίστοιχης κοινωνίας. Για να χρησιμοποιήσομε τα σχετικά εννοιολογήματα του Lucien Goldmann[7], ο συγγραφέας, όταν δημιουργεί, λειτουργεί όχι ως άτομο αλλά ως συλλογικό υποκείμενο, μεταφέροντας στο φανταστικό κόσμο του έργου τη συνείδηση της τάξης του. Φορέας της «δυνάμει κοινωνικής συνείδησης», ο συγγραφέας συνθέτει τις διάχυτες δομές ιδεών,

3 M. Bakhtine, Le marxisme et la philosophie du langage, Paris, Minuit, 1977:40-43,124-137· A.J. Greimas, Sémiotique et sciences sociales, Paris, Seuil,1976: 56-60.

4 M. Bakhtine, Le marxisme et la philosophie du langage, Paris, Minuit, 1977:25-34; A.J. Greimas, 1976:51-56· A.J. Greimas - J. Courtes, Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage, Paris, Hachette, tome 1, 1979:354-355· P. Zima, L'indifférence romanesque. Sartre, Moravia, Camus, Paris, Le Sycomore, 1982:16-19, 27-34.

5 J. Mukarovsky. Studien zur structuralistischen Ästhetik und Poetik, München, Hanser, 1974· A.J. Greimas, 1976:60-76· P. Zima, Manuel de sociocritique, Paris, Picard, 1985:120-121· P. Zima 1982:17-22· Tzv. Todorov (ed.), Théorie de la littérature. Textes des Formalistes russes, Paris, Seuil,1965:131-132.

6 Lotman - Ouspenski, 1984: 104-105. Πρβλ. J. Lotman – B. Ouspenski, Sémiotique de la culture russe, μετάφρ. Fr. Lhoest, Lausanne, L'Age d'Homme, 1990: 21-25 και αλλού.

7 L. Goldrnann, Le dieu caché, Paris, Gallimard, 1956: 23-31.

αξιών, προθέσεων, σε ένα συνεκτικό σύστημα, με τη μέγιστη δυνατή πληρότητα και ευκρίνεια. Μ' αυτή την έννοια, η λογοτεχνία αποτελεί ένα προνομιακό πεδίο άσκησης της "αυτοσυνειδησίας της κουλτούρας" και κατά συνέπεια, ένα προνομιακό πεδίο ανίχνευσης πολιτισμικών κωδίκων και προτύπων. Και στο μέτρο που αυτοί οι κώδικες και τα αντίστοιχα αξιακά πρότυπα αντλούνται από το κοινωνικό περιβάλλον, προκύπτει μια ορισμένη ανταπόκριση ανάμεσα στο λογοτεχνικό σύστημα (το μυθικό σύμπαν του κειμένου) και στο πολιτισμικό σύστημα (το κοσμοείδωλο της αντίστοιχης κοινωνίας).

Δε θα σταθούμε σε άλλα, παράλληλα πλεονεκτήματα που προσφέρει η διδασκαλία της λογοτεχνίας. Θα πούμε μόνο ότι η λογοτεχνία, ως δευτερογενές σύστημα (γλώσσα πάνω στη γλώσσα), αντιπροσωπεύει μια δυναμική εκδοχή της γλωσσικής λειτουργίας. Με την απειρία των εναλλακτικών διατυπώσεων και των σημασιακών αποχρώσεων, του λεξιλογικού πλούτου και των γλωσσοπλαστικών δυνατοτήτων, της μορφολογικής πολυτυπίας και της ευελιξίας που παρουσιάζει στο επίπεδο της παραγωγής, της σύνθεσης, της σύνταξης, της ηχητικής και του ρυθμού, προσφέρεται λαμπρά για τη μελέτη των εκφραστικών δυνατοτήτων της γλώσσας. Συνιστά λοιπόν ένα μοναδικό πεδίο γλωσσικής σπουδής, που σε βοηθά να προσλάβεις τη γλώσσα όχι στη στατική και κανονιστική εκδοχή της αλλά στις δυναμικές της διαστάσεις. Η λογοτεχνία – και ιδιαίτερα η ποίηση – με την υλικότητα των εκφραστικών της τρόπων και τεχνημάτων, προκαλεί πολλαπλά ερεθίσματα στο δέκτη, αισθητηριακά και ψυχοδιανοητικά, πετυχαίνοντας έτσι μια σφαιρική και ισόρροπη καλλιέργεια του ανθρώπου, που απελευθερώνει την εκφραστική του δημιουργικότητα.[8] Αυτό καθιστά τη λογοτεχνία ένα μοναδικό παιδευτικό αγαθό, το οποίο μας δίνει τη δυνατότητα να υλοποιήσομε – με μια μεθοδολογικά έγκυρη τεχνική – την συνδυαστική διδασκαλία γλώσσας και πολιτισμού.

Υπάρχουν ορισμένα πράγματα απλά και δύσκολα, που τα αντιμετωπίζομε κάθε μέρα όσοι διδάσκομε ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Πώς θα εξηγήσομε, λ.χ. λέξεις και εκφράσεις όπως ο «*ευτυχισμός*» του Σολωμού, χωρίς τον κώδικα της πληρότητας, αυτάρκειας και ευδαιμονίας των όντων; Πώς θα εξηγήσομε τους «*οραδάτους άντρες*» του Καζαντζάκη ή τη «*γυναίκα*» που «*κάθισε στη χελιδονοφωλιά και κελάιδησε*» του Ρίτσου, χωρίς τον κώδικα της ισοδυναμίας φυσικών και πολιτισμικών αξιών; Πώς θα εξηγήσομε τη «*Φεγγαροντυμένη*» και τον «*Αλαφρο□σκιωτο*» του Σολωμού (και του Σικελιανού) χωρίς τον κώδικα της ταυτότητας κάλλους – αγαθού, σε συνδυασμό με τον κώδικα της θείας

8 Ε.Γ. Καψωμένος, Ποιητική ή Περί του πώς δει των ποιημάτων ακούειν, Αθήνα, Πατάκης, 2005: 100.

Επιφάνειας μέσα στη φύση; Πώς θα εξηγήσομε το «*χαρμόσυνο πένθος*» του Σικελιανού ή τη «*χαρμολύπη*» του Παπαδιαμάντη, χωρίς τον κώδικα της συνύπαρξης των αντιθέτων, σε συνδυασμό με τον κώδικα της κοινότητας ζώντων και νεκρών; Πώς θα εξηγήσομε τους «*άγιους γαμόσταυρους*» του Εμπειρίκου, χωρίς τον κώδικα της προμηθεϊκής ιδέας, σε συνδυασμό με τον κώδικα του Ήρωα-προμάχου;

Πίσω από κάθε όρο ή συνταγματικό συνδυασμό υπόκεινται πολιτισμικοί κώδικες, που συνθέτουν ένα ευρύ ερμηνευτικό πλαίσιο, με πυκνές δέσμες υποδηλώσεων, οι οποίες δίνουν στα υπό μελέτη σημασιακά περιεχόμενα τις πραγματικές τους διαστάσεις.[9]

Ας πάρομε τον όρο «*ευτυχισμός*». Θα τον μεταφράζαμε «ευτυχία», που δεν είναι λάθος. Είναι όμως ισοδύναμο; Λέει ο Σολωμός:

Πουλί πουλάκι που λαλείς μ' όλα τα μάγια πόχεις,
ευτυχισμός α δέν ειναι το θαύμα της φωνής σου,
καλό δεν άνθισε στη γη στον ουρανό κανένα.

("Ο Πόρφυρας", *Σολωμού Αυτόγραφα Έργα*, 508Α20-22)

Στην ίδια κατάσταση ευδαιμονίας βρίσκονται και η «*μικρή πεταλουδούλα*», «*που 'χ' ευωδίσει τσ' ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο*», «*η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι*», το «*σκουλικάκι*», που «*βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο*», αλλά και τα «*γλυκότρεχα*» και «*χαριτωμένα νερά*», οι «*ευτυχισμένες αύρες*», και βέβαια, ο άνθρωπος:

κι όλες[10] *ανθίζαν στην ψυχή τ' ανθρώπου 'φτυχισμένη.*
Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

("Ελεύθεροι Πολιορκισμένοι" Β', *AE* 474Α19-20)

Η κατάσταση του «*ευτυχισμού*» φαίνεται λοιπόν να είναι η φυσική κατάσταση των όντων μέσα στο μυθικό σύμπαν του Σολωμού· που σημαίνει ότι αυτό το σύμπαν, ο επίγειος κόσμος, συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις, όλες τις αξίες για την αρτίωση της ύπαρξής τους· δεν έχουν να ζητήσουν τίποτε από πουθενά.[11] Ο Οδυσσέας Ελύτης σημειώνει ότι το *ευ* αποτελεί τη συνισταμένη του ελληνικού σύμπαντος, φυσικού και

9 Για τους πολιτισμικούς κώδικες που συγκροτούν το νεοελληνικό πολιτισμικό πρότυπο βλ. Ε.Γ. Καψωμένος, "Τυπολογικά κριτήρια για μια σημειωτική της ελληνικής κουλτούρας", Πρακτικά 5ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρίας: Σημειωτική και πολιτισμός, τόμος Ι. Κουλτούρα–λογοτεχνία-επικοινωνία. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2001: 43-63. Του ίδιου, Αναζητώντας το χαμένο ευρωπαϊκό πολιτισμό. Νεοελληνική ποίηση και πολιτισμική παράδοση, Αθήνα, Πατάκης, 2002.

10 Ως αντικείμενο αναφοράς εννοούνται οι χαρές [«le gioje»])

11 Είναι χαρακτηριστικό ότι το σολωμικό «ευτυχισμό» έχουν υιοθετήσει τόσο ο Ελύτης (βλ. επόμενη σημ.) όσο και ο Σικελιανός (Μήτηρ Θεού, IV 3, Πάσχα των Ελλήνων, IV 212, κ.α.), το ποιητικό σύμπαν των οποίων ορίζεται επίσης ως η περιοχή πληρότητας και ευδαιμονίας των όντων.

ανθρώπινου.[12] Πρόκειται λοιπόν για ένα συλλογικό, δηλ. πολιτισμικό βίωμα, ανεξάρτητο από τις συνθήκες του υλικού βίου· ένα βίωμα που την καθολικότητά του έρχονται να επιβεβαιώσουν τα δημοτικά μοιρολόγια, όπου ακόμη και το πένθος του θανάτου μετασχηματίζεται σε εικόνες ευδαιμονίας του ανθρώπου:

Δε σόπρεπε, δε σόμοιαζε στη γης κρεβατοστρώση,
μον' σόπρεπε, μον' σόμοιαζε στου Μάη το περιβόλι
ανάμεσα σε δυο μηλιές, σε τρεις νεραντζοπούλες,
να πέφτουν τ' άνθη απάνω σου, τα μήλα στην ποδιά σου,
τα κρεμεζογαρούφαλα τριγύρω στο λαιμό σου.

(Σ. Ραζέλος, 1870: 30 = Ν.Γ.Πολίτης, 1914: 212.196)

Αυτή η ευδαιμονία και η πληρότητα, που χαρακτηρίζει τόσο τον άνθρωπο όσο και τα πλάσματα της φύσης, έχει μια σταθερή παράμετρο: τη φύση ως έναν ενδοκοσμικό παράδεισο:

Μάγεμα η φύση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη
χρυσή 'ν' η μαύρη πέτρα της και το ξερό χορτάρι.
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει:
Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

(ΕΠ. Β΄, *ΑΕ* 425-428)

Ο Σολωμός ονομάζει ρητά τη φύση «παράδεισο της γης», όπως εξάλλου και ο Κάλβος, ο Καζαντζάκης, ο Ελύτης:

Μόνον ας ζήσει ο άνθρωπος
ότι είναι η γη παράδεισος
και η ζωή μία.

(Α.Κάλβος, *Ωδές*, XII. β΄)

…πώς μπόρεσαν κάτω από τέτοιο φως, ομπρός σε τέτοια θάλασσα, ανάμεσα σε τέτοια βουνά, να γεννηθούν και να προκόψουν άλλοι θεοί, χωρίς κοιλιά, χωρίς χαρά, χωρίς αμπελόφυλλα στα μελίγγια; Και πώς μπόρεσαν οι γιοι κι οι θυγατέρες της Ελλάδας να πιστέψουν σ' έναν Παράδεισο διαφορετικό από τον Παράδεισο ετούτης της γης;

(Ν. Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, 1961: 582-58)

Από 'να τίποτα γίνεται ο Παράδεισος

(Οδυσσέας Ελύτης,*Το Φωτόδεντρο*, 1971:19).

Το κάθε τί προσάναμμα χαράς
το κάθε τί χέρι του χαίρε!

12 Βλ. Οδ. Ελύτης, Ο Κήπος με τις αυταπάτες, 1995:13-14, 39, 46 (:«για μια χούφτα ευ ζούμε όλοι μας»). Πρβλ. «κι άκουγες τα ευ των δέντρων να ευστοχούν» («Ελυτόνησος», Τα Ετεροθαλή, 1980: 50-53). Αν μπούμε στον πειρασμό να αναζητήσομε τα συνώνυμα και τα συγγενικά της έννοιας του ευτυχισμού στην ελληνική γλώσσα, θα εκπλαγούμε από το πλήθος και τις σημασιακές αποχρώσεις (θα ήταν ωστόσο μια πολύ καλή και διδακτική άσκηση για τους σπουδαστές της ελληνικής γλώσσας).

(Οδυσσέας Ελύτης, Αιθρίες XXI, *Προσανατολισμοί*, 1940)

Άκουγες τα ε□ των δέντρων να ευστοχούν

(Οδυσσέας Ελύτης, *Ο κήπος με τις αυταπάτες*)

Ο κώδικας του επίγειου παραδείσου έχει λαϊκή προέλευση. Λέει μια κρητική μαντινάδα:

Να κάτεχα η παράδεισο πως είναι σαν τη Στεία,
χαλάλι και οι προσευχές, χαλάλι κι η νηστεία.

(προφορ. παράδοση Αν. Κρήτης)[13]

Η παράδεισος εδώ – είναι φανερό – δεν έχει ίχνος μεταφυσικής· αντίθετα, εκφράζει με χιούμορ την προσήλωση στον επίγειο κόσμο και τις αξίες του. Αυτή η παράδεισο της γης συγκεντρώνει όλες τις αξίες. Δεν είναι μόνο η περιοχή της ομορφιάς, της χαράς, της ευδαιμονίας, αλλά και η περιοχή της καλοσύνης, του αγαθού. Το χώμα είναι *«γεμάτο καλοσύνη κι ομορφιά»* (Σολωμού *Άπαντα*, τ. 2π, 120.8-9), όπως και ολόκληρο το σύμπαν:

Πλάνεμα ανάβρυζε κρυφά κι εγιόμοζε τη χτίση
η ανατολή τ' αρχίναγε κι ετέλειωνέ το η δύση […]
Κάθ' ήχος είχε και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη.

(Διον. Σολωμός, ΕΠ.Β΄, *ΑΕ* 422Β5-8 / Γ11-13)

Παντού νιος κόσμος ομορφιάς, χαράς και καλοσύνης.

(Διον. Σολωμός, Ο Πόρφυρας, *ΑΕ* 508Α3)[14]

Μέσα στη σολωμική ανθρωπολογία και κοσμολογία, το κάλλος και το αγαθό είναι οι κοινές υπαρξιακές κατηγορίες των όντων, που ορίζουν την ενότητα του σύμπαντος. Φύση, θείο, άνθρωπος προσδιορίζονται από τις ίδιες αισθητικές και ηθικές κατηγορίες:

Όμορφος κόσμος ηθικός, αγγελικά πλασμένος.

(Διον. Σολωμός, Φρ. Φραίζερ, ΑΕ 504.18).

Εδώ αναγνωρίζομε ένα παλαιό πολιτισμικό κώδικα, που είναι η αντίληψη της ταυτότητας του κάλλους με το αγαθό. Αυτό σημαίνει ότι όπου υπάρχει το κάλλος υπάρχει και το αγαθό και αντίστροφα. Οι δύο όροι συνδέονται με αναγκαστική αλληλοσυνάρτηση. Για να ερμηνεύσομε τον κώδικα και να εκτιμήσομε τη σημασία του είναι ανάγκη να τον τοποθετήσομε στα ευρύτερα πολιτισμικά του πλαίσια. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο κώδικας *κάλλος = αγαθό* συναντάται σε μεγάλη έκταση και πυκνότητα κατά τη νεοελληνική ιστορική φάση (από το 18ο αιώνα και εξής),

---

13 Πρβλ. Δε θέλω'γώ παράδεισο μούτ' άγιους ν' αγιάσω,
μα θέλω το κορμάκι σου σφιχτά να τ' αγκαλιάσω.
(προφορ. παράδοση Δυτ. Κρήτης)

14 Σολωμός, Αυτόγραφα Έργα 507.17, 508Α3, 461.27-28 κ.α. Βλ. Ε.Γ.Καψωμένος, «Καλή 'ναι η μαύρη πέτρα σου». Ερμηνευτικά κλειδιά στο Σολωμό, Αθήνα, εκδ. Εστίας, Δ. Κολλάρος, 1992: 51-65 και Ανθολόγιο θεμάτων της σολωμικής ποίησης, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 1998: 65-77.

τόσο στη λογοτεχνία, λαϊκή και λόγια, όσο και στη γλώσσα, σ' ένα πλήθος *κοινωνιόλεκτα*. Όπως έχομε δείξει αλλού, η ταυτότητα *κάλλος = αγαθό* δεν ανέχεται τις ψευδώνυμες αξίες. Τίποτε ανήθικο δεν μπορεί να περάσει για ωραίο και τίποτε άσχημο δεν μπορεί να περάσει για ηθικό. Η αρχή αυτή συνιστά ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του νεοελληνικού ανθρωπισμού..[15]

Πρέπει να υπογραμμίσομε ότι ο κώδικας του κάλλους και του αγαθού δεν είναι λόγιο δημιούργημα. Ως πολιτισμικός κώδικας έχει μια ισχυρή παρουσία στο δημοτικό τραγούδι. Η εικονοπλασία του βασίζεται στην ταυτότητα: *όμορφη κόρη = άγγελος*:

Άγγελος είσαι, μάτια μου, κι αγγελικά χορεύγεις
κι αγγελικά πατείς στη γης και μένα με παιδεύγεις

(Μ. Λιουδάκη, *Λαογραφικά Κρήτης*, τομ. Α΄. *Μαντινάδες*, 24.1)

Την αντίληψη αυτή εκφράζουν πολλά δίστιχα που έχουν θέμα τον ύμνο της ομορφιάς. Όταν ο λαϊκός ποιητής θέλει να εξάρει την ομορφιά σε υπερθετικό βαθμό, τότε την ταυτίζει με τη θεότητα:

Όντεν περάσω και σε δω στο παραθύρι απάνω,
θαρρώ πως είσαι Παναγιά και το σταυρό μου κάνω.

(Μ. Λιουδάκη, *Μαντινάδες*, 6:77)

Έτσι από την ταύτιση του *κάλλους* με το *αγαθό* περνούμε στην ταύτιση του *κάλλους* με το *ιερό* και το *θείο*. Ο φορέας του κάλλους αναγνωρίζεται άξιος λατρείας στον ίδιο βαθμό με τη θεότητα:

Ούλοι έχουνε κονίσματα και προσκυνούν απάνω·
μα 'γώ στα μάτια σου τα δυο την προσευχή μου κάνω. [16]

Ο πρώτος που διατύπωσε θεωρητικά (και όχι μόνο ποιητικά) αυτό τον κώδικα της ταυτότητας του κάλλους με το αγαθό είναι ο Οδυσσέας Ελύτης, ο οποίος μιλεί για τις «συντεταγμένες του γυμνού σώματος και της δικαιοσύνης, της αλκής και της ιερότητας, του παρθενικού και του ηδυπαθούς».[17] Στο ποιητικό επίπεδο, υιοθετεί την εικονοπλασία του δημοτικού τραγουδιού:

Εικονίσματα θα 'χω τ' άχραντα κορίτσια
ντυμένα στου πελάγου μόνο το λινό.

---

15 E.G. Kapsomenos, "Le corps nu et le code du Beau et du Bon dans la littérature et la culture néohelléniques", Actes du XVIII Colloque International des Néohellénistes des Universités francophones (2003): «Le corps dans l' histoire, la langue, la littérature, les arts et les arts du spectacle», Paris, Université de Paris-Nanterre, Société Culturelle Néohellénique, 2005:381-396 και "Η ταύτιση του κάλλους με το αγαθό στην ελληνική λογοτεχνία. Ένας πολιτισμικός κώδικας": Περιβάλλον και ανάπτυξη. Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις, Εισαγ.– επιμ. Δ. Ρόκος, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2005: 177-188.

16 Βλ. ακόμη Μαρία Λιουδάκη, Λαογραφικά Κρήτης, Α΄. Μαντινάδες, Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1936, 5: 54-56, 6: 75-77, 9: 112, 15: 13-16, 20: 7-8, 21: 18, 20, 24: 2-8 κ.α.

17 Οδυσσέας Ελύτης, Εν Λευκώ, 1993: 345.

(*Το Άξιον Εστί*, Τα Πάθη, ια)[18].

Μέσα στη νεοελληνική ποιητική παράδοση ο *κώδικας κάλλος = αγαθό = θείο* σημασιοδοτεί την πνευματική διάσταση του υλικού κόσμου. Το κοσμολογικό του πλαίσιο είναι ένα μυθικό σύμπαν ενιαίο, η φύση είναι η περιοχή του μυστηρίου και του θαύματος, όπου η θεότητα κάνει την εμφάνισή της κάθε στιγμή. Έτσι, ο κώδικας του κάλλους και του αγαθού συνδέεται οργανικά με τον κώδικα της «θείας Επιφάνειας», δηλ., της εμφάνισης του θεού μέσα στη φύση:

Κι από το κύμα το γαλάζιο βγαίνει
στο γλυκό φως του φεγγαριού ντυμένη.

(Διον. Σολωμός, Ο Λάμπρος, *ΑΕ* 30.30-31)

Αλαφροΐσκιωτε καλέ, για πες απόψε τί 'δες;
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια.
Χωρίς ποσώς γης, ουρανός και θάλασσα να πνένε, […]
μονάχο ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι
και κόρη βγαίνει θεϊκιά και φεγγαροντυμένη.

(Διον. Σολωμός, ΕΠ. Γ΄, *ΑΕ* 3-7 / 22)[19]

Ώστε, ο κώδικας του κάλλους και του αγαθού προσφέρει το κλειδί για μια αξιόπιστη ερμηνεία της σολωμικής "Φεγγαροντυμένης", που αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ερμηνευτικά ζητήματα. Παραπέμπει στο μυστήριο της θείας Επιφάνειας μέσα στη φύση, που σημασιοδοτεί την ενότητα φυσικού και πνευματικού κόσμου, κάλλους και αγαθού. Μέσα στο ενιαίο σύμπαν της σολωμικής κοσμολογίας δε χωρεί μεταφυσική, γιατί και οι θεοί ακόμη είναι ενδοκοσμικά όντα.

Η θεωρητική διατύπωση αυτού του κοσμοθεωρητικού μοντέλου είναι η ισοδυναμία φυσικών και πολιτισμικών αξιών, που κωδικοποιείται στη φόρμουλα *φύση = πολιτισμός*.[20] Στη νεοελληνική ποιητική παράδοση, λαϊκή

18 Πρβλ. «Τα κορίτσια, τ' Αγγεία των Μυστηρίων» (Το Άξιον Εστί, Δοξαστικόν). Αναλυτικότερα, Ε. Γ. Καψωμένος, "Εικονίσματα θά 'χω τ' άχραντα κορίτσια". Ο κώδικας του κάλλους και του αγαθού στην ποίηση του Ελύτη", Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης. Ερμηνευτικά ζητήματα, Πάτρα, Περί τεχνών, 2005: 82-90.

19 Βλ. ακόμη Ο Κρητικός, Δ. Σολωμού Άπαντα, επιμ.-σημ. Λίνου Πολίτη, τ.1 Ποιήματα, 200.21.5-6, Ελεύθεροι Πολιορκισμένοι Β΄, ΑΕ 422Γ1-2 / 444.1-2/4-5, κ.α.

20 Όπως έδειξε η σημειωτική του πολιτισμού, η συνάρτηση φύση – κουλτούρα αποτελεί βασικό κριτήριο για την τυπολόγηση ενός πολιτισμικού συστήματος. Βλ. E.G.Kapsomenos, "La relation entre nature et culture comme critère typologique des systèmes culturels", Actes du VIème Congrès International de l'Association Internationale de Sémiotique: "La semiotique: Carrefour de la Nature et de la Culrure" (Guadalajara, Mexico, 13-18.7.1997), καθώς και στα βιβλία μας: Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση, β' έκδ., Αθήνα, Πατάκης, 1996. Το κρητικό ιστορικό τραγούδι. Ο μύθος κι η ιδεολογία του,

και λόγια, η συνάρτηση αυτή εμφανίζεται ως σχέση ταυτότητας. Σε συνδυασμό με την ισοδυναμία *άτομο = κοινωνία*, αποτελούν ένα σύνθετο σύστημα, που εκφράζει ένα βίωμα κοσμοθεωρητικής τάξης, χαρακτηριστικό του νεοελληνικού πολιτισμικού προτύπου: το βίωμα της ενότητας του ανθρώπου με τη φύση και τον Κόσμο. Μια εμφαντική εκδοχή αυτής της ενότητας θα βρούμε στον «*Καπετάν Μιχάλη*», όπου εκφράζεται ως ταύτιση του ανθρώπου με την άγρια φύση:

Αυτοί 'ταν άντρες, έγρουξε ο Καπετάν Μιχάλης,
μαζώνοντας τα φρύδια, αυτοί 'ταν άντρες οραδάτοι,
όχι εμείς, τα χαμαντράκια!
Τέτοιες κι οι γυναίκες τους κι ακόμα πιο θεριά.

(Ν. Καζαντζάκης, *Ο Καπετάν Μιχάλης*, 2003: 16)

Όπως έχομε εξηγήσει αλλού, «*άντρες οραδάτοι*» σημαίνει άντρες με ουρά (ιδιωματικά: «ορά») και συνδέεται στην παράδοση της Κρήτης με την ιδιότητα του θεριού, όπως συνηθίζεται ν' αποκαλούν τους άντρες στην ορεινή Κρήτη.

Αυτή η μυθολογία εκφράζει χαρακτηριστικά την ενότητα του ανθρώπου με την άγρια φύση, την πλήρη ταύτιση φυσικών και πολιτισμικών αξιών.

Στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου η σχέση του ανθρώπου με τη φύση εκδηλώνεται ως μια σχέση οργανικής ενότητας. Τόσο οι απλοί άνθρωποι που αποτελούν τον κόσμο του Ρίτσου όσο και τα στοιχεία και τα πλάσματα της φύσης συμπεριφέρονται ως μέλη ενός ομοιογενούς σύμπαντος, συνδεδεμένα με μια σχέση στενής οικειότητας και αλληλεγγύης. Ανάμεσά τους ισχύει μια εναλλαξιμότητα των ρόλων, που επιτρέπει στον άνθρωπο να εκφράζει αβίαστα το ήθος των φυσικών στοιχείων και στη φύση να διερμηνεύει τα αισθήματα και τα αιτήματα του ανθρώπου. Μέσα σ' αυτό το κλίμα δεν είναι καθόλου παράδοξο να συναντήσομε αντιμεταθέσεις όπως η ακόλουθη:

Η γυναίκα άλλαξε θέση με το χελιδόνι,
κάθισε στη χελιδονοφωλιά της στέγης και κελάηδησε.
Το χελιδόνι κάθισε στον αργαλειό της κι ύφαινε
άστρα, πουλιά, ψάρια, λουλούδια κι ανεμότρατες.

(Γιάννης Ρίτσος,«Ανταλλαγές»: *Ασκήσεις*: Ανθολογία 2000:123)

Πώς θα ερμηνεύσομε αυτό το παράθεμα; Είναι μια τολμηρή μεταφορά, θα μου πείτε, ένα αισθητικό παιχνίδι. Όχι, δεν είναι μεταφορά. Η εικόνα αυτή περιέχει δράση· και μέσα σ' ένα σύμπαν μυθικό, μη ρεαλιστικό,

β' έκδ., Ι.Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1987: 66-70. Αναζητώντας το χαμένο ευρωπαϊκό πολιτισμό. Νεοελληνική ποίηση και πολιτισμική παράδοση, Αθήνα, Πατάκης, 2002. 14-16, 41-49.

αποτελεί κυριολεξία. Τίθεται λοιπόν ένα ζήτημα ερμηνείας, που έχει ανάγκη από τον υποκείμενο κώδικα. Ο κώδικας είναι ακριβώς η αντίληψη της ιδιαίτερης σχέσης του ανθρώπου προς τη φύση, η οποία μυθικά εκφράζεται ως σχέση οργανικής ενότητας. Η σχέση αυτή εκδηλώνεται εναλλακτικά ως αίσθημα συγγένειας:

και τότε φώναξα δυνατά παιδιά μου, παιδιά μου,
σπουργιτάκια μου, παπιά μου,
να σας πλύνω, παιδιά μου, να σας λούσω, να σας χτενίσω…

(*Το τερατώδες αριστούργημα*: Ανθολογία 2000: 391)

Είναι το ίδιο βίωμα που εκφράζεται στο κλέφτικο τραγούδι, με τους κλέφτες να περιμένουν στη βουνοκορφή το αστέρι να κατεβεί προς τη δύση, για να του πιάσουν κουβέντα και να μάθουν τα συμβάντα:

Αντάριασάνε τα βουνά, συννέφιασαν οι κάμποι,
βγήκε κι ο ήλιος κόκκινος και το φεγγάρι μαύρο.
Κι εκειό τ' αστέρι το λαμπρό που πάει να βασιλέψει
κι οι κλέφτες το καρτέρεσα και το συχνορωτάνε:
- Πές μας, πές μας, αστέρι μου, κάνα καλό χαμπέρι!
- Τί να σας πώ, μαύρα παιδιά, τί να σας μολογήσω;
Το Λεπενιώτη βάρεσαν…..

(«Του Λεπενιώτη»: *Ακαδημία Αθηνών*, 1962: 205.ΙΗ΄.Β΄)

Παρ' όλες τις διαφορές, η ποιητική μυθολογία του Γιάννη Ρίτσου είναι ποιοτικά πολύ κοντά στο έμψυχο σύμπαν του δημοτικού τραγουδιού. Είναι χαρακτηριστικό το ακόλουθο παράθεμα από τη *Ρωμιοσύνη*, όπου η σχέση της φύσης με την κουλτούρα κωδικοποιείται στη φόρμουλα:

Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με λιγότερο ουρανό
Αυτές οι πέτρες δε βολεύονται κάτω απ' τα ξένα βήματα…

(Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμιοσύνη*, Ανθολογία 2000: 80)

Ο κώδικας ανάγνωσης είναι η ιδέα ότι η φύση διακρίνεται από ένα ορισμένο «ήθος», που έχει το αντίστοιχό του στο πεδίο των ανθρώπινων αξιών. Έτσι, η φύση εμφανίζεται, στο μυθικό επίπεδο, να παρεμβαίνει και να διαμορφώνει την κουλτούρα, ως παραγωγός και ταυτόχρονα εγγυητής των τοπικών πολιτισμικών αξιών. Μέσα στο ποιητικό σύμπαν του Ρίτσου ενώνονται σε μια οργανική σύνθεση οι κοινωνικές αξίες με τις ζωικές αξίες, τα κοινωνικά οράματα με τα Κοσμικά οράματα, η λαϊκή φυσιοκρατική παράδοση με το διαχρονικό ελληνικό πολιτισμό. Όλες αυτές οι εκφράσεις μεταγράφουν το αίτημα ισορροπίας ανάμεσα στον *πολιτισμό* και τη *φύση*.

Το «*χαρμόσυνο πένθος*» του Σικελιανού αντιπροσωπεύει μιαν ακόμη περίπτωση που η κατά λέξη μετάφραση δεν επαρκεί για να μεταφέρει τα σημασιακά περιεχόμενα του εκφωνήματος. Για να το κατανοήσομε έχομε ανάγκη από δύο, συμπληρωματικούς κώδικες: τον κώδικα της συνύπαρξης

των αντιθέτων, σε συνδυασμό με τον κώδικα της κοινότητας ζώντων και νεκρών.

Υπάρχουν στην ελληνική γλωσσική και ποιητική παράδοση ορισμένα σύνθετα που παράγουν μια αντιφατική σημασία: *κλαυσίγελως, χαρμολύπη, γελοκλαίω*. Πηγή αυτών των αντιφατικών εκφράσεων είναι ο κώδικας της συνύπαρξης των αντιθέτων, που έρχεται σε σύγκρουση με την τυπική λογική και την αρχή της αντίφασης, δηλ., της μη σύζευξης των λογικά ασυμβίβαστων όρων. Η αρχή της συνύπαρξης των αντιθέτων εμφανίζεται ως λογοτεχνικό θέμα σε μια πρώιμη φάση (τέλη 16ου–αρχές 17ου αιώνα), στη λογοτεχνία της Κρητικής αναγέννησης:

Πώς είναι μπορεζάμενο κι ήλιος λαμπρός να δίδει
το μεσημέρι τ' όμορφο των αμματιώ σκοτίδι; […]
Στο στήθος μου έχω θησαυρό κι ωσά χαμένος να 'το
μ' έγνοια πολλή να τόνε βρω γυρίζω απάνω κάτω.

(Γ. Χορτάτζη, *Ερωφίλη* Α΄, 5-10, 19-20)

Τα γέλια με τα κλάιματα, με τη χαράν η πρίκα
Μιαν ώραν εσπαρθήκασι κι αντάμα εγεννηθήκα.

(Βιτσέντζου Κορνάρου, *Ερωτόκριτος* Α)[21]

Η αρχή της συνύπαρξης των αντιθέτων, καρπός μιας μακράς και εκλεπτυσμένης πνευματικής παράδοσης, υπονοεί την αποδοχή του παράλογου ως συστατικού στοιχείου της ζωής. Μέσα στη λογοτεχνία, η αντίληψη αυτή αποκαλύπτεται ως η πηγή του νεοελληνικού τραγικού. Πρόκειται για ένα πολιτισμικό βίωμα που καθιερώνει μια ώριμη οπτική των πραγμάτων, η οποία κατανοεί την ύπαρξη του διαφορετικού και του αντίθετου ως φυσιολογικό φαινόμενο, απορρίπτοντας το φανατισμό και τη μισαλλοδοξία.

Ο άλλος κώδικας που υπονοείται σ' αυτή την έκφραση αφορά τη σχέση ζωής – θανάτου. Μέσα στην ποίηση του Σικελιανού συναντούμε πυκνές εικόνες από τη ζωή της φύσης, όπου ο θάνατος μετασχηματίζεται σε ζωή. Τέτοια είναι η αρχετυπική εικόνα του σπόρου που θάβεται στη γη και ανασταίνεται, του φιδιού ή του τζίτζικα που αλλάζουν ντύμα και ξαναρχίζουν ένα νέο κύκλο ζωής, του μεταξοσκούληκα που υφαίνει γύρω του τον ίδιο του τον τάφο (το κουκούλι), απ' όπου θα βγεί μεταμορφωμένος σε «πασίχαρη πεταλουδούλα». Τα παραδείγματα όπου η ίδια η φύση παρέχει το αρχέτυπο μετασχηματισμού του θανάτου σε ζωή, τεκμηριώνουν πειστικά την ιδέα ότι ο θάνατος εντάσσεται στη δημιουργική διαδικασία ανανέωσης της ζωής.

21 Βλ. Ε.Γ.Καψωμένος, «Η ρητορική της αντίθεσης στην Κρητική λογοτεχνία της ακμής», Πεπραγμένα του Ζ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, τόμ. Β1, Ρέθυμνο, Νέα Χριστιανική Κρήτη, 1995:313-325.

Στο κοινωνικό πεδίο, ανάλογες εμπειρίες αντλεί ο ποιητής από τις λαϊκές εθιμικές τελετουργίες που συνδέονται με το θάνατο κι ωστόσο εμπεριέχουν συμβολισμούς ανανέωσης της ζωής, όπως τα κόλλυβα, που στολίζονται με κουφέτα και σπόρους ροδιού:

Εδώ, ως τα κόλλυβα λαμπρό τ' αποσκεπάζει ρόδι,
νυφαδιακό σα νά 'τανε προβόδισμα το ξόδι..
[….....]
Γλυκό μου εσύ μνημόσυνο, πένθος χαρμόσυνό μου,
την ώρα τούτη, ά, πώς κρατώ σφιχτά τον ουρανό μου!

(Άγγελος Σικελιανός, *Μήτηρ Θεού III,* 81-82 /101-102/ 109-110).

Σ' αυτή τη συνάφεια, ο Ποιητής-αφηγητής επικαλείται την παραδοσιακή (εκκλησιαστική και λαϊκή) αντίληψη της κοινότητας «ζώντων και τεθνεώτων»:

Τί αν πάνε πίσω οι ζωντανοί και μπρος οι πεθαμένοι; […]
των κοιμημένων μου ο λαός ακούει και με σιμώνει!

(*Μήτηρ Θεού* III, 89, 92)

Αυτή η κοινότητα εκφράζεται, μεταξύ άλλων, με τη σχέση οικειότητας του παραδοσιακού ανθρώπου προς το χώρο του κοιμητηρίου, ένα βίωμα διονυσιακής υφής, που συμμερίζεται ο Σικελιανός και το διερμηνεύει ποιητικά στη *Μητέρα Θεού*:

απ' το μεγάλο πόρχομαι της πιθυμιάς λιοπύρι,
κρυφές βαθιά μου που σκορπάει δροσιές το κοιμητήρι!
Η πέτρα αυτή που μόλαχε για να σταθώ, και φτάνει
του νεκρολίβανου η πνοή την πλάση να ζεστάνει...

(*Μήτηρ Θεού* IV, 3/5-6/9-15)

Το συλλογικό αυτό βίωμα εκφράζει την πατροπαράδοτη πίστη στη συνυπευθυνότητα ζωντανών και νεκρών. Η αντίληψη του ενιαίου σύμπαντος τροφοδοτεί την αίσθηση της ενιαίας κοινότητας· δεν υφίσταται διάκριση ανάμεσα στον κόσμο των ζωντανών και τον κόσμο των νεκρών. Οι νεκροί αγαπημένοι δεν παύουν να είναι μαζί μας και να μετέχουν στη συλλογική ζωή και στη συλλογική ευθύνη. Η σχέση τους με τους ζωντανούς ορίζεται από το σχήμα: *πρότυπο – μίμηση*, που δηλώνει την εμμονή στις αξίες που οι πρόγονοι κληροδότησαν στην κοινότητά τους, την εμμονή στην παράδοση και στην ιστορική και πολιτισμική συνέχεια.

Στη *Μητέρα Θεού* επαληθεύεται ως «μύχια προσωπική εμπειρία» το βίωμα του θανάτου, ως οργανικού κρίκου στη διαδικασία ανανέωσης της ζωής. Γι' αυτό και το γεγονός του θανάτου δε σηματοδοτεί μονοσήμαντα το πένθος της απώλειας, αλλά ταυτόχρονα και τη χαρά της ανάστασης, της αναδημιουργίας και διαιώνισης της ζωής. Είναι αμφίσημο: ένα «πένθος χαρμόσυνο».

Ας δούμε, τέλος, πώς μπορεί να ερμηνευθεί - και να μεταφραστεί - η αντιφατική έκφραση του Ανδρέα Εμπειρίκου «*άγιοι γαμόσταυροι*»[22], που δεν επιδέχεται ούτε καν μια κατά λέξη μετάφραση.

Υπάρχει μια μακρά παράδοση στη νεοελληνική λογοτεχνία που εμφανίζει τον άνθρωπο σε σύγκρουση με το θεό, με τη θεία θέληση, με τους θεϊκούς νόμους. Η παράδοση αυτή ανάγεται στο μυθικό αρχέτυπο του Προμηθέα, που αντιπροσωπεύει την αρχαιότερη έκφραση της σύγκρουσης του ανθρώπου με το θεό μέσα στην ελληνική μυθολογία («*προμηθεϊκή ιδέα*» ονομάζομε τον αντίστοιχο σημασιακό κώδικα). Σύμφωνα με τη μυθική παράδοση, ο Προμηθέας έρχεται σε αντίθεση με το νόμο του Δία, τον οποίο δε διστάζει να παραβιάσει, για να ευεργετήσει τους ανθρώπους. Ο Δίας, εκφραστής της Κοσμικής τάξης, έχει στην εξουσία του τα μυθικά τέρατα, το Κράτος και τη Βία, που υλοποιώντας την εντολή του θα καρφώσουν τον Προμηθέα στο βράχο του Καυκάσου.

Μια συναφής εκδοχή αυτής της αντίθεσης είναι, στην αρχαία τραγωδία, «*ο δόλος των θεών*», δομικό στοιχείο της πλοκής και βασικός παράγοντας του αρχαίου τραγικού.

Το στοιχείο του δόλου συνιστά επίσης κοινό χαρακτηριστικό ανάμεσα στα δημοτικά τραγούδια του θανάτου του Διγενή και στα τραγούδια του Χάρου. Ο δόλος εδώ παίρνει άλλοτε τη μορφή της ενέδρας («*Ζηλεύγει ο Χάρος, με χωσιά, μακρά τονε βιγλίζει*...»), άλλοτε τη μορφή παραβίασης των κανόνων ηρωικής συμπεριφοράς κατά την πάλη, με τη χρήση ανορθόδοξων μέσων (τρικλοποδιά, πιάσιμο από τα μαλλιά). Αυτό, σ' ένα πρώτο επίπεδο, συνεπάγεται την ηθική ήττα του Χάρου (*ανέντιμη νίκη = ηθική ήττα*), αφού μ' αυτή την ανέντιμη συμπεριφορά αναγνωρίζει έμμεσα την αδυναμία του να νικήσει τον ήρωα. Ωστόσο, πίσω από τη αφηγηματική επιφάνεια, λειτουργεί ένας διαχρονικός πολιτισμικός κώδικας, που είναι η αντίθεση ανάμεσα στο *δίκαιο* και στο *νόμιμο*. Το νόμιμο σ' αυτό τον κώδικα ταυτίζεται με το άδικο, καθώς συνδέεται με τη βία του φορέα της εξουσίας, θεϊκής ή κοινωνικής, και με τον αυθαίρετο κανόνα της υπακοής που η εξουσία επιβάλλει στο άτομο ή στην κοινότητα. Το δίκαιο αφετέρου συνδέεται με το ρόλο του Ήρωα-προμάχου να υπερασπίζεται την ανθρώπινη κοινότητα ή τον αδύνατο που υφίσταται τη βία ή την άδικη συμπεριφορά της εξουσίας. Έτσι το δίκαιο εμφανίζεται, μέσα στην ελληνική παράδοση, σε μόνιμη αντιδιαστολή προς το νόμιμο. Προκύπτει λοιπόν η χαρακτηριστική συνάρτηση:

νόμιμο = άδικο vs παράνομο = δίκαιο.

Πρόκειται για έναν χαρακτηριστικό αξιακό κώδικα του τοπικού

22 Ονοματοποίηση της βρισιάς «γαμώ το Σταυρό σου»: Α. Εμπειρίκος, Οκτάνα 1980: 36-38 ("Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι Άγιοι") και 60 ("Πολλές φορές τη νύκτα").

πολιτισμικού συστήματος, όπου η αντίθεση ανάμεσα στο *δίκαιο* (του ατόμου ή της κοινότητας) και στη *νομιμότητα* (της εξουσίας) φτάνει να κατανοείται ως αντίφαση, ως ασυμβίβαστο. Είναι ο κώδικας που ερμηνεύει τον απροσκύνητο και αντάρτικο χαρακτήρα της νεοελληνικής κουλτούρας, που αρνείται την υποταγή στην όποια εξουσία («*μόνο κομμένη κεφαλή μπορεί να σκύψει χάμαι*», λέει μια κρητική μαντινάδα)·

που ακόμη κι από τους θεούς διεκδικεί σχέσεις ισοτιμίας, αμφισβητώντας εξ ορισμού τη θεία δικαιοσύνη:

Μα κι ο θεός είν' άδικος κι εγώ θα τ' αποδείξω:
Τα νιάτα που μας έδωκε γιάντα τα παίρνει πίσω!
(προφορ. παράδοση)
Κόντρα θα πάω του θεού, να τόνε ταραχίσω·
Τη νιότη που μου χάρισε δεν τη γιαγέρνω πίσω.
(προφορ. παράδοση)

Μέσα στη διαχρονική ελληνική παράδοση, η αντίθεση ανάμεσα στον άνθρωπο και το θεό, στο δίκαιο και το νόμιμο παίρνει ποικίλες μυθικές και καλλιτεχνικές εκφράσεις τόσο στη λαϊκή (όπως στα παραπάνω παραδείγματα) όσο και στη λόγια λογοτεχνία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Ανδρέας Εμπειρίκος, όπου ο εν λόγω κώδικας λειτουργεί σε ατομικό, κοινωνικό και Κοσμικό επίπεδο. Μέσα στο έργο του, η αντίληψη της σχέσης ανθρώπου - θεού εκφράζεται ως φρόνημα ανεξαρτησίας, ως άρνηση συμμόρφωσης: «*της μη συμμορφώσεως οι άγιοι*».

Στην έκφραση αυτή, η άρνηση υποταγής όχι μόνο καταφάσκεται αλλά κάτι παραπάνω, εξαγιάζεται. Εξαγιάζεται ακόμη και η ύβρις προς το θεό: «*άγιοι γαμόσταυροι*».[17] Η υπακοή και η υποταγή δεν είναι ελληνικές αρετές.

Αυτό λοιπόν που κάνει κατανοητή την επίμαχη έκφραση είναι ο κώδικας της προμηθεϊκής ιδέας. Σύμφωνα με το μυθικό αρχέτυπο του Προμηθέα, οι Ήρωες- άγιοι του Εμπειρίκου έρχονται σε σύγκρουση με το θεό, για να υπηρετήσουν τις ανθρώπινες αξίες. Στο ελληνικό πολιτισμικό πρότυπο υπέρτατη αξία είναι η ανυπακοή στην εξουσία, η *ανταρσία*, σε αντίθεση με άλλα πολιτισμικά πρότυπα, όπου υπέρτατη αξία είναι η υπακοή.[23] Γι' αυτό έχομε τόσους θεομάχους ήρωες στην ελληνική μυθολογία και λογοτεχνία ("αντίθεους", "θεομπαίχτες"). Υπάρχει ωστόσο ένα στοιχείο που δίνει στο φαινόμενο τις πραγματικές του διαστάσεις. Δύο είναι τα κίνητρα που ορίζουν την αντίθεση του ανθρώπου προς το θεό μέσα στην ελληνική παράδοση και μυθολογία: η άρνηση υποταγής στο θεϊκό

17 Α. Εμπειρίκος, Οκτάνα 1980: 36-38 ("Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι Άγιοι"), καθώς και σ. 60 ("Πολλές φορές τη νύκτα").

23 Όπως συμβαίνει, λ.χ., με το εβραϊκό πολιτισμικό πρότυπο. Σε αντίθεση προς τον Προμηθέα, ο Αβραάμ του εβραϊκού μύθου είναι έτοιμος να σφάξει το ίδιο του το παιδί, για να μην παραβεί την εντολή του θεού του.

νόμο και η αξίωση της ισοτιμίας: δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ο ήρωας αρνούμενος να υποταχτεί στη θεία βούληση αρνείται ν' αποδεχτεί ως νόμιμο ό,τι δεν είναι υπέρ του ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτής της ανθρωποκεντρικής αντίληψης είναι νοητή ακόμη κι η ακραία αξίωση να υποκαταστήσει το θεό[24], για να επιβάλει, στη θέση της θείας, την ανθρώπινη δικαιοσύνη. Κι αυτό είναι το διακριτικό στοιχείο που ξεχωρίζει την παραδοσιακή ελληνική "ύβριν" από την ύβρι που χαρακτηρίζει τη δυτική "νεωτερικότητα". Δε φτάνει ως την αθεΐα του δυτικού ανθρώπου· δε θέλει να γκρεμίσει τους θεούς για να γίνει ο ίδιος "deus in terris".

Είναι ακόμη και κάτι άλλο, που εξισορροπεί την ύβρη. Είναι η ιδιότητα του Προμάχου. Σύμφωνα με μια μακρά – λαϊκή και λόγια – παράδοση, ο Ήρωας προκινδυνεύει πάντοτε για την κοινότητα θέτει τις ξεχωριστές του ικανότητες στην υπηρεσία των ανθρώπων. Ένα υποκείμενο δράσης, για να είναι ήρωας, δεν αρκεί να νικά όλους και να επιβάλλεται· αυτό είναι το «προφίλ» του Αντίμαχου, όχι του Ήρωα. Απαραίτητη συνθήκη της ηρωικής ιδιότητας αποτελεί η ανιδιοτέλεια του αγώνα, που προκινδυνεύει για τη σωτηρία της κοινότητας. Στην ελληνική παράδοση, ο ήρωας αναδείχνεται ευεργετώντας τους άλλους, όχι ασκώντας βία εις βάρος τους. Ο ήρωας δεν είναι άτομο, για να ορίζεται από τα ένστικτα της αυτοσυντήρησης και της επιβολής. Είναι «πρόσωπο», δηλ. σύνθεση ατομικής και συλλογικής συνείδησης. Η συνείδηση του *Εγώ*, ισχυρότατη στο λαϊκό προπάντων ήρωα, ταυτίζεται με τη φήμη του, με τη γνώμη που έχουν οι άλλοι για κείνον. Ήρωας είναι αυτός που ενσαρκώνει στη συνείδηση των άλλων το ανθρώπινο ιδεώδες της κοινότητας που συμπεριφέρεται σα να 'ναι υπεύθυνος όχι μόνο για τους ανθρώπους, μα για όλα τα όντα και τα πλάσματα της φύσης. Αυτό το αίσθημα ευθύνης είναι που τον φέρνει, κάτω από ορισμένους όρους, αντιμέτωπο με το θεϊκό νόμο, δημιουργώντας τραγικές καταστάσεις και συγκρούσεις. Κι αυτό δεν έχει σχέση με τον ατομισμό δυτικού τύπου· είναι ο νεοελληνικός «εγωισμός», πάει να πει, η ετοιμότητα του Ήρωα να θυσιάσει τη ζωή του κάθε στιγμή, προκειμένου να προασπίσει το «όνομα» και την αξιοπρέπειά του ως ανθρώπου.

Στους «*άγιους γαμόσταυρους*» του Εμπειρίκου υπάρχει λοιπόν μια δέσμη συνδηλώσεων: η ισχυρή αντίθεση προς το θεό (*Ύβρις*), που συναρτάται με τη μη συμμόρφωση στις εντολές του και το ασυμβίβαστο του *νόμιμου* προς το *δίκαιο* η αξίωση της ισοτιμίας ανθρώπου – θεού και η συνακόλουθη ανεξαρτησία βούλησης και δράσης, που τροφοδοτείται από την εμμονή σε αξίες που υπηρετούν τον άνθρωπο. Μ' αυτό το πλέγμα συναρτάται ο

24 Βλ. το κρητικό δημοτικό τραγούδι "Νά 'χεν η γης πατήματα κι ο ουρανός κερκέλια.../ ν' ανέβσινα στον ουρανό, να βιπλωθώ να κάτσω,/ να δώκω σείσμα τ' ουρανού..." (Αντ. Γιάνναρης, 1876: 150. 159).

εξαγιασμός της ανταρσίας από τη μια και της αυταπάρνησης του Ήρωα-Προμάχου από την άλλη.[25] Αν δε γνωρίζεις αυτό το πλέγμα κωδίκων, δεν μπορείς να κατανοήσεις και να ερμηνεύσεις ή να μεταφράσεις σωστά τα σχετικά κείμενα. Γιατί οι κώδικες αυτοί συναρτώνται στενά με τον πυρήνα της νεοελληνικής κουλτούρας.

25 «Η πρώτη μου λαχτάρα – γράφει ο Καζαντζάκης, επιβεβαιώνοντας την ισχύ του κώδικα – στάθηκε η λευτεριά η δεύτερη, η δίψα της αγιότητας. Ήρωας μαζί και άγιος, να το ανώτατο πρότυπο του ανθρώπου» (Ν. Καζαντζάκης, Αναφορά στον Γκρέκο, 1961. 86).

Η Πρόταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης σε Σχέση με την Αειφόρο Ανάπτυξη

Κίμων Χατζημπίρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Σχολή Πολιτικών Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Ευχαριστώ κύριε Πρόεδρε. Κεντρικό θέμα της ομιλίας είναι η αξιοβίωτη ανάπτυξη. Θα αναπτυχθεί όμως σε ιδιαίτερα μη αξιοβίωτες συνθήκες δεδομένου ότι η υπερβολική ψύχρα από τον κλιματισμό τον οποίο αδυνατούμε επί τόσες ώρες να διορθώσουμε είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα της κακής κατάστασης που βρίσκεται ο δημόσιος τομέας στη χώρα μας, με ταυτόχρονη αρνητική επίδραση στο περιβάλλον, στην οικονομία και στην υγεία μας. Εν πάση περιπτώσει, προσπαθώντας να το αντέξω, θα δείξω πώς η πρόταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης αντιπαρατίθεται στην αειφόρο ή βιώσιμη ανάπτυξη.

Γυρίζουμε στο 1987, όταν η πρόταση για το sustainable development το οποίο στα ελληνικά μεταφράστηκε ως αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη, εμφανίστηκε στο διεθνές προσκήνιο και γρήγορα κατέλαβε σημαντική θέση ως μία απάντηση στα προβλήματα σύγκρουσης μεταξύ ανάπτυξης και περιβάλλοντος, προτείνοντας τη μεγιστοποίηση της σημερινής ευημερίας χωρίς να υπονομεύεται το περιβάλλον των μελλοντικών γενεών.

Πρόκειται για μια πρόταση σαφώς μεταρρυθμιστικής και όχι επαναστατικής λογικής, η οποία περιέχει ορισμένες αντιφάσεις αλλά είναι ένα σύνθημα που αποδείχθηκε γόνιμο, με την έννοια ότι υιοθετήθηκε σε μεγάλο βαθμό από πολύ διαφορετικές ομάδες όπως επιστήμονες, περιβαλλοντιστές και πολιτικοί. Υποκρύπτει νομίζω σαφώς μια οπτιμιστική, μία αισιόδοξη φιλοσοφική στάση απέναντι στα πράγματα.

Σας δείχνω και τον ορισμό που έχει δώσει η EPA (των ΗΠΑ), προερχόμενο από μια οικονομία που αυξάνεται ενώ παράλληλα καταφέρνει να μειώσει το κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος της οικονομικής μεγέθυνσης και η οποία βέβαια αντανακλά όχι μια συναλλαγή μεταξύ της επιχειρηματικότητας και του περιβάλλοντος αλλά μία συνέργεια. Από εδώ φαίνεται καθαρά και η οπτιμιστική στάση απέναντι στα πράγματα.

Έρχεται λοιπόν στην χώρα μας ο Δημήτρης Ρόκος, με μία αντιπρόταση την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη για την οποία και θα παραθέσω ορισμένες σύντομες αναφορές που είναι κατά μεγάλο μέρος γραμμένες από τον ίδιο.

Αυτή η ανάπτυξη λοιπόν είναι ολοκληρωμένη επειδή είναι ταυτόχρονα στο χώρο και στο χρόνο κατάλληλη οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο και στο περιβάλλον, φυσικό και πολιτισμικό,

μέσα στο οποίο περιβάλλον ο άνθρωπος εντάσσεται ειρηνικά και δημιουργικά ως οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του και όχι ως κυρίαρχος, ιδιοκτήτης ή εκμεταλλευτής του. Και είναι αξιοβίωτη διότι πρόκειται για μία ανάπτυξη την οποία χαίρεται κανείς να ζει, όπως δείχνει ο όρος αξιοβίωτη αλλά, υποσημειώνεται, ανεξαρτήτως της ηλικίας, του φύλου, της εθνικότητας και της κοινωνικής τάξης – σημειώστε το αυτό – στην οποία ανήκει, μπορεί λοιπόν να απολαύσει όλα τα συστατικά στοιχεία αυτής της ανάπτυξης ανεξαρτήτως αυτών των διαφορών που έχουν οι άνθρωποι μεταξύ τους.

Θεμέλια αυτής της πρότασης είναι οι ουσιώδεις και όχι μόνο διακηρυκτικές, πανανθρώπινες αξίες, η ειρήνη, η δημοκρατία, που υποσημειώνεται όχι τυπική αλλά πολιτική, κοινωνική και οικονομική, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η ισότητα - δεν διευκρινίζεται βέβαια αν πρόκειται για την ισότητα των ατόμων ή την ισότητα των ευκαιριών – και η κοινωνική αλληλεγγύη.

Υποκείμενο αυτής της ανάπτυξης αλλά και ταυτόχρονα υλική βάση είναι ο πολίτης. Ποιος πολίτης; Ο ενεργός, υπεύθυνος, ευαίσθητος, συνειδητός, μορφωμένος και ολόπλευρα ενημερωμένος δημιουργικός πολίτης καθώς και οι συλλογικότητές του. Τα μορφώματα που φτιάχνουν οι πολίτες συνεργαζόμενοι.

Κεντρική ιδέα στην πρόταση αυτή του Ρόκου είναι το όλον, δηλαδή η κάθε φορά συγκεκριμένη στον χώρο και τον χρόνο φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, η οποία αποτελεί την αδιάσπαστη διαλεκτική ενότητα των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των στοιχείων, φαινομένων και δράσεων που συγκροτούν αυτές τις διαστάσεις. Είναι ένα οργανικό όλον, υποσημειώνει ο Ρόκος όχι σύνολο, διακριτών αυτόνομων μερών ανεξαρτήτων μεταξύ τους, τα οποία όμως στο ενδεχόμενο σύνολο θα συνενώνονταν αθροιζόμενα μηχανιστικά, ενώ αυτός εννοεί ότι συνενώνονται σε ένα όλον οργανικό δηλαδή οι αλληλεπιδράσεις είναι πολύ πιο ουσιαστικές.

Ο Ρόκος σχολιάζει την αειφόρο ή βιώσιμη ανάπτυξη και προτείνει τις διορθώσεις που χρειάζεται για να γίνει αξιοβίωτη. Πρέπει να δυναμώσει ριζοσπαστικά η θετική αλλά συντηρητική έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, η οποία κατά τον Ρόκο χαρακτηρίζεται από την μερικότητα της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων. Εστιάζει δηλαδή την κριτική της βιώσιμης ανάπτυξης κυρίως σ' αυτά τα δύο στοιχεία. Στο στοιχείο της ανταγωνιστικότητας και της επιχειρηματικότητας. Ταυτόχρονα, για να διορθωθεί χρειάζεται αποκέντρωση. Δηλαδή άρνηση του συγκεντρωτισμού και της συγκέντρωσης της εξουσίας σε εθνικά και υπερεθνικά κέντρα και οργανωμένες κοινωνικές ομάδες των οποίων η ευρύτατη και συχνά αυθαίρετη δικαιοδοσία παραβιάζει θεμελιώδεις αρχές

και αξίες του πολιτισμού και φτάνει έως και την ληστρική εκμετάλλευση και την καταστροφή των φυσικών και των ανθρώπινων διαθεσίμων. Εδώ ο Ρόκος υπονοεί σαφώς ότι η καταστροφή αυτή συντελείται κυρίως λόγω της συγκέντρωσης εξουσίας σε μεγάλες και οργανωμένες ομάδες ή άλλες δομές, υποβαθμίζοντας ή βάζοντας σε δεύτερη μοίρα την ενδεχόμενη καταστροφή που μπορεί να προέλθει από μικρές ομάδες ή από αποκεντρωμένες μορφές δραστηριότητας των ανθρώπων. Βάζει επιπλέον ένα άλλο στοιχείο το οποίο δείχνει αυτό που θα πω πιο κάτω, ότι χρειάζεται ταυτόχρονα αναγνώριση, σεβασμός και αξιοποίηση της αυτόχθονης σοφίας των ανθρώπων του μόχθου και των βουνών. Δηλαδή δεν θεωρεί μόνη την επιστημονική γνώση ως βάση της (διορθωμένης) ανάπτυξης.

Η πρόταση είναι ιδεολογικά σαφώς αντισυστημική. Όπως γράφει συγκεκριμένα δεν θα καθορίζεται από τον ανταγωνισμό των αγορών, του πολυεθνικού κεφαλαίου, των κρατών, των υπερεθνικών συμφώνων και ενώσεων αλλά και των ανθρώπων, εννοεί τον ανταγωνισμό, ως επιστημόνων, εργαζομένων, δημιουργών, παραγωγών και επιχειρηματιών. Δεν θα αναγνωρίζει ως υπέρτατη αξία τη μεγιστοποίηση του άμεσου κέρδους, δεν θα ομνύει στο όνομα της παγκοσμιοποίησης και της αναπόδραστης ισοπέδωσης των πολιτισμών ως αναπόφευκτου μονόδρομου για την πρόοδο της ανθρωπότητας, δεν θα υποτάσσεται σε επιταγές της αόρατης πλανητικής υπερκυβέρνησης, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας όπως ειδικότερα αυτή εκφράζεται από την επικρατούσα οικονομική και στρατιωτική υπερδύναμη. Νομίζω ότι τα ιδεολογικά στοιχεία αυτής της πρότασης είναι σαφή και δεν χρειάζεται να τα αναπτύξω παραπάνω.

Είναι σαφές λοιπόν ότι πρόκειται για μια ανατρεπτική πρόταση. Προτείνει ανατροπή των αξιών όπως κατά λέξη λέει, της αγοράς, του στείρου ανταγωνισμού τον οποίον τοποθετεί σε επίπεδο πολεμικό, ιδεολογικό, οικονομικό, βιομηχανικό, καταναλωτικό και τεχνολογικό, της συσσώρευσης, της ομοιομορφίας, της ισοπέδωσης των πολιτισμών, της διαρκούς μεγέθυνσης της μαζικής κατανάλωσης.

Υπονοεί ο Ρόκος και μια κριτική προς την περιβαλλοντική πολιτική η οποία αποτελεί βέβαια έναν από τους πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης και ειδικότερα ζητά να μην προωθούνται λύσεις αποσπασματικές και μεμονωμένες όπως ας πούμε μόνον η ανακύκλωση ή οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Αντίθετα λέει ναι σε μία συνολική ανατροπή της κοινωνικής οργάνωσης η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε έναν οικολογικά συμβατό κόσμο. Υπονοείται, αυτό βέβαια είναι δική μου παρένθεση, ότι όλα αυτά δεν μπορούν να συμβούν παρά μόνο αν ωριμάσουν οι συνθήκες ανατροπής.

Επομένως κατά κάποιο τρόπο η εφαρμογή της πρότασης μετατίθεται προς ένα μέλλον μάλλον αρκετά μακρινό.

Μερικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης Ρόκου για την αξιοβίωτη ανάπτυξη, μεταξύ άλλων, είναι νομίζω τα εξής :

Πιστεύει στην αγαθή φύση του ανθρώπου, είναι χαρακτηριστικό όταν μιλάει για την αυτόχθονη σοφία των ανθρώπων ή για το ότι τα κακά αποτελέσματα οφείλονται στην υπερσυγκέντρωση και αντίθετα οι μικρές ομάδες θα παράγουν καλά αποτελέσματα. Επίσης σαφώς ο Ρόκος είναι υπέρ της δραστηριότητας αποκεντρωμένων ομάδων και κοινοτήτων.

Μετά την πλήρη καταδίκη του ανταγωνισμού σε όλα τα επίπεδα, η αντιπρόταση Ρόκου είναι η δημιουργική άμιλλα. Δίνει πολλή μεγάλη σημασία σε αυτό που ο ίδιος ονομάζει θετικά φορτισμένη έννοια της διαλεκτικής αρμονίας ανάμεσα στον άνθρωπο και την φύση ή ανάμεσα στις δραστηριότητες των ανθρώπων.

Είναι τελείως αρνητικός, διότι θεωρεί ότι από εκεί εκπορεύονται τα κακά του σημερινού μοντέλου, απέναντι στις έννοιες της κυριαρχίας, της ιδιοκτησίας, της εκμετάλλευσης τόσο ανθρώπου από άνθρωπο όσο και της φύσης από τον άνθρωπο.

Επίσης θα ισχυριστώ ότι η πρόταση Ρόκου έμμεσα δεν επιτρέπει την ύπαρξη κοινωνικών τάξεων, διότι όταν λέει ότι θα πρέπει τα αγαθά της αξιοβίωτης ανάπτυξης να τα απολαμβάνουν εξίσου όλες οι τάξεις, ουσιαστικά καταργεί τις τάξεις, διότι ακριβώς στον ορισμό της τάξης ενυπάρχει η διαφοροποιημένη απόλαυση των αγαθών αλλιώς η τάξη δεν έχει νόημα.

Δεν διακρίνει νομίζω ο Ρόκος μεταξύ των εννοιών ολοκληρωμένη και ολιστική και θα ήθελα εδώ να κάνω κάποιο σχόλιο. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη αντιστοιχεί σε μία συστημική θεώρηση των πραγμάτων, με σαφή αναγνώριση διαφόρων επιπέδων περιγραφής και έμφαση στην αλληλεπίδραση των στοιχείων. Αντίθετα η ολιστική προσέγγιση, την οποία όπως είπα προηγουμένως τονίζει ο Ρόκος με την έννοια του όλου, αντιστοιχεί στην ύπαρξη μιας βαθύτερης ενότητας των πραγμάτων η οποία ενδεχομένως φτάνει στα όρια μιας μεταφυσικής θεώρησης.

Για τον Ρόκο η διεπιστημονικότητα δεν είναι μόνο μεθοδολογία αλλά είναι και ιδεολογία. Δηλαδή είναι πρόταση προς την κοινωνία. Δεν υπάρχει ο χρόνος τώρα να αναπτύξω τις διαφορετικές έννοιες, δηλαδή την πολυεπιστημονικότητα και την διεπιστημονικότητα που αποτελούν σημαντικά αντικείμενα της διεθνούς δραστηριότητας στην επιστημολογία. Ωστόσο, νομίζω θα συμφωνήσω με τον Ρόκο ότι αυτή η μεθοδολογία είναι ασύμβατη με τεχνοκρατικές αντιλήψεις που αναγκαστικά αγνοούν ορισμένες διαστάσεις της ανάπτυξης, ο Ρόκος ζητά μια συνολική θεώρηση και μία συνολική αναπτυξιακή πρόταση. Και θα προσθέσω την δική μου

παρατήρηση ότι προφανώς η μεθοδολογία αυτή είναι ασύμβατη προς οποιοδήποτε δογματισμό.

Η ολιστική διεπιστημονική μεθοδολογία που προτείνει ο Ρόκος, είναι σαφέστατη η πρότασή του, υπονοεί προφανώς άρνηση αυτού που θα λέγαμε «πρόοδος με κουτάκια» δηλαδή διασπασμένη και επιμέρους ανάπτυξη των διαφόρων επιστημονικών κλάδων, η οποία όμως έχει αποφέρει βέβαια την τεράστια επιστημονική, τεχνολογική και άλλη πρόοδο του σύγχρονου κόσμου. Ταυτόχρονα θέλει την ανάπτυξη αποκεντρωμένη και παράλληλα πλανητική και ολοκληρωμένη. Επίσης αγνοεί ή αφήνει να περάσουν σε δεύτερη μοίρα οι όποιες αντιθέσεις ανάμεσα στις διαστάσεις της ανάπτυξης και ζητάει να μην υπερτιμάται ούτε να υποτιμάται κάποια από τις διαστάσεις της ανάπτυξης, αν και σε σημεία των γραπτών του νομίζω ότι δίνει παρόλα αυτά μια έμφαση στην πολιτισμική σε σχέση με τις άλλες διαστάσεις. Επίσης δεν συζητά ιδιαίτερα μια αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην οικονομική μεγέθυνση που είναι ζητούμενο για τον Τρίτο Κόσμο και στην περιβαλλοντική επιβάρυνση η οποία αναπόφευκτα θα επέλθει απ' αυτή την μεγέθυνση. Εκτός εάν υιοθετήσουμε την σημαντική σήμερα στην περιβαλλοντική πολιτική πρόταση της αποσύνδεσης την οποία ο Ρόκος δεν έχει συζητήσει αλλά και είναι αμφίβολο κατά πόσον είναι εφικτή.

Ίσως η θεώρηση Ρόκου συμβαδίζει με κλασσικές πεσιμιστικές τάσεις στη διεθνή σύγχρονη φιλοσοφία: αντιτεχνολογικές, αντιορθολογικές, αντιοικονομικές, αντιδυτικές, αντικαπιταλιστικές, αντιμπεριαλιστικές, αντινεοφιλελεύθερες. Σήμερα κυριαρχούν αυτές οι τάσεις σε πολλές φιλοσοφικές προσεγγίσεις, ως φυσιολογικές νομίζω απογοητεύσεις μετά την πίστη που είχε επικρατήσει σε μεγάλα οράματα, σε μεγάλα αφηγήματα τα οποία σήμερα έχουν περίπου απαξιωθεί.

Ενδεχομένως η σκέψη του Ρόκου στην συνέχεια, γιατί ελπίζω ότι για πολλά χρόνια ακόμα θα την αναπτύσσει και θα την εμπλουτίζει, θα μπορούσε να υιοθετήσει διαφόρων ειδών μετανεωτερικές προσεγγίσεις οι οποίες αποτελούν σήμερα αρκετά προχωρημένες πλευρές της σύγχρονης σκέψης. Ας πούμε την ιδέα της μεταρρύθμισης την οποία δεν συζητάει νομίζω, την ιδέα της μη βίας, την ιδέα των ήπιων τεχνολογιών. Όχι μόνο ως τεχνολογικά αντικείμενα αλλά και τις κοινωνικές επιπτώσεις που έχουν οι ήπιες τεχνολογίες και αναφέρω εδώ για παράδειγμα τους διαφορετικούς τύπους κοινωνίας στους οποίους οδηγεί η παραγωγή ηλεκτρισμού με πυρηνικά εργοστάσια ή η παραγωγή ηλεκτρισμού με ανεμογεννήτριες, έχουμε σαφώς ιδεολογική διαφορά εδώ πέρα, έχουμε διαφορά κοινωνίας που προκύπτει από την τεχνολογία. Επίσης νέες ιδέες όπως η εταιρική κοινωνική ευθύνη δηλαδή η ευθύνη της επιχειρηματικότητας για την

κοινωνία ή η ανάπτυξη του εθελοντισμού των λίγων ή των πολλών, δεν έχουμε το χρόνο βέβαια να τα συζητήσουμε περισσότερο.

Μέσα από όλα αυτά, είναι προς τιμήν νομίζω του Δημήτρη Ρόκου ότι φρόντισε ο ίδιος και ενθάρρυνε ένα συνεχή διάλογο και συζήτηση γύρω από αυτές τις αντιθέσεις και εδώ αναφέρω κάποια πεδία αυτού του διαλόγου, όπως τα Μεταπτυχιακά που ίδρυσε και όπου ενθάρρυνε το διάλογο μέσα σε αυτά, όπως επίσης το διασχολικό μάθημα του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», που επίσης διέπεται από την ίδια φιλοσοφία.

Ο Ρόλος της Διεπιστημονικότητας στη Σύγχρονη Εκπαίδευση

Δημήτρης Καλιαμπάκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Είναι μια ξεχωριστή μέρα, ως προς το περιεχόμενό της. Έχω παρακολουθήσει πολλές τέτοιες εκδηλώσεις, η ζωή κάνει κύκλους. Είναι μια σημαντική στιγμή όταν αποδελτιώνεις τη δράση ενός ξεχωριστού ανθρώπου. Σε αυτές τις εκδηλώσεις είναι συχνό φαινόμενο η επανάληψη και μια συζήτηση χωρίς περιεχόμενο. Αυτή, όμως, είναι μια διαφορετική εκδήλωση.

Οι προηγούμενοι ομιλητές φώτισαν ιδιαίτερες πλευρές της προσωπικότητας του Δημήτρη Ρόκου. Είχαν πολλά και συγκεκριμένα πράγματα να πουν και με αυτή την έννοια είναι μια ξεχωριστή εκδήλωση. Διάλεξα για την ομιλία μου ένα συγκεκριμένο κομμάτι της δραστηριότητάς του και μέσω αυτού να φανεί η συγκεκριμένη συμβολή του Δημήτρη Ρόκου, όχι μόνο στα Ελληνικά πανεπιστήμια αλλά και στην Ελληνική κοινωνία.

Το θέμα μου είναι ο ρόλος της διεπιστημονικότητας στη σύγχρονη εκπαίδευση. Διεπιστημονικότητα είναι μια προσέγγιση η οποία στηρίζεται σε περισσότερα από ένα επιστημονικά πεδία. Ενσωματώνει πληροφορίες, δεδομένα, τεχνικές, εργαλεία, από περισσότερες της μιας επιστημονικές κατευθύνσεις. Επομένως, είναι μια προσέγγιση χρήσιμη για να καταλάβει κανείς καλύτερα την πραγματικότητα, κι αυτό είναι απαραίτητο αν κανείς επιθυμεί την αλλαγή της, τη βελτίωσή της.

Γιατί αυτό; Γιατί πολύ απλά η πραγματικότητα πολύ δύσκολα, πολύ σπάνια, μπορεί να χωρέσει σε ένα επιστημονικό κλάδο. Όλα τα μεγάλα προβλήματα για να αντιμετωπιστούν από μια και μόνη επιστημονική οπτική γωνία, πρέπει να υποστούν κραυγαλέες απλουστεύσεις. Έτσι κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η ίδια η πραγματικότητα επιβάλλει τη διεπιστημονική προσέγγιση των πραγμάτων.

Διεπιστημονικότητα δεν είναι προφανώς το αθροιστικό αποτέλεσμα των μερικών προσεγγίσεων των διαφόρων επιστημονικών πεδίων. Δεν αρκεί καθόλου, για παράδειγμα, να προσθέσεις την κοινωνική προσέγγιση στην οικονομική και τεχνολογική προσέγγιση για να έχεις μια διεπιστημονική προσέγγιση. Αυτό που χρειάζεται είναι έναν εσωτερικός διάλογος των διαφόρων επιστημονικών πεδίων, μια βαθιά αλληλεπίδραση των διαφόρων πλευρών, μια σύνθεση σε ανώτερο επίπεδο των ισχυρών σημείων που υπάρχουν στα διάφορα επιστημονικά πεδία.

Αλλά, για σκεφτείτε, όπως ξεκίνησα την ομιλία μου, φαίνεται σαν η πραγματικότητα να αποτελείται από διαφορετικά πεδία, που αντιστοιχούν και σε διαφορετικές επιστήμες, και το ζητούμενο να είναι μια νέα πραγματικότητα, «κατασκευασμένη», η οποία θα πρέπει να προκύψει από τη

σύνθεσή τους. Αλλά αυτό είναι μια στρέβλωση, είναι η πραγματικότητα αντεστραμμένη, με το κεφάλι κάτω και τα πόδια ψηλά. Τα διάφορα επιστημονικά πεδία δεν είναι τίποτα άλλο παρά πλευρές της μιας και ενιαίας γνωσιακής προσπάθειας αντίληψης, κατανόησης, της πραγματικότητας, ως προϋπόθεσης για το μετασχηματισμό της. Όμως, πολλές φορές, αυτά τα διαφορετικά επιστημονικά πεδία, που για λόγους ευκολίας αναπτύχθηκαν ξεχωριστά, απέκλιναν τόσο πολύ μεταξύ τους που μοιάζουν σήμερα αυτόνομα και αυθύπαρκτα, αρχίζουμε να τα βλέπουμε σαν διαφορετικές οντότητες, που «χρήσιμο είναι να συνεργάζονται».

Διεπιστημονικότητα δεν είναι μόνο η συνέργεια των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων. Διεπιστημονικότητα σημαίνει και συνέργεια μεταξύ των διαφόρων επιστημόνων, σημαίνει και μια διαφορετικού τύπου ομαδικότητα. Είναι σε τελευταία ανάλυση μια συνολικά διαφορετική επιστημονική κουλτούρα. Αλλά τώρα, όπως τα παρουσιάζω, φαίνεται σαν να είναι τα πλεονεκτήματα της διεπιστημονικότητας προφανώς ορατά. Ακόμη περισσότερο φαίνεται σαν η «τιμαριοποίηση» της επιστήμης να αποτελεί εξώφθαλμο λάθος. Έτσι, η διεπιστημονική προσέγγιση θα έπρεπε να ήταν η κυρίαρχη κατεύθυνση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Είναι όμως έτσι;

Κι όμως, η διεπιστημονικότητα είναι παρίας των εξελίξεων, όσον αφορά τα ζητήματα της εκπαίδευσης διεθνώς. Για καθόλου αμελητέους λόγους. Για λόγους πολύ ισχυρούς. Ίσως ο ισχυρότερος, ή μάλλον ο πιο προφανής απ' αυτούς, να είναι ότι ο περίφημος Homo Universalis της εποχής της αναγέννησης είχε να διαχειριστεί πολύ πιο μικρό όγκο συνολικών πληροφοριών. Σήμερα ο όγκος της γνώσης, ο όγκος των πληροφοριών, είναι απίθανα μεγάλος.

Ας δούμε κάποια στοιχεία που εξηγούν με πειστικό τρόπο πως ο τεράστιος όγκος των γνώσεων ωθεί στην εξειδίκευση. Μεταξύ 1900 και 1960 το σύνολο της ανθρώπινης γνώσης, διπλασιαζόταν κάθε περίπου 40 χρόνια. Από το 1970 έως το 2000, ο χρόνος διπλασιασμού ήταν μόλις 10 χρόνια. Σήμερα, ο όγκος της πληροφορίας που βρίσκεται στο διαδίκτυο διπλασιάζεται κάθε 6 μήνες. Ο όγκος της έντυπης γνώσης, ό,τι έχει τυπωθεί από όταν ανακαλύφθηκε η τυπογραφία μέχρι σήμερα, διπλασιάζεται κάθε 8 χρόνια. Η τεχνική γνώση, που μας ενδιαφέρει άμεσα, διπλασιάζεται κάθε 3 χρόνια. Δηλαδή, στο προσδόκιμο του χρόνου να ολοκληρώσει ένας φοιτητής τις σπουδές του θα έχει διπλασιαστεί ο όγκος των γνώσεων στο αντικείμενό του, μιλώντας με μέσους όρους. Σήμερα, είναι γενικότερα αποδεκτό ότι το σύνολο της γνώσης διπλασιάζεται κάθε 2-3 χρόνια.

Οπότε ποια επιλογή φαίνεται ως η μόνη ρεαλιστική; Για να μην φλυαρούμε, για να μην ασχολούμαστε επιδερμικά με τα πράγματα, το

καλύτερο είναι να επιλέξουμε ένα στενό επιστημονικό πεδίο, να εξειδικευθούμε σε αυτό, και αν τα καταφέρουμε να συνεισφέρουμε εκεί με την παραγωγή νέας γνώσης. Επομένως, η ειδίκευση φαίνεται να είναι αναγκαία εξαιτίας της μεγάλης ποσότητας γνώσης.

Αλλά η εξειδίκευση δεν απορρέει μόνο από εκεί. Η εξειδίκευση είναι γενικότερο φαινόμενο που συνδέεται βαθιά με την εργασία, σε όλες τις μορφές της. Ο καταμερισμός όμως της εργασίας γίνεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο, είναι σύμφυτος με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η υπερβολική ειδίκευση, μάλιστα, εκτόξευσε την παραγωγικότητα της εργασίας στα πλαίσια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε τέτοια επίπεδα που η ανθρωπότητα ποτέ δεν είχε επιτύχει στο παρελθόν. Μιλάμε για το περίφημο φαινόμενο του φορντισμού- τεϋλορισμού.

Δηλαδή, παίρνουμε μια εργασία –ας πούμε την κατασκευή ενός αυτοκινήτου- τη κατατέμνουμε σε πολύ μικρά κομμάτια. Κάθε εργαζόμενος αναλαμβάνει ένα συγκεκριμένο μικρό τμήμα. Επαναλαμβάνει την εργασία αυτή σχεδόν μηχανικά, επομένως την κάνει πολύ πιο γρήγορα. Έτσι το σύνολο των εργαζομένων σε μια αυτοκινητοβιομηχανία παράγει πολύ περισσότερα αυτοκίνητα στον ίδιο συνολικό χρόνο εργασίας, απ' αυτά που θα μπορούσαν να φτιάξουν εργαζόμενοι που κάνουν όλες τις δουλειές. Η διαδικασία αυτή βρίσκεται στον πυρήνα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ίδια αυτή διαδικασία επεκτάθηκε σε μεγάλο βαθμό και στην ίδια την παραγωγή της επιστημονικής γνώσης. Δηλαδή, η επιστημονική γνώση για να μπορεί να αναπτύσσεται γρήγορα και αποτελεσματικά, κατατέμνεται σε αντικείμενα - να η πηγή της ειδίκευσης σε διαφορετικούς τομείς-, ο καθένας παράγει ότι καλύτερο μπορεί στο συγκεκριμένο αντικείμενο, και όλες αυτές οι ανεξάρτητες δραστηριότητες με κάποιο «μαγικό» τρόπο ενοποιούνται.

Ας δούμε λίγο με ποιο τρόπο ενοποιούνται: εκατομμύρια, δισεκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον πλανήτη, κάνουν καλά τη δουλειά τους, χωρίς να σκέφτονται τη συνολική παραγωγή, χωρίς να έχουν την εικόνα της συνολικής οργάνωσης της κοινωνίας, αρκεί να ενστερνίζονται ορισμένες βασικές αξιακές αρχές. Για παράδειγμα, η δουλειά μου είναι χρήσιμη, αν παράγει ένα εμπόρευμα, αρκεί κάτι να πωλείται και να αγοράζεται. Είναι άραγε το υπέρτατο αυτό κριτήριο, από μόνο του, σωστό; Λίγοι μπαίνουν στον κόπο να σκεφτούν πάνω σε αυτό. Ο καπιταλισμός εν πολλοίς ενοποιεί το αποτέλεσμα της εργασίας δισεκατομμυρίων ανθρώπων, μ' έναν άδηλο τρόπο, μη εμφανή. Έτσι, ταυτόχρονα αποκρύπτεται η συνολική εικόνα του, η λειτουργία του. Ποιος διοικεί; Πως παράγονται τα αγαθά; Πως κατανέμονται τα αγαθά αυτά;

Η εξειδίκευση αυτή (και στο πεδίο της επιστήμης) έχει όμως σημαντικές επιπτώσεις. Δύο από αυτές είναι εξαιρετικά σοβαρές και θα τις σχολιάσουμε. Πρώτον, παράγει επιστήμονες που έχουνε σοβαρή αδυναμία χειρισμού πολύπλοκών φαινομένων. Σοβαρότατη αδυναμία. Οι επιστήμονες γίνονται «καλύτεροι», διαλέγοντας ολοένα κι ένα μικρότερο πεδίο στο οποίο ξέρουν σχεδόν τα πάντα. Μέχρι να μάθουν «τα πάντα για το τίποτα». Περιορισμός της σφαίρας στην οποία κινούνται, εμβάθυνση στο συγκεκριμένο, αλλά και απώλεια της συνολικής αίσθησης της πραγματικότητας, της μακρινής όρασης. Δεύτερον, η εξειδίκευση προκαλεί τεράστια έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων. Ουσιαστικά, μιλάμε για μια σύγχρονη «επιστημονική Βαβέλ», κάθε κλάδος αποκτά το δικό του «κώδικα επικοινωνίας» (ορολογία), πολύ δύσκολα μπορεί να επικοινωνήσει με τους άλλους κλάδους, σχεδόν είναι κόσμοι που ζουν και αναπτύσσονται χωριστά. Υποτίθεται, μάλιστα, για να εξυπηρετήσουν την ίδια ενιαία και αδιαίρετη πραγματικότητα, την επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων που έχουν εγγενώς πολλαπλή φύση.

Υπάρχουν όμως και σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές συνέπειες της υπερβολικής ειδίκευσης. Η κύρια συνέπεια αυτού είναι τι είδους πολίτες διαμορφώνονται. Ένας άνθρωπος που κινείται σε ένα συγκεκριμένο, στενό πλαίσιο (απλά «κάνει τη δουλειά του») είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα έχει μια αποσπασματική και τελικά λαθεμένη θεώρηση της πραγματικότητας. Η ανάπηρη αυτή προσέγγιση, που δημιουργείται απ' την υπερβολική γνώση στο επιμέρους και την άγνοια της συνολικής εικόνας, προφανώς εξυπηρετεί την ισορροπία του υφιστάμενου συστήματος, αφού δεν επιτρέπει ερεθίσματα που να γεννούν μεγάλα ερωτήματα. Έτσι, δεν αμφισβητούνται οι θεμέλιοι λίθοι του συστήματος. Αν κανείς διαβάσει αντίστροφα την τελευταία παρατήρηση θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η διεπιστημονικότητα, όχι από μόνη της προφανώς και εν σπέρματι αναμφίβολα, έχει έντονα αντισυστημικά στοιχεία, γιατί φέρνει στο προσκήνιο τη συνολική εικόνα.

Τα προβλήματα αυτά είναι γνωστά πια στη διεθνή επιστημονική κοινότητα, γι αυτό και συνεχώς κερδίζει έδαφος μιας νέας προσέγγιση, η διεπιστημονική προσέγγιση. Ας σκεφτούμε ορισμένα εξαιρετικά παραδείγματα αυτής της όσμωσης των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων. Σκεφτείτε ότι ο Hawking για να απαντήσει στο κοσμολογικό πρόβλημα, δηλαδή σε προβλήματα πολύ μεγάλων διαστάσεων, δανείζεται ιδέες απ' την κβαντική φυσική, τη φυσική του μικρόκοσμου. Ή, πόσο εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι ο Prigogine, φρέσκαρε ακόμα και τις μαρξιστικές αντιλήψεις για τον περίφημο «συσχετισμό δυνάμεων», μέσα από τη θεωρία του χάους και τις τεράστιες συνέπειες που μπορούν να προκληθούν ακόμη και από ελάχιστες παρεμβολές. Αυτό το πάντρεμα διαφορετικών επιστημονικών

πεδίων που γεννάει νέες πραγματικότητες, είναι ένα συναρπαστικό παιχνίδι. Πραγματικά συναρπαστικό.

Παρεμπιπτόντως, αναρωτιέται κανείς αν υπήρχε μια ενιαία επιστημονική γλώσσα, έτσι ώστε κάθε κλάδος να γίνονταν κοινωνός των επιτευγμάτων όλων των υπολοίπων, ποια θα ήταν η σημερινή πραγματικότητα και τι θα ξέραμε γι' αυτήν;

Ιδιαίτερη αξία έχει για τις πολυτεχνικές σχολές ο εμπλουτισμός των σπουδών των μηχανικών με στοιχεία από τις κοινωνικές επιστήμες. Το επάγγελμα του μηχανικού είναι ένα κατεξοχήν κοινωνικό επάγγελμα. Απαντάει σε οικονομικά και κοινωνικά ερωτήματα. Παράγει οικονομικά και κοινωνικά αποτέλεσμα. Όμως, οι σπουδές μας πολύ συχνά προσανατολίζονται σχεδόν αποκλειστικά στην ενδιάμεση τεχνολογική φάση, χωρίς να ασχολούνται με τα ερωτήματα και χωρίς να εξετάζουν τα αποτελέσματα. Αλλά αυτό είναι όμως μια εξαιρετικά μερική, αποσπασματική διαδικασία.

Τι καινούριο φέρνει η διεπιστημονικότητα στην εκπαίδευση αλλά και στην αγορά εργασίας; Οι διεπιστημονικές σπουδές γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ ακαδημαϊκής κοινότητας και κοινωνίας. Μαθαίνουν τους φοιτητές να σκέφτονται ολοκληρωμένα, να κατανοούν την πραγματικότητα μ' ένα νέο τρόπο, να εργάζονται από κοινού. Και αυτό έχει και την επίδρασή του στην αγορά εργασίας, η οποία ολοένα και πιο συχνά αναζητά ανθρώπους που να μπορούν να χειριστούν προβλήματα στην διεπιφάνεια μεταξύ παραγωγής και κοινωνίας, χρησιμοποιώντας συμβατικά τις έννοιες. Κι εκεί δεν φτάνουν μόνο οι τεχνολογικές γνώσεις. Επομένως ένας τέτοιος απόφοιτος, έχοντας τρία βασικά συγκριτικά πλεονεκτήματα την αναλυτική σκέψη, την κριτική σκέψη και την ικανότητα ολοκληρωμένης προσέγγισης είναι όχι μόνο κοινωνικά πιο χρήσιμος αλλά και επαγγελματικά πιο αποτελεσματικός.

Γι αυτό και νέα διεπιστημονικά προγράμματα σπουδών αναφύονται, ιδιαίτερα στα καλά πανεπιστήμια. Όπως για παράδειγμα το πρόγραμμα Interdisciplinary Studies Field Major, στο Πανεπιστήμιο του Berkley, στο οποίο οι σπουδαστές πραγματοποιούν ερευνητικό έργο συνδυάζοντας γνώσεις από διάφορους τομείς των κοινωνικών, ανθρωπιστικών και εφαρμοσμένων επιστημών. Ή στο MSc in Interdisciplinary Sciences στο ΕΤΗ της Ζυρίχης, με στόχο την εκπαίδευση των φοιτητών στις βασικές αρχές φυσικής, χημείας, βιολογίας, μαθηματικών και πληροφορικής. Σύμφωνα, μάλιστα, με την αιτιολογική έκθεση του Προγράμματος "η έρευνα στην τομή κλασικών επιστημονικών αντικειμένων παρουσιάζει μοναδικές ευκαιρίες". Ακόμη, στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα MSc in Cognitive and Decision Sciences, του UCL, στο οποίο συνδυάζονται οι γνωσιακές επιστήμες και η λήψη αποφάσεων και στο οποίο προκρίνεται η

αποδοχή σπουδαστών από διαφορετικές ειδικότητες. Τέλος, στην αιτιολογική έκθεση του προγράμματος MSc in Interdisciplinary Science , του πανεπιστημίου του Leicester, αναφέρεται χαρακτηριστικά: «οι επιστήμονες και ερευνητές με ευρύτητα γνώσεων και δυνατότητα κατανόησης πολλών διαφορετικών αντικειμένων γίνονται όλο και περισσότερο απαραίτητοι για την επιστημονική εξέλιξη και περιζήτητοι στην αγορά εργασίας».

Τα παραδείγματα αυτά, σίγουρα, δεν είναι η κύρια τάση στο διεθνές επιστημονικό γίγνεσθαι, αυτή παραμένει η επιστημονική εξειδίκευση. Συνιστούν, όμως, μια πολύ ενδιαφέρουσα νέα τάση στο σύγχρονο κόσμο.

Πάμε τώρα στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο κυριαρχείται απ' την κατεύθυνση της ειδίκευσης. Η ειδίκευση, η πορεία απ' το γενικό στο μερικό, είναι το κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό των σπουδών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Οι σπουδές στα δύο πρώτα ενιαία πάνω-κάτω χρόνια σπουδών δίνουν έμφαση στα βασικά μαθήματα (φυσική, μαθηματικά, υπολογιστές, με ελάχιστες άλλες συμπληρωματικές γνώσεις) με περισσότερα μαθήματα ειδίκευσης στη συνέχεια. Και μετά το πτυχίο, μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, 19 των αριθμό, όλα στην κατεύθυνση της μεγαλύτερης ειδίκευσης, σε σχέση με το βασικό αντικείμενο σπουδών. Όλα, εκτός από ένα, για το οποίο θα μιλήσουμε λίγο περισσότερο.

Το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» είναι όντως ένα διαφορετικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα γιατί είναι ένα πρόγραμμα γενίκευσης, ανασύνθεσης της γνώσης σε ένα υψηλότερο επίπεδο. Προσπαθεί να καλλιεργήσει μια ολιστική προσέγγιση για την επίλυση των προβλημάτων. Δεν θα δώσουμε έμφαση εδώ στην δεύτερη κατεύθυνσή του, το *«Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών»*, αποτελεί πάντως ένα μεγάλης σημασίας εγχείρημα γι αυτή τη δεύτερη, ξεχασμένη Ελλάδα των βουνών. Πάντως, είναι ένα αντικείμενο που απαιτεί κατεξοχήν διεπιστημονική προσέγγιση. Θα επιμείνω, εκτός από το περιεχόμενο των σπουδών, για το οποίο μπορεί κανείς να αναζητήσει πληροφορίες στη σχετική ιστοσελίδα, σε ορισμένα τυπικά χαρακτηριστικά του προγράμματος:

- Έχει διεπιστημονικό ακροατήριο: οι μέχρι σήμερα φοιτητές του είναι κατά 50% μηχανικοί, 40% άλλοι επιστήμονες θετικής κατεύθυνσης αλλά και 10% επιστήμονες θεωρητικής κατεύθυνσης (π.χ. δάσκαλοι, καθηγητές, δικηγόροι). Θα ήθελα να κάνω μια ειδική αναφορά στους τελευταίους. Η πορεία των πάνω από 10 χρόνια σπουδών απέδειξε ότι μπορούν να παρακολουθήσουν με επιτυχία ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα στην καρδιά των μηχανικών. Αυτή η σύνθεση του ακροατηρίου, η διεπιστημονικότητα στην πράξη, αποτέλεσε πολύ τολμηρή απόπειρα, η

οποία προκάλεσε αντιδράσεις, πήγε όμως πολύ καλά, έφερε πολύ καλά αποτελέσματα.

- Είναι ένα πραγματικά διατμηματικό πρόγραμμα. Όταν τα άλλα μεταπτυχιακά προγράμματα στο πολυτεχνείο αγωνίζονται να αποδείξουν την διατμηματικότητά τους, στο Πρόγραμμα αυτό συμβάλλουν με διδασκαλία μαθημάτων 8 σχολές του ΕΜΠ. Αλλά δεν μένουμε μόνο εντός ΕΜΠ, επιζητούμε τη συστηματική συμβολή επιστημόνων από τα άλλα πανεπιστήμια της χώρας αλλά και άλλων σημαντικών διανοητών. Αυτή η μονομέρεια, επιτρέψτε μου, αυτή η κουταμάρα, «μόνοι μας, είμαστε ικανοί για όλα» έχει στην πράξη ξεπεραστεί. Είναι ένα πρόγραμμα, επίσης, πλούσιο σε ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, όπως ακριβώς και η κοινωνία μας. Θα περίμενε κανείς πως ένα τέτοιο πρόγραμμα που δεν βρίσκεται στην κύρια κατεύθυνση των σπουδών στο ΕΜΠ θα αντιμετωπίζονταν από τους φοιτητές με επιφύλαξη, με δυσπιστία. Κι όμως, είναι ένα από τα πιο δημοφιλή προγράμματα του Πολυτεχνείου. Είναι το δεύτερο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του ΕΜΠ, ως προς τον αριθμό αιτήσεων. Αυτό αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο για το τι έχουν ανάγκη οι φοιτητές μας, και κατ' επέκταση η ελληνική κοινωνία. Ας το κρατήσουμε αυτό.
- Την κεντρική αντίληψη του μεταπτυχιακού αποπειραθήκαμε να την περάσουμε και στο προπτυχιακό επίπεδο. Γιατί, δηλαδή, να ανακαλύπτουν οι σύγχρονοι μηχανικοί ότι υπάρχουν κι άλλες ειδικότητες, με τις οποίες πρέπει να μάθουν καθημερινά να συνεργάζονται, όταν τελειώσουν τις σπουδές τους; Γιατί να μην κάνουν τουλάχιστον ένα μάθημα στο Πολυτεχνείο, με ενιαίο ακροατήριο από πολλούς και διαφορετικούς μηχανικούς; Γιατί να μην συζητάμε στο προπτυχιακό επίπεδο μεγάλα θέματα, όπως για παράδειγμα η σύγκρουση της αναπτυξιακής διαδικασίας με την απαίτηση των καιρών για προστασία του περιβάλλοντος;

Με βάση αυτά θα ήθελα να μιλήσω για τη συμβολή του Δημήτρη Ρόκου στο ΕΜΠ και στην ελληνική κοινωνία. Γιατί το μπόι των ανθρώπων μετριέται από αυτά που αφήνουν πίσω τους. Ο Δημήτρης Ρόκος, πρώτα απ' όλα, γέννησε την ιδέα αυτού του μεταπτυχιακού προγράμματος με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Δεν είναι μικρό πράγμα η γένεση μιας καινοτόμου ιδέας. Απαιτείται το αντίστοιχο πολιτιστικό υπόβαθρο. Χρειάζεται πολλά χρόνια καλλιέργειας για να ωριμάσει κάτι το ριζικά διαφορετικό, ακόμη και στο μυαλό κάποιου. Πολλές φορές λέω ότι η ίδια η σύλληψη μιας ριζοσπαστικής ιδέας είναι το 50% της υλοποίησής της. Πολλοί τονίζουν τον κόπο που απαιτείται για να υλοποιηθεί μια

ριζοσπαστική ιδέα, εγώ θέλω να τονίσω ότι χρειάζεται τόλμη να την σκεφτείς, χρειάζεται πολύ περισσότερη τόλμη να την κάνεις στόχο.

Πολύ περισσότερο που μια τέτοια ιδέα υλοποιήθηκε στο άντρο της ειδίκευσης, στο Πολυτεχνείο. Παρακολουθήσατε λίγο πριν την ομιλία του Νίκου Μαρκάτου. Ο Νίκος είναι εξαιρετικός ομιλητής, χρησιμοποιεί πολύ ζωντανά παραδείγματα. Είπε: Έχετε δει κανέναν όταν πέφτει το μήλο απ' τη μηλιά, είπε, να καταριέται το Νεύτωνα γιατί έπεσε το μήλο, όπως πιθανόν θα έκανε σε κάποιον οικονομολόγο για κάποιες απόψεις του; Άρα, να συμπεράνουμε έμμεσα ότι η Φυσική είναι επιστήμη και η Οικονομία δεν είναι; Ο Νίκος το είπε αυτό σαν ευφυολόγημα, ξέρω ότι δεν έχει αυτή την αντίληψη, αλλά αυτό αποτελεί μια κλασική άποψη εντός της Πολυτεχνειακής κοινότητας. Επιστήμη είναι ό,τι καταλαβαίνει ο μηχανικός, τα υπόλοιπα είναι δεύτερης κλάσης επιστήμη, στην καλύτερη περίπτωση. Τώρα αν λέγαμε ότι ακόμα και ο Νεύτωνας θα έμενε άναυδος αν έλεγες «στέλνω ένα μικροσωματίδιο από μια μικρή οπή ενός διαφράγματος να πάει στο απέναντι διάφραγμα, αλλά υπάρχει μια μικρή πιθανότητα να κάνει πρώτα μια βόλτα στον Άρη και ίσως πάει απέναντι»; Και ότι θα πρέπει να αναμορφώσουμε τη σχέση αιτίου- αποτελέσματος, εισάγοντας οργανικά την αβεβαιότητα; Ότι όλα τα πράγματα δεν αποδεικνύονται μέσα από τυπικά πειράματα; Ότι στις κοινωνικές επιστήμες η ίδια η ιστορία είναι το μεγάλο της εργαστήριο; Ξέρετε πόσο ισχυρή (αν και άρρητη τις περισσότερες φορές) είναι η άποψη μεταξύ των μηχανικών που λέει ότι μόνο ό,τι περιγράφεται σε μια εξίσωση είναι επιστήμη. Αγνοώντας ότι για να χωρέσουμε την πραγματικότητα σε μια εξίσωση κάνουμε πολλές φορές κραυγαλέες παραδοχές, που συνήθως τις ξεχνάμε μετά. Νομίζουμε ότι έχουμε εγκλωβίσει την πραγματικότητα σ' έναν τύπο. Μια προσέγγιση κάνουμε, πολλές φορές λίγο καλύτερη από μια προηγούμενη. Αλλά είναι μόνο μια προσέγγιση. Μας ξεγελάνε οι διαφορικές εξισώσεις, τα πολύπλοκα μαθηματικά. Είναι μια προσέγγιση. Πολύ σημαντικά πράγματα τα αφήνουμε εκτός, πρέπει να το θυμόμαστε αυτό.

Η συμβολή του Δημήτρη Ρόκου είναι ότι παρά την τεράστια πίεση της σημερινής κυρίαρχης άποψης, εντός της Πολυτεχνειακής κοινότητας, εισήγαγε την ιδέα της διεπιστημονικής προσέγγισης των πραγμάτων και κυρίως την προστάτευσε με το κύρος και την εμβέλεια της προσωπικότητάς του. Ακόμα και το γεγονός ότι παρακολουθούν το μεταπτυχιακό αυτό πρόγραμμα και μη μηχανικοί ήταν μια μεγάλη και δύσκολη μάχη.

Ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο της παρουσίας του Δημήτρη Ρόκου είναι ότι με τη στάση και τη δράση του συνέβαλε στην αμφισβήτηση ορισμένων κραταιών φετίχ της ακαδημαϊκής κοινότητας, όπως για παράδειγμα την περίφημη ουδετερότητα και αμεροληψία της επιστημονικής γνώσης. Αυτός που ανεβαίνει στο βήμα, στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώ-

σεων, ομιλεί ως φορέας της αδιαπραγμάτευτης και αντικειμενικής επιστημονικής γνώσης. Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Έχει μια άποψη για την πραγματικότητα. Που πρέπει να αποδειχθεί, σε σύγκριση και σύγκρουση με μια αντίθετη άποψη, για να αποδειχθεί πόσο αποτελεσματική είναι. Ο Δημήτρης συνέβαλε σε μια νέα λογική στην ακαδημαϊκή διδασκαλία, όπου η παράθεση των προσωπικών απόψεων και η καλλιέργεια του ανοιχτού διαλόγου αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της. Ο Δημήτρης έβαλε ακόμη, με τόλμη, την πολιτική συζήτηση εντός του αμφιθεάτρου, αμφισβητώντας ευθέως ότι τάχα δεν γίνεται πολιτική εντός αυτού, μια θέση εξαιρετικά βολική για να αναπαράγεται αυθόρμητα η κυρίαρχη πολιτική.

Έδωσε βήμα, επίσης, σε ριζοσπαστικές απόψεις, κάνοντας πράξη την ακαδημαϊκή ελευθερία στη διακίνηση των ιδεών. Θα ήθελα να πω δυο λόγια παραπάνω πάνω σ' αυτό. Το γεγονός ότι έδωσε βήμα σε ριζοσπαστικές απόψεις, δεν είναι «χάρη», «εύνοια» προς τους φορείς τους. Ωφελεί ολόκληρη την κοινωνία. Αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη συνεχή κοινωνική πρόοδο και εξέλιξη. Ας θυμηθούμε ότι ακόμα και αυτό που σήμερα συνιστά κυρίαρχη άποψη, εμφανίστηκε αρχικά ως μειοψηφική ριζοσπαστική άποψη. Σ' ένα προηγούμενο βήμα της κοινωνίας, ήταν μια ιδέα ριζοσπαστική που την υπερασπίζονταν πολύ λίγοι. Έζησε, όμως, κυριάρχησε έναντι λιγότερο αποτελεσματικών, στις συγκεκριμένες συνθήκες, απόψεων για να έρθει η ώρα το ίδιο να αμφισβητηθεί. Έτσι, το να είναι τα πανεπιστήμια φορείς-θερμοκοιτίδες διαφορετικών απόψεων, πολλών απ' αυτές ριζοσπαστικών και μειοψηφικών, ουσιαστικά είναι ο καλύτερος δρόμος για την προετοιμασία της αυριανής κοινωνίας. Δεν εννοώ με αυτό ότι οποιαδήποτε ριζοσπαστική ή μειοψηφική πρόταση σήμερα είναι χρήσιμη. Οι πιο πολλές απ' αυτές θα πάνε στον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας. Όμως, κάποιες απ' αυτές που μέλλει να αλλάξουν τον κόσμο θα εμφανιστούν αρχικά σαν μειοψηφικές απόψεις. Έτσι, με το να έχουμε τα πανεπιστήμια ανοιχτά στις απόψεις αυτές αφήνουμε στην κοινωνία το δρόμο ανοιχτό για το μέλλον της. Κι αυτό είναι μια από τις μεγάλες συμβολές του Δημήτρη Ρόκου.

Πιστεύω, πάντως, ότι η μεγαλύτερη συμβολή του Δημήτρη Ρόκου είναι η ταύτισή του προσώπου Ρόκου με τον καθηγητή Ρόκο. Είναι εξαιρετικά διαδεδομένη μέσα στα πανεπιστήμια η στάση οι καθηγητές να υποδύονται ένα διαφορετικό πρόσωπο όταν εμφανίζονται στο αμφιθέατρο, από αυτό που πραγματικά είναι. Όμως, όπως λένε και οι Active Member «you walk, you talk», «όπως βαδίζεις, έτσι να μιλάς». Ο Δημήτρης αυτό έκανε, μια ολόκληρη ζωή. Και το παράδειγμα αυτό είναι μια μεγάλη ηθική βοήθεια σε όλους εμάς που συνεχίζουμε. Και γι' αυτό ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω το Δημήτρη Ρόκο.

Βιώσιμη και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη – Μια Κριτική Ανάλυση

Χριστοφής Κορωναίος, Επισκ. Καθηγητής
Διεπιστημονικό - Διατμηματικό Πρόγραμμα
Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.)
«Περιβάλλον και Ανάπτυξη»
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη
«Βιώσιμη Ανάπτυξη» είναι οι δύο λέξεις που χρησιμοποιούνται από όλους πολύ ελαφριά, με τέτοιο τρόπο που να έχουν χάσει το νόημά τους. Υπάρχει η υπόθεση ότι για κάθε ανάλυση προοπτικών ή οποιαδήποτε πρόταση, αυτές οι δύο λέξεις είναι οι πιο κατάλληλες. Η βιωσιμότητα έχει ενσωματωθεί στους στόχους πολλών μελετών. Το ιστορικό μοντέλο των κοινωνιών που εκβιομηχανίστηκαν τον δέκατο ένατο και εικοστό αιώνα έθεσε την κεντρική έννοια του τι συνιστά ανάπτυξη τόσο ως προς τη σχέσης κόστους-αποτελεσματικότητας όσο και από πλευράς κεφαλαίων. Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές (π.χ. Simon και Kahn, 1984, Beckman, 1996) αυτή η πορεία αποτελεί το υπόδειγμα για την παγκόσμια ευημερία. Ωστόσο, μια σειρά διογκούμενων παράλληλων βιβλιογραφιών αναγνωρίζει τη σημασία των ποικίλων κατευθύνσεων ανάπτυξης για την επίτευξη ενός περιβαλλοντικά και κοινωνικό-οικονομικά καλύτερου κόσμου. Ο όρος αειφόρος ανάπτυξη δεν προτάσσει όλες τις πτυχές της ανάπτυξης. Μια Ολοκληρωμένη Αξιοβίωτη Ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποφασίζουν να δημιουργήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις - στο εκπαιδευτικό, ερευνητικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, τεχνικό / τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο - για έναν καλύτερο κόσμο, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής, της οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και της ηθικής, του σεβασμού για τη φύση και της ποικιλίας των πολιτισμών όλων των ανθρώπων.

Εισαγωγή
Ο όρος βιωσιμότητα είχε για πρώτη φορά αναλυθεί το 1980 από τη Διεθνή Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources ,[IUCN]). Το 1987 η «Έκθεση Brundtland» (έκθεση της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη), καθιέρωσε την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης ως "ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να

διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες» (WCED, 1987, σ. 8).

Στην εξέταση των μεγάλων περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο κόσμος και των κατάλληλων τρόπων αντιμετώπισής τους, η Έκθεση Brundtland δημιούργησε ένα πλαίσιο βάσει του οποίου οι δύο ανάγκες, η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη, θα μπορούσαν να ενσωματωθούν. Η «βιώσιμη ανάπτυξη» έγινε γρήγορα η βασική αρχή πάνω στην οποία στηρίζεται η επίσημη περιβαλλοντική πολιτική τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο.

Ωστόσο, υπάρχει σημαντική διαφωνία μεταξύ των μελετητών για λόγους εννοιολογικούς και για λόγους λειτουργικότητα της (βλ. Lele, 1991). Είναι ένα πολύ σημαντικό γεγονός ότι πολλοί μελετητές και αναλυτές ορίζουν την αειφορία ως μια ολοκληρωμένη έννοια που περιλαμβάνει τρεις πυλώνες: την οικονομική ανάπτυξη, την προστασίας του περιβάλλοντος (αειφορία) και την κοινωνική δικαιοσύνη (κεφάλαιο) (Lele, 1991; Perrings, 1991; Dietz et al, 1992; Buitenkamp et al, 1992; Opschoor, 1992; Munasinghe, 1993, 2000; Banuri et al, 1994; Munasinghe και Shearer, 1995; Elkington, 1997; Carley και Spapens, 1998; Sachs et al,. 1998; Sachs, 1999).

Πιο πρόσφατα, με τη μετατόπιση της έμφασης προς πρακτικές και λειτουργικές πτυχές, η βιβλιογραφία έχει αρχίσει να εξετάσει τις συνέργιες και τους συμβιβασμούς μεταξύ των τριών στόχων.

Εκτός από τον ορισμό Burtland, άλλοι ορισμοί έχουν προταθεί και έχουν κερδίσει αποδοχή. Ο ορισμός «Φροντίδα για τη Γη» φέρνει υπόψη την ικανότητα των οικοσυστημάτων: «Βελτίωση της ποιότητας ζωής, με ταυτόχρονη διαβίωση εντός των ορίων αντοχής των υποστηριζόμενων οικοσυστημάτων». Το Παγκόσμιο Επιχειρηματικό Συμβούλιο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (World Business Council for Sustainable Development [WBCSD] προτείνει την έννοια της οικολογικής αποδοτικότητας (Ecoefficiency), και το Ινστιτούτο Wuppertal έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στον «παράγοντα τέσσερα» (factor four). Επιπλέον, τα διεθνή επιστημονικά περιοδικά παρουσιάζουν φόρουμ για τη βιομηχανική οικολογία (Industrial Ecology). Σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια, το θέμα της βιομηχανική μετατροπής είναι σε εξέλιξη, στον τομέα του προγράμματος της Διεθνούς Ανθρώπινης Διάστασης στην παγκόσμια κλιματική αλλαγή. Επίσης, υπάρχει η πρωτοβουλία Μηδενικών Εκπομπών (Zero emissions initiative) στο Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Εθνών.

Η διεθνής διάσκεψη κορυφής (Earth Summit) το 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο, στη Βραζιλία, διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED), δεν έδωσε μόνο τυπική έγκριση στην έννοια της «βιώσιμης ανάπτυξης» από περισσότερες από 150 εθνικές

κυβερνήσεις, αλλά επίσης, προσέφερε ένα ευρύ φάσμα γενικών και επιμέρους πολιτικών πρωτοβουλιών κάτω από τον τίτλο της «αειφόρου ανάπτυξης». Η Ατζέντα 21 προήλθε από τη συνδιάσκεψη UNCED, η οποία ζητούσε την ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Η Ατζέντα 21 ζήτησε τη δημιουργία της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη (Commission on Sustainable Development (CSD)) για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική παρακολούθηση της UNCED, την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας, και να εξετάσουν την πρόοδο στην εφαρμογή της Ατζέντας 21 σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

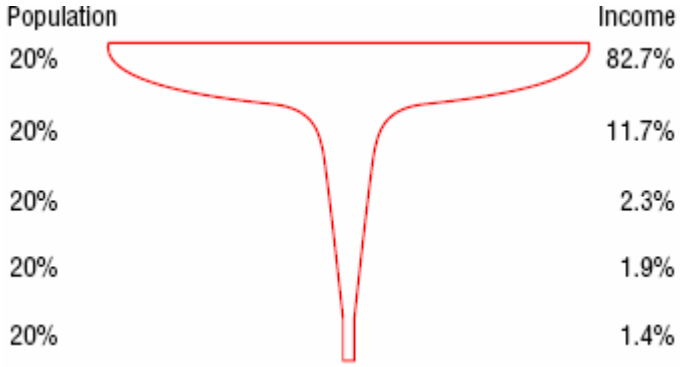
Η σύσκεψη του Γιοχάνενεσμπουργκ το 2002 για το σχέδιο υλοποίησης της βιώσιμης ανάπτυξης (UNCSD) αναφέρει ότι οι εταιρικές σχέσεις, καθώς και οι εθελοντικές πρωτοβουλίες πολλών ενδιαφερομένων , συμβάλουν στην υλοποίηση των διακυβερνητικών δεσμεύσεων της Ατζέντας 21, του πρόγραμμα για την περαιτέρω εφαρμογή της Ατζέντας 21 και του Προγράμματος Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ. Συνεργασίες χρησιμεύουν ως συμπλήρωμα αλλά όχι ως υποκατάστατο για τις εν λόγω δεσμεύσεις. Το Προγράμματος Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ επίσης όρισε το UN CSD να χρησιμεύσει ως εστιακό σημείο για συζητήσεις σχετικά με τις συνεργασίες που προάγουν την βιώσιμη ανάπτυξη.

Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύντομο ιστορικό των πρόσφατων προσπαθειών που καταβάλλονται για την βιώσιμη ανάπτυξη. Πολλές περισσότερες διακηρύξεις και πολλές άλλες συναντήσεις έχουν πραγματοποιηθεί για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης.

Η πραγματικότητα

Μετά από όλες αυτές τις προσπάθειες και τη ρητορική που έχει εκτοξευτεί σε πολλά διεθνή θεσμικά όργανα, ο κόσμος δεν βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση. Δεν είναι καν κοντά στο να πλησιάσει οποιονδήποτε από τους ορισμούς της αειφορίας. Ο κόσμος δεν είναι σε κατάσταση που να μπορεί κανείς να πει ότι ένα μικρό βήμα προς τα εμπρός έχει γίνει. Τα γεγονότα και τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την παγκόσμια κατανομή του εισοδήματος, καθώς και την φτώχεια που κρύβεται από κάτω, είναι καταπέλτης. Πάνω από 1,3 δισεκατομμύρια άνθρωποι, ή περισσότερο από το ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού, υπολογίζεται ότι ζουν με λιγότερο από $ 1 την ημέρα. Άλλα κριτήρια της φτώχειας και των αδυναμιών (έλλειψη πρόσβασης στην υγεία, την εκπαίδευση, το καθαρό νερό ή την αποχέτευση) αποδίδουν υψηλότερες εκτιμήσεις για τη φτώχεια. Δεδομένου ότι η φτώχεια είναι συγκεντρωμένη σε χώρες ιδιαίτερα της Νότιας Ασίας και της Αφρικής - όπου το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα είναι μικρότερο από το ένα τέταρτο (σε δολάρια της σταθερής αγοραστικής

δύναμης) του μέσου όρου για τις ανεπτυγμένες χώρες (UNDP, 1999; Παγκόσμια Τράπεζα, 1999), οι ανησυχίες για τις οικονομικές ανισότητες επικεντρώθηκαν στις διαφορές μεταξύ, και όχι στο εσωτερικό, των χωρών. Η διάσταση της κατανομής της παγκόσμιας φτώχειας φάνηκε έντονα από την Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 1989 (UNDP 1989), με το διάγραμμα που έχει την μορφή ενός ποτηριού σαμπάνιας (Σχήμα 1.). Αυτή η αναπαράσταση της παγκόσμιας κατανομής του εισοδήματος δείχνει ότι το 1988, το πλουσιότερο ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού έλαβε 82,7% του παγκόσμιου εισοδήματος, το οποίο είναι σχεδόν 60 φορές το μερίδιο των εισοδημάτων στο φτωχότερο πέμπτο (1,4%). Πιο πρόσφατες στατιστικές δείχνουν ότι η ανισότητα έχει διευρυνθεί περαιτέρω από τότε και ότι το 1999, το πλουσιότερο ένα πέμπτο του κόσμου είχε 80 φορές τα έσοδα ότι το φτωχότερο ένα πέμπτο (UNDP, 1999). Επίσης, άλλα στοιχεία δείχνουν ότι:

Σχήμα 1: Παγκόσμια Κατανομή Εισοδήματος και Πληθυσμού

(α) Το πλουσιότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού έχει το 82% των εξαγωγικών αγορών κόσμου, η τάξη μέσου εισοδήματος, ήτοι το 60%, είχαν το 17% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,

(β) Το πλουσιότερο 20% είχε το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων, η τάξη μέσου εισοδήματος, ήτοι το 60%, είχαν 31% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,

(γ) Το πλουσιότερο 20% συμπεριελάμβανε το η τάξη μέσου εισοδήματος, ήτοι το 60% είχαν 6,5% και το φτωχότερο 20% μόλις το 0,2%,

(δ) οι χώρες του ΟΟΣΑ, με το 19% του παγκόσμιου πληθυσμού, είχε το 71% του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, το 58% των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 91% όλων των χρηστών του Διαδικτύου,

(ε) τα διακόσια πλουσιότερα άτομα στον κόσμο διπλασίασαν την αξία των περιουσιών τους, κατά τα τέσσερα έτη έως το 1998 στα 1 τρις δολάρια περισσότερο, δηλαδή, ισοδύναμο με το ποσό που κατέχει το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού.

Παρά την πρόοδο που επιτεύχθηκε κατά την διάρκεια του εικοστού αιώνα και η οποία εκτιμάται από την έκθεση του 1999 του UNDP για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη ως τεράστια, η φτώχεια και η κοινωνική ανισότητα εξακολουθούν να υπάρχουν παντού, τόσο στις "αναπτυσσόμενες" και όσο και στις «αναπτυγμένες» χώρες. Συγκεκριμένα, στις «αναπτυσσόμενες» χώρες, υπάρχουν τεράστιες περιφερειακές, πολιτικές και φυλετικές ανισότητες:

- περισσότερο από το ένα τέταρτο των 4,5 δισεκατομμυρίων κατοίκων τους δεν είχαν πρόσβαση στη γνώση ή σε ελάχιστες ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες και το προσδόκιμο ζωής τους δεν υπερβαίνει τα 40 έτη,
- περίπου 1,3 δισεκατομμύρια του πληθυσμού τους δεν είχαν πρόσβαση σε καθαρό νερό,
- περίπου 840 εκατομμύρια άτομα υποσιτίζονταν,
- Ένα στα επτά παιδιά δεν είχαν στοιχειώδη εκπαίδευση κ.λπ.
  Από την άλλη πλευρά, με στις βιομηχανικές ή όπως αλλιώς ονομάζονται «αναπτυγμένες» χώρες, υπάρχουν πολύ εμφανείς ταξικές και περιφερειακές ανισότητες,
- ένας στους οκτώ ανθρώπους ακόμη και στις πλουσιότερες χώρες του κόσμου επηρεάζεται από κάποια από τα στοιχεία της ανθρώπινης φτώχειας, όπως η μακροχρόνια ανεργία, ένα εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας, του αναλφαβητισμού, το μέγιστο προσδόκιμο ζωής των 60 ετών (Ρόκος, 2005α) .

Το όραμα της ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η πρόκληση είναι να καθοριστεί ένας τρόπος ανάπτυξης που δεν συνδυάζει μόνο τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές ανάγκες, αλλά και δίνει νόημα στη ζωή των ατόμων σε μια κοινωνία. Αυτό θα το πούμε **ολοκληρωμένη αξιοβίωτη ανάπτυξη**, για να την ξεχωρίσουμε από την έννοια που αποδίδεται στον όρο "βιώσιμη ανάπτυξη". Υπάρχει σύγχυση, ενίοτε σκόπιμη, διεθνώς σε επιστημονικό και πολιτικό επίπεδο, σχετικά με τις έννοιες και τις αντιλήψεις της «ανάπτυξης». Ταυτόχρονα, υπάρχει μια πλούσια και σημαντική εμπειρία από ορισμένες, αδιέξοδες και ασυνεπείς προσπάθειες για την ανάπτυξη σε περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο. Είναι γνωστό ότι μια χώρα χαρακτηρίζεται με βάση την έκταση και το βάθος της βιομηχανικής της δραστηριότητας. Με βάση το κριτήριο αυτό, μια χώρα

θεωρείται «αναπτυγμένη» ακόμη και αν έχει ένα υψηλό ποσοστό των πολιτών που ζουν με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας, που είναι άνεργοι, εργάζονται με μερική απασχόληση ή στο περιθώριο, αν η ποιότητα των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών της εκπαίδευσης, της υγείας, της ασφάλειας υποβαθμίζονται, αν ιδιωτικά συμφέροντα υποκαθιστούν σταδιακά ακόμα και τις πιο προφανείς ευθύνες της κυβέρνησης, εάν η ανασφάλεια, η αλλοτρίωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός στη χειρότερη μορφή, η πορνεία, τα ναρκωτικά, η εγκληματικότητα και τα συνυφασμένα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα αυξάνονται, αν η άγνοια, ο αναλφαβητισμός, η τεχνική-επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, παίρνουν ακόμη πιο ανησυχητικές διαστάσεις. Η ανάλυση αυτή έχει αμφισβητηθεί και θα συνεχίσει να αμφισβητείται από μια διαφορετική οπτική γωνία, από πολλούς επιστήμονες, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, βιολόγους, μηχανικούς, φιλοσόφους κ.λπ. στο πλαίσιο της εργασίας τους, χωρίς ωστόσο, μέχρι σήμερα, να έχει συνθεθεί μια συνεκτική εναλλακτική θεωρία για την "ανάπτυξη". Έτσι, η ανάγκη για μια αποδεκτή από το κοινό, διεπιστημονική και ολιστική θεωρία της «ανάπτυξης», η οποία θα εναρμονιστεί με την πολυδιάστατη και ολιστική φύση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, η οποία «ανάπτυξη» καλείται να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα, αποτελεί μείζονα προτεραιότητα (Ρόκος, 1972, 1976, 1995a, 1995b, 2003).

Υπάρχει ανάγκη για αυτήν την ολοκληρωμένη διαλεκτική αρμονία, τη συμμετρία και την ισορροπία στη διαδικασία της ολοκλήρωσης της ανάπτυξης με την «οικονομική», «κοινωνική», «πολιτική» και «πολιτιστική» διάσταση. Μια ανάπτυξη σε αρμονία με τη φύση, τις παραδόσεις, αλλά και με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας. Δυστυχώς, αυτό δεν είναι ακόμα ευρέως κατανοητό και αποδεκτό από την κυρίαρχη παγκόσμια υπερδύναμη, την παγκόσμια και ανταγωνιστική αγορά, τις κεντρικές τράπεζες και τις χρηματιστηριακές αγορές, ή ακόμη και από τις «προοδευτικές», «Σοσιαλιστικές» ή «Σοσιαλδημοκρατικές» πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες δεν είναι σε θέση να διατυπώσουν ένα εναλλακτικό όραμα και σύστημα αξιών για την ανθρωπότητα. Ένα σύστημα έξω και πέρα από τις κυρίαρχες προδιαγραφές της μονοδιάστατης οικονομικής ανάπτυξης που βασίζεται στον έντονο ανταγωνισμό, τη λεγόμενη νεοφιλελεύθερη ατζέντα. Μια ουσιαστική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει να γίνεται από τις διεθνείς και εθνικές οργανώσεις, τις κυβερνήσεις, τα θεσμικά όργανα του κράτους, του κοινωνικού και του ιδιωτικού τομέα, τους επιστήμονες, τους πολιτικούς, τους πολίτες. Πρέπει να υπάρξει μια συμφωνία για έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας και κατανόησης της σημασίας, των αξιών, των στόχων

και του περιεχομένου της «ανάπτυξης» και των πολλαπλών πραγματικών της διαστάσεων.

Η οικονομική διάσταση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στο πλαίσιο της έννοιας της ολοκληρωμένη αξιοβίωτης ανάπτυξης (όπως προαναφέρθηκε) και στη βάση του οικουμενικού χαρακτήρα της και της παγκόσμιας κλίμακας και σημασίας, η οικονομική ανάπτυξη ενσωματώνει τα εξής στοιχεία:

- δεν αγνοεί, αλλά προχωρεί με και συμβάλλει στην κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη όλων των ατόμων στη γη, με την ανάπτυξη και αξιοποίηση της τεχνολογίας κατάλληλη για κάθε περίπτωση στο χώρο και το χρόνο,
- αναγνωρίζει την ανάγκη για προστασία της φύσης, της οποίας όλοι οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί τους αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα, και κάνει αυτή την ανάγκη έναν άξονα πρωτοβουλιών και δράσεων, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, διεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη αυτού του είδους και της ποιότητας δεν:

- καθυποτάσσει τη φύση, ρυπαίνει το φυσικό, κοινωνικό-οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον, μέσω του ανεύθυνου ανταγωνισμού των αγορών των «αναπτυγμένων» χωρών,
- χειραγωγεί την επιστήμη, την έρευνα και την τεχνολογία, χρηματοδοτώντας αυτές επιλεκτικά και μόνο αν παράγουν νέα εμπορεύσιμα και κερδοφόρα προϊόντα και υπηρεσίες,
- σπαταλά το φυσικό και το ανθρώπινο κεφάλαιο του πλανήτη για χάρη του μέγιστου άμεσου κέρδους,
- αποξενώνει τον άνθρωπο μέσω των διαδικασιών παραγωγής,
- διαφθείρει συνειδήσεις, σαγηνεύοντας πολιτικούς, επιστήμονες, καλλιτέχνες, κινήματα, συνδικάτα, αλλά και τους εργαζόμενους και τους άνεργους, εκμεταλλευόμενη τις φιλοδοξίες, τις προσδοκίες τους και τις ανασφάλειές τους,
- διατηρεί δεσμούς φτώχειας, άγνοιας, κακής υγείας, έλλειψης τροφής και καθαρού νερού για τους κατοίκους των χωρών του τρίτου κόσμου,
- τείνει να αλλάξει ενεργούς, συνειδητούς και υπεύθυνους πολίτες σε παθητικούς και φοβισμένους μεμονωμένους καταναλωτές, υπό την απειλή της διαρκώς αυξανόμενης ανεργίας (Ρόκος 2003).

Η πολιτική διάσταση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξης και στη βάση του οικουμενικού της χαρακτήρα και της παγκόσμιας κλίμακας και σημασίας της, η πολιτική διάσταση ενσωματώνει τα εξής:

- δεν αγνοεί, αλλά δημιουργικά προχωρά με, και συμβάλλει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη,
- αποσκοπεί κυρίως στην ενσωμάτωση, σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όλων των ανθρώπων, ως ελεύθερων, μορφωμένων, ενημερωμένων, απελευθερωμένων, υπεύθυνων, συνειδητοποιημένων πολιτών, που εργάζονται, παράγουν, δημιουργούν, σκέφτονται και δρουν, ατομικά και συλλογικά, κατά τρόπο ώστε η προώθηση των συμφερόντων τους, λαμβάνει υπόψη τα δικαιώματα όλων των άλλων,
- εδραιώνεται και υποστηρίζεται από το δημόσιο, σχολείο / εκπαίδευση / πολιτισμός, στα οποία όλοι έχουν πρόσβαση, ανεξάρτητα από τη φυλή, το φύλο, την εθνικότητα, το χρώμα, την ηλικία και τις καταδικαστικές αποφάσεις, προκειμένου να είναι μέρος της κοινωνίας και να αναπτύξουν τις δημιουργικές δυνατότητες και δεξιότητες του μυαλού και του σώματός τους, την κριτική σκέψη τους και την πολιτική και κοινωνική τους συνείδηση και υπευθυνότητα (Ρόκος, 2003).

Η κοινωνική διάσταση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η κοινωνική διάσταση περιλαμβάνει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- τηρεί τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και του κράτους
- αναγνωρίζει την ανάγκη για προστασία της φύσης, της οποίας όλοι οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί τους αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα, και αυτή την ανάγκη κάνει άξονα των πρωτοβουλιών και των δράσεων, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, διεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο,
- δεν αγνοεί, αλλά συμβαδίζει με και συμβάλλει στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη όλων των ατόμων στη γη,
- αναπτύσσει και χρησιμοποιεί την τεχνολογία που απαιτείται σε κάθε περίπτωση στο χώρο και στο χρόνο.

Έτσι, μια κοινωνική ανάπτυξη αυτής της φύσης και της ποιότητας δεν μπορεί να:

- περιορίζεται σε «αναπτυγμένες» χώρες μόνο και ιδιαίτερα για τις μικρές προνομιούχες κοινωνικές τάξεις, στις οποίες ευδοκιμούν οι σχετικοί (και πάντοτε ασαφείς) "δείκτες"
- συμβιβάζεται με τις τεράστιες και συνεχώς επεκτεινόμενες και επιτεινόμενες κοινωνικές ανισότητες μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών, ή μεταξύ των κοινωνικών τάξεων μέσα σε μια «αναπτυγμένη» ή «αναπτυσσόμενη» χώρα.

Αντιθέτως, η κοινωνική ανάπτυξη, η οποία είναι συμβατή με την ολοκληρωμένη αξιοβίωτη ανάπτυξη προϋποθέτει την ανατροπή του

κυρίαρχου μοντέλου παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, το οποίο βασίζεται στην υπερπαραγωγή, την ενοποίηση της άνισης κατανομής, την εντεινόμενη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του πλανήτη μας και για την - παράλογη και χωρίς ηθικά όρια -. συνεχή μεγιστοποίηση της ανταγωνιστικότητας της αγοράς, το κέρδος, την «αποδοτικότητα» και την «αποτελεσματικότητα» Προϋποθέτει σχολεία όλων των βαθμίδων με τις δομές, τη λειτουργία, τα προγράμματα και το περιεχόμενο μελέτης τα οποία θα εξασφαλίζουν ότι η διαμόρφωση του μέσου κοινωνικού δυναμικού και κοινωνικής συνείδησης, δεν θα εγκαταλειφθεί στην κυρίαρχη επιλογή των πολυεθνικών εταιρειών, έτσι ώστε να ταιριάζουν στα καταστροφικά μοντέλα της πολιτιστικής και πολιτικής ομογενοποίησης των ανθρώπινων κοινωνιών προς όφελος των παγκόσμιων αγορών.

Συνοπτικά, τα βασικά στοιχεία που καθορίζουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη είναι τα εξής:

- Περιβαλλοντικο-κοινωνικο-οικονομική ολοκλήρωση: διασφάλιση ότι η οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική ανάπτυξη και η προστασία του περιβάλλοντος ενσωματώνονται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή
- Μελλοντικότητα: ρητή ανησυχία για τις επιπτώσεις της τρέχουσας δραστηριότητας στις μελλοντικές γενεές.
- Προστασία του περιβάλλοντος: η δέσμευση για μείωση της ρύπανσης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και πιο αποτελεσματική χρήση των πόρων.
- Ισότητα: δέσμευση για την επίτευξη τουλάχιστον των βασικών αναγκών όλων των πολιτών της σημερινής γενιάς (όπως και δικαιοσύνης μεταξύ των γενεών).
- Ποιότητα ζωής: η αναγνώριση ότι η ανθρώπινη ευημερία αποτελείται από κάτι περισσότερο από αύξηση του εισοδήματος.
- Συμμετοχή: η αναγνώριση ότι η ολοκληρωμένη ανάπτυξη απαιτεί η πολιτική συμμετοχή όλων των ομάδων ή «φορέων» στην κοινωνία (Ρόκος, 2003).

Η έννοια του Περιβάλλοντος στην Ολοκληρωμένη Αξιοβίωτη Ανάπτυξη

Η κυρίαρχη αντίληψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ότι «το κλειδί για τη μακροπρόθεσμη ευημερία μας, στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο, είναι η βιώσιμη ανάπτυξη: εξεύρεση τρόπων βελτίωσης της ποιότητας της ζωής μας χωρίς να βλάπτουμε το περιβάλλον, τις μελλοντικές γενιές ή τους ανθρώπους τόσο στις πλούσιες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες" (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001). Αγνοώντας την πολυδιάστατη, τεκμηριωμένη

κριτική της έννοια και του περιεχομένου της "βιώσιμης ανάπτυξης", η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει:

«Πρέπει να ενθαρρύνουμε ιδιαίτερα τις επιχειρήσεις να προχωρήσουν περισσότερο, σε εθελοντική βάση και μέσω της νομοθεσίας. Αυξημένη προσοχή στα περιβαλλοντικά μέτρα θα βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα και την παραγωγικότητα. Η επέκταση της αγοράς για τα πράσινα προϊόντα θα οδηγήσει σε αύξηση της καινοτομίας και να επέκταση των ευκαιριών απασχόλησης. Οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις θα ευημερήσουν σε αυτή τη διευρυνόμενη αγορά. Το έκτο και το έβδομο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον υποστηρίζει και ενθαρρύνει αυτές τις εξελίξεις ».

Έτσι, η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνη με την κυρίαρχη αντίληψη της "βιώσιμης ανάπτυξης", εμπιστεύεται, εκχωρεί και αναθέτει την ευθύνη για το περιβάλλον στις επιχειρήσεις, πράγμα το οποίο ενθαρρύνει, βοηθά και στηρίζει με κάθε τρόπο.

Αλλά ποιες είναι οι κάπως πιο αισιόδοξες προοπτικές για την ανάπτυξη και το περιβάλλον κατά την τρέχουσα δεκαετία - αν υπάρχουν; Στο θεωρητικό επίπεδο, η λύση θα μπορούσε να αναμένεται να προέλθει από τη νέα και ριζικά διαφορετική αντίληψη, η οποία σε κριτική, διεπιστημονική βιβλιογραφία, έχει, άμεσα ή έμμεσα, καταγραφεί ως ολοκληρωμένη αξιοβίωτη ανάπτυξη (Ρόκος, 2003; Sachs, 1992; Schuurman, 1993).

Η ολοκληρωμένη αξιοβίωτη ανάπτυξη ερευνά εκ των προτέρων, μελετά, σχεδιάζει και δικαιολογεί τις ενέργειές της, σύμφωνα με την ειρηνική, αρμονική και δημιουργική συνύπαρξη και την αλληλεπίδραση της ανθρωπότητας και της φύσης που είναι βέλτιστο για τους δύο, έτσι ώστε η πολυδιάστατη (προσωπική, οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική) ανθρώπινη ζωή είναι " αξία ζωής " για όλους, ανεξάρτητα από εθνικά, διοικητικά, πολιτικά, κοινωνικά, τεχνολογικά και πολιτιστικά σύνορα και διαφορές. Πρόκειται για μια «ολιστική» έννοια, σε συμφωνία με τον "ολιστικό" χαρακτήρα της αδιαίρετης ενότητα της φυσικής και κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας σε κάθε περίπτωση στο χώρο και στο χρόνο και της αέναης ανθρώπινης προσπάθειας για την δημιουργικά και με σεβασμό μετασχηματισμού του κοινού μας σπιτιού, του πλανήτη Γη. Δεν χωρίζεται σε ειδικές, αυτόνομες, ανεξάρτητες, καιροσκοπικές, αποσπασματικές και συχνά αντιφατικές "αναπτυξιακές" επιλογές και δράσεις. Δεν δίνει μονοδιάστατη προτεραιότητα, κυρίως οικονομικής φύσεως σε βάρος της πολιτικής, της κοινωνίας και του πολιτισμού, χωρίς να μεριμνά για τις επιπτώσεις και τις συνέπειες στον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτιστικό του περιβάλλον.

Σήμερα, καμία έννοια ανάπτυξης δεν μπορεί να υπάρχει ή να υποστηριχθεί, εάν, όπως η «αειφόρος ανάπτυξη», περιλαμβάνει ή επιτρέπει:

- υποταγή της φύσης και της ζωής,
- συνεχιζόμενη ανθρώπινη εκμετάλλευση των άλλων ανθρώπων και της φύσης μέσα από σύγχρονα μέσα,
- επιβολή της θέλησης του ισχυρότερου πάνω από θεσμοθετημένους ή άγραφους κανόνες του διεθνούς δικαίου, της δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού, με στρατιωτικά, οικονομικά, πολιτικά, τεχνολογικά και πολιτιστικά μέσα,
- καταστροφή κάθε κοινωνικής τάξης, έθνους, κοινωνικής, πολιτικής, ιδεολογικής ή πολιτιστικής διαφοράς ή διάκρισης από οποιαδήποτε αυτόκλητη «νέα τάξη» οποιουδήποτε τύπου ή κατηγορίας,
- κρατική, αστυνομική ή ατομική τρομοκρατία, η οποία τελικά έχει ως στόχο την κατάργηση ή τη μετατροπή των ανθρωπίνων, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με τα στρατηγικά συμφέροντα των αγορών, της νέας τάξης και της παγκοσμιοποίησης τους,
- η κυρίαρχη προώθηση και εκτέλεση - με όλα τα μέσα - των υποτιθέμενων καθολικών ιδεολογιών σωτηρία και η προσπάθεια να αποτυπωθούν αυτές στο συλλογικό υποσυνείδητο ως νέες «αξίες», με τις οποίες όλοι πρέπει να είναι σύμφωνοι και με τις οποίες όλες οι δράσεις πρέπει να συμβάλλουν,
- κυριαρχία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η εμφανής ή συγκεκαλυμμένη σύνδεσή τους με την οικονομία και την πολιτική.

Η έννοια, το περιεχόμενο, η αντίληψη και τα επιχειρήματα που αποδεικνύουν ότι η πραγματική ανάπτυξη μπορεί μόνο να είναι άξία ζωής και ολοκληρωμένη, πρέπει να γίνουν κατανοητά και αποδεκτά ως μια θεωρία που έρχεται σε αντίθεση την κυρίαρχη ιδεολογία της ανούσιας "αειφόρου ανάπτυξη".

Ως μια δράση, η ολοκληρωμένη αξιοβίωτη ανάπτυξη είναι υπόθεση του κάθε υπεύθυνου και συνειδητοποιημένου επιστήμονα, εργαζόμενου, δημιουργού και πολίτη και των συλλογικών φορέων τους. Θα πρέπει να εκφράζεται ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο, το πολιτιστικό, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και τεχνικό / τεχνολογικό επίπεδο, μέσα από πρωτοβουλίες και δράσεις που θα σέβονται την ουσία των ανθρώπων ως ηθικά όντα, της ζωής ως θεϊκό δώρο, της φύσης, ως υπερπολύτιμης, αλλά εύθραυστης κοινής κληρονομιάς (Ρόκος, 2003).

Βιβλιογραφία

Beckerman, W., «Through Green Colored Glasses», Cato Institute,Washington, DC, 1996.

Buitenkamp, M., H. Venner, and T. Wams, (eds.), «Action Plan: Sustainable Netherlands» Milieudefensie, Amsterdam, 1992.

Carley, M., and P. Spapens, «Sharing the World. Sustainable Living and Global Equity in the 21st Century», Earthscan, London, 1998

Dietz, F.J., U.E. Simonis, and J. van der Straaten, (eds.), «Sustainability and Environmental Policy: Restraints and Advances», Edition Sigma, Berlin, 1992.

Elkington, J., «Cannibals With Forks - The Triple Bottom Line of 21st Century Business», Capstone Publications, London, 1997.

European Commission, 2001: Environment 2010: Our Future, our Choice. http://www.europa.eu.int/comm/environment/newprg/index.htm.

Lélé, S.M., «Sustainable Development: A Critical Review», World Development, 19(6), 607-21, 1991.

Munasinghe, M. and W. Shearer (eds.), «Defining and Measuring Sustainability: The Biogeophysical Foundations», UN University and World Bank, Tokyo and Washington DC, USA, 1995.

Opschoor, J.B., «Industrial Metabolism, Economic Growth and Institutional Change», In The International Handbook of Environmental Sociology, M. Redclift, G. Woodgate, (eds.), Edgar Elgar, Cheltenham, 274-287, 1997.

Perrings, C., «Ecological Sustainability and Environmental Control», Centre for Resource and Environmental Studies, Australian National University, 1991.

Rokos, D., «Development and Environment Policies: From Theories to Practice», Proceedings of Heleco 2005, 3-6 February 2005, Helexpo Exhibition Centre, Athens. (Invited Paper), 2005.

Rokos, D., (b), «Environment and Development, Dialectic Relations and Interdisciplinary Approaches», Alternative Editions, Athens (p. 255) (in greek), 2005.

Rokos, D., «From Sustainable to Worthliving Integrated Development», A.A. Livanis Publishing, Athens (p. 551) (in greek), 2003

Rokos, D., «Worthliving Integrated Development. For a Peaceful and Better World», N.T.U.A., Athens. (in greek), 2001.

Rokos, D., Karathanassi, V., Levantis, E., «Environmental Legislation Compliance Maps at National Level: The Greek Forest Law Case», Proceedings, XIX Congress of the International Society for Photogrammetry and Remote Sensing, XXXIII-B7, 1267-1277, July 2000.

Rokos, D., 1995(a): *The Contribution of Remote Sensing to the Observation, Monitoring and Protection of the Environment*. Environmental Informatics. Methodology and Applications of Environmental

Information Processing, (eds. N.M.Avouris and B. Page),183-204, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Rokos, D., 1995(b). *National, European or Global Strategy for Earth Observation?.* Invited Paper, 1st Hellenic National Space Committee Workshop, National Research Foundation, Athens, January 26 and 27, 1995, Proceedings, Alternative Editions, Athens.

Rokos, D., Papamavros, J., Iossifidis, Chr., 1995(c). Exploration of the Possibilities and Constraints for the Analysis, Processing and Interpretation of Aerial Photos and Digital Satellite images, in the Study of Urban Environment. Presented Paper, 1st Hellenic National Space Committee Workshop, National Research Foundation, Athens, January 26 and 27, 1995, Proceedings, Alternative Editions, Athens.

Rokos, D., Mega, V., 1992. *An Integrated Land Information System for Urban Policy Developments in Greece.* Land Use Management and Environmental Improvement in Cities, Proceedings of a European Workshop, Lisbon 6-8 May 1992, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Lisbon.

Rokos, D., 1988: *Cybernetics and Remote Sensing Methodology, A Dialectic Interdiciplinary and Integrated Approach.* Archives XVI "International Congress of the International Society for Photogrammetry and Remote Sensing" Vol. 27, Part B7, Commission VII, 460-469, I.S.P.R.S., Kyoto.

Rokos, D., 1976 : *Integrated Photogrammetric Contribution to Development. Educational and Administative Aspects." Proposals for Greece*." Archives, XIIIth Congress of the International Society for Photogrammetry, ISP, Commission VI. Helsinki.

Rokos, D., 1972. *The Contribution of "Integrated Information" in Confronting World and Societal Problems.*XIIth International Congress, The International Society of Photogrammetry. Abstracts of Invited and Presented Papers. Ottawa, Canada.

Sachs, W., 1999: *Planetary Dialectics*. Zed Books, London.

Sachs,W., Loske, R., and Linz, M. (eds.) , 1998: , *Greening the North. A Post-Industrial Blueprint for Ecology and Equity.* A Study of the Wuppertal Institute. London: Zed Books.

Sachs, W. (ed.), 1992: *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.

Schuurman, F. J. (ed.) (1993). *Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory*. London: Zed Books.

Simon, J., and H. Kahn, (eds.), 1984: *The Resourceful Earth: A Response to Global 2000*. Blackwell, Oxford.

UNDP (United Nations Development Programme), 1989: *Human Development Report 1989*. Oxford University Press, New York, NY.

UNDP, 1997: *Governance and Sustainable Human Development*. UNDP, New York, NY. *113 Setting the Stage: Climate Change and Sustainable Development*

UNDP (United Nations Development Programme), 1998: *Human Development Report 1998*. Oxford University Press, New York, NY.

UNDP (United Nations Development Programme), 1999: *Human Development Report 1999*. Oxford University Press, New York, NY.

Τα Κατολισθητικά Φαινόμενα του Μετσόβου
Προτάσεις Βελτίωσης Συνθηκών

Ιωάννης Κουμαντάκης, Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

1. Εισαγωγή

Στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Ε. Μ. Πολυτεχνείου "Περιβάλλον και Ανάπτυξη", του οποίου η Κατεύθυνση Β΄ "Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών" λειτουργεί στο Μέτσοβο, οργανώθηκε Εκπαιδευτικό Σεμινάριο με θέμα "Οι κατολισθήσεις του Μετσόβου".

Το Σεμινάριο αυτό ήταν τριήμερο, πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ. Πολυτεχνείου, στις 16, 17 και 18 Μαρτίου 2011.

Σ' αυτό έλαβαν μέρος οι μεταπτυχιακοί φοιτητές, καθώς και εκπρόσωποι φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, της Περιφέρειας Ηπείρου, επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων (Μηχανικοί, Γεωλόγοι, Γεωπόνοι κ.α.) και απλοί πολίτες ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι με το πρόβλημα των κατολισθήσεων λόγω της μεγάλης συχνότητας που εκδηλώνονται στην ορεινή Ήπειρο.

Έγιναν από μέρους μου σχετικές με το θέμα εισηγήσεις – διαλέξεις, αρχικά με γενικά θέματα για τις κατολισθήσεις (αίτια και αφορμές για την εκδήλωσή τους, πρόγνωση και μέτρα πρόληψης, τρόποι αντιμετώπισης και σταθεροποίησης) και στη συνέχεια ειδικά για τα κατολισθητικά φαινόμενα της περιοχής Μετσόβου – Ανηλίου. Αίτημα για την εξέταση των κατολισθήσεων του Μετσόβου είχε υποβάλει ο Δήμος, καθώς και το Κοινωφελές Ίδρυμα Ανάπτυξης του ΜΕ.Κ.Δ.Ε, του ΕΜΠ.

Δύο με τρεις ώρες κάθε μέρα, πραγματοποιούσαμε υπαίθριες επισκέψεις, με όλους τους συμμετέχοντες στο Σεμινάριο, θέσεων που είχαν εκδηλωθεί κατολισθήσεις στο Μέτσοβο και Ανήλιο. Διαπιστώσαμε αστοχίες, θραύσεις, καταστροφές οικιών, τοίχων αντιστήριξης και δρόμων καθώς και μορφολογικές αλλοιώσεις της επιφάνειας του εδάφους. Αναλύαμε επί τόπου τα αίτια και τις αφορμές, τους μηχανισμούς εκδήλωσης των φαινομένων, τους πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης, τις πιθανότητες επέκτασης και επαναενεργοποίησής τους στο μέλλον, τις οικονομικο-κοινωνικές επιπτώσεις κ.α.

Τις υπαίθριες μετακινήσεις μας είχε αναλάβει ο Δήμος Μετσόβου, διαθέτοντας δύο μικρά πούλμαν και οδηγούς που γνώριζαν τις περιοχές – θέσεις των κατολισθήσεων.

Κατά την διάρκεια των διαλέξεων και των υπαίθριων επισκέψεων, καθώς και μετά το πέρας αυτών, γινόταν συζητήσεις, διατυπωνόταν

ερωτήσεις και απορίες και δίνονταν απαντήσεις όπου αυτό ήταν δυνατόν. Επίσης έγιναν τοποθετήσεις συμμετεχόντων σχετικά με τις κατολισθήσεις.

Για την ενημέρωση του ευρύτερου κοινού εδόθησαν συνεντεύξεις σε ραδιοτηλεοπτικά μέσα των Ιωαννίνων.

Στον Δήμαρχο Μετσόβου δήλωσα ότι τίθεμαι στην διάθεση του Δήμου, για την διατύπωση σκέψεων και προτάσεων σχετικά με τα θέματα των κατολισθήσεων και προς τούτο ζήτησα να μου παραχωρηθούν οι υπάρχουσες μελέτες, οι σχετικοί χάρτες, στοιχεία γεωτεχνικών γεωτρήσεων και ότι άλλο σχετικό υφίσταται στο αρχείο του Δήμου.

Αναμένοντας τα ανωτέρω, κρίνω ότι είναι χρήσιμο να παραθέσω συνοπτικά στην παρούσα, δεδομένα και προτάσεις που στηρίζονται στις παρατηρήσεις μου κατά τις πρόσφατες επισκέψεις μου στις θέσεις των κατολισθήσεων καθώς και στην ειδική γνώση μου επί των γεωλογικών, υδρομετεωρολογικών και υδρογεωλογικών συνθηκών της περιοχής Μετσόβου – Ανηλίου. Προφανώς έχουν ληφθεί υπ' όψη σχετικές εργασίες που είναι δημοσιευμένες και άλλες που κατέστη δυνατόν να συλλέξω (βλ. βιβλιογραφικό πίνακα).

Με τα δεδομένα αυτά και τις προτάσεις, ο Δήμος θα μπορέσει να ενεργοποιηθεί άμεσα για την βελτίωση των δυσμενών συνθηκών και την αναζήτηση οικονομικών πόρων που είναι απαραίτητοι για την αντιμετώπιση των κατολισθήσεων, προγραμματίζοντας σε πρώτη φάση ενέργειες, δράσεις και έργα χαμηλού κόστους. Τα σύνθετα γεωτεχνικά έργα για την βελτίωση των εδαφικών – υπεδαφικών συνθηκών που πιθανόν να απαιτηθούν, είναι πολύ υψηλού κόστους, απαιτούν πολύ προσεγμένες ακριβές και χρονοβόρες γεωτεχνικές έρευνες και τεχνικογεωλογικές – γεωτεχνικές μελέτες, κι όλα αυτά τα στέλνουν στο απώτερο μέλλον. Όμως οι αστάθειες και οι νέες κατολισθήσεις ή επανενεργοποιήσεις παλαιών, είναι πολύ πιθανόν να ξαναεμφανισθούν σύντομα, μόλις συντρέξουν κάποιες αφορμές, όπως είναι οι παρατεταμένες βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις, η πραγματοποίηση εκσκαφών για θεμελιώσεις και τεχνικά έργα, οι μεγάλες διαρροές των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, η επιβολή μεγάλων νέων φορτίων κ. α.

2. Κατολισθήσεις Μετσόβου – Κύρια Αίτια

Τα κύρια γενεσιουργά αίτια, τα σταθερώς και μονίμως υπάρχοντα στο Μέτσοβο και την ευρύτερη περιοχή, η ύπαρξη των οποίων είναι υπεύθυνη και δικαιολογεί το χαρακτηρισμό της ζώνης αυτής ως υψηλής κατολισθητικής επικινδυνότητας, είναι τα εξής:

(α) Η παρουσία του φλύσχη που την δομεί εξ ολοκλήρου.

(β) Η παρουσία εδαφικού μανδύα αποσάθρωσης του φλύσχη και αβαθούς ζώνης με έντονα αποσαρθρωμένο και αναμοχλευμένο τον γεωλογικό αυτό σχηματισμό.
(γ) Η παρουσία χαλαρών πλευρικών κορημάτων που έχουν προκύψει από την αποσάθρωση – διάβρωση – μεταφορά και απόθεση των υλικών καταστροφής του φλύσχη, στα χαμηλότερα τμήματα των απότομων εδαφικών κλιτύων.
(δ) Η παρουσία υδροπερατών και υδροστεγανών στρωμάτων σε εναλλαγές (πρόκειται για τους ψαμμίτες και τις αργίλους – ιλυολίθους – μάργες του φλύσχη), καθώς και μετρίως υδροπερατών πλευρικών κορημάτων και μανδύα αποσάθρωσης, που επίκεινται του φλύσχη, που επιτρέπει την κατείσδυση και διήθηση των νερών της βροχής και των χειμάρρων στο υπέδαφος, εμπλουτίζοντας τις υπόγειες υδροφορίες και εξασθενίζοντας το υπέδαφος.
(ε) Η ύπαρξη ορεινού γεωαναγλύφου με έντονες κλίσεις των φυσικών κλιτύων.
(στ) Η ύπαρξη πυκνού υδρογραφικού δικτύου, με βαθιές κοιλάδες και απότομους χειμάρρους και
(ζ) Η ύπαρξη πολλών παλαιών κατολισθήσεων, με κατολισθημένες μάζες ιδιαίτερα χαλαρές, με ανακατεμένα ασταθή γεωυλικά, αποτελούμενα από αργίλους και τεμάχη (μικρά και μεγάλα) ψαμμιτών.

Σχετικά με τα παραπάνω πρέπει να επισημάνουμε τα εξής:

Ο φλύσχης της περιοχής ανήκει σε δύο γεωτεκτονικές ενότητες (Πίνδου και Ιονίου), δομείται από εναλλασσόμενα στρώματα ψαμμιτών με αργίλους – μάργες και ιλυολίθους. Σε πολλές ζώνες της επικρατούν τα λεπτόκοκκα υλικά των αργίλων, των μαργών και ιλυολίθων, τα οποία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στις κατολισθήσεις.

Η τεκτονική καταπόνηση των στρωμάτων του φλύσχη είναι έντονη. Έχουν πτυχωθεί και προσβληθεί από πολλά ρήγματα, υπάρχουν εσωτερικές εφιππεύσεις και λεπιώσεις και έχουν δεχθεί τεράστια φορτία από επώθηση πάνω τους των μεγάλων όγκων των οφιολιθικών σερπεντινιωμένων πετρωμάτων που βρίσκονται σήμερα βόρεια και ανατολικά (Μαυροβούνι, Κατάρα). Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ο κατατεμαχισμός του φλύσχη, η παρουσία εντός αυτού κατά θέσεις χαοτικής δομής, με έμμεση συνέπεια την έντονη αποσάθρωση και εξαλλοίωσή του.

Υπ’ αυτές τις συνθήκες ο φλύσχης είναι ιδιαίτερα επιρρεπής σε κατολισθήσεις, τόσον αυτός όσο και τα υλικά αποσάθρωσης και τα πλευρικά κορήματα που κάθονται πάνω στις φλυσχικές ζώνες, όπως επίσης τα γεωυλικά των προγενέστερων κατολισθήσεων.

Η κατάσταση επιτείνεται λόγω των έντονων μορφολογικών κλίσεων αφ' ενός και αφ' ετέρου της περεταίρω μείωσης των φυσικομηχανικών ιδιοτήτων του φλύσχη λόγω των πολλών νερών, επιφανειακών και υπογείων και της μετατροπής τους ενίοτε σε πάγο κατά τον χειμώνα.

3. Κύριες Αφορμές των Κατολισθήσεων του Μετσόβου

Οι κυριότερες αφορμές, οι λόγοι δηλαδή που δίδουν το έναυσμα για να εκδηλωθούν οι κατολισθήσεις στο Μέτσοβο είναι οι εξής:

(α) Οι δράσεις των επιφανειακών και κυρίως των υπόγειων νερών,
(β) Η αύξηση της κλίσης και του ύψους των φυσικών κλιτύων,
(γ) Η αύξηση των φορτίων που δέχονται οι διάφορες περιοχές.

Πιο συγκεκριμένα:

1. Τα επιφανειακά νερά προκαλούν διαβρώσεις των πετρωμάτων, μεταφορά των υλικών διάβρωσης και απόθεσης τους σε χαμηλότερες υψομετρικά θέσεις. Αποτέλεσμα των διεργασιών αυτών είναι αφ' ενός να αυξάνονται τα φορτία στις θέσεις που γίνεται η απόθεση των υλικών διάβρωσης και αφ' ετέρου να πραγματοποιείται εκβάθυνση των υδρορεμάτων, με συνέπεια την αύξηση του ύψους και των κλίσεων των κλιτύων. Τα ανωτέρω προκαλούν δυνητικές αφορμές για την εκδήλωση κατολισθήσεων.
2. Τα υπόγεια νερά με τον μερικό ή πλήρη κορεσμό που προκαλούν στα πετρώματα του υπεδάφους, αλλοιώνουν τα χαρακτηριστικά και την συμπεριφορά τους. Μειώνονται: η συνοχή, η γωνία εσωτερικής τριβής, η διατμητική αντοχή, η αντοχή σε εφελκυσμό και θλίψη, η φέρουσα ικανότητα, ενώ αυξάνεται το βάρος τους και η πίεση του νερού των πόρων. Επίσης πλαστικοποιούνται, διογκώνονται και αυξάνεται το βάρος τους. Όλα αυτά μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για την εκδήλωση κατολίσθησης.
3. Η άνοδος της στάθμης των υπόγειων νερών επεκτείνει προς τα πάνω την ζώνη κορεσμού, με συνέπεια η προαναφερθείσες αλλοιώσεις των χαρακτηριστικών των πετρωμάτων να προσβάλουν μεγαλύτερο όγκο αυτών.
4. Ανάλογα με την σύσταση των γεωυλικών του υπεδάφους η παρουσία υπόγειων νερών σε συνδυασμό με στατικές ή δυναμικές φορτίσεις, μπορεί να προκαλέσει ρευστοποιήσεις αυτών και μετακίνησή τους προς τα κατάντη ή και ερπυστικές κινήσεις.
5. Η πλούσια παρουσία νερού στην περιοχή του Μετσόβου, λόγω των πολύ υψηλών βροχοπτώσεων (μέση ετήσια βροχόπτωση περιόδου 1925-

2000 ίση με 1472,6 mm) και των συχνών χιονοπτώσεων, γίνεται έντονα αισθητή, τόσο ως επιφανειακή απορροή, όσο και ως προς τη διαθεσιμότητα του για κατείσδυση και διήθηση προς κορεσμό του εδάφους και υπεδάφους και συνεχή τροφοδοσία των υδροφόρων στρωμάτων. Λαμβάνοντας υπ' όψη ότι η πραγματική εξατμισηδιαπνοή είναι 470 – 475mm (Μ. Μιμίκου, 2007), προκύπτει ότι οι μέσες ετήσιες διαθέσιμες ποσότητες νερού για κατείσδυση και επιφανειακή απορροή είναι της τάξης των 1000mm, δηλαδή ότι μεγαλύτερο μπορεί να υπάρχει στην Ελλάδα.

6. Η υπόγεια υδροφορία στην πόλη του Μετσόβου εκδηλώνεται με επτά (7) πηγές στο φλύσχη εκ των οποίων 4 αναβλύζουν από παλαιότερα μετακινημένες εδαφικές μάζες (Κυρούσης – Φυτρολάκης, 1998) καθώς και πηγάδια. Από ένα τέτοιο πηγάδι, δίπλα στο καμπαναριό της Αγίας Παρασκευής, υδρευόταν παλαιότερα το Μέτσοβο (προφορική πληροφορία κατοίκου).

- Το νερό σε όλες τις μορφές του αποτελεί την κυριότερη αφορμή για εκδήλωση των κατολισθήσεων.

7. Πέραν των ανωτέρω σχετικά με τα επιφανειακά και υπόγεια φυσικά νερά, πρέπει να συνεκτιμηθούν οι πρόσθετες αναμενόμενες μεγάλες ποσότητες νερών από τις διαρροές των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης όμβριων και λυμάτων. Τα δίκτυα αυτά είναι υπόγεια, παλαιά και οι όποιες διαρροές τους δεν γίνονται συνήθως αντιληπτές. Το εσωτερικό υδρευτικό δίκτυο εξυπηρετεί έκταση πόλης 881 στρ. Αν οι διαρροές του είναι 15% οι ποσότητες που απορροφούνται από ο υπέδαφος του Μετσόβου είναι της τάξης των 150m^3 ημερησίως. (Τ.Υ.Δ.Κ. Ιωαννίνων). Συνήθως οι διαρροές στις πόλεις είναι μεγαλύτερες του 25%. Αντίστοιχες είναι οι διαρροές και από τα δίκτυα αποχέτευσης.
8. Πρέπει να επισημανθεί επίσης σε σχέση με τα νερά της επιφανειακής απορροής, ότι σε πολλές θέσεις εμποδίζεται η ελεύθερη ροή τους προς τα ρέματα που αποτελούσαν τους φυσικούς αποδέκτες των, με συνέπεια τη διευκόλυνση και αύξηση της διήθησης τους στο υπέδαφος ή/και στην εκδήλωση πλημμυρικών τοπικών φαινομένων και διαβρώσεων.
9. Η αύξηση της κλίσης και του ύψους των φυσικών κλιτύων προκαλείται (πέραν από τις προαναφερθείσες φυσικές διεργασίες) και από τεχνητές ανθρώπινες παρεμβάσεις, και μάλιστα με ρυθμούς πολύ γρηγορότερους. Οι κυριότερες από τις παρεμβάσεις αυτές είναι οι διανοίξεις νέων και διαπλατύνσεις παλαιών δρόμων και οι διαμορφώσεις ζωνών θεμελίωσης

οικοδομών. Οι προσπάθειες αντιμετώπισης των κατολισθήσεων σε αυτές τις περιπτώσεις, οδηγούν είτε σε καλά και ταυτόχρονα πολύ δαπανηρά έργα, όπως αυτά της Εγνατίας οδού, είτε σε άλλα φθηνότερα έργα αμφίβολης όμως αποτελεσματικότητας. Έργα της δεύτερης κατηγορίας, κυρίως τοίχους αντιστήριξης, έχουν προσβάλει οι πρόσφατες κατολισθήσεις στο Μέτσοβο και το Ανήλιο. Αρκετοί τέτοιοι τοίχοι έχουν υποστεί θραύσεις, μετακινήσεις και ανατροπές. Στους περισσότερους υπάρχοντες τοίχους αντιστήριξης δεν υφίστανται ή δεν λειτουργούν στραγγιστήριες οπές για να εκρέουν τα πίσω από αυτούς συρρέοντα νερά. Η μη λειτουργία τέτοιων στραγγιστηρίων οπών όπου υπάρχουν, πρέπει να οφείλεται στη μη τοποθέτηση, κατά την κατασκευή τους, φιλτροχάλικου πίσω από τον τοίχο αντιστήριξης. Διαπιστώσαμε επίσης ότι όπου προκλήθηκαν αστοχίες, δεν υπήρχε σιδηρούς οπλισμός ή ήταν πολύ φτωχός.

10. Σε ότι αφορά την αύξηση των φορτίων που δέχονται οι διάφορες περιοχές (πέραν από αυτές που προκαλούνται από τις φυσικές διεργασίες που προαναφέρθηκαν) μια από τις σημαντικότερες αφορμές για την εκδήλωση των κατολισθήσεων αποτελεί η πολύ πυκνή δόμηση, τα μεγάλα κτήρια με τους πολλούς ορόφους, τα πολλές εκατοντάδες αυτοκίνητα (μικρά και μεγάλα) που σταθμεύουν και διακινούνται στο Μέτσοβο, καθώς και τα μεγάλα επιχώματα.

4. Παλιές Κατολισθήσεις Περιοχής Μετσόβου

Το ιστορικό των κατολισθήσεων στην ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου, οδηγεί σε πολλές εκατοντάδες ή και χιλιάδες χρόνια πίσω, όταν δεν είχε ακόμη δομηθεί η πόλη.

Θα μπορούσαμε τις παλιές αυτές κατολισθήσεις να τις ταξινομήσουμε σε δύο ομάδες:

(α) Τις κατολισθήσεις των τελευταίων 60 – 70 χρόνων για τις οποίες υπάρχει ζωντανή ακόμη μνήμη των ζημιών και καταστροφών που προκάλεσαν και

(β) Τις παλιές κατολισθήσεις, για τις οποίες υπάρχουν ιστορικές αναφορές ή πληροφορίες που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά, η ύπαρξη των οποίων επαληθεύεται από γεωλογικές παρατηρήσεις τις οποίες ο χρόνος δεν εξαφανίζει.

Για τις κατολισθήσεις των τελευταίων 60 – 70 χρόνων, γίνεται λόγος από τους κατοίκους. Αναφέρονται περιοχές όπως Δριγησιάο – νεκροταφείο Αγ. Δημητρίου Μοντσιάρας, Στόγγου, κτήμα Τέσια απέναντι από τον Αγ. Γεώργιο, Αγ. Χαράλαμπος. Υπάρχει επίσης η πληροφορία ότι το 1963 στην περιοχή του Αγ. Δημητρίου κατέρρευσαν δύο σπίτια και το Δημοτικό

σχολείο. Σε μελέτες του ΙΓΜΕ που έχουν συνταχθεί με αφορμή την εκδήλωση κατολισθήσεων δίδονται λεπτομερείς περιγραφές και προτάσεις αντιμετώπισης. Λεπτομερέστερη αναφορά και περιγραφή των κατολισθήσεων αυτών του Μετσόβου και των γεωλογικών συνθηκών της περιοχής γίνεται στις μελέτες των Ν. Φυτρολάκη – Μ. Αντωνίου, καθηγητών του Ε. Μ. Πολυτεχνείου, που έχουν εκπονηθεί στα πλαίσια της επιστημονικής προσφοράς του Ε. Μ. Π. στο δήμο Μετσόβου (1995, 1998). Οι εργασίες αυτές είναι δημοσιευμένες στα πρακτικά του 1ου και 2ου Συνεδρίου του ΜΕ.Κ.Δ.Ε.

Η δεύτερη μελέτη (1998) από τις ανωτέρω συνοδεύεται από λεπτομερή τεχνικογεωλογικό χάρτη του Μετσόβου κλίμακας 1:2500, καθώς και από ένα πολεοδομικό διάγραμμα (1:2500) που απεικονίζει τις κύριες περιοχές στις οποίες η τοιχοποιία των κτισμάτων παρουσιάζει ρωγμές και παραμορφώσεις, τους χάρτες αυτούς έχουν καταθέσει στην Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου. Στο 3ο κεφάλαιό της μελέτης αυτής (σελ. 364–369) δίδονται λεπτομερείς περιγραφές για τις κατολισθήσεις και τους ερπυσμούς εδαφών (3.1), για τις παραμορφώσεις και ρωγμές στα κτήρια (3.2), καθώς και για τα μέτρα προστασίας (3.3). Επισημαίνεται στη σελίδα 365 ότι: “Πιο συχνές και πιο σοβαρές αστάθειες εδαφών παρατηρούνται στα ανατολικά (βορειοανατολικά, ανατολικά, νοτιοανατολικά) και στα νότια τμήματα του Μετσόβου, μέχρι τη Μετσοβίτικη ρεματιά…” λόγω του ότι σ’ αυτά “επικρατούν τα αργιλικά και μαργαϊκά υλικά, τόσο ως μετακινημένες μάζες (παλιές κατολισθήσεις) όσο και ως μητρικό πέτρωμα” και συμπληρώνουν ότι “Τα υλικά αυτά ως γνωστόν ρέπουν προς κατολίσθηση ή ερπυσμό…”. Για την πιθανή επέκταση της δόμησης στην ανατολική και βορειοανατολική πλευρά αναφέρεται ότι “η κατασκευή πολυώροφων κτιρίων σε ορισμένα τετράγωνα, θα είναι προβληματική αν όχι αδύνατη”.

Στην πρώτη μελέτη (1995) των Φυτρολάκη – Αντωνίου που αφορά την ευρύτερη περιοχή Μετσόβου, περιγράφονται επίσης αναλυτικά (κεφ. 3.2), τα συνήθη προβλήματα που συνδέονται με τις κατολισθήσεις και ερπυσμούς: στην οδοποιία (3.3.1), στη διάνοιξη τάφρων και ορυγμάτων (3.2.2), στη θεμελίωση των κτιρίων (3.2.3) και προτείνονται τρόποι αντιμετώπισής των (σελ. 134 – 138).

Οι δύο ως άνω εργασίες, με τις αναλυτικές, λεπτομερείς και ορθές περιγραφές των κατολισθήσεων και ερπυσμών του Μετσόβου, σε συνδυασμό με τους λεπτομερείς χάρτες που είχαν εκπονηθεί στα πλαίσιά τους και τις προτάσεις – υποδείξεις για πρόληψη και αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών, έπρεπε να έχουν αποτελέσει για το Δήμο πρώτης προτεραιότητας φροντίδα.

Αυτό δεν συνέβη στο βαθμό που ήταν αναγκαίο, οι όποιες παρεμβάσεις έγιναν είχαν τοπικό μόνο χαρακτήρα και η αποτελεσματικότητά τους αποδείχθηκε περιορισμένη, με επακόλουθο τα κατολισθητικά φαινόμενα να συνεχίζουν να πλήττουν το Μέτσοβο, στις πιο ευαίσθητες περιοχές του στα ανατολικά και νότια, πρόσφατα δε και στα δυτικά (βλέπε συνέχεια).

Οι πολύ παλιές κατολισθήσεις είναι πολλές, διάσπαρτες στην ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου και εμφανείς μέχρι σήμερα από τη γεωλογική παρατήρηση. Σημειώνονται στον τεχνικογεωλογικό χάρτη που προαναφέραμε. Αρκετές παλαιές κατολισθήσεις παρατηρήσαμε απέναντι από το Μέτσοβο στην ευρύτερη περιοχή του Ανηλίου. Μία απ' αυτές, μεγάλης κλίμακας, κατέστρεψε το Παλαιοχώρι Ανηλίου και εξ αιτίας αυτού κατασκευάστηκε νέος οικισμός στη θέση που βρίσκεται σήμερα το Ανήλιο, νότια του Παλαιοχωρίου. Όμως και η νέα θέση (λόγω φλύσχη και πλευρικών κορημάτων πάνω σ'αυτόν) είναι επιρρεπής σε εκδήλωση κατολισθητικών φαινομένων. Με τις έντονες βροχοπτώσεις του Νοεμβρίου 2010 είχαμε ενεργοποίησή τους και πρόκληση σημαντικών ζημιών σε κάποιες οικίες. Δύο απ' αυτές επισκεφθήκαμε στις 18/3/2011 και διαπιστώσαμε την σημαντική έκταση των ζημιών που τις καθιστά μη κατοικήσιμες.

Πολλές τέτοιες κατολισθήσεις είχαν πλήξει παλαιότερα και το Μέτσοβο και η παρουσία τους είναι εμφανής σε κάποιες περιοχές που δεν έχουν καλυφθεί από την οικιστική "ανάπτυξη". Στην ζώνη μεταξύ της εθνικής οδού, που διέρχεται στη δυτική υψηλή περιοχή του Μετσόβου και της κύριας οδού που εισέρχεται στην πόλη, οι παλιές κατολισθημένες μάζες είναι εμφανείς (τις υποδείξαμε σε όλους που συμμετείχαν στο Σεμινάριο) και βρίσκονται σε οριακή ασταθή "ισορροπία". Αυτές οι κατολισθημένες (με ανακατεμένα υλικά) μάζες, κάθονται σε στρώματα (ιλυολιθικά και ψαμμιτικά) του φλύσχη, τα οποία κλίνουν 30° – 35° προς τα ανατολικά, δηλαδή ομόρροπα προς τη φυσική κλιτύ και η όποια διαταραχή τους (π.χ. εκσκαφές, δράση νερών, πρόσθετα φορτία) θα οδηγήσει σε νέα κατολίσθησή τους. Τέτοια είναι η κατολίσθηση που έλαβε χώρα πέρισυ πίσω από τη μεγάλη οικοδομή του κολυμβητηρίου, ξεκινώντας από την εθνική οδό, ένα τμήμα της οποίας καταστράφηκε (βλ. συνέχεια).

Επίσης στην νοτιοανατολική πλευρά η πόλη έχει επεκταθεί σ' ένα αντέρεισμα καλυμμένο, κατά ένα μεγάλο ποσοστό σε μετακινημένες – κατολισθημένες μάζες.

Από την πλευρά του Ανηλίου μπορούν να παρατηρηθούν απέναντι στην ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου και άλλες παλιές κατολισθήσεις.

5. Πρόσφατες Κατολισθήσεις

Οι ισχυρές βροχοπτώσεις του χειμώνα του 2010 αποτέλεσαν την αφορμή για την εκδήλωση εκτεταμένων κατολισθητικών και ερπυστικών φαινομένων στο Μέτσοβο, στο Ανήλιο, καθώς και σε πολλές άλλες ορεινές περιοχές του νομού Ιωαννίνων.

Για την περίπτωση του Μετσόβου οι κατολισθήσεις – ερπυσμοί έπληξαν τις γνωστές ευαίσθητες περιοχές του Αγ. Δημητρίου και του Αγ. Χαραλάμπου, όπου υπήρξαν σημαντικές ζημιές και καταστροφές (βλ. φωτογραφίες). Σπίτια ρωγματώθηκαν και ορισμένα έγιναν ακατοίκητα, οδοστρώματα βούλιαξαν, τοίχοι αντιστήριξης έσπασαν και ημιανατράπηκαν. Στον Αγ. Χαράλαμπο η διώροφη οικία Σ. Μπάου έγινε ακατοίκητη και εγκαταλείφθηκε. Ομοίως στον Αγ. Δημήτριο το ξυλουργικό εργαστήριο Παΐλα εγκαταλείφθηκε λόγω εκτεταμένων ζημιών. Σημαντικές ζημιές έχουν υποστεί επίσης η οικεία Πυξομάτη (Αγ. Χαράλαμπος) και Πάφη (Αγ. Δημήτριος).

Εκτός από τις εμφανείς αυτές ζημιές, θεωρείται περίπου βέβαιο ότι θα έχουν γίνει θραύσεις και στα εκεί διερχόμενα δίκτυα αποχέτευσης και ύδρευσης. Είναι προφανές ότι οι διαρροές από αυτά και η εισροή νερού στις ρωγμές του εδάφους θα επιβαρύνουν την κατάσταση και θα δώσουν αφορμή για επανενεργοποίηση και επέκταση των εδαφικών ασταθειών.

Εκτός από τις περιοχές Αγ. Δημητρίου και Αγ. Χαραλάμπου, σημαντικές κατολισθήσεις έλαβαν χώρα στην δυτική υψηλή ζώνη του Μετσόβου. Κατά μήκος της εθνικής οδού, που διέρχεται από τη ζώνη αυτή εκδηλώθηκαν δύο κατολισθήσεις. Μία ανάντη του δρόμου, μεγάλης έκτασης, η οποία έπληξε υλικά παλαιάς κατολίσθησης. Τα εκ νέου κατολισθημένα υλικά της κάλυψαν το οδόστρωμα και για την αποκατάσταση της συγκοινωνίας η αρμόδια Υπηρεσία της Περιφέρειας Ηπείρου τα αφαιρεί και τα αποθέτει αλλού. Πού γίνεται η απόθεση δεν γνωρίζουμε και δεν γνωρίζει επίσης ο Δήμος. Διερωτόμαστε αν στη νέα θέση τους, το βάρος τους θα προκαλέσει αφορμή για εκδήλωση νέων κατολισθήσεων ή/και άλλων αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Η αναγκαστική αφαίρεση των κατολισθημένων υλικών από το οδόστρωμα μειώνει την αντίσταση που τα υλικά αυτά του πόδα της κατολίσθησης, θα παρουσίαζαν με το βάρος τους έναντι της επέκτασής της, με αποτέλεσμα τα κατολισθητικά φαινόμενα να συνεχίζονται μέχρι και την ημέρα που επισκεφθήκαμε την περιοχή (18/3/2011) παρουσία και του Αντιδημάρχου κ. Χρ. Ζαρκάδη.

Περί τα 400 μέτρα βορειότερα, από την ως άνω κατολίσθηση, έχει εκδηλωθεί και άλλη από τα κατάντη του δρόμου στο ύψος του ανεγειρόμενου κολυμβητηρίου. Η κατολίσθηση αυτή έχει πλήξει το δρόμο,

ένα τμήμα του οποίου, ανάντη του γηπέδου του κολυμβητηρίου έχει βουλιάξει και τα υλικά της κατολίσθησης έχουν καλύψει ένα τμήμα των κερκίδων του εκεί γηπέδου (μελλοντικού παγοδρομίου;). Η κατολίσθηση αυτή είναι βέβαιο ότι θα επεκταθεί προς τα βόρεια, όπως δηλώνουν οι ανοικτές ρωγμές που έχουν προκύψει από θραύσεις εφελκυσμού, την παρουσία των οποίων διαπιστώσαμε παράλληλα προς το οδόστρωμα επί μήκους 120m έως και απέναντι από το τελεφερίκ του χιονοδρομικού.

Σε δορυφορική εικόνα της Google Earth (9/12/2004) φαίνεται και άλλη μικρή κατολίσθηση που έπληξε την εθνική οδό από τα κατάντη της απέναντι από το κολυμβητήριο. Για να προστατευτεί ο δρόμος, έχει κατασκευαστεί βαρύς τοίχος αντιστήριξης με αγκυρώσεις που επεκτείνονται κάτω από το οδόστρωμα.

Οι κατολισθήσεις αυτές στα ανάντη του Μετσόβου εκατέρωθεν της εθνικής οδού, έχουν τροποποιήσει τις συνθήκες ροής των επιφανειακών και υπόγειων νερών και ως εκ τούτου επηρεάζουν αρνητικά τις κατάντη ζώνες επιβαρύνοντάς τις. Σημειώνεται ότι στις ζώνες αυτές βρίσκονται μεγάλα οικοδομικά συγκροτήματα, όπως είναι το κολυμβητήριο, το κλειστό γυμναστήριο, το ΜΕ.Κ.Δ.Ε., το Κέντρο Υγείας και δημοτικές υπηρεσίες όπως το Κέντρο Περιβάλλοντος, ο δασικός σταθμός και η Πυροσβεστική. Στην περιοχή αυτή απαιτούνται άμεσες παρεμβάσεις (βλ. συνέχεια).

Στις πρόσφατες κατολισθήσεις πρέπει να περιληφθούν και αυτές που έχουμε προαναφέρει στον οικισμό Ανηλίου, από τις οποίες έπαθαν πολύ μεγάλες ζημιές η κατοικία και το ξυλουργικό εργαστήριο Κωσταμένα (διώροφη οικοδομή καλής κατασκευής) στη νότια είσοδο του χωριού, καθώς και το ξυλουργικό εργαστήριο κυψελών και αποθήκη του Π. Αγγελή.

6. Προτάσεις Βελτίωσης Συνθηκών

Δεδομένου του υψηλού κατολισθητικού κινδύνου του Μετσόβου και της επιθυμίας αυτός ο κίνδυνος να μειωθεί άμεσα και η μείωση αυτή να ισχύει στην πορεία του χρόνου, ή και να αυξάνεται με το χρόνο δια συνεχών παρεμβάσεων, πρέπει να ληφθούν αποφάσεις και να παρθούν μέτρα που να βελτιώνουν μόνιμα την κατάσταση και να εξασθενούν μόνιμα τον κίνδυνο εκδήλωσης των κατολισθήσεων.

Η μείωση του κατολισθητικού κινδύνου απαιτεί αποφάσεις, ενέργειες, δράσεις και έργα που να βελτιώνουν τις υφιστάμενες αρνητικές ως προς την ευστάθεια συνθήκες, όπως τις περιγράψαμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο και να περιορίζουν ή να εξαλείφουν τις αφορμές που αποτελούν το έναυσμα για την εκδήλωση των κατολισθήσεων και ερπυσμών.

Οι πρώτες και κυριότερες ενέργειες που πρέπει υλοποιηθούν και οι δράσεις που πρέπει να δρομολογηθούν, δεν έχουν κόστος, δεν απαιτούν

χρήματα, απαιτούν όμως πολιτικές αποφάσεις που οφείλουν ο Δήμος και οι αρμόδιες Υπηρεσίες της Περιφέρειας Ηπείρου να τις πάρουν άμεσα, αν θέλουν να «ηρεμήσει» το Μέτσοβο, μειώνοντας τον υφιστάμενο σ' αυτό υψηλό κατολισθητικό κίνδυνο. Προτείνουμε για τον σκοπό αυτό το εξής:

1. Να μην γίνει επέκταση του σχεδίου πόλης.
2. Να μην επιτρέπεται εφεξής η έκδοση άδειας για κατασκευή νέων μεγάλων – βαριών κατασκευών και οικοδομών.
3. Να μην εκδίδονται άδειες οικοδομών για κατασκευές με περισσότερους από δύο ορόφους, μετρούμενους όμως από το χαμηλότερο σημείο του οικοπέδου. Με τις υφιστάμενες μεγάλες κλίσεις των οικοπέδων, αρκετές από τις υπάρχουσες οικοδομές είναι τριώροφες ή και τετραώροφες, μετρούμενοι οι όροφοι από το χαμηλότερο τμήμα. Το καθεστώς αυτό δεν πρέπει να συνεχιστεί.
4. Να μην γίνονται βαθιές εκσκαφές για θεμελίωση οικοδομών που συνεπάγονται διαμόρφωση υψηλών (>1.5m) κατακόρυφων τομών του ασταθούς εδάφους. Τέτοιες εκσκαφές είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα αποτελέσουν την αφορμή για την εκδήλωση κατολίσθησης όπως έγινε π.χ. με το κτιριακό συγκρότημα Αφών Τσομπίκου δίπλα στο ξενοδοχείο ΑΝΑΞ.
5. Σε οικόπεδα με κλίση του εδάφους μεγαλύτερη του 15%, να μην γίνονται εκσκαφές για οριζοντίωσή τους προκειμένου να θεμελιωθεί οικοδομή. Αντί αυτού να κατασκευάζεται ημιπιλοτή στηριζόμενη σε κολώνες που θα εδράζονται σε πέδιλα θεμελιωμένα στο υγιές υπέδαφος σε εκσκαφές μικρών διατομών, χωρίς να γίνεται γενική εκσκαφή του οικοπέδου. Για την ενίσχυση της οικοδομής μπορεί κατά περίπτωση να κατασκευάζονται συνδετήριοι πεδιλοδοκοί.
6. Να αρχίσει συζήτηση για το κυκλοφοριακό πρόβλημα του Μετσόβου και να συνταχθεί σχετική μελέτη, που να λαμβάνει υπ' όψη της μεταξύ των άλλων την ανάγκη αποφόρτισης της πόλης από στατικά και δυναμικά φορτία των οχημάτων, που όπως προαναφέρθηκε αποτελούν επιβαρυντικό παράγοντα σε ότι αφορά την κατολισθητική επικινδυνότητα. Ιδιαίτερα πρέπει να διερευνηθεί δυνατότητα ή μη της κυκλοφορίας και στάθμευσης των μεγάλων – βαριών οχημάτων, όπως είναι τα μεγάλα φορτηγά και τα πούλμαν.
7. Για την έγκριση άδειας νέας οικοδομής να αποτελεί προϋπόθεση η χρήση ελαφρών δομικών υλικών.

Πέραν των ανωτέρω και με δεδομένο ότι οι αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν για την υλοποίηση των προτάσεών μας είναι πολιτικές και απαιτούν χρόνο και πολιτικό κόστος (με την έννοια που έχει αυτό δυστυχώς

στην Ελλάδα), προτείνουμε στη συνέχεια δράσεις, ενέργειες και έργα χαμηλού κόστους, που έπρεπε να είχαν ήδη υλοποιηθεί. Ίσως κάποια από αυτά να έχουν δρομολογηθεί δεδομένου ότι κάποια από αυτά έχουν προταθεί και παλαιότερα.

Προτείνουμε λοιπόν:

1. Να γίνεται συνεχής έλεγχος από τον Δήμο για τυχόν διαρροές των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης και κάθε φορά που θα διαπιστώνεται διαρροή να γίνεται άμεση επισκευή. Ομοίως και για τις υφιστάμενες 4 υδατοδεξαμενές. Ο έλεγχος να αρχίσει άμεσα. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στις υπερχειλίσεις των δεξαμενών για την ασφαλή τους διοχέτευση.
2. Να γίνει από το Δήμο έλεγχος των απορροών τόσο των ομβρίων, όσο και των νερών των 25 παραδοσιακών βρυσών, των 7 πηγών και άλλων τυχόν πηγαίων νερών και να πραγματοποιηθούν παρεμβάσεις όπου κριθεί απαραίτητο, έτσι ώστε τα νερά αυτά να οδηγούνται έως τους φυσικούς αποδέκτες τους, δηλαδή τα υδατορέματα, με ασφαλή τρόπο χωρίς να προκαλούν διαβρώσεις του εδάφους και διηθήσεις νερών στο υπέδαφος. Τα επιφανειακά νερά δεν πρέπει να γίνονται υπόγεια. Οι αγωγοί να είναι ανοικτοί (για να διαπιστώνονται εύκολα οι θραύσεις από ερπυσμούς και κατολισθήσεις) ή να κατασκευαστούν από εύκαμπτους σωλήνες.
3. Τα υπόγεια νερά να αποστραγγίζονται κατά το δυνατόν καλύτερα όπου υπάρχουν. Τα υφιστάμενα πηγάδια πρέπει να αντλούνται για το σκοπό αυτό συνεχώς, με ευθύνη του Δήμου, ώστε να χαμηλώνει η υδροστατική στάθμη όσο γίνεται βαθύτερα. Αν διαπιστωθεί ότι αυτό δεν επιτυγχάνεται επαρκώς με άντληση των ολίγων πηγαδιών που υπάρχουν σήμερα, να κατασκευαστούν νέα πηγάδια ή γεωτρήσεις, ώστε να προκύψει ένα ικανοποιητικό δίκτυο αποστράγγισης. Τα αντλούμενα νερά μπορεί να διατίθενται για διάφορες χρήσεις ή να διοχετεύονται με ασφαλή τρόπο ως ανωτέρω (παρ. 2) στα υδατορέματα. Το υφιστάμενο ανάγλυφο του εδάφους επιτρέπει τη χρήση σιφωνισμού για την αφαίρεση των νερών από τα πηγάδια και τις γεωτρήσεις, χωρίς να απαιτείται εγκατάσταση αντλιών και κατανάλωση ενέργειας. Αυτό ισχύει όταν η υπόγεια υδροφορία βρίσκεται σε βάθος μικρότερο των 5-7 μέτρων. Για τον σκοπό αυτό να γίνει απογραφή όλων των παλαιών πηγαδιών και να αρχίσει άμεσα η άντλησή τους.
4. Στους υπάρχοντες πολυάριθμους τοίχους αντιστήριξης, δεν γίνεται συνήθως καλή αποστράγγιση των νερών που «συσσωρεύονται» πίσω απ’ αυτούς. Θα πρέπει επομένως να γίνει διάνοιξη οπών ή και

καθαρισμός υφισταμένων όπου δεν λειτουργούν, κυρίως στο κάτω τμήμα των τοίχων, ώστε να βελτιωθεί η αποστράγγιση.

5. Να κατασκευαστούν περιμετρικές στεγανές τάφροι στις πολύ ευαίσθητες για κατολίσθηση ζώνες, καθώς και σ' αυτές που έχει ήδη εκδηλωθεί κατολίσθηση, ώστε τα όμβρια ύδατα από τις ανάντη περιοχές να αποχετεύονται με ασφαλή τρόπο (παρ. 2) μακράν της ζώνης που έχει πληγεί ή προβλέπεται να εκδηλωθεί στο μέλλον κατολίσθηση. Αυτό πρέπει να εφαρμοσθεί άμεσα στις θέσεις που κατολισθαίνουν στην εθνική οδό στα δυτικά όρια του Μετσόβου, ανάντι του Κέντρου υγείας και του Κολυμβητηρίου (βλ. Κεφάλ. 5)
6. Για τις κατασκευές τοίχων αντιστήριξης να προτιμάται η χρήση συρματοκιβωτίων, τα οποία επιδέχονται παραμορφώσεις και επιτρέπουν την ελεύθερη αποστράγγιση των νερών. Όταν κατασκευάζονται τοίχοι από οπλισμένο σκυρόδεμα να προηγείται ειδική ιδιαίτερα προσεγμένη μελέτη και η αποστράγγιση των νερών πίσω απ' αυτούς να εξασφαλίζεται με τοποθέτηση φιλτροχάλικου, διαχωριστικού γεωυφάσματος μεταξύ αυτού και των μπάζων, και κατασκευή οπών εκροής σε όλο το ύψος και πλάτος του, με έμφαση στην κάτω χαμηλή ζώνη του.

- Στα έργα υψηλού κόστους, αλλά αναγκαία να γίνουν ώστε να βελτιωθούν μεταξύ άλλων και η σταθερότητα του Μετσόβου έναντι των κατολισθήσεων και των ερπυσμών, περιλαμβάνονται:

1. Πλήρης αποκατάσταση του παλαιού υδρευτικού δικτύου με αγωγούς σκληρού πολυαιθυλενίου τελευταίας γενιάς.
2. Πλήρης αντικατάσταση του παλαιού δικτύου αποχέτευσης και διαχωρισμός του από τα όμβρια ύδατα. Η αποχέτευση να οδηγεί τα λύματα στο Κ.Ε.Λ. και τα όμβρια να καταλήγουν στους φυσικούς αποδέκτες με ασφαλή τρόπο (παράγρ. 2).

- Για το τέλος άφησα τη σημαντικότερη πρόταση, την ανάγκη δηλαδή να εφαρμόζονται κάθε φορά οι προτάσεις που γίνονται από τους ειδικούς επιστήμονες για να βελτιωθεί η κατάσταση του Μετσόβου σε ότι αφορά τον κίνδυνο εκδήλωσης κατολισθήσεων.

Αποκεντρωμένος Έλεγχος Ενέργειας

Νικόλαος Χατζηαργυρίου, Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Εργαστήριο Συστημάτων Ηλεκτρικής Ενέργειας Ε.Μ.Π.

Περίληψη
Σε αντίθεση με τις συμβατικές πηγές που απαιτούν μεγάλη ενεργειακή πυκνότητα παραγωγής αλλά και κατανάλωσης (αυξημένη ισχύς σε μικρή γεωγραφική έκταση), οι ΑΠΕ μπορούν να μετατοπίσουν την ενεργειακή ένταση από εθνικό και υπερεθνικό σε τοπικό επίπεδο. Η τάση αποκέντρωσης της παραγωγής από ΑΠΕ εμφανίζεται σήμερα σε πολλές χώρες όπου το ποσοστό της διεσπαρμένης (τοπικής) παραγωγής αυξάνεται σταθερά. Τα αυξημένα επίπεδα διείσδυσης διεσπαρμένης παραγωγής επιβάλλουν την αλλαγή του μοντέλου λειτουργίας των δικτύων διανομής μετασχηματίζοντας τα σταδιακά από παθητικά σε ενεργητικά. Στο νέο μοντέλο ο μέχρι τώρα παθητικός καταναλωτής γίνεται εν δυνάμει ενεργός παραγωγός με πρόσβαση στην πληροφορία και δυνατότητα ελέγχου της κατανάλωσης του. Δίνεται έτσι η δυνατότητα, περνώντας από τον παθητικό καταναλωτή ενέργειας του 20^{ου} αιώνα στον ενεργό παραγωγό/καταναλωτή του 21^{ου} να κατασκευάσουμε ένα *δημοκρατικό* ενεργειακό σύστημα στην ανθρώπινη ιστορία.

1. Εισαγωγή - Περιβάλλον Κρίσης

Στο πλαίσιο της πολύχρονης πορείας του στον ακαδημαϊκό χώρο ο καθ. ΕΜΠ Δ. Ρόκος μας εισήγαγε στη θεωρία της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που έχει ως βασικά μεθοδολογικά εργαλεία τη διεπιστημονικότητα και την ανάγκη ολιστικής προσέγγισης. Θεμελίωσε έναν τρόπο ανάλυσης και κριτικής της επικρατούσας αντίληψης για την *ανάπτυξη* στηριζόμενος στην αδιάσπαστη ενότητα του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού χώρου και αναζητώντας συνεχώς τρόπους όχι μόνο εμπλουτισμού της θεωρίας του αλλά και εφαρμογής συναφών προγραμμάτων μέσα και έξω από τον πανεπιστημιακό χώρο (ΔΠΜΣ Περιβάλλον και Ανάπτυξη ΕΜΠ, ΜΕ.Κ.Δ.Ε.-Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας του ΕΜΠ - Μέτσοβο).

Το πλήθος και η πολυπλοκότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε σήμερα ως κοινωνία απαιτούν συστηματική ανάλυση των στοιχείων, γεγονότων και αντιφατικών φαινομένων στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πεδίο. Κάθε συζήτηση στο δημόσιο διάλογο γίνεται σε ένα περιβάλλον κρίσης που δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά έχει

εκφράσεις που αναπτύσσονται σε όλες τις σφαίρες της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η κλιματική αλλαγή ως εξέχουσα έκφραση κρίσης του μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης των ανθρώπινων κοινωνιών σε παγκόσμια κλίμακα αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι πολιτικές για την ενέργεια και αναπτύσσονται τα σχετικά πεδία της επιστήμης και της τεχνολογίας. Την ίδια στιγμή η παγκόσμια οικονομική κρίση που εκφράστηκε ως κρίση στο χρηματοπιστωτικό τομέα από το 2007 και μετά και πλέον έχει πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις κρίσης χρέους στα κράτη του Βορρά διαμορφώνει ένα εξαιρετικά ασταθές σκηνικό που προσομοιάζει στη δεκαετία του 1930 και στο κραχ του 1929 με τη γνωστή έκβαση του – το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η κρίση αυτή εκφράζεται με ιδιαίτερα ταχύ ρυθμό και στο χώρο της ενέργειας. Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι γεμάτη από μικρότερες ή μεγαλύτερες εντάσεις για τον έλεγχο του τομέα της ενέργειας. Εντάσεις που προέρχονται τόσο από το εσωτερικό του τομέα (π.χ. ανταγωνισμοί επιμέρους ιδιωτών ή κρατών για τον έλεγχο πηγών ενέργειας) όσο και από εξωτερικές πιέσεις όπως οι οικονομικές κρίσεις και – πλέον σήμερα – η κλιματική αλλαγή και οι οικολογικές καταστροφές με συνέπειες στο κόστος παραγωγής της ενέργειας.

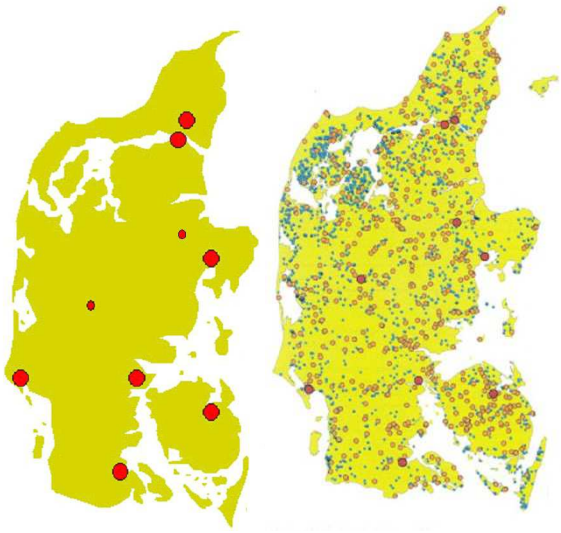
Στον αιώνα που μας πέρασε τα ορυκτά καύσιμα αποτέλεσαν προνομιακό εργαλείο για την επέκταση των μεταφορών αγαθών και πρώτων υλών ανοίγοντας δρόμους για την παγκόσμια αγορά, και επιτρέποντας τη ραγδαία βιομηχανική ανάπτυξη, τον εξηλεκτρισμό και την παραγωγή φθηνής ενέργειας με σημαντικές συνέπειες στο κόστος παραγωγής όλων των υπόλοιπων εμπορευμάτων. Η διαδικασία μετάβασης από το μοντέλο που στηρίχθηκε στα ορυκτά καύσιμα με κυρίαρχο το πετρέλαιο σε μοντέλα που βασίζονται σε μεγάλη διείσδυση Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στο ενεργειακό μίγμα είναι σαφώς μια διαδικασία έντονης αβεβαιότητας. Αναπτύσσονται διαφορετικές στρατηγικές επιλογές ως προς τα μοντέλα παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης ενέργειας (προσπάθειες εξοικονόμησης ενέργειας) με στόχο την ενεργειακή αυτάρκεια και τη μείωση εξάρτησης από εισαγόμενα καύσιμα.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο γεγονός ότι η εκμετάλλευση των ΑΠΕ δεν συνεπάγεται την παραγωγή αερίων θερμοκηπίου (CO2, CH4, NOx κ.ά.), λόγω της αιτιακής σχέση μεταξύ της υπερσυσσώρευσης τέτοιων αερίων και της ανόδου της θερμοκρασίας του πλανήτη. Δεν αναφέρεται αρκετά ωστόσο η θεμελιώδης δυνατότητα των ΑΠΕ για τοπική παραγωγή και τοπική κατανάλωση. Σε αντίθεση με τις συμβατικές πηγές που απαιτούν μεγάλη ενεργειακή πυκνότητα παραγωγής αλλά και κατανάλωσης (αυξημένη ισχύς σε μικρή γεωγραφική έκταση), οι ΑΠΕ μπορούν να μετατοπίσουν την

ενεργειακή ένταση από εθνικό και υπερεθνικό σε τοπικό επίπεδο. Δεν ισχυρίζομαι βέβαια ότι το σύνολο των ενεργειακών δραστηριοτήτων (παραγωγή και κατανάλωση) μπορεί να αποκεντρωθεί πλήρως, αλλά η δυνατότητα των ΑΠΕ για διεσπαρμένη (τοπική) παραγωγή δύναται να αξιοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό για να υλοποιηθούν οι φιλόδοξοι στόχοι της σταδιακής απεξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα.

Η ενσωμάτωση των ΑΠΕ στα υπάρχοντα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας είναι ήδη σήμερα τεχνολογικά εφικτή, αν και αντιμετωπίζει μεγαλύτερο οικονομικό κόστος και η εξάρτηση τους από ευμετάβλητες καιρικές συνθήκες θέτει επιτακτικά το ζήτημα αποθήκευσης της ενέργειας, η οποία σε συστήματα μεγάλης κλίμακας απαιτεί σημαντικές τροποποιήσεις και κόστος. Σημαντική έρευνα διεξάγεται σήμερα σε αυτούς τους τομείς με αισιόδοξα αποτελέσματα. Είναι γεγονός πάντως ότι οι σύγχρονες τεχνολογίες ΑΠΕ παρέχουν σχεδόν το σύνολο των τεχνικών ιδιοτήτων των συμβατικών μονάδων (θέματα ρύθμισης συχνότητας και τάσης, συμβολή στην αξιοπιστία-ασφάλεια λειτουργίας). Για να γενικευθεί όμως η χρήση τους απαιτείται η ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών, μια προσέγγιση του παραγωγού με τον καταναλωτή ενέργειας.

Προσπαθώντας να αναδείξουμε τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο οι ΑΠΕ μπορούν να γενικευθούν έχει ενδιαφέρον να δούμε την περίπτωση της Δανίας, μιας χώρας που χρησιμοποιείται σήμερα ως υπόδειγμα για την ανάπτυξη των ΑΠΕ. Σε αυτή την χώρα οι κοινοτικές μορφές ιδιοκτησίας μονάδων ΑΠΕ (π.χ. περίπου το 80 % των εγκατεστημένων ανεμογεννητριών στη Δανία ανήκαν το 2001 σε 175.000 οικογένειες) αλλά και η μεγάλη παράδοση συνεταιρισμών-κολεκτίβων σε βασικούς τομείς παραγωγής αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες που διευκόλυναν την ανάπτυξη των ΑΠΕ με ρυθμούς που μοιάζουν αδύνατοι για άλλες χώρες.

Σχήμα 1. Εξέλιξη του Συστήματος Ηλεκτρικής Ενέργειας της Δανίας από τα μέσα του 80 στο 2000. Οι κύκλοι συμβολίζουν μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας

2. Διεσπαρμένη Παραγωγή

Παραδοσιακά η ενέργεια παράγεται από μεγάλης κλίμακας, κεντρικούς σταθμούς παραγωγής που χρησιμοποιούν κυρίως ορυκτά καύσιμα (πετρέλαιο, άνθρακα και φυσικό αέριο), υδροηλεκτρική ενέργεια και πυρηνική ενέργεια για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας που πρέπει να μεταφερθεί στη συνέχεια σε μεγάλες αποστάσεις για να καταναλωθεί. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κόστος της παραγόμενης ενέργειας μειώνεται με την αύξηση του μεγέθους των σταθμών παραγωγής. Σε αυτό το μοντέλο η ενέργεια ρέει προς μία μόνο κατεύθυνση: από τους σταθμούς παραγωγής, μέσω των δικτύων μεταφοράς και διανομής στην κατανάλωση. Η πρακτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα την γιγαντοποίηση των θερμικών σταθμών παραγωγής, παράλληλα με την κατασκευή ολοένα και πιο εκτεταμένων δικτύων μεταφοράς της ηλεκτρικής ενέργειας με γραμμές υψηλής και πολύ υψηλής τάσης (150, 400 μέχρι 700KV).

Το μοντέλο αυτό άρχισε να αμφισβητείται σταδιακά από τη δεκαετία του 1980 με την σταδιακή ανάπτυξη της διεσπαρμένης παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Οι διεσπαρμένες πηγές ενέργειας περιλαμβάνουν τεχνολογίες ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως ηλιακή (φωτοβολταϊκά), αιολική (μικρές ανεμογεννήτριες) και μικρούς υδροηλεκτρικούς σταθμούς, ιδιαίτερα σε χώρες, όπου οι κλιματολογικές συνθήκες το ευνοούν.

Περιλαμβάνουν επίσης ένα ευρύ φάσμα τεχνολογιών μικρο-τουρμπίνων, συστημάτων συμπαραγωγής θερμότητας και ηλεκτρισμού (CHP), μηχανών εσωτερικής καύσης, κυψελών καυσίμου, κλπ. με κύριο καύσιμο είναι το φυσικό αέριο, αλλά και το ντήζελ, βιοντήζελ, βιοαέριο, αέριο από βιολογικούς καθαρισμούς κλπ. Ειδικότερα οι μικρές μονάδες συμπαραγωγής καταλαμβάνουν ήδη ένα σημαντικό μερίδιο της παραγωγής στις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, όπως η Ολλανδία, η Δανία, η Μ. Βρετανία, κλπ. Η ανάπτυξη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η απόδοση των θερμικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας είναι μικρή (το πολύ 30% έως 35% σε μονάδες συνδυασμένου κύκλου), καθώς το μεγαλύτερο μέρος της πρωτογενούς ενέργειας (1/2 έως και 3/4 αυτής) χάνεται υπό μορφή θερμότητας (ζεστό νερό ή υδρατμός).Οι μονάδες συμπαραγωγής ηλεκτρισμού και θερμότητας, έχουν το πλεονέκτημα να διοχετεύουν την εκλυόμενη θερμότητα για βιομηχανική χρήση ή οικιακή θέρμανση, αξιοποιώντας έτσι πλήρως την καύσιμη ύλη. Η πρακτική αυτή θεωρείται πολύ φιλικότερη για το περιβάλλον, αφενός γιατί η παραγόμενη θερμότητα δεν πηγαίνει χαμένη, αλλά χρησιμοποιείται για θέρμανση –θέρμανση η οποία υπό άλλες συνθήκες θα απαιτούσε κατανάλωση καυσίμων για να παραχθεί – και αφετέρου διότι αποφεύγεται η έκλυση θερμού νερού σε ποτάμια ή θάλασσες επηρεάζοντας έτσι αρνητικά τα οικοσυστήματα. Αντίθετα όμως με τον ηλεκτρισμό, η θερμότητα δεν μπορεί να μεταφερθεί σε μεγάλες αποστάσεις, πράγμα που καθιστά την συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας δυνατή μόνο κοντά στο σημείο παραγωγής. Έτσι οι διεσπαρμένες μονάδες συμπαραγωγής μπορούν να τροφοδοτήσουν τόσο με ηλεκτρισμό όσο και με θέρμανση τοπικά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού καθώς και βιομηχανικές μονάδες.

Εκτός από την συμβολή της στην εξοικονόμηση πόρων πρωτογενούς ενέργειας, η διεσπαρμένη παραγωγή συμβάλλει στην βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας και με την μείωση των απωλειών στα δίκτυα μεταφοράς και διανομής. Οι ηλεκτρικές απώλειες σε ένα μέσο Δυτικοευρωπαϊκό σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας είναι της τάξεως 5%-10% της συνολικής ετήσιας κατανάλωσης ηλεκτρισμού. Το μέγεθος αυτών των απωλειών επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως η απόσταση των μονάδων παραγωγής από τα σημεία κατανάλωσης, οι ωμικές αντιστάσεις των γραμμών, τα φορτία και οι φορτίσεις της κάθε γραμμής, κλπ. Καθώς οι απώλειες είναι τετραγωνική συνάρτηση της έντασης του ρεύματος, οι περισσότερες απώλειες παρατηρούνται κατά την διάρκεια του μέγιστου φορτίου. Η διεσπαρμένη παραγωγή τροφοδοτεί τοπικά το φορτίο μειώνοντας έτσι τη μεταφερόμενη ηλεκτρική ισχύ μέσω γραμμών μεταφοράς και διανομής και συνεπώς μειώνει τις απώλειες.

Τέλος, η διάδοση των μονάδων διασπαρμένης παραγωγής συμβάλλει ουσιαστικά στη μείωση του φαινομένου του θερμοκηπίου και το μετριασμό των κλιματικών αλλαγών. Αυτό συμβαίνει επειδή η λειτουργία των μονάδων αυτών είναι βασισμένη σε ανανεώσιμες πηγές και σε τεχνολογίες που χαρακτηρίζονται από χαμηλές εκπομπές καυσαερίων. Παραδείγματος χάριν, οι μικρο-τουρμπίνες αποτελούνται από μια γεννήτρια και έναν μικρό αεροστρόβιλο σε κοινό άξονα. Αυτοί οι στρόβιλοι λειτουργούν με υψηλή ταχύτητα περιστροφής και παράγουν εναλλασσόμενο ρεύμα υψηλής συχνότητας. Η αποδοτικότητα αυτών των μονάδων κυμαίνεται μεταξύ 25% και 30%, και επιπλέον η χρησιμοποίηση της θερμότητας των καυσαερίων μπορεί να αυξήσει τη συνολική απόδοση τους (ηλεκτρισμός και θερμότητα) στα επίπεδα 70% έως 80%. Έτσι, τα συστήματα αυτά, διακρίνονται για τη συνολικά, χαμηλή εκπομπή ρύπων.

3. Ενεργά Δίκτυα Διανομής

Τα αυξημένα επίπεδα διείσδυσης διεσπαρμένης παραγωγής επιβάλλουν την αλλαγή του μοντέλου λειτουργίας των δικτύων διανομής μετασχηματίζοντας τα σταδιακά από παθητικά σε ενεργητικά – ολόκληρο το σύστημα πρέπει να σχεδιάζεται και να λειτουργείται ως ολοκληρωμένη μονάδα. Τέτοια συστήματα απαιτούν ενοποίηση των εφαρμογών ενέργειας και πληροφορίας, πιθανώς χρησιμοποιώντας δίκτυα πληροφοριών που βασίζονται στο διαδίκτυο. Η βασική ρήξη σε σχέση με το παρόν μοντέλο είναι το γεγονός πώς πλέον ο μέχρι τώρα παθητικός καταναλωτής είναι εν δυνάμει ενεργός παραγωγός με πρόσβαση στην πληροφορία και δυνατότητα ελέγχου του συστήματος. Η ρύθμιση και ο έλεγχος του συστήματος παύουν να λειτουργούν αποκλειστικά σε κεντρικό επίπεδο αλλά διαχέονται στο δίκτυο της ηλεκτρικής ενέργειας και η πρόσβαση μπορεί να είναι ανοιχτή στους χρήστες του συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να λειτουργούν εικονικοί σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας οι οποίοι συνδυάζουν την παραγωγή απομακρυσμένων πηγών ενέργειας ανατρέποντας όλη την παραδοσιακή λειτουργία των συστημάτων και αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας.

Στο πλαίσιο αυτό, τα *Μικροδίκτυα* είναι συστήματα διανομής ηλεκτρισμού μικρού μεγέθους που συνδέουν πολλαπλούς καταναλωτές με πολλαπλές διεσπαρμένες πηγές ενέργειας και αποθήκευσης. Ένα Μικροδίκτυο μπορεί να υποστηρίζει ενεργειακά κοινότητες με πληθυσμό μερικών εκατοντάδων οικιακών χρηστών με κατανάλωση που κυμαίνεται σε επίπεδα έως και αρκετές χιλιάδες kWh την ημέρα διασυνδεδεμένων μέσω δικτύων χαμηλής τάσης. Αυτά τα υβριδικά συστήματα προσφέρουν τη

δυνατότητα αξιόπιστης παροχής ηλεκτρικής ενέργειας ακόμα και σε απομακρυσμένες περιοχές όπου η σύνδεση στα συστήματα μεταφοράς έχει εξαιρετικά μεγάλο κόστος.

Οι δομικές αυτές αλλαγές στο σύστημα απαιτούν βέβαια αναθεώρηση όλων των συστημάτων προστασίας, κανόνων σχεδίασης και επέκτασης του εξοπλισμού ώστε να αντιμετωπίζονται έκτακτες καταστάσεις στο σύστημα. Στο μοντέλο του ενεργού συστήματος η δομή ελέγχου είναι το τοπικό κέντρο ελέγχου ενέργειας που διαχειρίζεται τη ροή ισχύος στα όρια της περιοχής ελέγχου του. Το σύστημα θα είναι βασισμένο σε τεχνολογίες ICT και η διαχείριση του γίνεται από αποκεντρωμένους παραγωγούς, ενώ είναι δυνατή η ανταλλαγή ενέργειας μεταξύ γειτονικών περιοχών ελέγχου. Σε περιπτώσεις απομονωμένης λειτουργίας ο τοπικός ελεγκτής αναλαμβάνει τον έλεγχο ή/και την αποκοπή φορτίου ώστε να διατηρείται η ισορροπία στο ισοζύγιο ισχύος. Αυτό συμβάλλει στην βελτίωση της αξιοπιστίας του συστήματος σε περιπτώσεις σφαλμάτων στο ανάντι δίκτυο.

Συμπεράσματα - Προς ένα δημοκρατικό ενεργειακό σύστημα

Η διαδικασία ανάπτυξης ενός νέου ενεργειακού συστήματος, που θα στηρίζεται σε μια εκτενή χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και μικρών μονάδων συμπαραγωγής, απαιτεί δομικές αλλαγές - όχι μόνο τεχνικής φύσης - ενώ μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση νέων μοντέλων παραγωγής και ανταλλαγής, πολύ πιο δημοκρατικών από τα ισχύοντα. Υπάρχει η δυνατότητα, περνώντας από τον παθητικό καταναλωτή ενέργειας του $20^{ου}$ αιώνα στον ενεργό παραγωγό του $21^{ου}$ να κατασκευάσουμε ένα *πραγματικά δημοκρατικό* ενεργειακό σύστημα στην ανθρώπινη ιστορία.

Με τον ίδιο τρόπο που το διαδίκτυο ανέτρεψε κάθε προηγούμενη ιστορική περίοδο της ανθρωπότητας ως προς την ταχύτητα διάδοσης της πληροφορίας, την πρόσβαση σε αυτή, τον έλεγχο της γνώσης και τις σχέσεις εξουσίας σε σχέση με την ισχύ της πληροφορίας, το ενεργειακό σύστημα που στηρίζεται στον αποκεντρωμένο έλεγχο της παραγωγής και κατανάλωσης ενέργειας από τους χρήστες του συστήματος εμπεριέχει εν δυνάμει τη δυνατότητα ανατροπής των κοινωνικών σχέσεων που συνδέονται με το συμβατικό σύστημα ενέργειας. Προφανώς κάθε τεχνολογία φέρει μέσα της τις κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε. Παρ' όλα αυτά κάποιες τεχνολογίες, όπως το διαδίκτυο και η διεσπαρμένη παραγωγή ενέργειας και τα μικροδίκτυα, δεν μπορούν να ελεγχθούν και παρουσιάζουν δυναμικές μη προβλέψιμες και συχνά με ευεργετικές συνέπειες στον εκδημοκρατισμό των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο αποκεντρωμένος έλεγχος

του ενεργειακού συστήματος μπορεί να λειτουργήσει μόνο σε συνδυασμό με μια διάχυση της πληροφορίας από τα κέντρα προς τις περιφέρειες, από τη μητρόπολη σε αξιοβίωτες κοινότητες ανθρώπων και από την κορυφή της πυραμίδας των κοινωνιών στη βάση της. Σε αυτό το δρόμο η συμβολή του καθ. Δημήτρη Ρόκου υπήρξε ανεκτίμητη.

Ο Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός και Γεωστρατηγική σε Εποχές Κρίσης- Ο Ρόλος της Ελλάδας

Γιάννης Μανιάτης, Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς
Υφυπουργός Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

Περίληψη
Στην παρούσα εργασία γίνεται μια περιγραφή του Εθνικού Ενεργειακού Σχεδιασμού στις σημερινές συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Αναλύεται η Ευρωπαϊκή προσέγγιση, σε ότι αφορά ενεργειακές πηγές όπως το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο, τα στερεά καύσιμα και οι ΑΠΕ, δίνεται όμως και ιδιαίτερη έμφαση στα μέτρα για την εξοικονόμηση ενέργειας και βελτίωση της απόδοσης. Η αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης στην Ελλάδα οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα ως προς τις ιδιαιτερότητες, τις δυσκολίες και τα εμπόδια για την υλοποίηση της εθνικής ενεργειακής πολιτικής. Δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική υποδεικνύει τους στόχους, αλλά αποκαλύπτει και σημαντικά περιθώρια για την ανάπτυξη εθνικών στρατηγικών σε κάθε κράτος-μέλος, η Ελλάδα προχωρά σε έναν ενεργειακό σχεδιασμό με τα ακόλουθα συστατικά: α) ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού και διαφοροποίηση του ενεργειακού μίγματος μέσω της βέλτιστης αξιοποίησης του εγχώριου δυναμικού, ειδικά για την ανάπτυξη τεχνολογιών ΑΠΕ, β) προστασία του Έλληνα καταναλωτή μέσω της διασφάλισης μιας λειτουργικής αγοράς ενέργειας, γ) προστασία του περιβάλλοντος και μείωση εκπομπών αέριων ρύπων, βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης σε όλους του τομείς τελικής χρήσης, δ) προστασία της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας και ε) βιώσιμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Είναι σαφές ότι η χώρα απαιτεί μεταρρυθμίσεις με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την ποιότητα και την καινοτομία. Μια εθνική προσπάθεια, στην οποία ο τομέας της ενέργειας θα διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Εισαγωγή

Ο τομέας της Ενέργειας είναι ένας από τους πιο «παγκοσμιοποιημένους» τομείς των Οικονομιών. Οι αγορές έχουν επιβάλει επιλογές, ρυθμούς ανάπτυξης, προϊόντα και προδιαγραφές στο σύνολο των ενεργειακών τομέων, καθιστώντας έτσι τις ισχυρές χώρες του τομέα ικανές να καθορίσουν τις σημαντικότερες γεωπολιτικές εξελίξεις. Η αύξηση της ζήτησης των προϊόντων πετρελαίου για τις μεταφορές στη διεθνή αγορά έχει ήδη οδηγήσει σε μια ανακατανομή των εμπορικών διαδρομών των ορυκτών καυσίμων σε επίπεδο προσφοράς αλλά και ζήτησης, ενώ η δημιουργία

διαφόρων επενδυτικών κεφαλαίων ενεργειακού προσανατολισμού έχει δρομολογήσει την ανάπτυξη ενεργειακών έργων διακρατικού ενδιαφέροντος.

Επιπρόσθετα, τα θέματα που συνδέονται με την ασφάλεια και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού έχουν πάρει τα τελευταία χρόνια νέα διάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο και ο διάλογος με τις παραγωγές χώρες παραμένει βασικό στοιχείο διπλωματίας και διακρατικών συμφωνιών, ενώ είναι σαφές ότι οι όποιες αποφάσεις σε πολιτικό επίπεδο σε θέματα αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, επηρεάζουν κυρίως μακροπρόθεσμα αλλά ακόμη και μεσοπρόθεσμα την παγκόσμια ενεργειακή αγορά.

Το χαρακτηριστικότερο στοιχείο των ενεργειακών πολιτικών της Ε.Ε. τις τελευταίες δύο δεκαετίες αποτελεί η τάση για μεγέθυνση και απεξάρτηση από εθνικές πολιτικές, ενώ οι βασικοί άξονες αφορούν και αποσκοπούν στην ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, στο μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και στην εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας.

Α. Η Ευρωπαϊκή προσέγγιση

Κύρια κατεύθυνση της Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Στρατηγικής, όπως διαμορφώνεται σήμερα, είναι ο «εξευρωπαϊσμός» της ενεργειακής πολιτικής μέσω της αντιμετώπισης σημαντικών προκλήσεων, όπως : η ενεργειακή ασφάλεια, η κλιματική αλλαγή, η τιμολόγηση της ενέργειας, οι διεθνείς εξελίξεις, αλλά και δύο νέων συνιστωσών που αφορούν τις οικονομικές εξελίξεις και τις επενδύσεις σε υποδομές.

Στο πλαίσιο αυτό, στις 10 Νοεμβρίου 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ένα νέο πρόγραμμα για την κοινή Ευρωπαϊκή ενεργειακή στρατηγική για την περίοδο 2011-2020, με την ονομασία «Ενέργεια 2020» στο οποίο περιλαμβάνονται οι ενεργειακές προτεραιότητες για την επόμενη δεκαετία, ενώ παρουσιάζονται οι δράσεις που πρέπει να αναληφθούν προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι προκλήσεις που αφορούν στις ακόλουθες πέντε βασικές κατηγορίες ενεργειακής πολιτικής:

- την εξοικονόμηση ενέργειας, την ολοκληρωμένη πανευρωπαϊκή αγορά ενέργειας ,η οποία διαθέτει υποδομές για να επιταχυνθούν τα βασικά στρατηγικά έργα της ΕΕ,
- την ενιαία φωνή της Ευρώπης για την ενέργεια παγκοσμίως, όπου η ΕΕ θα συντονίζει την ενεργειακή της πολιτική έναντι τρίτων χωρών,
- την πρωτοκαθεδρία της Ευρώπης στην ενεργειακή τεχνολογία και στην καινοτομία,
- την ασφαλή, προστατευμένη και προσιτή ενέργεια για ενεργούς καταναλωτές και
- τη λήψη ειδικών μέτρων προστασίας των ευάλωτων καταναλωτών.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε πρόσφατα τον οδικό χάρτη για μια οικονομία χαμηλών εκπομπών CO_2 έως το 2050, ο οποίος έχει ως στόχο να συνεισφέρει στην κεντρική πολιτική για μια Ευρώπη με υψηλή αποδοτικότητα των πόρων που διαθέτει. Οι αναφορές στην ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού μέσω της μείωσης των εισαγωγών καυσίμων, η ανάπτυξη και ενίσχυση των θέσεων εργασίας μέσω της εφαρμογής των πολιτικών αυτών, καθώς και η βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και της υγείας αποτελούν συνδετικούς κρίκους για την υποστήριξη αυτού του χάρτη.

Το κοινό Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης βασίζεται στην πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για μια «Ενεργειακή Πολιτική για την Ευρώπη» και καθορίζει ένα μελλοντικό πολιτικό πρόγραμμα προτείνοντας παράλληλα και το αντίστοιχο πλαίσιο δράσεων για την επίτευξη των κύριων ενεργειακών στόχων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας όσο αφορά την αειφορία, την ανταγωνιστικότητα και την ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού.

Επίκεντρο της νέας Ευρωπαϊκής Ενεργειακής πολιτικής είναι ότι η ΕΕ θα πρέπει να μειώσει τις εκπομπές των αερίων θερμοκηπίου κατά 20% μέχρι το 2020, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Ο στρατηγικός στόχος και τα συγκεκριμένα μέτρα για την υλοποίησή του που περιγράφονται στο Σχέδιο Δράσης αποτελούν και τον πυρήνα της νέας ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής.

Η ουσιαστική υλοποίηση των πολιτικών και δράσεων που περιλαμβάνονται σε αυτή την απόφαση και των προβλεπόμενων δεσμεύσεων από τα κράτη-μέλη, αναλύεται περαιτέρω με την επίτευξη τριών επιμέρους σχετιζόμενων στόχων, με ορίζοντα το 2020:

- βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά 20%
- αύξηση του ποσοστού διείσδυσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην τελική κατανάλωση ενέργειας στο επίπεδο του 20% και,
- αύξηση του ποσοστού των βιοκαυσίμων στις μεταφορές στο 10%.

Όσον αφορά την εικόνα σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι πλέον επιβεβαιωμένο ότι η οικονομική κρίση, έχοντας αναχαιτίσει την παγκόσμια ανάπτυξη από το καλοκαίρι του 2007, επέφερε σημαντικές επιπτώσεις αλλά και νέες προκλήσεις και στην αγορά ενέργειας.

Οι ενεργειακές επενδύσεις έχουν περιοριστεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της αποδυνάμωσης της ζήτησης ενέργειας και της εν συνεχεία μείωσης των τιμών ενέργειας, αλλά και των αυστηρότερων χρηματοδοτικών προϋποθέσεων. Διακρίνεται ο κίνδυνος στροφής της αγοράς σε φτηνές επενδύσεις συμβατικών σταθμών παραγωγής εις βάρος των επενδύσεων σε ΑΠΕ. Η μείωση των ενεργειακών επενδύσεων και της ζήτησης ενέργειας θα έχει μακροχρόνιες και εν δυνάμει σοβαρές επιπτώσεις

για την ενεργειακή ασφάλεια και την κλιματική αλλαγή, αλλά παράλληλα παρουσιάζεται μια μοναδική ευκαιρία για συνδυασμό πολιτικών και μηχανισμών της αγοράς, ώστε να οδηγηθούμε πιο γρήγορα και πιο αποδοτικά σε μια ασφαλή ενεργειακή αγορά με χαμηλές εκπομπές άνθρακα.

Σύμφωνα με αναλύσεις του International Energy Agency και λαμβάνοντας υπόψη τις παγκόσμιες πολιτικές και στρατηγικές για την ενέργεια, η συνολική ζήτηση πρωτογενούς ενέργειας αναμένεται να αυξάνεται κατά 0,7%-1,2% ετησίως μέχρι το 2035, ενώ τα ορυκτά καύσιμα θα παραμείνουν οι κυρίαρχες πηγές πρωτογενούς ενέργειας παγκοσμίως, αντιστοιχώντας σε σχεδόν τα τρία τέταρτα της συνολικής χρήσης πρωτογενούς ενέργειας μέχρι το 2035.

Η ανάκαμψη από την παγκόσμια οικονομική κρίση θα οδηγήσει σε αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης πετρελαίου κατά 18% μέχρι το 2035, δεδομένου ότι θα εφαρμοστούν οι αναμενόμενες πολιτικές σχετικά με την ενέργεια και το κλίμα. Αναμένεται και σχετική μείωση της χρήσης πετρελαίου από τις χώρες του ΟΟΣΑ σε όλους τους τομείς, κυρίως ως αποτέλεσμα των πολιτικών για μείωση της εξάρτησης και των εκπομπών.

Οι προοπτικές των ενεργειακών πηγών

Σύμφωνα με τον Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC), το διαπεριφερειακό εμπόριο πετρελαίου προβλέπεται να αναπτυχθεί ιδιαίτερα τα επόμενα χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο μιας και οι πετρελαιοπηγές της Βόρειας Θάλασσας, έχουν ολοκληρώσει πλέον την ανοδική παραγωγική τους πορεία ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση αναμένεται να βιώσει μια απότομη αύξηση της εξάρτησής της από καθαρές εισαγωγές. Επιπλέον, η υψηλή συχνότητα και σοβαρότητα των διαταραχών στον εφοδιασμό με πετρέλαιο πιθανώς να λάβει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις, μιας και η παγκόσμια κοινότητα συνεχίζει να εξαρτάται από ένα μικρό αριθμό χωρών, αλλά και από τη μεταφορά πετρελαίου διαμέσου ευάλωτων γεωπολιτικά περιοχών.

Οι διαπιστώσεις αναδεικνύουν την ανάγκη για μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο ως σημαντική προτεραιότητα της ενεργειακής στρατηγικής, ενώ παράλληλα συνάδει με το στόχο για δραστική μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.

Το φυσικό αέριο πρόκειται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως καύσιμο για τα επόμενα χρόνια, κατακτώντας μεγαλύτερα μερίδια συμμετοχής στο ενεργειακό ισοζύγιο, ειδικά σε χώρες με αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπως η Κίνα και η Ινδία, οι οποίες εκτιμάται ότι μέχρι το 2035, θα έχουν διπλασιάσει το μερίδιο του φυσικού αερίου στο ενεργειακό τους ισοζύγιο.

Στον τομέα της ηλεκτροπαραγωγής αναμένεται να αυξηθεί η συμμετοχή του φυσικού αερίου ενώ στο βιομηχανικό τομέα αναμένεται να παραμείνει σταθερή. Αντίθετα στον οικιακό τομέα αναμένεται να παρουσιάσει μια ελαφρά μείωση, ειδικά μετά το 2020.

Η γεωγραφική κατανομή αναφορικά με την παραγωγή φυσικού αερίου επηρεάζει σαφέστατα και την ασφάλεια εφοδιασμού από αυτό. Συγκεκριμένα για την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου και αναμένεται ότι θα έχει τις υψηλότερες απαιτήσεις σε εισαγωγές, το θέμα της ασφάλειας ενεργειακού εφοδιασμού καθίσταται ύψιστης σημασίας. Ο βασικός λόγος είναι ότι η ΕΕ είναι ευάλωτη γεωπολιτικά σχετικά με την προμήθεια φυσικού αερίου, λόγω ανεπαρκούς διαφοροποίησης των πηγών προέλευσης των εισαγωγών της και των διαδρομών μεταφοράς του.

Η ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας αναμένεται να αυξάνεται μεταξύ 1,9%-2,2% ετησίως έως το 2035 σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα στερεά καύσιμα θα συνεχίσουν να αποτελούν το κύριο καύσιμο για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας παγκοσμίως, παρόλο που μεσοπρόθεσμα θα καταλαμβάνουν χαμηλότερο μερίδιο στο ενεργειακό μίγμα. Επιπλέον, τα αποθέματα στερεών καυσίμων (ιδιαίτερα του λιθάνθρακα) εκτιμάται ότι είναι περισσότερα από αυτά του πετρελαίου και φυσικού αερίου μαζί . Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την Ευρωπαϊκή πολιτική για περιορισμό των εκπομπών CO_2, στην Ευρωπαϊκή Ένωση προβλέπεται ότι η χρήση στερεών καυσίμων για παραγωγή ηλεκτρισμού θα μειωθεί σημαντικά.

Οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, αναμένεται να εμφανίσουν το μεγαλύτερο ρυθμό αύξησης ως προς την παραγωγή ενέργειας, σε σχέση με τα υπόλοιπα καύσιμα και τεχνολογίες και ήδη μέχρι το 2030 θα έχουν αυξήσει σημαντικά το μερίδιο τους στη τελική ενεργειακή κατανάλωση, προσεγγίζοντας παγκοσμίως τη συνεισφορά των στερεών καυσίμων και του φυσικού αερίου στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ θα αυξήσουν σημαντικά το μερίδιό τους τόσο στη θέρμανση/ ψύξη όσο και στις μεταφορές.

Σε παγκόσμιο επίπεδο οι προοπτικές που διαγράφονται είναι ιδιαίτερα θετικές, καθώς δίνεται ώθηση προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των ΑΠΕ, τόσο σε τεχνολογικό επίπεδο, όσο και σε επενδυτικό . Ενδεικτικά, οι παγκόσμιες επενδύσεις στα αιολικά έργα, που ξεπερνούν τα 30 δις ετησίως (51δις€ το 2009) , δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τεχνολογικές εξελίξεις, αλλά και για σημαντική αύξηση της απασχόλησης. Αντίστοιχη είναι και η εικόνα στην αγορά των φωτοβολταϊκών συστημάτων, η οποία και παρουσιάζει μεσοπρόθεσμα το μεγαλύτερο δυναμικό για ανάπτυξη. Στη Γερμανία, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι επενδύσεις στην τεχνολογία του περιβάλλοντος αναμένεται να φτάσουν το 16% της παραγωγής της

μεταποιητικής βιομηχανίας ως το 2030 ενώ ήδη από το 2020 θα απασχολούνται περισσότεροι εργαζόμενοι στις τεχνολογίες περιβάλλοντος από ότι στην αυτοκινητοβιομηχανία.

Εκτιμάται ότι συνολικά οι επενδύσεις σε σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ θα αγγίξουν τα 5,7τρις$ μέχρι το 2035 με μερίδιο στο 60% στις συνολικές επενδύσεις στον τομέα . Για την υλοποίηση αυτών των επενδύσεων όμως είναι απαραίτητο να συνεχιστεί η κρατική υποστήριξη με τα επιμέρους χρηματοδοτικά εργαλεία που έχουν επιλεγεί σε εθνικό επίπεδο (π.χ. feed-in tariff, πράσινα πιστοποιητικά).

Η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά την τελική χρήση, αναμένεται να έχει τη μεγαλύτερη συνεισφορά για την επίτευξη των στόχων περιορισμού των εκπομπών αέριων ρύπων και αφορά σε μέτρα και επενδύσεις ενεργειακής αποδοτικότητας και εξοικονόμησης ενέργειας στον κτιριακό τομέα, τη βιομηχανία και τις μεταφορές. Οι δράσεις αυτές, σχεδόν στο σύνολό τους, έχουν συγκριτικά την πιο γρήγορη απόσβεση σε σχέση με άλλα μέτρα για τον περιορισμό των εκπομπών και διασφαλίζουν τον καλύτερο λόγο αποφυγής εκπομπών αέριων ρύπων ανά μονάδα επένδυσης, συνυπολογίζοντας το συνολικό κόστος ιδιοκτησίας και το κόστος κύκλου ζωής των παρεμβάσεων.

Σημαντικό πλεονέκτημα αυτών των τεχνολογικών παρεμβάσεων, αποτελεί και το γεγονός ότι η όποια αύξηση του κόστους των συμβατικών καυσίμων ουσιαστικά απορροφάται από τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης άρα δεν έχει αντίκτυπο και στους προϋπολογισμούς των τελικών χρηστών. Από την άλλη πλευρά, η εφαρμογή επιτυχημένων μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας σε επίπεδο τελικής χρήσης μειώνει συνολικά και τη ζήτηση για ενέργεια με πολλαπλασιαστικά οφέλη σε τοπικό αλλά και εθνικό επίπεδο.

Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού είναι ένα θέμα που απασχολεί ιδιαίτερα την παγκόσμια κοινότητα τα τελευταία χρόνια μιας και δεν αφορά μόνο τους κινδύνους που απειλούν τη βραχυπρόθεσμη προμήθεια ενεργειακών προϊόντων, αλλά και τις ανησυχίες σχετικά με την επάρκεια των επενδύσεων και των υποδομών σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Ο κίνδυνος μιας ξαφνικής διακοπής του ενεργειακού εφοδιασμού για κάποια χώρα ή σε μια δεδομένη στιγμή, εξαρτάται από ένα μεγάλο φάσμα διαφορετικών παραγόντων, ορισμένοι από τους οποίους είναι εκ φύσεως δύσκολο να μετρηθούν. Οι πιο σημαντικοί δείκτες της ενεργειακής ασφάλειας είναι η έκταση των εισαγωγών (κυρίως από πολιτικά ασταθείς περιοχές), η απόσταση από την παραγωγή έως την κατανάλωση, η δυνατότητα υποκατάστασης των καυσίμων, η ποικιλομορφία του μείγματος καυσίμου και ο βαθμός συγκέντρωσης ισχύος σε μεμονωμένους φορείς .

Β. Η Ελληνική πραγματικότητα και προκλήσεις

Η ενεργειακή κατανάλωση στην Ελλάδα έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία 20 χρόνια, ακολουθώντας τόσο τα μεγέθη της οικονομικής ανάπτυξης όσο και τις νέες καταναλωτικές συνήθειες που υιοθετήθηκαν από τους τελικούς καταναλωτές. Ο τομέας των μεταφορών παρουσίασε σημαντική αύξηση της τελικής κατανάλωσης ενέργειας, κατέχοντας το υψηλότερο μερίδιο σε σχέση με τους υπόλοιπους τομείς (44,9% σε σχέση με 33,0% στην Ευρώπη). Η κατανάλωση ενέργειας στον βιομηχανικό τομέα παραμένει ουσιαστικά σταθερή με το ποσοστό συμμετοχής του στην τελική κατανάλωση να παρουσιάζει μείωση της τάξης του 10,5%. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην σημαντική αύξηση της συνεισφοράς του οικιακού και κυρίως του τριτογενή τομέα στην τελική κατανάλωση ενέργειας της χώρας, γεγονός που συνάδει με την εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας, η οποία προσανατολίζεται ολοένα και περισσότερο σε μια οικονομία υπηρεσιών, όπου η βιομηχανία φθίνει και ο οικιακός και τριτογενής τομέας λαμβάνουν ένα ολοένα και αυξανόμενο μερίδιο στην αγορά. Στον οικιακό τομέα, παρατηρείται σημαντική αύξηση της τελικής κατανάλωσης κατά 54,7%, ενώ η μεγαλύτερη αύξηση στην τελική κατανάλωση παρατηρείται στον τριτογενή τομέα, όπου σχεδόν τριπλασιάστηκε κατά την περίοδο 1990-2008, ακολουθώντας μέση ετήσια αύξηση 6%.

Σε θέματα που αφορούν τον τομέα του ηλεκτρισμού γνωρίζουμε όλοι ότι το Ελληνικό ηλεκτρικό σύστημα χωρίζεται στο διασυνδεδεμένο σύστημα της ηπειρωτικής χώρας και το (μη διασυνδεδεμένο) νησιωτικό σύστημα της Κρήτης, της Ρόδου και των Αυτόνομων Σταθμών Παραγωγής (ΑΣΠ) των νήσων. Το διασυνδεδεμένο σύστημα είναι ανεπτυγμένο και επιπλέον έχει διασυνδέσεις με όλες τις γειτονικές χώρες. Ωστόσο, το σύστημα παραγωγής αυτό δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένο, με το μεγαλύτερο ποσοστό της ηλεκτροπαραγωγής να βρίσκεται στα κοιτάσματα λιγνίτη της Βόρειας Ελλάδας, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό της κατανάλωσης είναι στην περιοχή της Αττικής.

Το νησιωτικό σύστημα περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό νησιών κυρίως στην περιοχή του Αιγαίου Πελάγους, με αυτόνομα συστήματα βασισμένα σε πετρελαϊκές μονάδες. Η συνολική ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2009 παρουσίασε μέση ετήσια αύξηση περίπου 3% . Τα σημερινά επίπεδα κατανάλωσης ηλεκτρισμού στην Ελλάδα, δείχνουν ότι η ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας στην ελληνική αγορά συγκλίνει ολοένα και περισσότερο με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Προγραμματισμός νέων έργων

Η μόνη εγχώρια ενεργειακή πηγή στερών καυσίμων είναι ο λιγνίτης ο οποίος θα συνεχίσει να είναι το εθνικό καύσιμο της Ελλάδας για ηλεκτροπαραγωγή αλλά σταδιακά η συμμετοχή του σε αυτή θα περιορίζεται σημαντικά ειδικά για τη χρονική περίοδο μετά το 2020. Έως τώρα, οι ενδογενείς ενεργειακοί πόροι και η ανησυχία για την εξασφάλιση εφοδιασμού οδηγούν στην διατήρηση σημαντικού μεριδίου του λιγνίτη στην ηλεκτροπαραγωγή. Το σύστημα παραγωγής συμπεριλαμβάνει λιγνιτικές και πετρελαϊκές μονάδες η μέση ηλικία των οποίων ξεπερνά την 25ετία, έτσι, πολλές από τις μονάδες πρέπει και γι'αυτό το λόγο θα αποσυρθούν την επερχόμενη δεκαετία. Οι σταθμοί φυσικού αερίου συνδυασμένου κύκλου και οι σταθμοί ΑΠΕ έχουν αρχίσει ήδη να υποκαθιστούν μέρος της παραγωγής από λιγνίτη, παρουσιάζοντας, ταυτόχρονα σημαντικές περαιτέρω ανάπτυξης.

Με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των νέων ηλεκτροδοτήσεων την επερχόμενη πενταετία αλλά και τη βελτίωση της λειτουργίας και της αξιοπιστίας του Δικτύου, σύμφωνα με αξιόπιστες εκτιμήσεις θα κατασκευάζονται ετησίως κατά μέσο όρο 1.800 χλμ. δίκτυα Μέσης Τάσης, 2.200 χλμ. δίκτυα Χαμηλής Τάσης και 3.200 Υποσταθμούς Μέσης τάσης προς Χαμηλή τάση. Για τα έργα αυτά θα δαπανώνται ετησίως περίπου 400 εκ.€. συμπεριλαμβανομένης της ενίσχυση των υποβρύχιων διασυνδέσεων Αίγινας–Μεθάνων, Θάσου–Κεραμωτής, Πηλίου – Σκιάθου και Σπετσών – Σπετσοπούλας, συνολικής δαπάνης €6 εκ. .

Μέσα στην πενταετία θα κατασκευαστούν επιπλέον νέα κέντρα διανομής (Υποσταθμοί ΥΤ/ΜΤ) στη Ραφήνα, στην Κερατέα, στους Αμπελοκήπους, στα Πατήσια, στην Πετρούπολη, στον Ταύρο, στο Ροδίνι Ρόδου και στην πόλη της Ρόδου. Για τα 8 κέντρα διανομής θα δαπανηθούν περίπου €90 εκ.. Επίσης για τη σύνδεση των κέντρων διανομής Αμπελοκήπων, Κερατέας, Ραφήνας, Πετρούπολης, Πατησίων, Ταύρου, Ρουφ, Ψυχικού, Παλλήνης και Ρόδου στην Υψηλή Τάση θα κατασκευαστούν 16 νέες καλωδιακές γραμμές ΥΤ δαπάνης περί τα €95 εκ.

Σοβαρό έργο εκσυγχρονισμού και αναβάθμισης των λειτουργιών της Διανομής είναι η εγκατάσταση και λειτουργία του συστήματος γεωγραφικών πληροφοριών (Geographic Information System – GIS) στις Μονάδες της μέσα στην πενταετία. Το σύστημα θα προσφέρει ασφαλή αποθήκευση, γρήγορη επεξεργασία & αποδοτική αξιοποίηση των σχεδίων του Δικτύου με αναφορά στο γεωγραφικό υπόβαθρο και συσχέτιση με τα τεχνικά δεδομένα του εξοπλισμού. Έτσι θα αναβαθμίσει την ταχύτητα, ποιότητα και απόδοση στις κύριες εργασίες του Δικτύου (μελέτες, κατασκευές, εκμετάλλευση) ενώ θα βοηθήσει πολύ τα DMS και την τηλεμέτρηση. Στόχοι του συστήματος είναι η βελτίωση της οικονομικότητας

του Δικτύου και της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών και η μείωση του λειτουργικού κόστους της δραστηριότητας Διανομής .

Κατά τα τελευταία χρόνια καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια από την ΕΕ για τον εναρμονισμό των Αγορών Ηλεκτρικής Ενέργειας των κρατών – μελών. Οι προσπάθειες αυτές, εκτός των άλλων, αποβλέπουν στο να διευκολύνονται οι ανταλλαγές ενέργειας μεταξύ των χωρών μέσω των διασυνοριακών Διασυνδέσεων των δικτύων Μεταφοράς, οι οποίες και επιδιώκεται να αυξηθούν. Ειδικότερα όσον αφορά τη χώρα μας, στα πλαίσια των όσων προβλέπονται στο 3ο ενεργειακό πακέτο, εκτός από την υποχρέωση επιλογής ενός από τα προβλεπόμενα Σχήματα - Μοντέλα Οργάνωσης της Μεταφοράς, καθίσταται αναγκαία και η τροποποίηση του υφιστάμενου Σχήματος – Μοντέλου της Αγοράς, δεδομένου ότι από το 2015 προβλέπεται η εφαρμογή νέων κανόνων διασυνοριακού εμπορίου ενέργειας.

Στα πλαίσια των νέων αυτών κανόνων, προβλέπεται η σταδιακή σύνδεση των επιμέρους Ευρωπαϊκών (εθνικών) χρηματιστηρίων ηλεκτρικής ενέργειας, με τελικό στόχο την λειτουργία ενός ενοποιημένου χρηματιστηρίου στην Ευρώπη (χωρίς όμως την κατάργηση των επιμέρους χρηματιστηρίων). Προκειμένου η χώρα μας να εναρμονιστεί με τα ανωτέρω, ιδίως λαμβάνοντας υπόψη ότι μόνο η Ελλάδα και η Ιρλανδία - σε αντίθεση με όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες - έχουν σχεδιάσει την αγορά τους ως pool και όχι ως χρηματιστήριο ενέργειας θα απαιτηθεί σύντομα να ξεκινήσει ένας επανασχεδιασμός της αγοράς, κυρίως με την μετατροπή της σημερινής "Εκκαθάρισης Αποκλίσεων" σε Αγορά Αποκλίσεων και της προσθήκης Ενδιάμεσης Αγοράς.

Ο στρατηγικός σχεδιαμός

Η χώρα μας εμφανίζει επίσης ένα υψηλό δυναμικό για αξιοποίηση των τεχνολογιών ΑΠΕ σε όλους τους τομείς τελικής κατανάλωσης, καθώς και για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το δυναμικό αυτό για ηλεκτροπαραγωγή, τα τελευταία χρόνια και κυρίως από το 2006 και μετά, γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθεί με το βέλτιστο τρόπο υιοθετώντας μια σειρά από αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο αδειοδότησης και χρήσης συστημάτων ΑΠΕ, αλλά και χρησιμοποιώντας παράλληλα τα απαραίτητα χρηματοδοτικά εργαλεία.

Η έμφαση έχει δοθεί σε τεχνολογίες με υψηλό βαθμό εμπορικής ωριμότητας (π.χ. αιολικά πάρκα, μικρά υδροηλεκτρικά έργα -ΜΥΗΕ), οι οποίες έχουν προσελκύσει και υψηλό επενδυτικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, τα τελευταία 3 χρόνια ιδιαίτερα έντονο είναι και το επενδυτικό ενδιαφέρον για την αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας (κυρίως για Φ/Β), όπου ήδη

φαίνονται τα πρώτα σημαντικά αποτελέσματα σε επίπεδο συμμετοχής της συγκεκριμένης τεχνολογίας στην ηλεκτροπαραγωγή από ΑΠΕ. Τα τελευταία 2 χρόνια έχουν υιοθετηθεί μια σειρά θεσμικών παρεμβάσεων που έχουν ως στόχο τη δραστική μείωση του απαιτούμενου χρόνου για την ολοκλήρωση της αδειοδότησης και την εγκατάσταση των μονάδων.

Η Ελληνική αγορά φυσικού αερίου αποτελεί μια σχετικά νέα αγορά, με σημαντικά περιθώρια ωρίμανσης σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το φυσικό αέριο εμφανίζεται στο ελληνικό ενεργειακό ισοζύγιο το 1996 και από τότε η εγχώρια κατανάλωση φυσικού αερίου παρουσίασε ρυθμούς ανάπτυξης σχετικά ικανοποιητικούς. Η εισαγωγή του στο ενεργειακό ισοζύγιο ήταν μια κρίσιμη για τη χώρα αναπτυξιακή επιλογή και αποτελεί σήμερα μια σοβαρή παρακαταθήκη, αλλά και τη σταθερή βάση για μια δυναμικότερη διείσδυση του φυσικού αερίου τα επόμενα χρόνια. Το φυσικό αέριο συνιστά πλέον μια κρίσιμη παράμετρο του ενεργειακού σχεδιασμού στο πλαίσιο της εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ενέργεια και το περιβάλλον.

Τα προηγούμενα χρόνια ολοκληρώθηκε και τέθηκε σε λειτουργία ένα σύγχρονο σύστημα μεταφοράς και διανομής, που ανέδειξε την Ελλάδα ως μια ταχέως αναδυόμενη αγορά και δημιούργησε τις προϋποθέσεις εκδήλωσης σημαντικού επενδυτικού ενδιαφέροντος τόσο στον τομέα της ηλεκτροπαραγωγής, όσο και στο τομέα της ανάπτυξης και εκμετάλλευσης των δικτύων διανομής σε μεγάλα αστικά κέντρα μέσω των Εταιρειών Παροχής Αερίου .

Οι εξελίξεις της διεθνούς αγοράς αερίου τα επόμενα χρόνια χαρακτηρίζονται από ισχυρές αβεβαιότητες. Οι μεσο- μακροπρόθεσμες συνέπειες της οικονομικής κρίσης, η προώθηση των πολιτικών περιορισμού των εκπομπών CO2, οι εξελίξεις σχετικά με την ανάπτυξη νέων κοιτασμάτων, ιδιαίτερα των μη συμβατικών (unconventional gas), η συνέχιση του εξορθολογισμού των ευρωπαϊκών ιδιαίτερα αγορών στο πλαίσιο των κανόνων της ελεύθερης αγοράς, συνιστούν κρίσιμες παραμέτρους στην εξέλιξη της αγοράς του φυσικού αερίου.

Η ασφάλεια εφοδιασμού αποτελεί έναν από τους τρεις πυλώνες ενεργειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έναν από τους βασικούς στόχους του μακροχρόνιου ενεργειακού σχεδιασμού της χώρας μας. Το ζήτημα της ασφάλειας εφοδιασμού είναι ιδιαίτερα σύνθετο για τον τομέα του φυσικού αερίου στην Ελλάδα, δεδομένου ότι πρόκειται για αποκλειστικά εισαγόμενο καύσιμο ενταγμένο σχετικά πρόσφατα στο ενεργειακό ισοζύγιο της χώρας, με πρόσφατη επίσης την αναδιοργάνωση του τομέα και το πλαίσιο απελευθέρωσης της αγοράς. Το γεγονός αυτό

καθιστά την ασφάλεια εφοδιασμού σε φυσικό αέριο άμεσα συνδεδεμένη με την ασφάλεια εφοδιασμού σε ηλεκτρική ενέργεια.

Η ενίσχυση της ασφάλειας εφοδιασμού της χώρας σε φυσικό αέριο επιτυγχάνεται με την ενίσχυση του εθνικού συστήματος φυσικού αερίου, την ολοκλήρωση διεθνών διασυνδέσεων με τη διαμετακόμιση φυσικού αερίου μέσω της ελληνικής επικράτειας, την αξιοποίηση της δυνατότητας προμήθειας περαιτέρω ποσοτήτων φυσικού αερίου αγωγού σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα (Κασπία, Μέση Ανατολή), τη λήψη μέτρων στο πλαίσιο και της νέας κοινοτικής οδηγίας για την ασφάλεια εφοδιασμού.

Έχουμε κάνει πραγματικότητα την ομαλή απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου στην Ελλάδα και ο τομέας αυτός προσφέρει τώρα σημαντικές δυνατότητες για καινούριες βιώσιμες και ανταγωνιστικές επενδύσεις. Το έργο αναβάθμισης του σταθμού υγροποιημένου φυσικού αερίου της Ρεβυθούσας έχει ήδη εγκριθεί. Η νέα αυτή Δεξαμενή θα αυξήσει τη συνολική αποθηκευτική δυναμικότητα του Σταθμού σε 225.000 m3 από 130.000 m3 ΥΦΑ που είναι σήμερα. Το έργο αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί στα μέσα του 2014 και πρόκειται να αποτελέσει μία επένδυση στρατηγικής σημασίας για την ενεργειακή ασφάλεια όχι μόνο της χώρας, αλλά και ολόκληρης της Ν.Α. Ευρώπης.

Ανεξάρτητα της βελτίωσης των τεχνικών και επιχειρησιακών δυνατοτήτων που αναμένονται στην Εγκατάσταση ΥΦΑ Ρεβυθούσας, η ανάπτυξη μιας υπόγειας αποθήκευσης Φ.Α. υπό καθεστώς ελεύθερης Πρόσβασης Τρίτων είναι όχι μόνο σκόπιμη αλλά και αναγκαία για την ευσταθή, ομαλή και αποδοτική λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου, και θα είναι ευπρόσδεκτη και από τους λοιπούς εμπλεκόμενους παράγοντες της αγοράς και την Ε.Ε. δεδομένου ότι θα συμβάλλει στην αύξηση των επιπέδων ασφάλειας εφοδιασμού της ευρύτερης περιοχής.

Η Κυβέρνηση εξετάζει σήμερα το επιχειρησιακό σχήμα για την ανάπτυξη της υπόγειας αποθήκης της Νότιας Καβάλας, μέσω πώλησης μέρους ή όλης της συμμετοχής του Δημοσίου, σε μια επένδυση εκτιμώμενου προϋπολογισμού 400 εκατ. Ευρώ.

Με Υπουργική Απόφαση του ΥΠΕΚΑ έχει εγκριθεί το Πρόγραμμα Ανάπτυξης του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου (ΕΣΦΑ) στο ελληνικό έδαφος, με συνολικό προϋπολογισμό έργων €1,3 δις, με χρονικό ορίζοντα το 2014. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε πολύ πρόσφατα το αίτημα της Ελληνικής Κυβέρνησης για την υπαγωγή σε καθεστώς κρατικής ενίσχυσης των δαπανών κατασκευής των δικτύων Φυσικού Αερίου, στις περιοχές Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας, Στερεάς Ελλάδας και Εύβοιας.

Το επενδυτικό πρόγραμμα των τριών νέων ΕΠΑ συνολικής αξίας 200 εκ. ευρώ, θα ενισχυθεί μέσω κρατικών και κοινοτικών πόρων .

Το πρόγραμμα αφορά στην κατασκευή δικτύων διανομής αερίου σε πόλεις όπως Αλεξανδρούπολη, Κομοτηνή, Σέρρες, Ξάνθη, Δράμα, Καβάλα, Κιλκίς, Κατερίνη, Λαμία, Θήβα, Λειβαδιά και Χαλκίδα δημιουργώντας συνολικά πάνω από 1500 νέες θέσεις εργασίας. Επιπρόσθετα, η χρήση του φυσικού αερίου από δεκάδες χιλιάδες νέους καταναλωτές θα συμβάλλει στη σημαντική περιβαλλοντική αναβάθμιση αυτών των περιοχών. Εκτιμάται ότι η μείωση των εκπομπών CO2 στα επόμενα 30 χρόνια και για τις τρεις νέες ΕΠΑ, θα ανέλθει σε 13 εκ. τόνους.

Προωθούμε επίσης σε διεθνές επίπεδο το Νότιο Διαδρόμο φυσικού αερίου, ένα έργο στρατηγικής προτεραιότητας για την Ευρωπαϊκή Ένωση που στοχεύει στην ενίσχυση της ασφάλειας εφοδιασμού της Ευρώπης μέσω της διαφοροποίησης των πηγών προμήθειας αερίου. Ο όμιλος ΔΕΠΑ έχει ήδη αναλάβει σχετικές πρωτοβουλίες και προωθεί την υλοποίηση της αναγκαίας υποδομής διαμετακόμισης για την επέκταση του υφιστάμενου αγωγού, που συνδέει το ελληνικό με το τουρκικό σύστημα, στη Βόρεια Ελλάδα και τη διασύνδεση της Ελλάδας με την στην Ιταλία (ITGI).

Οι πιθανές μελλοντικές επεκτάσεις του σε χώρες όπως η Αλβανία και η FYROM, μαζί με την υλοποίηση του ελληνοβουλγαρικού I.G.B, δημιουργούν ένα ισχυρό ευρωπαϊκό πλέγμα παροχής φυσικού αερίου, στο οποίο η Ελλάδα αποκτά ρόλο – κλειδί. Οι δύο αγωγοί ITGI και IGB είναι σε θέση να παρέχουν αέριο συνολικής ποσότητας μέχρι 22-24 bcma συνεισφέροντας σημαντικά στη δημιουργία μιας ανταγωνιστικής αγοράς φυσικού αερίου στην περιοχή της Νότιο Ανατολικής Ευρώπης.

Θέση της Ελληνικής Κυβέρνησης είναι ότι το έργο του ITGI είναι το πιο ώριμο, ρεαλιστικό, οικονομικά προσιτό και σωστά διαστασιολογημένο έργο σε σχέση με το κοίτασμα Shah Deniz 2. Επιπλέον, η κατασκευή του αγωγού έχει προχωρήσει σημαντικά και έχουν ήδη εγκριθεί οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων για τη διέλευσή του από τον Ελλαδικό χώρο. Η Συμφωνία Κατανόησης που υπεγράφη ανάμεσα στη ΔΕΠΑ και την SOCAR, είναι ένα ακόμη βήμα για το άνοιγμα του Νοτίου Διαδρόμου. Εξάλλου, η όδευση του μετά την έξοδο από Τουρκία, μόνο από το έδαφος δύο κρατών μελών, δηλ. Ελλάδας και Ιταλίας, ουσιαστικά μηδενίζει το γεωπολιτικό ρίσκο, σε σχέση με άλλες επιλογές.

Μόλις οι απαραίτητες συμπληρωματικές ποσότητες φυσικού αερίου παραχωρηθούν για την Ευρώπη από το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν και το Βόρειο Ιράκ, τότε, ασφαλώς, άλλα έργα, και ιδιαίτερα ο Nabucco, θα είναι σε θέση να εξυπηρετήσουν επίσης την Ευρώπη. Με αυτό τον τρόπο, τα εναλλακτικά σενάρια του νότιου διαδρόμου αλληλοσυμπληρώνονται και οι

εμπλεκόμενες εταιρείες μπορούν να συνεργαστούν σε μία ενδεχόμενη κατασκευή ενός νέου αγωγού στην περιοχή της Τουρκίας. Το τελικό αποτέλεσμα θα είναι ένας Νότιος Διάδρομος με μεσοπρόθεσμη χωρητικότητα τουλάχιστον 40bcma.

Η γεωπολιτική θέση της χώρας ενισχύεται επίσης με την υλοποίηση του αγωγού φυσικού αερίου South Stream, έργου μεγάλης σημασίας για την ασφάλεια εφοδιασμού της Ευρώπης.

Αναφορικά με την εξέλιξη του πετρελαιαγωγού Μπουργκάς - Αλεξανδρούπολη, συνεχίζουμε σθεναρά να υποστηρίζουμε την υλοποίηση του έργου, οι διαδικασίες διέλευσης του οποίου από το ελληνικό έδαφος πρόσφατα εγκρίθηκαν με ειδική νομοθετική ρύθμιση από τη Βουλή των Ελλήνων. Σημαντική ήταν η θετική παρέμβαση της Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για ανάληψη συντονιστικής δράσης σε ζητήματα διασυνοριακών περιβαλλοντικών εκτιμήσεων. Η παρέμβαση της Επιτροπής έβγαλε τον αγωγό από τα όρια της τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας- Βουλγαρίας- Ρωσίας και τον έθεσε στο πλαίσιο της ευρύτερης ευρω-ρωσικής δράσης για ενεργειακή ασφάλεια και προστασία περιβάλλοντος, παρά την στάση που τήρησε η Βουλγαρική πλευρά.

Η κυριαρχία στο ενεργειακό μας ισοζύγιο των εισαγόμενων υδρογονανθράκων και κυρίως πετρελαίου είναι εξαιρετικά υψηλή. Η μεγάλη εξάρτηση της χώρας από το εισαγόμενο πετρέλαιο και οι μη προβλέψιμες και κυρίως μη ελεγχόμενες μεταβολές στην τιμή του είναι επικίνδυνη για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αλλά και για την εθνική μας ασφάλεια. Η Ελλάδα καλύπτει το σύνολο της ζήτησης από καθαρές εισαγωγές σε αντίθεση με την Ευρώπη, όπου η εκμετάλλευση εγχώριων κοιτασμάτων ορισμένων χωρών μειώνει το βαθμό καθαρών εισαγωγών. Το πετρέλαιο στην Ελλάδα καλύπτει ποσοστό της τάξης του 58% της πρωτογενούς κατανάλωσης ενέργειας, ενώ στην ικανοποίηση της τελικής ενεργειακής ζήτησης φθάνει στο επίπεδο του 68%. Το αντίστοιχο ποσοστό μέσου όρου της Ε.Ε. είναι 38%. Το μεγαλύτερο μέρος προέρχεται από το Ιράν, τη Σαουδική Αραβία και τη Ρωσία, ενώ μικρότερες ποσότητες εισάγονται από τη Λιβύη και το Ιράκ. Οι εισαγωγές από τη Μέση Ανατολή αποτελούν περίπου το 72% του συνόλου.

Πρόσφατα το Υπουργικό Συμβούλιο άναψε το πράσινο φως για τη σύσταση και λειτουργία του Φορέα με την επωνυμία «Ελληνική Διαχειριστική Εταιρία Υδρογονανθράκων ΑΕ (ΕΔΕΥ ΑΕ)», που θα διαχειριστεί για λογαριασμό του Ελληνικού Δημοσίου τα αποκλειστικά δικαιώματά στην αναζήτηση, έρευνα και εκμετάλλευση Υδρογονανθράκων. Δίνουμε οριστικά τέλος στην πλήρη απουσία 15 ετών και δημιουργούμε ένα σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο, με προσήλωση στη διαφάνεια, αυστηρά μέτρα

περιβαλλοντικής προστασίας και σαφείς όρους παραχωρήσεων. Αυξάνουμε την ερευνητική περίοδο των υπό αδειοδότηση οικοπέδων, καθώς και την έκταση των προς παραχώρηση οικοπέδων. Διαφοροποιούμε σημαντικά τα οικονομικά κριτήρια ανάθεσης και φορολόγησης, με στόχο την προσέλκυση σοβαρών επενδύσεων και ταυτόχρονα τη μέγιστη δυνατή ωφελιμότητα του δημοσίου. Μειώνουμε στο 20% τη φορολογία των επιχειρήσεων αναζήτησης, έρευνας και εκμετάλλευσης Υ/Α. Υιοθετούμε αυστηρή περιβαλλοντική πολιτική, σε συμμόρφωση και με τις νέες κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά το ατύχημα στον Κόλπο του Μεξικού, γιατί θέλουμε να διασφαλιστεί η βιώσιμη αξιοποίηση του φυσικού πόρου παράλληλα με την αποτροπή κάθε περιβαλλοντικής ρύπανσης.

Παράλληλα, στα τέλη του Ιουνίου 2011 ολοκληρώθηκε και η δημόσια διαβούλευση επί του προσχεδίου της διεθνούς πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη διενέργεια σεισμικών ερευνών, μη αποκλειστικής χρήσης (Non-exclusive seismic surveys), στην ευρύτερη περιοχή του Ιονίου Πελάγους, της Δυτικής Ελλάδας και νότια της Κρήτης.

Με τη διαδικασία αυτή, αφενός διευκολύνονται οι ειδικοί να διερευνήσουν γρήγορα και αποτελεσματικά εκτενείς περιοχές με τη χρήση τεχνολογιών αιχμής, να αποτυπώσουν σε βάθος πετρελαϊκά συστήματα και να αναδείξουν γεωλογικές δομές, αφετέρου η Ελληνική Κυβέρνηση συλλέγει αξιόπιστα στοιχεία με τα οποία θα αξιολογήσει το πιθανό πετρελαϊκό δυναμικό, προκειμένου να καθορίσει τις πλέον συμφέρουσες για το Δημόσιο προϋποθέσεις ώστε να δρομολογηθεί ο γύρος παραχωρήσεων στις συγκεκριμένες θαλάσσιες περιοχές, κάτι που προγραμματίζουμε να πράξουμε μέσα στο 2012.

Γ. Αντί επιλόγου

Η επίτευξη των εθνικών ενεργειακών στόχων απαιτεί το σχεδιασμό, την υιοθέτηση, καθώς και την παρακολούθηση εφαρμογής και αξιολόγηση μέτρων ενεργειακής πολιτικής, ικανών να δημιουργούν το πλαίσιο για την εξέλιξη του μίγματος της ηλεκτροπαραγωγής και των τάσεων στους τομείς τελικής κατανάλωσης ενέργειας, σύμφωνα με τους άξονες του εθνικού ενεργειακού σχεδιασμού.

Όπως συμβαίνει σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό επίπεδο, έτσι και στην Ελλάδα, οι σημαντικότερες προκλήσεις στο πεδίο του ενεργειακού εφοδιασμού της χώρας θα αποτελέσουν η διασφάλιση του επαρκούς εφοδιασμού καυσίμων και η ενίσχυση των εγχώριων πηγών ενέργειας.

Συγκεκριμένα ένας από τους σημαντικότερους στόχους αποτελεί η μέγιστη δυνατή απεξάρτηση από τις εισαγωγές πετρελαίου. Οι διακυμάνσεις των τιμών πετρελαίου και η αβεβαιότητα ως προς τη διασφάλιση

προμήθειας λόγω της έλλειψης εναλλακτικών προμηθευτών και της αναγκαστικής διέλευσης μέσω γεωπολιτικά ασταθών περιοχών αποτελούν μεγάλο κίνδυνο για την εξασφάλιση της επάρκειας για την κάλυψη των αναγκών. Η μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο είναι σημαντικό να συνοδευτεί από την ενίσχυση της ασφάλειας εφοδιασμού σε φυσικό αέριο, το οποίο αναμένεται να εισχωρήσει σημαντικά σε όλους σχεδόν τους τομείς της τελικής κατανάλωσης αλλά και στον ενεργειακό τομέα τα επόμενα χρόνια.

Επιπλέον στόχος της εθνικής ενεργειακής πολιτικής αποτελεί η ενίσχυση των ηλεκτρικών δικτύων τόσο μέσω των διασυνοριακών διασυνδέσεων όσο και στο εσωτερικό της χώρας. Συγκεκριμένα, κρίνεται σημαντικό να εξασφαλιστεί η ενίσχυση των διασυνδέσεων με τις γειτονικές χώρες με την κατασκευή επιπρόσθετων διασυνδετικών γραμμών και τη σύναψη συμφωνιών για ανταλλαγή ηλεκτρικής ενέργειας για την κάλυψη φορτίων αιχμής. Σημαντική πρόκληση αποτελεί η διασύνδεση του συνόλου σχεδόν των νησιών με το ηπειρωτικό δίκτυο καθώς και η περαιτέρω ενίσχυση του τελευταίου, επενδύσεις που θα έχουν διπλά οφέλη.

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις στον τομέα της ενέργειας είναι και η ανάπτυξη και βέλτιστη αξιοποίηση των εγχώριων πηγών, τόσο των συμβατικών καυσίμων, όσο και των τεχνολογιών ΑΠΕ μέσω εκμετάλλευσης του εγχώριου δυναμικού, γεγονός που θα συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της τρέχουσας υψηλής εξάρτησης από εισαγωγές, θα παρέχει ασφάλεια ως προς την κάλυψη των εγχώριων φορτίων και θα αποτελέσει σημαντικό μέσο ενίσχυσης και ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, αποφαίνεται ότι η επίτευξη μιας λειτουργικής εσωτερικής αγοράς ενέργειας αποτελεί σημαντική πρόκληση για τον εθνικό ενεργειακό σχεδιασμό και επικεντρώνεται στο ότι όλοι οι φορείς της αγοράς και κυρίως οι τελικοί καταναλωτές θα επωφελούνται από την απελευθέρωση των ενεργειακών αγορών και τη διεύρυνση του ανταγωνισμού. Συγκεκριμένα στόχος αποτελεί η αξιόπιστη, προσιτή και επαρκής παροχή ενέργειας και ενεργειακών υπηρεσιών σε κάθε καταναλωτή και επιχείρηση, με ενίσχυση του ρόλου του στην αγορά.

Με την εφαρμογή του 3ου Ενεργειακού πακέτου της Ε.Ε. αναμένονται σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική αγορά ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου. Ως αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας εναρμόνισης και μέχρι το 2012 σταδιακά θα καταστεί δυνατή μια πλήρως αναμορφωμένη αγορά.

Ο τομέας της ενέργειας μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και αποτελεί πρόκληση για τη χώρα να επενδύσει στους επιμέρους τομείς της ενέργειας με έμφαση στην τελική κατανάλωση, τις υποδομές, αλλά και την παραγωγή ενέργειας. Κύριος

στόχος είναι η αξιοποίηση του υψηλού δυναμικού για βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και η προστασία από την εμφάνιση φαινόμενων ενεργειακής ένδειας .Η ανάλυση της παρούσας κατάστασης αναφορικά με την παραγωγή, διανομή και κατανάλωση ενέργειας σε όλους τους τομείς τελικής χρήσης, υποδεικνύουν ότι απαιτείται πολύ μεγάλη προσπάθεια και συντονισμός για την κατάρτιση συγκεκριμένων αξόνων δράσης έτσι ώστε να επιτευχθούν οι βασικοί στόχοι της Ελλάδας στον τομέα της ενέργειας.

Η αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης στην Ελλάδα οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα ως προς τις ιδιαιτερότητες, τις δυσκολίες και τα εμπόδια για την υλοποίηση της εθνικής ενεργειακής πολιτικής. Δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική υποδεικνύει τους στόχους αλλά αφήνει σημαντικά περιθώρια για την ανάπτυξη εθνικών στρατηγικών σε κάθε κράτος-μέλος, η Ελλάδα θα προχωρήσει σε έναν ενεργειακό σχεδιασμό, που θα λαμβάνει υπόψη τις ακόλουθες παραμέτρους: την ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού μίγματος μέσω της βέλτιστης αξιοποίησης του εγχώριου δυναμικού, ειδικά για την ανάπτυξη τεχνολογιών ΑΠΕ, την προστασία του Έλληνα καταναλωτή μέσω της διασφάλισης μιας λειτουργικής αγοράς ενέργειας, την προστασία του περιβάλλοντος και τη μείωση εκπομπών αέριων ρύπων, τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης σε όλους του τομείς τελικής χρήσης, την προστασία της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας , τη βιώσιμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Η χώρα απαιτεί - ένα συνολικότερο σχέδιο αλλαγών και μεταρρυθμίσεων, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την ποιότητα και την καινοτομία. Σε αυτή τη μεγάλη εθνική προσπάθεια, ο τομέας της ενέργειας έχει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Ανάπτυξη και Ποιότητα,
Έννοιες Αλληλένδετες και Στόχοι Ταυτόσημοι

Κωνσταντίκος Καγκαράκης, Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Κατά την ιεράρχηση προτεραιοτήτων για την επιλογή πολιτικής σε κρίσιμα θέματα, που αφορούν την τοπική ή την ευρύτερη ανάπτυξη μιας χώρας και τη βελτίωση ή τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής των πολιτών της, αναδύονται συχνά ορισμένες βασικές διαφορές απόψεων και πεισματικές αντιπαραθέσεις. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται η εντύπωση ότι οι δύο αυτοί στόχοι, η Ανάπτυξη και η Ποιότητα, όπως τυχαίνει να τους αντιλαμβάνεται ο καθένας, μπορεί να είναι από τη φύση τους ανταγωνιστικοί, με τον ένα να θέτει εμπόδια στην πορεία του άλλου. Ένας βασικός παράγοντας για τη δημιουργία της αρνητικής αυτής εικόνας είναι η επικρατούσα ασαφής ή και στρεβλή αντίληψη ως προς το περιεχόμενο των δύο αυτών εννοιών, και συνήθως η μονόπλευρη, στερημένη από ποιοτικά στοιχεία, προσέγγιση της ανάπτυξης, που επικεντρώνεται επιλεκτικά σε ορισμένες από τις όψεις της, και κυρίως την οικονομική ανάπτυξη.

Υποστηρίζουμε ότι όχι μόνο δεν υπάρχει εγγενής αντιπαλότητα μεταξύ των στόχων της ανάπτυξης και της ποιότητας αλλά, αντίθετα, ότι η βαθμιαία κατάκτηση του ενός αποτελεί προϋπόθεση για την προώθηση του άλλου ή, αντίστροφα, ότι η αναστολή του ενός μπορεί να προκαλέσει την κατάρρευση του άλλου. Η στρατηγική για την παράλληλη επιδίωξη της ανάπτυξης και της ποιότητας θα πρέπει να στηριχτεί στην αποσαφήνιση των εννοιών και στόχων, στην αναζήτηση των μεταξύ τους δεσμών και στην οριοθέτηση των απαιτούμενων δεσμεύσεων στην καθεμία, ώστε να εξασφαλιστεί ένα πλαίσιο αρμονικής και συντονισμένης συμπόρευσης. Οι προϋποθέσεις αυτές φαίνεται ότι μπορούν να ικανοποιηθούν μέσα από μια θεματικά, τοπικά και χρονικά σφαιρική αντίληψη για την ανάπτυξη, που να σέβεται ένα πλέγμα ηθικών και πολιτισμικών αξιών, όπως αυτό που διατρέχει το δομημένο σύστημα της ποιότητας. Προκύπτει έτσι, ένα σχήμα στο οποίο η ποιότητα καθίσταται ταυτόχρονα κίνητρο, υπόβαθρο και στόχος της ανάπτυξης αλλά και η ανάπτυξη ενός τόπου ή μιας χώρας εμπεριέχει και εξασφαλίζει τις δυνατότητες για τη στήριξη της ποιότητας ζωής των πολιτών της. Στο σχήμα αυτό, η ανάπτυξη, η όποια ανάπτυξη, δεν μπορεί να αποτελεί αυτοσκοπό αλλά είναι το μέσον στην προσπάθεια για την κοινωνική πρόοδο και τη συνολική και διαγενεακή βελτίωση της ποιότητας της ζωής.

Εισαγωγή

Σκοπός του άρθρου είναι η επιδίωξη της προβολής της πολυεπίπεδης αλληλεξάρτησης της ανάπτυξης και της ποιότητας, ώστε να γίνει φανερό ότι η πορεία για την προσέγγιση τους μπορεί αλλά και πρέπει να γίνεται παράλληλα αλλά και συνδυασμένα. Προϋπόθεση για την παρουσίαση του θέματος είναι η σε βάθος διερεύνηση του περιεχομένου των αντίστοιχων εννοιών, αφού αυτό ξεκαθαρίζει συγχρόνως τους επιθυμητούς στόχους της ανάπτυξης και της ποιότητας αλλά συνακόλουθα και τους σωστότερους τρόπους για την κατάκτησή τους. Έτσι, στην αρχή εξετάζονται και σχολιάζονται οι χωριστές διαδρομές των φανερών και κρυφών αντιλήψεων γύρω από τις επίμαχες αυτές έννοιες. Στη συνέχεια, παρακολουθούνται και αξιολογούνται οι αντίστοιχες πορείες που εφαρμόστηκαν ή προτείνονται για την υλοποίηση των εκάστοτε στόχων. Ο εντοπισμός των αντιφάσεων αλλά και των συνεργειών οδηγεί στο συμπέρασμα που δηλώνεται στον τίτλο του άρθρου.

Το κείμενο που ακολουθεί προορίζεται να περιληφθεί σε τιμητικό τόμο για τον Καθηγητή Δημήτρη Ρόκο. Επομένως επιλέξαμε να κινηθούμε στο πλαίσιο των ενδιαφερόντων του και παρουσιάζουμε μια προσαρμογή παλαιότερης δημοσίευσης σε συλλογικό τόμο, που είχε εκδοθεί με πρωτοβουλία του τιμωμένου (Ρόκος 2005α). Το άρθρο εκείνο έχει εμπλουτισθεί με πρόσφατες εμπειρίες και με πολλά πρόσθετα στοιχεία, προερχόμενα κυρίως, όπως δείχνεται στη Βιβλιογραφία στο τέλος, από άλλα άρθρα του σημαντικού συλλογικού τόμου, που αναφέρθηκε παραπάνω.

1. Δύο έννοιες πολύπαθες

Ένα κοινό χαρακτηριστικό των εννοιών που κυρίως θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια του άρθρου, δηλαδή της ανάπτυξης και της ποιότητας, είναι οι πολλοί διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους προσεγγίζεται η καθεμία. Πρόκειται για έννοιες που έχουν μεγάλη σημασία, αλλά συγχρόνως και πολλές σημασίες. Είναι πολυσήμαντες, πολύσημες και, όπως θα δούμε, είναι και πολύπαθες.

Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι σήμερα η ανάπτυξη και η ποιότητα βρίσκονται συχνά στις πιο ψηλές θέσεις στην αγορά των αξιών, του κοινωνικού προβληματισμού, της δημοσιότητας, αλλά και του εύκολου εντυπωσιασμού και της δημαγωγίας. Χωρίς να έχει γίνει σαφώς αντιληπτό το περιεχόμενό τους, έχει δημιουργηθεί η διάχυτη αίσθηση ότι αποτελούν κάτι σαν πανανθρώπινα ιδανικά, ξεχωριστούς στόχους που πρέπει να κατακτηθούν για την εξασφάλιση της ευημερίας ή ακόμα για την επιβίωση των κοινωνιών. Έτσι, έχει διαμορφωθεί δικαιολογημένα ένα πιεστικό κλίμα, ένας συναγερμός για την κατάκτηση της ανάπτυξης και της ποιότητας, που

πολλές φορές παίρνει τη μορφή σταυροφορίας, ενώ συγχρόνως οδηγεί συχνά σε σπασμωδικές και οπωσδήποτε αποσπασματικές ενέργειες. Άλλωστε, τα θέματα της ανάπτυξης και της ποιότητας απασχολούν συνήθως διαφορετικούς χώρους της δημόσιας διοίκησης, της επιστημονικής έρευνας, της επιχειρηματικής δραστηριότητας και του κοινωνικού ενδιαφέροντος, και αυτός είναι ένας βασικός παράγοντας που ίσως δικαιολογεί τη δυσκολία της ενιαίας και συστηματικής τους αντιμετώπισης.

Το συνολικό αυτό πλαίσιο καλλιέργησε μονόπλευρες προσπάθειες, που συνήθως επικεντρώνονται αποκλειστικά σε προβλήματα είτε της ανάπτυξης είτε της ποιότητας, αγνοώντας ή υποτιμώντας τη σημασία της διερεύνησης της αλληλοσύνδεσής τους και του οφέλους που μπορεί ενδεχομένως να προκύψει από αυτή. Πρόκειται για μια αναμενόμενη κλασική περίπτωση απουσίας διεπιστημονικής προσέγγισης και αδυναμίας σφαιρικής θεώρησης παράλληλων δράσεων σύνθετης δομής, οι οποίες όμως δέχονται ισχυρές αλληλεπιδράσεις.

Η τάση της απομόνωσης της ανάπτυξης από την ποιότητα ενισχύεται από την εντύπωση ότι πρόκειται για δύο στόχους που βρίσκονται από τη φύση τους σε κατ' αρχήν ανταγωνιστική σχέση. Δηλαδή ότι η ανάπτυξη μπορεί να είναι επιζήμια για την ποιότητα, π.χ. ότι η εντατική καλλιέργεια για τη μεγιστοποίηση του όγκου της γεωργικής παραγωγής γίνεται σε βάρος της θρεπτικής αξίας και της ασφάλειας των τροφίμων και συγχρόνως επιβαρύνει το περιβάλλον ή ότι οι κατασκευαστικές δραστηριότητες υποβαθμίζουν την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος. Και, αντίστροφα, ότι η επιδίωξη π.χ. της βελτίωσης της ποιότητας των τροφίμων ή της προστασίας του περιβάλλοντος εμποδίζει την πορεία της ανάπτυξης σε αντίστοιχους τομείς.

Όμως πιστεύω ότι οι ενδιαφερόμενοι πολίτες, έστω από διαίσθηση, θα μοιράζονται την άποψη ότι θεμελιακές διεκδικήσεις, όπως η κατάκτηση της ανάπτυξης, της ποιότητας ή άλλων ανάλογων ιδανικών της ανθρωπότητας, δεν μπορεί να ενεργούνται αυτόνομα και ανταγωνιστικά, δεν γίνεται να μην υπακούουν σε κοινές αρχές, να μην διέπονται από κοινές αξίες, να μη συνδέονται με εσωτερικούς, ίσως αφανείς, δεσμούς. Στη συνέχεια του άρθρου θα αναζητήσουμε ακριβώς τους εσωτερικούς αυτούς δεσμούς, για να δείξουμε ότι δεν θα είχε νόημα, αλλά ούτε και τύχη, η επιδίωξη της ανάπτυξης για την ανάπτυξη ή της ποιότητας για την ποιότητα. Ότι ο δρόμος για την ανάπτυξη θα πρέπει να βρεθεί, μεταξύ άλλων, μέσα από την ποιότητα και ότι η διασφάλιση της ποιότητας θα πρέπει να στηριχτεί, μεταξύ άλλων, στην ανάπτυξη.

2. Οι διαφορετικές οπτικές της ανάπτυξης

Το προηγούμενο σύντομο κεφάλαιο έχει κατακλυσθεί από τις λέξεις «*ανάπτυξη*» και «*ποιότητα*». Για την ακρίβεια, χρειάστηκε να χρησιμοποιηθούν από 16 φορές η κάθε μία, με αποτέλεσμα να ζημιώνεται όχι μόνο το όποιο στυλ του κειμένου αλλά και η σαφήνειά του, αφού δεν έχουμε ακόμη ξεκαθαρίσει ή έστω προσεγγίσει ποιο είναι το περιεχόμενο των δύο αυτών εννοιών.

Όσοι πιστεύουμε στην αξία της χρήσης ορισμών, συνηθίζουμε να λέμε ότι «*αν δεν το ορίζεις, δεν το γνωρίζεις*». Ας προσπαθήσουμε λοιπόν, σ' αυτό το κεφάλαιο, να συνειδητοποιήσουμε πώς αντιλαμβανόμαστε το περιεχόμενο της ανάπτυξης. Συνακόλουθα, ποιες είναι οι συνθήκες που θα πρέπει να τηρηθούν στην επιδίωξη για την κατάκτησή της. Μια αντίστοιχη διερεύνηση για την ποιότητα θα επιχειρηθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

Κατ' αρχάς, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα, τα συμφέροντα, τις δεσμεύσεις και τις ιδεολογικές θέσεις του καθενός, η ανάπτυξη μπορεί να προσεγγίζεται αποσπασματικά, τομεακά ή ολοκληρωμένα, με χρονικό ορίζοντα βραχυπρόθεσμο ή διαγενεακό, με διαστάσεις τοπικές, εθνικές, διεθνικές ή παγκόσμιες, με προθέσεις ειλικρινείς, υστερόβουλες ή υπονομευτικές, με κοινωνική ευθύνη ή με αδιαφορία κ.λπ. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι έχει διατυπωθεί η υποψία, ότι ίσως σκόπιμα θεωρείται πως η έννοια της ανάπτυξης είναι τάχα αυτονόητη και δεν έχει ανάγκη ορισμού, ώστε να αποφεύγεται η αποσαφήνιση των κριτηρίων για την αξιολόγησή της (Νούτσος 2005).

Πάντως στην κυρίαρχη σήμερα αντίληψη, η ανάπτυξη ανήκει στη σφαίρα της οικονομίας και ο ρυθμός της ανάπτυξης προσδιορίζεται από την οικονομική μεγέθυνση μιας περιοχής, μιας χώρας ή ενός συνόλου χωρών και μετράται με μακροοικονομικά στοιχεία, συνήθως με την αύξηση του αντίστοιχου Ακαθάριστου Προϊόντος. Παράλληλα, μια περιοχή ή μια χώρα χαρακτηρίζονται ως αναπτυγμένες, αρκεί να παρουσιάζουν υψηλό δείκτη στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, χωρίς να εξετάζεται ιδιαιτέρως η κατανομή των εισοδημάτων και το γενικότερο επίπεδο των συνθηκών ζωής των πολιτών ή των πολιτισμικών αξιών της κοινωνίας τους.

Η μονοδιάστατη αυτή αντίληψη δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα της εκρηκτικής οικονομικής προόδου που αρχικά εκδηλώθηκε στις βιομηχανικές χώρες ύστερα από τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με αντίστοιχη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των λαών τους, ώστε στη συνέχεια να αποτελέσει το κυριότερο όραμα και στόχο όλων των χωρών και όλων των πολιτικών συστημάτων (Κουτσόπουλος 2005). Δηλαδή, μια εξέλιξη που θα έπρεπε να επιδιώξει και ο υπόλοιπος κόσμος, ανεξάρτητα από τη διαφορετικότητα της κάθε χώρας (Latouche 1992). Η περίοδος της

αισιοδοξίας, αλλά και της ψευδαίσθησης, που χαρακτηρίστηκε από τους Γάλλους ως «Les Trente Glorieuses», διάρκεσε περίπου 30 χρόνια (1945-75), μέχρι την πρώτη κρίση του πετρελαίου. Το πνεύμα της, όμως, πρόλαβε να ριζώσει και η συγκεκριμένη οπτική της οικονομικής ανάπτυξης εξακολουθεί να ασκεί την επιρροή της.

Ιστορικά, η κυρίαρχη αντίληψη της οικονομικής ανάπτυξης και συνακόλουθα ο διαχωρισμός των λαών σε αναπτυγμένους και υπανάπτυκτους άρχισε να καθιερώνεται με τη σχετική αναφορά στην εναρκτήρια ομιλία του Αμερικανού προέδρου Χ. Τρούμαν, στις 20.1.1949. Αυτόματα, την ημέρα εκείνη, οι μισοί από τους κατοίκους της γης σφραγίστηκαν με τον ταπεινωτικό χαρακτηρισμό του υπανάπτυκτου, δηλαδή ένα συνώνυμο του οπισθοδρομικού και του καθυστερημένου, με μόνο κριτήριο ότι το μέσο κατά κεφαλήν ετήσιο εισόδημα στην κοινωνία τους ήταν χαμηλότερο από ένα αυθαίρετο όριο (Esteva 1992). Και μάλιστα, το όριο αυτό να εκφράζεται σε ένα ξένο νόμισμα (π.χ. 500 δολάρια), χωρίς να σταθμίζονται οι όποιες ιδιαιτερότητες της κοινωνικής και της οικονομικής τους ζωής. Επανερχόμαστε, δηλαδή, σε αντίστοιχους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς, όπως οι «ιθαγενείς» ή οι «άγριοι», που αποδίδονταν παλαιότερα σε λαούς οι οποίοι δεν ήταν προσαρμοσμένοι στο δυτικό πολιτισμικό πρότυπο (Sachs 1992α). Πολύ μικρή παρηγοριά μπόρεσε να προσφέρει στην αξιοπρέπεια των θιγόμενων λαών η μεταγενέστερη εφεύρεση και επιβολή του ευφημισμού «*αναπτυσσόμενος*».

Ιδωμένη από άλλες οπτικές, η ανάπτυξη μπορεί να αξιολογείται με διαφορετικά κατά περίπτωση κριτήρια, που συνδέονται με συγκεκριμένες ενέργειες της δημόσιας διοίκησης ή με τις διάφορες άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η περιφερειακή ανάπτυξη, η κοινωνική ανάπτυξη, η βιομηχανική ανάπτυξη, η ανάπτυξη της υπαίθρου, των επικοινωνιών, του εμπορίου, του τραπεζικού συστήματος κ.λπ. Όμως, ούτως ή άλλως, οι θεωρήσεις αυτές διατηρούν κατά κανόνα τα μειονεκτήματα της μονόπλευρης, στενής και στεγνής προσέγγισης. Π.χ. είναι χαρακτηριστικό ότι σε παλαιότερες εποχές, όταν το αδιαφιλονίκητο στήριγμα της ισχύος μιας χώρας ήταν η βαριά βιομηχανία της, ως κριτήριο της ανάπτυξης της χώρας μετρούσε η κατά κεφαλήν κατανάλωση θειικού οξέος, πρώτης ύλης για την δραστηριότητα ενός μεγάλου αριθμού βιομηχανικών κλάδων. Δηλαδή ένα τεχνοκρατικό κριτήριο, με το οποίο ο πολίτης της χώρας δεν είχε καμία επαφή.

Αντίθετα, αξίζει να παρατηρηθεί ότι, ακόμη και γλωσσικά, το περιεχόμενο της λέξης «*ανάπτυξη*» (καθώς και των αντίστοιχων όρων στις ξένες γλώσσες: *development, Entwicklung*) είναι πολύ πλουσιότερο από την αντίληψη ότι πρόκειται απλά για τη μετάβαση προς μια βελτιωμένη

κατάσταση, που μπορεί να εκτιμηθεί με αριθμητικούς δείκτες. Π.χ. στη φιλοσοφία ή, περισσότερο, στη βιολογία, η ανάπτυξη και οι αντίστοιχοι ξένοι όροι σημαίνουν (όπως δηλώνει και η ετυμολογία τους) το ξετύλιγμα, την αποκάλυψη, όπως είναι η διαμόρφωση μιας ιδέας, το άνοιγμα στα πέταλα ενός άνθους ή το ξεδίπλωμα των φτερών της πεταλούδας. Δηλαδή, την ομαλή εξέλιξη ενός οργανισμού που προχωρά αυτοδύναμα προς την ωρίμανση και την ολοκλήρωσή του, σε απόλυτα αρμονική συνύπαρξη με το περιβάλλον του.

Αν μάλιστα παραμείνουμε στον μαγικό χώρο της γλωσσολογίας, έχει ενδιαφέρον να συγκρίνουμε την παραπάνω αρχική «ποιητική» εικόνα της ανάπτυξης με το ξεστράτισμά της προς την ετυμολογία μιας εξίσου αρχαίας λέξης, που σήμερα είναι πρακτικά συνώνυμή της. Εννοώ την *πρόοδο*, που καθώς προέρχεται από το ρήμα *προοδεύω*, δηλαδή προηγούμαι, προπορεύομαι, παραπέμπει στην επιβράβευση της επικράτησης σε βάρος του αντιπάλου ενώ η ανάπτυξη, όπως τουλάχιστον την οραματιζόμαστε, καταξιώνεται με την αφύπνιση και την ανάδειξη των δικών της εσωτερικών δυνάμεων, σε ένα κλίμα συνεργασίας.

3. Η εισβολή της «αειφόρου» ανάπτυξης

Η πρώτη συστηματική πρωτοβουλία για την αμφισβήτηση της κυρίαρχης ως τότε αντίληψης της μονοδιάστατης οικονομικής ανάπτυξης ξεκίνησε το 1972, όταν το «Συνέδριο για το Ανθρώπινο Περιβάλλον» του Ο.Η.Ε. στη Στοκχόλμη, απασχολήθηκε με τις ανησυχίες για τις επιπτώσεις που θα είχε στο περιβάλλον η ραγδαία αυξανόμενη παγκόσμια ανάπτυξη. Εκεί προέκυψε η έννοια της «αειφόρου» ή βιώσιμης ανάπτυξης ως μιας προσπάθειας για ένα συμβιβασμό μεταξύ των αναπτυξιακών αναγκών των αναπτυσσομένων χωρών του Νότιου Ημισφαιρίου και των απαιτήσεων των αναπτυγμένων χωρών του Βορρά για την προστασία του περιβάλλοντος. Ο σχετικός προβληματισμός οδήγησε σε διαδοχικές εισηγήσεις, που κατάληξαν στην απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. (Δεκέμβριος 1983) για τη συγκρότηση της «Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη», με Πρόεδρο την Gro Harlem Brundtland, πρώην Πρωθυπουργό και Υπουργό Περιβάλλοντος της Νορβηγίας. Ως αντικείμενο της Επιτροπής ορίστηκε η μελέτη της αντιμετώπισης της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της εξάντλησης των φυσικών πόρων και των επιπτώσεων στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Και κυρίως η σύνταξη μιας εισήγησης για «μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές πολιτικές, ώστε να επιτευχθεί η αειφόρος ανάπτυξη από το έτος 2000 και ύστερα».

Το έργο της Επιτροπής ολοκληρώθηκε το 1987 και στην Έκθεσή της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον», γνωστότερης ως «Έκθεση Brundtland»,

δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αλληλοσύνδεση μεταξύ της κοινωνίας, των φυσικών πόρων, του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης, και διατυπώνεται ο ορισμός της αειφόρου ανάπτυξης ως της ανάπτυξης «που αποβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών της παρούσας γενεάς χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες» (Brundtland Report 1987). Η Έκθεση Brundtland υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. (Οκτώβριος 1987) ως οδηγός για το μέλλον, η δε Παγκόσμια Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. (Ν. Υόρκη, Σεπτέμβριος 2005) προχώρησε τον παραπάνω ορισμό διευκρινίζοντας ότι για την αειφόρο ανάπτυξη απαιτείται συμβιβασμός μεταξύ των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών αναγκών, που τις καθόρισε ως τους τρεις πυλώνες της αειφορίας.

Σε μια άλλη πρόσφατη διατύπωση, ιδιαίτερα δημοφιλή σε οργανισμούς των Η.Π.Α., όπως η Environmental Protection Agency (E.P.A.), η αειφορία περιγράφεται ως «η βελτίωση της ποιότητας της ζωής του ανθρώπου, παραμένοντας στο πλαίσιο των διατηρήσιμων δυνατοτήτων των οικοσυστημάτων, από τα οποία αυτή εξαρτάται». Εδώ παρατηρούμε ότι ουσιαστικά προτείνεται μια στενότερη οπτική, όπου η αειφορία εστιάζεται στην προσεκτική εκμετάλλευση των φυσικών και περιβαλλοντικών πόρων, ώστε να μη ξεπεραστούν οι αντοχές τους.

Σε πρώτη ανάγνωση, η αειφορία αποτελεί μια ελκυστική πρόταση για την ανάπτυξη, που δείχνει να υπακούει σε έναν κώδικα υπευθυνότητας και κοινωνικής ευαισθησίας. Γι' αυτό ακριβώς, η αειφόρος ανάπτυξη έχει υιοθετηθεί και προβάλλεται ως πανάκεια από όλους σχεδόν όσοι μιλούν για το παρόν και το μέλλον των κοινωνιών, ιδίως όταν μένουν στις γενικότητες. Είναι μάλιστα ενδεικτικό της ευρείας αποδοχής της αειφόρου ανάπτυξης ότι ο όρος είχε περιληφθεί στο Σχέδιο του Συντάγματος της Ευρώπης του 2003 (με την ονομασία *βιώσιμη* στο Ελληνικό κείμενο), ως ένας από τους τέσσερις βασικούς στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (οι άλλοι τρεις ήταν η προαγωγή της ειρήνης και της ελευθερίας, και οι καλές σχέσεις της Ευρώπης με τον υπόλοιπο κόσμο).

4. Ερμηνείες και εκτιμήσεις

Αν όμως προχωρήσουμε σε μια προσεκτικότερη εξέταση, αποκαλύπτει εύκολα ότι η παραπάνω προσέγγιση για την ανάπτυξη πάσχει, και ίσως ακυρώνεται, από βασικές αντικειμενικές αδυναμίες, όπως έναν αξιόπιστο εντοπισμό και ιεράρχηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών (Ρόκος 2000). Επίσης, αν προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τις επιδιώξεις που μπορεί να εξυπηρετήσει η αειφόρος ανάπτυξη, όπως αυτή οριοθετήθηκε παραπάνω, βλέπουμε κατ' αρχήν ότι ως κεντρικός στόχος παραμένει

ουσιαστικά η οικονομική ανάπτυξη. Δηλαδή, η βασική έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη και όχι σε άλλες παραμέτρους του προβλήματος, όπως είναι η βιωσιμότητα ή η προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων (Esteva 1992). Η προσπάθεια εντοπίζεται στη βελτιστοποίηση των στρατηγικών και των μεθόδων της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων, ώστε να μην εξαντληθούν βραχυπρόθεσμα, ενώ η διατήρηση ή η βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος βρίσκεται σε δευτερεύουσα προτεραιότητα.

Μπορεί να υποστηριχτεί ότι, στην πραγματικότητα, η φιλοδοξία της αειφόρου ανάπτυξης, στη μορφή που έχει προταθεί, κινδυνεύει να εκτραπεί στην οργάνωση και στην εφαρμογή ενός μεθοδικού προγραμματισμού της ανάπτυξης, ώστε απλώς να καθυστερήσει η εξάντληση (ή η καταστροφή) του φυσικού περιβάλλοντος (Sachs 1992β). Παράλληλα, όμως, δρα εφησυχαστικά και επομένως αποπροσανατολιστικά, ως προς την ουσία και τις παράπλευρες συνέπειες της συγκεκριμένης ανάπτυξης. Π.χ. είναι χαρακτηριστικό ότι στην αειφόρο ανάπτυξη προβάλλεται η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας ως η λύση για την αντιμετώπιση άμεσων απειλητικών επιπτώσεων της ανάπτυξης, όπως η εξάντληση των φυσικών πόρων και το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Όμως αποφεύγεται, συνειδητά ή από άγνοια, να επισημανθεί ότι η πολιτική αυτή αποτελεί λιγότερο και από ημίμετρο, αφού στους γνώστες του θέματος δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, στο ορατό μέλλον και με τη σημερινή τεχνολογία, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας σε μικρό μόνο βαθμό μπορούν να υποκαταστήσουν τις συμβατικές. Έτσι, δεν αναγνωρίζεται ανοικτά ότι, μέχρι να υπάρξει η κατάλληλη τεχνολογία, δεν φαίνεται να υπάρχει άλλη απάντηση στο πρόβλημα, εκτός από την προσαρμογή της οικονομίας των χωρών και του τρόπου ζωής των πολιτών στις υφιστάμενες δυνατότητες και ανοχές του φυσικού περιβάλλοντος.

Στο πολυεπιστημονικό πλαίσιο, έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε πώς διαπιστώνεται, από τη νομική σκοπιά, η δυσκολία της περιγραφής, της ερμηνείας και της εφαρμογής των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης, ειδικότερα στην περίπτωση της προσπάθειας για την εξασφάλιση μιας ισορροπίας μεταξύ ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος (Hawke 1993). Η πρώτη προσπάθεια στη διεθνή νομολογία φαίνεται ότι έγινε το 1974, με την εισαγωγή της έννοιας της απαίτησης για την επιβολή των βέλτιστων εφαρμόσιμων (ή των λογικά εφαρμόσιμων) μέσων, γνωστής ως Best Practical (ή Reasonably Practicable) Means - BPM. Το 1988 το BPM απόκτησε έναν ακόμα βαθμό ελευθερίας με τη διατύπωση της βέλτιστης εφαρμόσιμης περιβαλλοντικής επιλογής (Best Practicable Environmental Option - BPEO) και ο κατήφορος συνεχίστηκε με τη χαλαρή υποχρέωση της εφαρμογής των βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών που δεν συνεπάγονται

υπερβολικό κόστος (Best Available Techniques Not Entailing Excessive Cost - BATNEEC). Ακόμα όμως μεγαλύτερη ανοχή περιέχεται στο πνεύμα μιας άλλης άποψης ευρείας αποδοχής, δηλαδή της αρχής ότι ο ρυπαίνων πληρώνει (the Polluter Pays Principle - PPP), αφού η επίσημη ερμηνεία της από τον ΟΟΣΑ είναι ότι «*ο ρυπαίνων θα πρέπει να αναλαμβάνει τις δαπάνες για την εφαρμογή των μέτρων που εξασφαλίζουν ότι το περιβάλλον είναι σε αποδεκτή κατάσταση*».

Οι διαδοχικές αυτές διατυπώσεις με τα εξωτικά ακρωνύμια είναι ενδεικτικές όχι μόνο για την αυξανόμενη ανοχή στη μονόπλευρη επιδίωξη της ανάπτυξης σε βάρος της ποιότητας του περιβάλλοντος αλλά και για την ευρύτητα των περιθωρίων στη νομική ερμηνεία των δεσμεύσεων της αειφόρου ανάπτυξης. Και βεβαίως, δεν βοηθά στη βελτίωση της σκοτεινής αυτής προοπτικής, η εκ φύσεως αμφίβολη αντικειμενικότητα που μπορεί να έχει η εκτίμηση της διαθεσιμότητας μιας τεχνικής, του εφαρμόσιμου ενός μέσου, του αποδεκτού μιας κατάστασης ή της υπερβολικότητας ενός κόστους, σε σχέση με τις άμεσες ή τις έμμεσες επιπτώσεις από τη συνεπαγόμενη ποιοτική υποβάθμιση.

Άλλωστε σε πρόσφατους απολογισμούς, με τη συμπλήρωση εικοσαετίας από τη δημοσίευση και υιοθέτηση της Έκθεσης Brundtland, διαφαίνεται μια απογοήτευση ακόμη και από πρωτεργάτες της σύνταξής της, λόγω της απόκλισης μεταξύ των στόχων των πορισμάτων και των αποτελεσμάτων της εφαρμογής της (Hauff 2007). Η αποτυχία αποδίδεται ακριβώς σε διαδικαστικές αδυναμίες. Πάντως, ανεξάρτητα από τις σοβαρές ανεπάρκειές της, η Έκθεση Brundtland παραμένει ένα κείμενο – ορόσημο στον προβληματισμό πάνω στη σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος. Επίσης είναι αξιοσημείωτο ότι στην Έκθεση επισημαίνεται με σαφήνεια ότι *«η φτώχεια μειώνει την ικανότητα των ανθρώπων να χρησιμοποιούν τους φυσικούς πόρους με αειφόρο τρόπο»*. Αποκαλύπτεται, έτσι, η βαρύτητα που αποδίδει η Έκθεση στην οικονομική ανάπτυξη ως προϋπόθεση για να προχωρούν οι κοινωνίες σε κρίσιμες επιλογές, που αφορούν στο παρόν και στο μέλλον τους. Μια θέση που μπορεί κανείς να τη δει και αντίστροφα.

5. Η διέξοδος της ολοκληρωμένης προσέγγισης

Είναι νομίζω φανερό ότι το πρόβλημα δημιουργείται από τη μονοδιάστατη ή έστω την ασαφή αντίληψη για την ανάπτυξη και επομένως η λύση του δεν θα μπορούσε να προέλθει παρά από μια ευρεία, πολύπλευρη και συντονισμένη αντιμετώπιση με συγκεκριμένους όρους και στόχους, με σεβασμό σε ηθικές αξίες. Τέτοια είναι η πρόταση της *Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης*, που αντιμετωπίζει την ανάπτυξη ως «*ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική / τεχνολογική, πολιτική και*

πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου μέρος είναι ο άνθρωπος». Είναι ένα πλαίσιο με βασικό χαρακτηριστικό ότι η υλοποίηση της ανάπτυξης επιχειρείται μέσω μιας διεπιστημονικής προσέγγισης (Ρόκος 1998, 2000, 2005β). Σε επόμενο κεφάλαιο, με τη βοήθεια ενός ήδη δομημένου και λειτουργικού συστήματος, του συστήματος της διασφάλισης της ποιότητας, θα προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε και να εντοπίσουμε ηθικές αξίες και μεθόδους, στις οποίες θα μπορούσε να στηριχτεί το παραπάνω προτεινόμενο πλαίσιο.

Ως προς την προοπτική της ιδέας της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, είναι ίσως χρήσιμο να παρατηρήσουμε ότι ανάλογες προτάσεις για τη συστηματική, ενιαία και σύμμετρη προσέγγιση ενός στόχου, που δοκιμάστηκαν σε άλλους ειδικότερους τομείς δραστηριότητας, έχουν ήδη οδηγήσει σε ελπιδοφόρα αποτελέσματα. Ένα καλό παράδειγμα, που απασχόλησε τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε διάφορα επίπεδα, είναι η αντίληψη της «*ολοκληρωμένης γεωργίας*» ή ακριβέστερα της «*ολοκληρωμένης διαχείρισης της γεωργικής παραγωγής*». Πρόκειται ουσιαστικά περί ενός πλαισίου ισόρροπης μέριμνας για την παραγωγή και την ποιότητα των γεωργικών προϊόντων και για την αποφυγή της επιβάρυνσης του περιβάλλοντος. Με την ευκαιρία των συζητήσεων για την ολοκληρωμένη γεωργία, έγινε φανερό ότι οι πολίτες διαθέτουν πλούσια αποθέματα ανησυχιών και ευαισθησίας και ότι είναι κατ' αρχήν πρόθυμοι να ανταποκριθούν θετικά σε πολυδιάστατες πρωτοβουλίες και ισόρροπες προσεγγίσεις, όπως οι παραπάνω.

Έχει ενδιαφέρον να επιμείνουμε λίγο ακόμα στο παράδειγμα της ολοκληρωμένης γεωργίας και ειδικότερα στον αναπτυσσόμενο τομέα των βιολογικών γεωργικών προϊόντων, που παράγονται χωρίς τη χρήση χημικών λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων ή γενετικών επεμβάσεων. Μια έρευνα μεταξύ των Ευρωπαίων καταναλωτών των προϊόντων αυτών, σχετικά με τα κίνητρα που τους ώθησαν να τα επιλέξουν, παρ' όλη την υψηλότερη τιμή τους σε σχέση με τα αντίστοιχα συμβατικά προϊόντα, έδειξε το εξής αξιοσημείωτο: Ο αριθμός των καταναλωτών που επιλέγουν να προμηθευτούν βιολογικά προϊόντα διότι πιστεύουν ότι είναι ωφέλιμα για την υγεία τους (κάτι που άλλωστε δεν έχει αποδειχτεί επιστημονικά) είναι περίπου ο ίδιος με εκείνων που τα επιλέγουν διότι επιθυμούν να συμβάλουν στην προστασία του περιβάλλοντος. Ένας μικρότερος αριθμός καταναλωτών επηρεάζεται από άλλους υποκειμενικούς παράγοντες, όπως η προσκόλληση στις παραδόσεις, ο ρομαντισμός ή η συνειδητή αντίδραση προς τις μαζικές εκμεταλλεύσεις. Βλέπουμε δηλαδή ότι τα κίνητρα, που καθιστούν τους πολίτες πρόθυμους υποστηρικτές μιας σωστά δομημένης

πρωτοβουλίας, μπορεί να είναι από καθαρά αλτρουιστικά (*πληρώνω για το περιβάλλον όλων*) μέχρι απολύτως εγωιστικά (*προστατεύω την υγεία μου*) και μέχρι απροσδόκητα (π.χ. *δηλώνω την ιδεολογία μου*).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις μπορούν να ερμηνευθούν ως ένα αισιόδοξο μήνυμα για την αποδοχή της εφαρμογής του πλαισίου της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, υπερσύνολο της ολοκληρωμένης γεωργίας. Ότι, δηλαδή, μπορεί να υπολογίζει ότι θα στηριχτεί στα θετικά αισθήματα, τις ανησυχίες και τα κίνητρα των πολιτών που διεγείρει η πολυδιάστατη και ισόρροπη προσέγγιση του στόχου της.

Επανερχόμενοι στο θέμα μας, βλέπουμε ότι ο Θ. Τάσιος προστρέχει στα μαθηματικά για να αναδείξει και εκείνος την πολυσύνθετη υπόσταση αξιών όπως η ανάπτυξη. Με γλωσσική ευαισθησία ανασύρει μια σχεδόν ξεχασμένη Ομηρική λέξη και διατυπώνει τη *Συνάρτηση Ολβιότητας* ως δείκτη της ποιότητας ζωής με πολυποίκιλες συνιστώσες. Πέρα από τα οικονομικά μεγέθη, στις συνιστώσες περιλαμβάνονται η σωματική και διανοητική υγεία, οι διαπροσωπικές σχέσεις, η κοινωνική δικαιοσύνη, η ελευθερία κ.λ.π. (Τάσιος 2005). Ο ίδιος χαρακτηρίζει την πολυμετρική αυτή συνάρτηση ως εξαιρετικά περίπλοκη λόγω των έντονων αλληλοεπιδράσεων μεταξύ των μεταβλητών της, με συχνά απροσδόκητες εξαρτήσεις από το μέγεθος του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, δηλαδή του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Π.χ. οι διαπροσωπικές σχέσεις βελτιώνονται με την αύξηση του Α.Ε.Π. μέχρι ενός σημείου και στη συνέχεια χειροτερεύουν. Κάτι ανάλογο ισχύει και για την υγεία.

Είναι φανερό ότι ένας δείκτης ποιότητας ζωής, όπως η Συνάρτηση Ολβιότητας, είναι ανοικτός να περιλάβει παραπέρα στις συνιστώσες του, με μεταβαλλόμενη βαρύτητα, έναν απεριόριστο αριθμό αξιών. Είναι επίκαιρο να αναφέρουμε ότι, ίσως προφητικά, μεταξύ αυτών προτάθηκαν η προσωπική και η εθνική αξιοπρέπεια, η κοινωνική ασφάλεια, η αισιοδοξία για τη μελλοντική προοπτική σε προσωπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Παπαδημητρίου 2005).

Όμως ο προβληματισμός γύρω από την έννοια και την αποτίμηση της ανάπτυξης είναι παγκόσμιος. Ενδεικτική είναι η πρόταση του εκσυγχρονιστή βασιλιά του Μπουτάν, ήδη από το 1972, να αντικατασταθεί το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, ως μέτρο της ανάπτυξης μιας χώρας, από ένα δείκτη της Εθνικής Ευτυχίας (Gross National Happiness), που θα δίνει έμφαση σε αξίες όπως η κοινωνική ζωτικότητα, η χρονική ισορροπία, η καλή διακυβέρνηση. Στη συνέχεια, ο δείκτης αυτός αποτέλεσε το βασικό κριτήριο για τη σχεδίαση των πενταετών προγραμμάτων, που στόχευαν στην παράλληλη πνευματική και υλική ανάπτυξη της μικρής και απομονωμένης βουδιστικής αυτής χώρας των Ιμαλαΐων, με αλληλοσυμπλήρωση και

αλληλοενίσχυση. Με τον καιρό, η ιδέα εξαπλώθηκε και στη Δύση, με αποτέλεσμα την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., τον Ιούλιο 2011, να συμπεριληφθεί ο δείκτης Εθνικής Ευτυχίας μεταξύ των μέτρων, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση της ανάπτυξης μιας χώρας.

Στο ίδιο πνεύμα ο Κ. Τσουκαλάς υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη πρέπει να είναι κοινωνικά ισόρροπη και ότι η ποσοτική ανάπτυξη δεν μπορεί να θεωρείται τεκμήριο ποιοτικής προόδου (Τσουκαλάς 2005). Υποστηρίζει επίσης ότι είναι βασικό να αξιολογείται η ποσοτική ανάπτυξη με την εφαρμογή ποιοτικών ελέγχων, που θα στηρίζονται σε κανονισμούς με κοινή, παγκόσμια αποδοχή. Ανάλογη πρόταση θα ξανασυναντήσουμε παρακάτω, υλοποιημένη στον θεσμό της διαπιστευμένης ποιότητας.

6. Το μεράκι δεν είναι μετρήσιμο

Ας περάσουμε τώρα στη δεύτερη από τις αλληλένδετες έννοιες που μας απασχολούν, στην ποιότητα. Η λέξη είναι αρχαία ελληνική και προέρχεται από το *ποιόν*, δηλαδή την εσωτερική αξία, που καθορίζει το ήθος ή τον χαρακτήρα ενός ατόμου. Παρενθετικά, παρατηρούμε με ενδιαφέρον ότι και οι δύο λέξεις, τις έννοιες των οποίων προσπαθούμε να προσεγγίσουμε, η ανάπτυξη και η ποιότητα, εκφράζαν αρχικά την εκδήλωση εσωτερικών αξιών και δυνάμεων.

Η αναζήτηση της καλής ποιότητας αποτελεί μια έμφυτη επιθυμία και ανάγκη του ανθρώπου. Κάποτε, στη μακρινή εποχή της Αλεξάνδρειας του Καβάφη και της παρακμής, ο σκοπός και οι προθέσεις εκείνου που «*ρωτούσε για την ποιότητα*» ήταν εντελώς προσωπικές και το ενδιαφέρον του ήταν σαφώς εντοπισμένο. Σήμερα, όμως, στην εποχή της προσπάθειας για τη διέξοδο από την παρακμή και της αναζήτησης της ανάπτυξης, καθώς όλοι ρωτούμε και μιλούμε για την ποιότητα και τη βελτίωσή της, θα πρέπει πρώτα να ξεκαθαρίσουμε τι ακριβώς εννοούμε ως ποιότητα και πώς μπορούμε να την προσεγγίσουμε και να τη διασφαλίσουμε.

Παραδοσιακά υπήρχε η αντίληψη ότι ποιοτικό είναι αυτό που γίνεται με μεράκι, έμπνευση, ταλέντο και ευσυνειδησία, δίνοντας συγχρόνως ένα αίσθημα περηφάνιας σε εκείνον που κατασκεύασε ένα προϊόν ή προσέφερε μια υπηρεσία ποιότητας. Αντίστοιχα, ο κάθε καταναλωτής ενός προϊόντος και ο κάθε χρήστης μιας υπηρεσίας είχε το δικαίωμα να έχει διαφορετικά προσωπικά κριτήρια για να αξιολογήσει και να εκτιμήσει την ποιότητα του προϊόντος που καταναλώνει ή της υπηρεσίας που του παρέχεται.

Όμως, ήδη από την εποχή της έντονης οικονομικής ανάπτυξης, που εκδηλώθηκε με τη βιομηχανική επανάσταση του 19^{ου} αιώνα, άρχισε να διαμορφώνεται μια ριζικά διαφορετική εικόνα στη σχέση παραγωγή -

ποιότητα - κατανάλωση, ιδίως στα βιομηχανικά προϊόντα μαζικής παραγωγής, ως συνέπεια της επικρατήσασας νοοτροπίας και της διάρρηξης συχνά των όποιων σχέσεων σύμπνοιας και αλληλοεκτίμησης μεταξύ των ιδιοκτητών και των εργαζομένων στις μεγάλες βιομηχανικές μονάδες. Κατ' αρχάς, ο καταναλωτής του μαζικού προϊόντος έχασε τη δυνατότητα παρέμβασης στην ποιότητά του, η οποία ουσιαστικά καθοριζόταν πλέον με κριτήρια των υπεύθυνων της παραγωγής του, ενώ συγχρόνως επήλθε η εργασιακή αλλά και η ανθρώπινη αποξένωση του εργοδότη ή του επόπτη της επιχείρησης από τους τεχνίτες και τους εργάτες τους. Δηλαδή, η μέριμνα για την εξασφάλιση της ποιότητας του προϊόντος έπαψε να αποτελεί πρωτοβουλία και ευθύνη του τεχνίτη και πέρασε στην αποκλειστική αρμοδιότητα αρχικά του επόπτη και αργότερα του επιθεωρητή της επιχείρησης. Είναι μάλιστα ενδεικτική η άποψη που προβάλλεται από τους θεωρητικούς της διοίκησης των επιχειρήσεων, ότι «*το ποιοτικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να είναι τυχαίο, αλλά προκύπτει από τον συνδυασμό του σχεδιασμού, του ελέγχου και της βελτίωσης*» (Juran 1998).

Ούτως ή άλλως, στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη ανοικτή ανταγωνιστική αγορά, η αξιολόγηση της ποιότητας των προϊόντων ή των υπηρεσιών θα πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικά και, κατά το δυνατό, μετρήσιμα κριτήρια. Άλλωστε, η ποσοτική αποτίμηση της ποιότητας ανοίγει συγχρόνως το δρόμο για τη βελτίωσή της, αφού «*ό,τι είναι μετρήσιμο μπορεί και να βελτιωθεί*». Επομένως, στις σημερινές συνθήκες θα πρέπει αναγκαστικά να παραμερίσουμε τα σχετικά με το μεράκι και το δικαίωμα στην υποκειμενικότητα. Η ποιότητα ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας θα πρέπει να είναι μετρήσιμη, να εκφράζεται από το βαθμό στον οποίο ικανοποιεί τις γενικότερες απαιτήσεις του καταναλωτή ή του χρήστη, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος (Καγκαράκης 2002). Ποιος ορισμός, λοιπόν, ταιριάζει στην ποιότητα;

7. Η ποιότητα έχει ανοικτό ορίζοντα

Κατ' αρχάς διαπιστώνουμε ότι, όπως είδαμε στην περίπτωση της ανάπτυξης, έτσι και η ποιότητα, ως έννοια, προσεγγίζεται συχνά με τρόπο αποσπασματικό και με μονόπλευρα κριτήρια. Είναι ενδεικτικό ότι στις ΗΠΑ αντιλαμβάνονταν και χαρακτήριζαν ως «*κρίση της ποιότητας*», στις αρχές της δεκαετίας του 1980, την κατά περίπου 25% πτώση των πωλήσεων των αμερικανικών βιομηχανιών παραγωγής αυτοκινήτων, συσκευών τηλεόρασης και προϊόντων μικροηλεκτρονικής, που οφείλονταν στην ποιοτική τους μειονεκτικότητα, σε σχέση με τις αντίστοιχες εισαγωγές από το εξωτερικό, και κυρίως από την Ιαπωνία. Γενικότερα, έχουν κατά καιρούς προταθεί διάφοροι ορισμοί, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα ή τις γενικότερες θέσεις

εκείνων που τους διατύπωσαν. Υπάρχουν περίπλοκοι ορισμοί ή άλλοι υπεραπλουστευμένοι, όπως ποιότητα είναι «*ο χαρακτηρισμός του πόσο καλό ή κακό είναι ένα πράγμα*» ή «*μια έκφραση αναγνώρισης υπεροχής*» ή «*η καταλληλότητα για χρήση*» ή «*κάθε δραστηριότητα που έχει ως αποτέλεσμα την ικανοποίηση του πελάτη*» ή «*η συμμόρφωση προς απαιτήσεις*» ή «*ό,τι χαρακτηρίζει και διαφοροποιεί ένα πράγμα από τα όμοιά του*» ή «*ένα μέτρο αξιολόγησης, που προκύπτει από μετρήσιμα και επιβεβαιούμενα πρότυπα, ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες του χρήστη*». Από μια άλλη σκοπιά, η ποιότητα πρέπει να προσδιορίζεται από το βαθμό της κοινωνικής υπευθυνότητας του παραγωγού ενός προϊόντος ή του παρόχου μιας υπηρεσίας (McCloskey 1993). Η σχολαστική ίσως επιμονή στην επιλογή του κατάλληλου ορισμού για την ποιότητα, όπως προηγουμένως και για την ανάπτυξη, νομίζω ότι δικαιολογείται αφού με τον ορισμό μιας έννοιας προδιαγράφεται συγχρόνως και το πλαίσιο για την πραγμάτωσή της. Έτσι, προτιμώ για την ποιότητα έναν ορισμό που να μην απέχει από τους επικρατέστερους ορισμούς της βιβλιογραφίας (ISO Standard 1986), αλλά συγχρόνως με αρκετή ευρύτητα, ώστε να περιέχει τα βασικά στοιχεία που αναζητούμε: «*Η ποιότητα ενός προϊόντος, μιας υπηρεσίας, ενός συστήματος ή μιας διαδικασίας εκφράζεται από το βαθμό στον οποίο τα χαρακτηριστικά τους ικανοποιούν τις διατυπωμένες απαιτήσεις ή τις προσδοκίες του καταναλωτή, του χρήστη ή άλλων ενδιαφερομένων*».

Στην παραπάνω περιγραφή, η λέξη-κλειδί που αποκαλύπτει τις πλατειές διαστάσεις της έννοιας της ποιότητας είναι οι «*προσδοκίες*». Δείχνει ότι η ευθύνη του παραγωγού ενός προϊόντος ή του παρόχου μιας υπηρεσίας ή ολόκληρης της κοινωνίας, γενικότερα, που επιδιώκει την ποιότητα, δεν περιορίζεται στην ικανοποίηση των διατυπωμένων αναγκών του πολίτη αλλά επεκτείνεται στην αναζήτηση και στην αντιμετώπιση όλων των ενδεχόμενων παραμέτρων που διαμορφώνουν ένα ποιοτικό περιβάλλον. Παραμέτρων που δύσκολα περιγράφονται ή ποσοτικοποιούνται, όπως η ανθρώπινη συμπεριφορά, οι ευαισθησίες, η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός, η αισθητική. Νομίζω ότι το ζήτημα το ξεκαθαρίζει η ευρηματική και περιεκτική φράση του Ιάπωνα Καθηγητή Noriaki Kano ότι η αναζήτηση της ποιότητας θα πρέπει να φτάνει σε απαιτήσεις που ο ενδιαφερόμενος «*δεν έχει καν σκεφτεί*».

Αυτή η επιδίωξη της ικανοποίησης προσδοκιών είναι το συστατικό της ποιότητας που τη διαφοροποιεί ριζικά από την *προστασία του καταναλωτή*, δηλαδή μια συναφή έννοια που έχει γίνει ήδη γενικότερα αποδεκτή ως βασική κοινωνική διεκδίκηση υψηλής προτεραιότητας. Στόχος της προστασίας του καταναλωτή είναι να προφυλάξει τον πολίτη από τα επικίνδυνα προϊόντα που προμηθεύεται ή τις υπηρεσίες που χρησιμοποιεί,

καθώς και (στην καλύτερη περίπτωση) από κάθε μορφής εκμετάλλευση όπως η παραπλάνηση, η κερδοσκοπία, η περιττή ταλαιπωρία κ.λπ. Πρόκειται, επομένως, για μια καθαρά αμυντική αντιμετώπιση των ορατών κινδύνων που μπορεί να συνεπάγεται για τον πολίτη η κατανάλωση ενός προϊόντος ή η χρήση μιας υπηρεσίας.

Αντίθετα, η επιδίωξη της κατάκτησης της ποιότητας ξεπερνά τον έλεγχο των προϊόντων και των υπηρεσιών, με τον οποίο επιβεβαιώνεται η συμμόρφωσή τους προς συγκεκριμένες απαιτήσεις. Είναι μια δράση με απεριόριστες προοπτικές, με ανοικτούς χρονικούς και χωρικούς ορίζοντες, που ταιριάζει σε μια κοινωνία με τη θέληση να αγωνιστεί για τη βελτίωση του επίπεδου ζωής των πολιτών, την πραγματοποίηση των ελπίδων τους και την ευημερία των μελλοντικών γενεών. Η προσέγγιση ενός τέτοιου φιλόδοξου στόχου προφανώς απαιτεί τη συντονισμένη συμμετοχή όλων των διαθέσιμων δυνάμεων και μέσων.

8. Η διασφάλιση της ποιότητας

Σε μικρότερη κλίμακα, στον κόσμο των οργανωμένων επιχειρήσεων, ο αντίστοιχος στόχος είναι η επίτευξη της «*διασφάλισης της ποιότητας*», η οποία περιλαμβάνει το σύνολο των προγραμματισμένων και συστηματικών διαδικασιών που είναι αναγκαίες για να αναπτυχθεί επαρκής εμπιστοσύνη ότι ένα προϊόν ή μια υπηρεσία θα ικανοποιεί δεδομένες απαιτήσεις ποιότητας. Η κατάκτηση του στόχου αυτού επιδιώκεται με την εφαρμογή των αρχών της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας (Total Quality Management - TQM). Με πρώτη διδάξασα την Ιαπωνία, το σύστημα TQM αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1960 και ενίσχυσε ουσιαστικά τη γνωστή υψηλή ανταγωνιστικότητα πολλών επιχειρήσεων της χώρας αυτής στην παγκόσμια αγορά. Ο όρος «*ολική*» υποδηλώνει ότι η επιδίωξη για τη διασφάλιση της ποιότητας βασίζεται στην καθολική συμμετοχή του προσωπικού (με αντίστοιχη αναγνώριση και ανταμοιβή των προσπαθειών του) και στο σύνολο των δράσεων της επιχείρησης (Σπανός 1993). Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι με την ενεργό συμβολή του προσωπικού στην προσπάθεια για την ποιότητα, επανερχόμαστε κατά κάποιο τρόπο σε μια νοοτροπία βαθύτερα ανθρώπινου χαρακτήρα, ανάλογη με εκείνη της εποχής πριν από τη βιομηχανική επανάσταση. Επίσης, επισημαίνεται ότι η «*διοίκηση*» δεν ταυτίζεται απλώς με τα πρόσωπα που κατέχουν ηγετικές θέσεις στην επιχείρηση αλλά αφορά τις συστηματικές ενέργειες και διαδικασίες που οδηγούν στην κατάκτηση των προκαθορισμένων ποιοτικών στόχων (Cartin 1993).

Ένα ερώτημα, που συνδέεται με την επιδίωξη της ποιότητας, αφορά το κόστος που συνεπάγεται η ποιοτική αναβάθμιση των προϊόντων και των

υπηρεσιών και το ποιους θα μπορεί να επιβαρύνει τελικά το πρόσθετο αυτό κόστος, μέσα στα πιεστικά περιθώρια της ανταγωνιστικής αγοράς. Ως απάντηση, υποστηρίζεται από τους ένθερμους γκουρού της ποιότητας ότι, στη μικροοικονομική κλίμακα των επιχειρήσεων, με σωστή διαχείριση, το κόστος για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών μπορεί να αντισταθμίζεται από τα συνεπαγόμενα άμεσα και έμμεσα θετικά αποτελέσματα, όπως π.χ. η μείωση των απαιτούμενων ελέγχων, των παραπόνων των πελατών και των αντίστοιχων αποζημιώσεων, καθώς και η ευνοϊκή αντανάκλαση στην εικόνα της επιχείρησης και οι επιπτώσεις στο εμπορικό της πλεονέκτημα. Το επιχείρημα φαίνεται ότι είναι βάσιμο, αν λάβουμε υπόψη το υφιστάμενο τεράστιο περιθώριο για την εξοικονόμηση δαπανών, που μπορεί να φέρει η βελτίωση της ποιότητας, αφού εκτιμάται ότι η κακή ποιότητα των προϊόντων συνεπάγεται συνολικό κόστος που φτάνει στο 10% της οικονομίας (Arnold 1995).

Έστω και αν αμφισβητηθούν τα παραπάνω, είδαμε στο παράδειγμα των βιολογικών γεωργικών προϊόντων ότι ο ενημερωμένος (και μιας κάποιας οικονομικής άνεσης) πολίτης έχει συχνά σοβαρά κίνητρα και είναι πρόθυμος να δεχτεί την οικονομική επιβάρυνση της πρόσθετης δαπάνης που συνεπάγεται η βελτίωση της ποιότητας, ακόμα και αν δεν είναι απολύτως εμφανείς οι επιπτώσεις της. Ταυτόχρονα, είναι έντονη η εκδήλωση της ανησυχίας των πολιτών ως προς την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών για την προστασία της ποιότητας, όποτε συμβαίνουν εντυπωσιακά φαινόμενα ποιοτικών κρίσεων, που συνδέονται π.χ. με την καταλληλότητα των τροφίμων ή των ζωοτροφών, με την ασφάλεια των κατασκευών, με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, με τη μεταβολή του κλίματος κ.λπ. Δηλαδή φαινόμενα που οφείλονται συνήθως σε άστοχες ενέργειες, οι οποίες ουσιαστικά στόχευαν στη μονόπλευρη εξυπηρέτηση της οικονομικής ανάπτυξης.

9. Η αλυσίδα μεταβίβασης της εμπιστοσύνης

Η διατύπωση συγκεκριμένων απαιτήσεων για την ποιότητα και ο έλεγχος του βαθμού της ικανοποίησής τους αποτελούν ένα έργο που συνήθως ξεπερνά τις δυνατότητες όχι μόνο των ιδιωτών καταναλωτών των προϊόντων και των χρηστών των υπηρεσιών αλλά ακόμα και των επιχειρήσεων, των κοινωνικών φορέων ή και των δημόσιων αρχών. Εδώ αναλαμβάνει τον υπεύθυνο ρόλο του ένα συνεκτικό και αποτελεσματικό σύστημα για τη διασφάλιση της ποιότητας, το οποίο στηρίζεται σε πρότυπα και διαδικασίες που είναι αποτέλεσμα διεθνούς συνεργασίας και συναίνεσης και έχουν εξασφαλίσει τη διεθνή αποδοχή. Τη ραχοκοκαλιά του συστήματος αποτελεί μια καλά οργανωμένη αλυσίδα μεταβίβασης της εμπιστοσύνης. Ο πολίτης, η

επιχείρηση ή η δημόσια αρχή μπορεί να έχει εμπιστοσύνη στην αξιοπιστία των προβαλλομένων ποιοτικών χαρακτηριστικών ενός προϊόντος, μιας υπηρεσίας, μιας εγκατάστασης ή μιας γνωμοδότησης διότι αυτά έχουν ελεγχθεί ή έχουν πιστοποιηθεί από ένα εργαστήριο ή από ένα φορέα ελέγχου ή από ένα φορέα πιστοποίησης, που με τη σειρά του θεωρείται αξιόπιστος διότι είναι διαπιστευμένος από τον εθνικό φορέα διαπίστευσης της χώρας. Δηλαδή η διαπίστευση αποτελεί τον κορυφαίο παράγοντα για τη διασφάλιση της δημιουργίας του κλίματος εμπιστοσύνης, αν και συνήθως δεν είναι ορατός στον πολίτη, καθώς η συμβολή της χάνεται στο μήκος της αλυσίδας.

Η αντικειμενική επιβεβαίωση, στη συνέχεια, της αξιοπιστίας του εθνικού φορέα διαπίστευσης παρέχεται με έναν τρόπο που έχει μια ενδιαφέρουσα ιδιαιτερότητα, διότι η κατοχύρωσή της δεν παραπέμπεται σε ένα υπερκείμενο όργανο. Άλλωστε μια ατέρμων αλληλουχία παραπομπών δεν θα έβρισκε μια πειστική κατάληξη, κοινής αποδοχής. Αντίθετα, στην Ευρώπη έχει καθιερωθεί να αξιολογείται ο εθνικός φορέας διαπίστευσης κάθε χώρας από τους αντίστοιχους εθνικούς φορείς των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, που συγκροτούν την «Ευρωπαϊκή Συνεργασία για τη Διαπίστευση», (European co-operation for Accreditation - EA). Ένα βασικό κριτήριο στην αξιολόγηση είναι η διασφάλιση της αμεροληψίας κατά τη λειτουργία των εθνικών φορέων διαπίστευσης και η δέσμευση ότι τα πρόσωπα τα οποία μετέχουν στις διαδικασίες είναι ελεύθερα από κάθε οικονομική ή άλλη πίεση που θα μπορούσε να τα επηρεάσει (Πρότυπο ΕΝ 45010, 1997). Η ίδια απαίτηση ισχύει και για τους διαπιστευμένους οργανισμούς, ο μεγάλος αριθμός των οποίων δείχνει την έκταση της διεθνούς αποδοχής του θεσμού της διαπίστευσης. Στις 27 χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα εργαστήρια, οι φορείς ελέγχου και οι φορείς πιστοποίησης, που έχουν προστρέξει στη διαπίστευση είτε ως υποχρεωτική προϋπόθεση για την άσκηση της δραστηριότητάς τους είτε εθελοντικά για να αποδείξουν την υψηλή τους στάθμη και επάρκεια, ξεπερνούν τις 30.000.

Είναι πολύ βασικό ότι μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνικών φορέων διαπίστευσης έχει συναφθεί, ήδη από το 1989, μία Πολυμερής Συμφωνία (Multilateral Agreement - MLA) για την αμοιβαία αναγνώριση της ισότιμης επάρκειας και αξιοπιστίας των επιμέρους εθνικών συστημάτων διαπίστευσης που αξιολογήθηκαν με επιτυχία. Η Συμφωνία επιβάλλει την ανεπιφύλακτη αποδοχή ισοτιμίας για τις εκθέσεις εργαστηριακών δοκιμών και για τα πιστοποιητικά των φορέων πιστοποίησης και ελέγχου τα οποία εκδίδουν τα εργαστήρια και οι φορείς που έχουν διαπιστευτεί από τους συνυπογράφοντες εθνικούς φορείς διαπίστευσης. Θα πρέπει εδώ να τονιστεί η τεράστια σημασία της αποδοχής της αμοιβαιότητας αφού αυτή συνεπάγεται ότι ο κάθε εθνικός φορέας διαπίστευσης υποχρεούται να

αναγνωρίζει τις αλλοδαπές διαπιστευμένες εργαστηριακές μετρήσεις, πιστοποιήσεις, ελέγχους κλπ., ως εξίσου αξιόπιστες με εκείνες που έχει διαπιστεύσει, με κάθε αυστηρότητα στη χώρα του. Αποτελεί λοιπόν κρίσιμο συμφέρον για τον κάθε εθνικό φορέα διαπίστευσης να τηρούνται εξίσου αυστηρές διαδικασίες κατά την αξιολόγηση ενός άλλου εθνικού φορέα διαπίστευσης, προκειμένου να γίνει ή να παραμείνει αποδεκτός στην Πολυμερή Συμφωνία, που αναφέρθηκε παραπάνω.

Επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι αλυσίδες τις μεταβίβασης της εμπιστοσύνης και της αξιοπιστίας των συστημάτων διαπίστευσης των διαφόρων χωρών τελικά συγκλίνουν και κλειδώνουν σε έναν ισχυρό συνδετικό κρίκο, από τον οποίο αντλούν την αντικειμενική τους αναγνώριση. Έναν κρίκο που έχει σφυρηλατηθεί με την αμοιβαία εμπιστοσύνη των συνεργαζομένων εθνικών φορέων διαπίστευσης. Η εμπιστοσύνη αυτή ενισχύεται από τη διατυπωμένη υποχρέωση των μελών της ΕΑ να μην ανταγωνίζονται μεταξύ τους.

Η αξιοπιστία και η αποτελεσματικότητα των εθνικών φορέων διαπίστευσης πρέπει να αποδεικνύονται καθημερινά, με τρόπο πειστικό, τόσο προς τον κοινωνικό χώρο όσο και προς τη δημόσια διοίκηση, σε εθνικές αλλά και σε διεθνείς διαστάσεις. Αλλιώς, δεν θα μπορούσε να είναι αποδεκτή η παραχώρηση στους εθνικούς φορείς διαπίστευσης (που συνήθως εποπτεύονται μεν αλλά δεν αποτελούν μέρος της στενής Δημόσιας Διοίκησης) μιας αρμοδιότητας που ανήκε παραδοσιακά στις κρατικές αρχές. Δηλαδή της επίσημης αναγνώρισης της επάρκειας και της αμεροληψίας δημόσιων και ιδιωτικών εργαστηρίων, φορέων πιστοποίησης και φορέων ελέγχου. Ειδικότερα, σε πεδία όπου ανταγωνίζονται δημόσιες και ιδιωτικές δραστηριότητες, οι εθνικοί φορείς διαπίστευσης οφείλουν να λειτουργούν μεν υπέρ του δημοσίου συμφέροντος, όχι όμως και υπέρ του συμφέροντος του Δημοσίου. Πάντως, η οικοδόμηση του συστήματος της διαπιστευμένης ποιότητας και της μεταβίβασης της εμπιστοσύνης είναι φανερό ότι εκτίθεται στον κίνδυνο της κατάρρευσης ολόκληρης της αλυσίδας, αν αστοχήσει ένας από τους κρίκους της. Όπως π.χ. η εκτροπή των πιστοποιήσεων σε τυπικές γραφειοκρατικές διαδικασίες αντί για την ουσιαστική διερεύνηση της αξιόπιστης εφαρμογής των συστημάτων διαχείρισης της ποιότητας στις επιχειρήσεις. Επομένως, είναι απαραίτητη η παράλληλη ύπαρξη ενός συστηματικού και αποτελεσματικού συστήματος εποπτείας, που θα ασκείται από τις δημόσιες αρχές, την Τοπική Αυτοδιοίκηση ή τις επαγγελματικές και κοινωνικές οργανώσεις. Επίσης, πρέπει να υπάρχει συνεχής επαγρύπνηση για τη διαφύλαξη του θεσμού της διαπίστευσης από επιδιωκόμενες εκπτώσεις στους στόχους της. Όπως π.χ. από την εμφάνιση της τάσης διεθνώς να υποβαθμίζεται ο σκοπός της λειτουργίας των εθνικών φορέων

διαπίστευσης, από την ευρύτητα της «*προστασίας του δημοσίου συμφέροντος*» στη στενή «*προστασία του γενικού οικονομικού συμφέροντος*».

10. Η συνάντηση της ανάπτυξης με την ποιότητα

Έως τώρα, επικεντρώσαμε την προσοχή μας στη χωριστή οριοθέτηση της ανάπτυξης και της ποιότητας και σε μια αξιολόγηση των τρόπων της προσέγγισής τους. Από πολλές αναφορές, όμως, και κυρίως εκείνες σχετικά με τις αδυναμίες της «αειφόρου» ανάπτυξης, τον πολύπλευρο χαρακτήρα της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, της εμπειρίας από την εφαρμογή της ολοκληρωμένης γεωργίας, της ευρύτητας της έννοιας της ποιότητας, και της ουσίας του θεσμού της διαπίστευσης, αναδείχτηκε η ύπαρξη των ισχυρών δεσμών που διασυνδέουν την ανάπτυξη και την ποιότητα. Ο εντοπισμός και η αξιοποίηση των διασυνδέσεων αυτών θα μπορέσει όχι μόνο να προκαταλάβει την εκδήλωση απόψεων αντιπαλότητας μεταξύ ανάπτυξης και ποιότητας αλλά και να συμβάλει στην αρμονική, συντονισμένη και αποτελεσματική διαμόρφωση και επίτευξη των στόχων τους.

Είδαμε παραπάνω ότι, όταν υπάρχει μια στοιχειώδης οικονομική άνεση, στις κοινωνίες με πολίτες που διαθέτουν την απαιτούμενη ενημέρωση και οικονομική άνεση, το αυξημένο κόστος δεν αποτελεί κρίσιμο ανασταλτικό παράγοντα για τις επιλογές τους στην πορεία για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών, και γενικότερα της ποιότητας της ζωής. Δηλαδή, για την προώθηση της ποιότητας προαπαιτείται η εξασφάλιση ενός επαρκούς επιπέδου κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Πολύ περισσότερο, αν μεταφερθούμε στη μακροοικονομική κλίμακα, η επιδίωξη και η διασφάλιση της ποιότητας σε ευρύτερα κοινωνικά πεδία, όπως η προστασία της ποιότητας του περιβάλλοντος, η ασφάλεια των τροφίμων, η βελτίωση του επιπέδου των υπηρεσιών υγείας και περίθαλψης, καθώς και η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την εκδήλωση των επαγγελματικών, πολιτισμικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων των πολιτών, απαιτεί οργάνωση και δαπάνες που μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με τη σωστή διαχείριση πόρων και τη στρατηγική, που εξασφαλίζονται χάρη στη γενικότερη ανάπτυξη μιας χώρας. Όμως, πέρα από την οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη, είναι ουσιαστική η συμβολή και των άλλων συνιστωσών της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Η τεχνολογική ανάπτυξη θα δώσει τον απαιτούμενο εξοπλισμό για την υποστήριξη και τον έλεγχο της ποιότητας. Η οργανωτική ανάπτυξη θα φέρει τις δομές και τα συστήματα διαχείρισης της ποιότητας. Η περιφερειακή ανάπτυξη θα επιτρέψει τη διάχυση των ποιοτικών στόχων στο σύνολο του πληθυσμού. Η πολιτισμική

ανάπτυξη θα βοηθήσει στην αναγνώριση, την ανάδειξη και το σεβασμό των αξιών, που απαιτούνται για τη στήριξη της ποιότητας.

Από την άλλη πλευρά, είδαμε ότι στο σύστημα διασφάλισης της ποιότητας είναι ενσωματωμένος ένας αριθμός ηθικών, πολιτισμικών και κοινωνικών αξιών (αμεροληψία, αξιοπιστία, εμπιστοσύνη, συναίνεση, συμμετοχή) και μιας συνεπούς μεθοδολογίας, που το έχουν φέρει σε ένα υψηλό επίπεδο αποδοχής και λειτουργικότητας. Στις αξίες αυτές αναγνωρίζουμε τα στοιχεία που συνήθως απουσιάζουν από τις τρέχουσες στρατηγικές για την ανάπτυξη και την αφήνουν να οδηγείται συχνά σε αναποτελεσματικότητα και σε αδιέξοδα. Πιστεύουμε ότι η υιοθέτηση ενός ανάλογου πλέγματος αξιών και μεθόδων θα μπορούσε να δώσει ένα νέο προσανατολισμό στην ανάπτυξη και να αποτελέσει μια ασφαλή πυξίδα για την επιλογή του τρόπου προσέγγισης και για τον καθορισμό του κεντρικού απώτερου στόχου της, που δεν μπορεί να είναι άλλος από τη διαχρονική εξασφάλιση μιας υψηλής ποιότητας στο επίπεδο και τις συνθήκες της ζωής του συνόλου των κοινωνιών, στις πολιτισμικές τους δραστηριότητες, στη διαμόρφωση των ελπίδων τους και στις προοπτικές των μελλοντικών γενεών. Παίζοντας με τις λέξεις, και χωρίς να αποτελεί ταυτολογία, ισχυριζόμαστε ότι δρόμος και στόχος μπορεί να είναι *η ανάπτυξη με ποιότητα για την ποιότητα*. Αυτό που απαιτείται είναι μια διαδρομή, που σέβεται ηθικές αξίες και δεν καθορίζεται από τις δυνάμεις της αγοράς, που κινείται σε καθορισμένο πολυδιάστατο πλαίσιο και με συγκεκριμένο στόχο, που υπαγορεύεται από την αναγνώριση της ισχυρής εσωτερικής συνοχής και αλληλεξάρτησης μεταξύ της ανάπτυξης και της ποιότητας.

Παρατηρούμε ότι ουσιαστικά επανήλθαμε στην αντίληψη της διεπιστημονικής προσέγγισης για την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη που αναφέρθηκε παραπάνω. Η κατάληξη αυτή προήλθε αβίαστα από την ανάδειξη των κοινών αρχών που μπορούν να διέπουν τις έννοιες της ανάπτυξης και της ποιότητας, τις οποίες αναζητούσαμε εξ αρχής στην πορεία του άρθρου.

Βιβλιογραφία

Arnold, K. L. and Holler, M., «Quality Assurance», Glencoe, N. York, 1995.

Brundtland Report, «Our Common Future», United Nations World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford 1987.

Cartin, T. J., «Principles and Practices of TQM», ASQC Quality Press, Milwaukee, 1993.

Engel, J.R., «The ethics of sustainable development» in J.R. Engel and J.G. Engel (eds.), *Ethics of Environment and Development*, The University of Arizona Press, Tucson, 1990.

Esteva, G., «Development» in W. Sachs (ed.), *The Development Dictionary*, Zed Books Ltd., London, 1992.

Hauff, V., «Brundland Report: A 20 Years Update», *Linking Policies, Implementation, and Civil Society Actions*, Berlin 2007.

Hawke, N., «A legal environment for sustainable development», in D. Smith (ed.), *Business and the Environment*, Paul Chapman, London, 1993.

ISO Standard 8402-1986, International Organization for Stadardization, Geneva 1986.

Juran, J. M., «Juran on Planning for Quality», The Free Press, N. York, 1988.

Latouche, S., «Standard of Living», in W.Sachs (ed.), *The Development Dictionary*, Zed Books Ltd., London, 1992.

McCloskey, J., Smith, D. and Graves, B., «Exploring the Green Sell», in D. Smith (ed.), *Business and the Environment*, Paul Chapman, London, 1993.

Sachs, W., «Environment», in W. Sachs (ed.), *The Development Dictionary*, Zed Books Ltd., London, 1992.

Sachs, W., « One World», in W. Sachs (ed.), *The Development Dictionary*, Zed Books Ltd., London, 1992.

Καγκαράκης, Κ., «Η συμβολή της διαπίστευσης στη στήριξη της πιστοποιημένης ποιότητας», εφημερίδα *Ημερησία*, ειδική έκδοση «Πιστοποίηση ποιότητας», Απρίλιος 2002.

Καγκαράκης, Κ., «Το Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης», περιοδικό *Eco-Q*, Αθήνα, Μάιος - Ιούνιος 2003.

Κουτσόπουλος, Κ., «Ολοκληρωμένη μεθοδολογική προσέγγιση της ανάπτυξης: Η περίπτωση των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Νούτσος, Π., «Για ποιά ανάπτυξη;» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Παπαδημητρίου, Ε., «Σκέψεις για την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της ανάπτυξης και της προόδου από τη σκοπιά της φιλοσοφίας και της κοινωνικής οικολογίας» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Πρότυπο EN 45010, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Τυποποίησης (European Committee for Standardization-CEN), 1997.

Ρόκος, Δ., «Η διεπιστημονικότητα στην ολοκληρωμένη προσέγγιση και ανάλυση της ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικομικής πραγματικότητας», στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας *Φιλοσοφία, επιστήμες και πολιτική, Συγκομιδή προς τιμήν του Ομ. Καθ. Ευτ. Μπιτσάκη* (επιμ. Π. Νούτσος), Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1998.

Ρόκος, Δ., «Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη», Συνέδριο *Εξουσία και κοινωνίες στη μεταδιπολική εποχή*, Χανιά 2000.

Ρόκος, Δ., *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, (εισαγωγή και επιμέλεια), Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Ρόκος, Δ., «Αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Για έναν ειρηνικό και καλύτερο κόσμο» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Σπανός, Α., *Ολική ποιότητα*, Γαλαίος - Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1993.

Τάσιος, Θ.Π., «Σχεδιασμός και τεχνολογία. Προβλήματα αξιολογίας της ανάπτυξης» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Τσουκαλάς, Κ., «Για την ανάπτυξη» στο Δ. Ρόκος (εισαγωγή και επιμέλεια) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2005.

Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο. Θεωρία και Πράξη

Έφη Δημοπούλου,
Αν. Καθηγήτρια Σ.Α.Τ.Μ. Ε.Μ.Π.

Περίληψη
Ο «αναπτυξιακός», ως θεμελιώδης χαρακτήρας του Εθνικού Κτηματολογίου, προσδιορίζεται στην Ελλάδα, ήδη από τη δεκαετία του ’60 (Ρόκος 1967, Ρόκος 1968). Το Κτηματολόγιο θεωρείται ως μία από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις ορθολογικής εθνικής ανάπτυξης και προτείνεται η ίδρυση δημόσιου φορέα μελετών υποδομής ανάπτυξης, μέσα στον οποίο, οι οργανισμοί χαρτογραφήσεων και φωτογραμμετρίας, κτηματολογίου και αναδασμών, έρευνας των φυσικών διαθεσίμων της χώρας και αγροτικής ανάπτυξης, θα είναι υπεύθυνοι, για τη συλλογή, επεξεργασία και απόδοση των πληροφοριών σε εθνική κλίμακα, για τη στήριξη της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ο προβληματισμός αυτός προχώρησε σημαντικά τα επόμενα χρόνια (Ρόκος 1972, Ρόκος 1976) και μέσα από αγώνες, πρωτοβουλίες και πολιτικές διεργασίες, το 1986, ψηφίζεται τελικά, το θεσμικό πλαίσιο για το Εθνικό Κτηματολόγιο (Ν.1647/86) με την ίδρυση του Οργανισμού Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδος (Ο.Κ.Χ.Ε.). Ο Ο.Κ.Χ.Ε. είχε σαν κύριο σκοπό «τη σύνταξη, τήρηση και ενημέρωση του ενιαίου αποδεικτικού Κτηματολογίου της Ελλάδας, τη γεωδαιτική κάλυψη και τη χαρτογράφηση της χώρας, την απογραφή και χαρτογράφηση των φυσικών διαθεσίμων της και τη δημιουργία τράπεζας στοιχείων γης και περιβάλλοντος». Οι φιλόδοξοι αυτοί στόχοι του νόμου για «Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο», ως απαραίτητης θεμελιακής υποδομής σχεδιασμού, προγραμματισμού, συντονισμού και παρακολούθησης αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών έργων, προσκρούουν σε αδυναμίες, καθυστερήσεις και συντεχνιακά και πολιτικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα η χώρα να υστερεί στην αναπτυξιακή διαδικασία και να ανθούν φαινόμενα καταπατήσεων, αυθαίρετης δόμησης, περιβαλλοντικής επιβάρυνσης κ.ά. Δέκα χρόνια μετά τον ιδρυτικό νόμο του Ο.Κ.Χ.Ε., ιδρύεται το 1995 (με κοινή απόφαση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών και ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ) η κρατική εταιρεία ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α.Ε., στην οποία μεταφέρεται η ευθύνη για τη μελέτη, σύνταξη και λειτουργία του Εθνικού Κτηματολογίου.

Στη μακρά πορεία προς την υλοποίηση του Εθνικού Κτηματολογίου, έχουν γίνει πολλές και ουσιαστικές αναπροσαρμογές, με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί ο αρχικός, αναπτυξιακός χαρακτήρας του έργου. Το άρθρο αυτό, επιχειρεί να αναδείξει βασικές αναπτυξιακές συνιστώσες ενός συστήματος

Κτηματολογίου, να επισημάνει τις αλλαγές που συνέβησαν στη διαδικασία σύνταξης του Εθνικού Κτηματολογίου και να κρίνει το όραμα για «Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο», από τη θεωρία στην πράξη.

Λέξεις κλειδιά: Κτηματολόγιο, Ανάπτυξη, Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο, Εθνικό Κτηματολόγιο.

1. Εισαγωγή

Το Κτηματολόγιο αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα αναπτυξιακά έργα υποδομής κάθε χώρας, στο πλαίσιο της δημιουργίας προϋποθέσεων για την ορθολογική της ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος και την εγγύηση των ιδιωτικών ακινήτων και της περιουσίας του δημοσίου. Στο έργο σύνταξης του Κτηματολογίου, περιλαμβάνονται θέματα που σχετίζονται και αλληλεπιδρούν με την τεχνική, νομική και οικονομική διάσταση της γης και καθορίζουν το περιεχόμενό του, στη βάση των επιλογών κάθε χώρας, λαμβάνοντας σε κάθε χρονική στιγμή υπόψη και τις διαθέσιμες τεχνολογικές δυνατότητες. Οι επιλογές αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με το ισχύον ιστορικό, κοινωνικό, οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο, και συνδέουν αντίστοιχα τη διαδικασία σύνταξης, λειτουργίας και εξέλιξης του Κτηματολογίου με την αναπτυξιακή προοπτική της κάθε χώρας.

Η γνώση και η δυνατότητα χρήσης κάθε μετρητικής ή ποιοτικής πληροφορίας σχετικής με τα ακίνητα, αποτελεί την υποδομή κάθε αναπτυξιακού σχεδιασμού, γεγονός που καθιστά ένα σύστημα Κτηματολογίου ως ένα βασικό εργαλείο διαχείρισης και μοχλό ανάπτυξης. Επιπλέον, η χρήση τεχνολογίας πληροφορικής κι επικοινωνιών (Information and Communication Technologies –ICT) και η ανάπτυξη σύγχρονων κτηματολογικών συστημάτων δημιουργεί εντατική χρήση των περιεχομένων πληροφοριών, γρήγορη απόσβεση του κόστους και μετασχηματίζει υπάρχουσες λειτουργίες βοηθώντας επί μέρους και συνολικά στην ανάπτυξη και την ορθολογική υποστήριξη αποφάσεων σε επίπεδο τοπικό, περιφερειακό και ευρύτερο.

Η αναπτυξιακή διάσταση του Κτηματολογίου, αποτέλεσε από πολύ νωρίς αντικείμενο εκτεταμένων αναφορών και διεθνούς βιβλιογραφίας. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, συναντάμε την έννοια του πολυδύναμου/ πολύσκοπου Κτηματολογίου σε διάφορα κείμενα, όπως των McLaughlin (1975) και Williamson (1985), όπου πλέον της νομικής και δημοσιονομικής έννοιας του Κτηματολογίου, εισάγονται απόψεις για ένα σύγχρονο

Κτηματολόγιο, με συμβολή στην καλύτερη διαχείριση της γης, στο σχεδιασμό, στην περιβαλλοντική διαχείριση και στην ανάπτυξη. Οι διευρυμένες αυτές δυνατότητες του Κτηματολογίου, αρχίζουν να εφαρμόζονται σε χώρες της Ευρώπης όπως η Γερμανία, η Αυστρία και μέρος της Σκανδιναβίας, όπου αναπτύσσονται νέα μοντέλα κτηματολογικής οργάνωσης με αυτά τα χαρακτηριστικά, που εξακολουθούν να στηρίζουν την αντίληψη περί Κτηματολογίου και οδηγούν προς τη δημιουργία εθνικών υποδομών γεωχωρικών δεδομένων (NSDIs).

Οι εργασίες αυτές αποτέλεσαν το έναυσμα για μια σειρά μελετών και από το Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας των ΗΠΑ (National Research Council) που ξεκίνησαν το 1980, για την ανάγκη δημιουργίας ενός πολυδύναμου Κτηματολογίου (NRC 1980, NRC 1982, NRC 1983), ως αποτέλεσμα των διαρκώς αυξανόμενων αναγκών για πληροφορία γης σε όλα τα επίπεδα της διοίκησης αλλά και για τις ανάγκες του ιδιωτικού τομέα. Η πρώτη μελέτη του 1980 αποτέλεσε ορόσημο στην ιστορία της αυτοματοποίησης των συστημάτων καταγραφής γης στις ΗΠΑ, μιας και θεωρεί το μοναδιαίο εδαφοτεμάχιο ιδιοκτησίας γης ως το θεμελιώδες δομικό στοιχείο για ένα ολοκληρωμένο σύστημα πληροφοριών γης, που θα υποστηρίζει ένα μεγάλο εύρος διαδικασιών λήψης αποφάσεων.

Στην Ελλάδα, όπου το έργο σύνταξης του Εθνικού Κτηματολογίου βρίσκεται σε φάση εξέλιξης, η αντίληψη για το τι Κτηματολόγιο θέλουμε, περνάει μέσα από ένα πλούσιο και συχνά μεταβαλλόμενο θεσμικό πλαίσιο, από διαφορετικές θέσεις των αρμοδίων φορέων και υπευθύνων, αλλά και από ένα σημαντικά εξελισσόμενο πλαίσιο τεχνολογικών δυνατοτήτων. Ο μέχρι σήμερα απολογισμός της μακρόχρονης πορείας του έργου αυτού, καταγράφει πλήθος προβλημάτων και ιδιαιτεροτήτων που συνδέονται με τα χαρακτηριστικά των κτηματογραφούμενων περιοχών, όπως είναι η μεγάλη κατάτμηση της ιδιοκτησίας γης, το σύνθετο τοπογραφικό ανάγλυφο, οι συχνές ελλείψεις σε τίτλους ή άλλα στοιχεία τεκμηρίωσης της νομικής και τεχνικής υπόστασης των ακινήτων, οι εγκαταλελειμμένες, καταπατημένες ή αμφισβητούμενες ιδιοκτησίες και χρήσεις ή εκμεταλλεύσεις γης. Τα προβλήματα αυτά, δημιούργησαν και εξακολουθούν να δημιουργούν χρονικές καθυστερήσεις, μεγάλο κόστος αλλά και πολλά λάθη στο έργο, και επιδρούν και στη διαδικασία λειτουργία και τήρησης των κτηματολογικών στοιχείων. Επιπλέον, η υφιστάμενη διοικητική δομή και ο τρόπος μετάβασης από το ισχύον σύστημα των Υποθηκοφυλακείων στο σύστημα του Κτηματολογίου επιβαρύνει το θεσμό, με πρόσθετο λειτουργικό και γραφειοκρατικό κόστος. Οι διαπιστώσεις αυτές, απομακρύνουν την προοπτική για τη σύνταξη και λειτουργία ενός Ολοκληρωμένου

Αναπτυξιακού Κτηματολογίου, ιδιαίτερα επίκαιρο και αναγκαίο στις παρούσες δυσμενείς οικονομικές συνθήκες στη χώρα μας.

2. Κτηματολόγιο και Ανάπτυξη

Ο όρος «Κτηματολόγιο» έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα, ανάλογα με το θεσμικό και διοικητικό της πλαίσιο ανάπτυξης, την ιστορική της εξέλιξη, τα κοινωνικά και οικονομικά της δεδομένα καθώς και το πολιτιστικό επίπεδο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κατοίκων της. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις, τα συστήματα καταγραφής της γης αφορούν σε δικαιώματα του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην ακίνητη ιδιοκτησία, με άξονα αναφοράς και οργάνωσης των πληροφοριών γης το γεωτεμάχιο. Οι πληροφορίες που καταγράφονται περιλαμβάνουν στοιχεία ιδιοκτητών, γεωμετρικά δεδομένα (συντεταγμένες, χάρτες), χρήσεις γης κ.ά., που μπορούν να υποστηρίξουν τις μεταβιβάσεις ακινήτων, την εν γένει καλή λειτουργία της κτηματαγοράς, την οικονομική διαχείριση της γης, την περιβαλλοντική προστασία, την οικιστική ανάπτυξη, τα δίκτυα υποδομών και μεταφορών. Η εξέλιξη των Κτηματολογίων από την απλή καταγραφή της ιδιοκτησίας και χρήσης γης σε εργαλεία σχεδιασμού, προστασίας και ανάπτυξης, οδήγησε στη δημιουργία πολλαπλών επιπέδων πληροφορίας για την αντιμετώπιση των νέων αναγκών και στη σταδιακή διεύρυνση του περιεχομένου και του ρόλου του Κτηματολογίου. Αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά διεύρυνση του φόρτου εργασιών του υπεύθυνου κτηματολογικού φορέα, αλλά μια νέα αντίληψη στον τρόπο συλλογής και τήρησης της κτηματολογικού χαρακτήρα πληροφορίας σε βάσεις δεδομένων διαφόρων φορέων και οργανισμών με δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ τους. Η σημερινή ψηφιακή εποχή και η συνεχής εξέλιξη των τεχνολογιών της επικοινωνίας επηρεάζει άμεσα τη φυσιογνωμία των κτηματολογίων διεθνώς, παρέχοντας δυνατότητες βελτίωσης της λειτουργικότητας και διεύρυνσης του ρόλου τους, με στόχο να παρέχονται σύγχρονες υπηρεσίες και πληροφορίες γης στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-Government). Η τάση αυτή υιοθετείται και υποστηρίζεται από ευρωπαϊκές οδηγίες στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής Ευρώπης: μια Κοινωνία Πληροφορίας για όλους «e-Europe – an Information Society for All» (βασική πολιτική του EUROGI σε συνεργασία με το Joint Research Centre JRC, για τον καθορισμό ευρωπαϊκής πολιτικής δεδομένων). Η νέα μορφή του Κτηματολογίου είναι αυτή ενός Ολοκληρωμένου Συστήματος Πληροφοριών Γης που περιέχει νομικές, φυσικές, τεχνικές, περιβαλλοντικές, οικονομικές και άλλες πληροφορίες για τη γη πάνω σε ένα ενιαίο και ακριβές υπόβαθρο αναφοράς και συνιστά ένα στρατηγικό εργαλείο

προγραμματισμού που υποστηρίζει γενικότερα το σύστημα διαχείρισης και άσκησης πολιτικής γης.

2.1 Η Ευρωπαϊκή Αντίληψη για το Κτηματολόγιο και την Ανάπτυξη

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, συνειδητοποιώντας έγκαιρα την ανάγκη για αξιόπιστη και άμεσα διαθέσιμη χωρική πληροφορία, για την ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών τους διαθεσίμων, αλλά και ως προϋπόθεση για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και την προστασία του περιβάλλοντος, ολοκλήρωσαν ή βρίσκονται σε φάση ολοκλήρωσης του εκσυγχρονισμού των κτηματολογικών τους συστημάτων και είναι πλέον σήμερα, σε διαδικασία ανάπτυξης υποδομών γεωχωρικών δεδομένων σε εθνικό και περιφερειακό τοπικό επίπεδο, ως μια συνειδητή αναπτυξιακή στρατηγική. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή αντίληψη, στην Ευρώπη του 2012, «το Κτηματολόγιο θεωρείται ο πυρήνας, το θεμελιακό χαρτογραφικό υπόβαθρο, επί του οποίου δομείται, με την προσθήκη πλήθους άλλων θεματικών πληροφοριών για τη γη, η εθνική και κατ' επέκταση η ευρωπαϊκή υποδομή γεωχωρικών πληροφοριών (INSPIRE - INfrastructure for SPatial InfoRmation in Europe). Η νέα αυτή ευρωπαϊκή πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας υποδομής γεωχωρικών δεδομένων στην Ευρώπη ξεκίνησε το 2001 (Environmental European Spatial Data Infrastructure, E-ESDI), που στη συνέχεια έγινε γνωστή ως οδηγία INSPIRE. Αρχικός στόχος ήταν η στήριξη της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής με αξιόπιστη γεωγραφική πληροφορία, που επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς ευρωπαϊκής πολιτικής όπως είναι οι μεταφορές, η αγροτική ανάπτυξη κ.ά. Κεντρικό ρόλο στην ευρωπαϊκή πρωτοβουλία εναρμόνισης των γεωγραφικών πληροφοριών έχει το Κτηματολόγιο και η διοίκηση της γης, ως βασική υποδομή ανάπτυξης κάθε χώρας, που στηρίζουν όχι μόνο τις πράξεις μεταβίβασης στην ιδιοκτησία γης, αλλά ένα πλέγμα σύνθετων δραστηριοτήτων και περιορισμών πάνω στη γη. Η ηλεκτρονική διοίκηση της γης (e-land administration) αποτελεί κομμάτι της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνιών (ICT) και εκσυγχρονίζοντας τον τρόπο δημιουργίας, τήρησης και διάθεσης της πληροφορίας γης. Η εθνική υποδομή γεωχωρικών δεδομένων κάθε χώρας (NSDI) στηρίζει την ηλεκτρονική διοίκηση της γης της και συνιστά υπόβαθρο ανάπτυξης και υλοποίησης της οδηγίας INSPIRE. Ήδη η οδηγία INSPIRE έχει θεσμοθετηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο και προχωράει η ευθυγράμμιση της χώρας μας (σχετικές πληροφορίες στη διεύθυνση www.ec-gis.org/inspire/).

Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύχθηκε και το πρόγραμμα EULIS, επιδοτούμενο από την ΕΕ, που επιδιώκει την ομογενοποίηση της διοίκησης

της γης, ώστε να δημιουργηθεί ένα διαδικτυακό εργαλείο πληροφορίας γης που να υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Στον ίδιο άξονα κινείται και το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας» μέσα από την πρωτοβουλία «i2010: European Information Society 2010», που στηρίζεται στις τεχνολογίες IC για τη δημιουργία ενός ενιαίου πληροφοριακού υποβάθρου και το πέρασμα στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση.

2.2 Εθνικό Κτηματολόγιο και Ανάπτυξη

Τα οφέλη από ένα σύγχρονο σύστημα Κτηματολογίου, έτσι όπως τεκμηριώνονται στη διεθνή βιβλιογραφία είναι μεταξύ άλλων: η διασφάλιση της ακίνητης ιδιοκτησίας, ο εκσυγχρονισμός των διοικητικών δομών, η υποστήριξη της κοινωνικής ανάπτυξης, η αξιόπιστη και δικαιότερη φορολόγηση της ιδιοκτησίας γης, η ενίσχυση της ασφάλειας των εμπράγματων συναλλαγών, η κινητοποίηση της αγοράς γης, η αύξηση των επενδύσεων, η καλύτερη διαχείριση των φυσικών διαθεσίμων, η στήριξη του αναπτυξιακού σχεδιασμού κ.ά. Τα οφέλη αυτά, δεν είναι προφανή στην Ελληνική πραγματικότητα.

Το έργο σύνταξης του Εθνικού Κτηματολογίου, στην μακρόχρονη πορεία του, έχει δεχθεί πολλές διορθωτικές παρεμβάσεις, προσαρμογές κι επανασχεδιασμούς, μέσω διαφορετικών αντιλήψεων, που αλλοίωσαν τον αρχικό αναπτυξιακό του χαρακτήρα. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- λάθη των αρχικών καταχωρίσεων, που αποδυναμώνουν το θεσμό,
- γραφειοκρατία που έχει βαρύνει χρονικά και οικονομικά τις μεταβιβάσεις,
- ότι δεν απεικονίζονται και δεν ενημερώνονται οι δηλωθείσες χρήσεις ακινήτων και κυρίως δεν απεικονίζονται τα κτήρια, με αποτέλεσμα να υπάρχει απόκλιση μεταξύ της νομικής κατάστασης και της πραγματικότητας του Κτηματολογίου, διαιωνίζοντας το πρόβλημα των αυθαιρέτων,
- ότι δεν έχει το Κτηματολόγιο την ευθύνη της οριοθέτησης του δασικού χώρου και δεν έχει κυρωθεί κανένας δασικός χάρτης, με τα γνωστά προβλήματα των αυθαιρεσιών,
- ότι υπάρχει έλλειψη κτηματολογικών δεδομένων για την άσκηση σωστής δημοσιονομικής πολιτικής,
- ότι δεν καταγράφεται συστηματικά η δημόσια ακίνητη περιουσία και συνεπώς δεν μπορεί να προστατευτεί και να αξιοποιηθεί σε ένα συντονισμένο κι ορθολογικό πλαίσιο,
- ότι διατηρούνται προϋφιστάμενες διαδικασίες και υποκατάστατοι μηχανισμοί με αποτέλεσμα να δαπανώνται κονδύλια σε ειδικά μητρώα ή

σε αυτοσχέδιες απεικονίσεις επιδοτούμενων εκτάσεων αγροτών, αντί της χρήσης των ορίων των γεωτεμαχίων του Κτηματολογίου,

- ότι δεν μπορεί να υποστηρίξει συνολικά και να ελέγξει μέτρα πολιτικής γης και περιβάλλοντος και άλλα, που δυστυχώς, δεν προσδίδουν αναπτυξιακή διάσταση στο Εθνικό Κτηματολόγιο.

Παράλληλα όμως, στην πορεία του έργου, οι τεχνολογικές εξελίξεις που έγιναν, ενσωματώθηκαν στον αρχικό σχεδιασμό, δημιουργώντας μια νέα διαχειριστική προσέγγιση, με χαρτογραφικά υπόβαθρα, αξιόλογο σύστημα πληροφορικής και διαδικτυακές υπηρεσίες. Η Κτηματολόγιο Α.Ε. τα τελευταία χρόνια έχει κάνει τεράστιες επενδύσεις στις τεχνολογίες της πληροφορικής και ήδη έχει αναπτύξει τις πρώτες εφαρμογές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.

3. Θεσμικό πλαίσιο και αναπτυξιακές επιλογές

Το ιδρυτικό θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας για το Εθνικό Κτηματολόγιο αποτελεί ο Ν.1647/86 ΦΕΚ Α, τ.141 της 19.9.1986, ενώ το θεσμικό πλαίσιο για τη σύνταξη και τήρηση του Εθνικού Κτηματολογίου συγκροτούν οι νόμοι 2308/1995 για τη διαδικασία κτηματογράφησης και 2664/1998 για την τήρηση και λειτουργία του Κτηματολογίου. Οι νόμοι αυτοί τροποποιήθηκαν διαδοχικά, κυρίως από τους νόμους 2508/1997, 3208/2003, 3127/2003, 3212/2003 και 3481/2006, επιχειρώντας τη σταδιακή προσαρμογή της νομοθεσίας για το Εθνικό Κτηματολόγιο στις απαιτήσεις της πράξης, όπως αυτές αναδείχθηκαν από την εμπειρία της εφαρμογής του θεσμού.

Το 2010 δημοσιεύεται ο Ν. 3882 (ΦΕΚ 166 Α') για τη δημιουργία «Εθνικής Υποδομής Γεωχωρικών Πληροφοριών», με τον οποίο ενσωματώνεται στο Ελληνικό δίκαιο η ευρωπαϊκή Οδηγία INSPIRE. Σκοπός του νόμου είναι η θέσπιση γενικών αρχών, κανόνων, μέτρων και διαδικασιών σε διοικητικό και τεχνολογικό επίπεδο, που αποσκοπούν στην οργάνωση ενιαίων πρακτικών διαχείρισης, διάθεσης και κοινοχρησίας γεωχωρικών πληροφοριών, για την ανάπτυξη και λειτουργία της Εθνικής Υποδομής Γεωχωρικών Πληροφοριών, στο εξής «ΕΥΓΕΠ». Σύμφωνα με το νόμο αυτό, όλες οι πράξεις της Δημόσιας Διοίκησης με χωρική αναφορά, κατατίθενται υποχρεωτικά σε ηλεκτρονική μορφή και είναι γεωαναφερμένες, με σκοπό τον περιορισμό των δικαιολογητικών που απαιτούνται για την έκδοση μιας πράξης, συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη εξυπηρέτηση του πολίτη, αλλά και στη διαδικασία ανάπτυξης της χώρας, περιορίζοντας άχρηστες δαπάνες και γραφειοκρατικές χρονικές καθυστερήσεις.

Νόμος 1647 (ΦΕΚ 141Α/19-09-1986)

Ο Ν.1647/1986 αποτελεί τον ιδρυτικό νόμο του Εθνικού Κτηματολογίου, με τη δημιουργία του Οργανισμού Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδας (Ο.Κ.Χ.Ε.) για τη σύνταξη και τήρηση του Κτηματολογίου της Ελλάδας, με ειδικότερες αρμοδιότητες τη σύνταξη τοπογραφικών χαρτών, τον έλεγχο των χαρτογραφήσεων του δημόσιου τομέα, την εκτέλεση φωτογραμμετρικών εργασιών για την κάλυψη κρατικών υπηρεσιών και δημοσίων οργανισμών καθώς και τη συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς για τη δημιουργία θεματικών χαρτών. Από το πρώτο άρθρο του νόμου, δίνεται έμφαση στη συνεργασία με τους δημόσιους φορείς και στην κάλυψη των αναγκών τους. Το δημόσιο άλλωστε θεωρείται ο μόνος φορέας που μπορεί να δημιουργήσει Κτηματολόγιο, που είναι συμβατό με τον ορισμό του Κτηματολογίου καθώς και με την προοπτική ολοκληρωμένης ανάπτυξης που προϋποθέτει οργανωμένο κρατικό σχεδιασμό.

Στο νόμο αυτό, προδιαγράφεται επίσης η ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης του έργου, μέσα από την εκπροσώπηση όλων των εμπλεκομένων φορέων, αλλά και από τη σύνθεση του Διοικητικού Συμβουλίου, που περιλαμβάνει εκπροσώπους των Υπουργείων που εφάρμοζαν άμεσα ή έμμεσα πολιτική γης. Παράλληλα περιλαμβάνει και την Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., καλύπτοντας έτσι πλήρως το πολιτικό επίπεδο και με την τοπική αυτοδιοίκηση καθώς και το νομικό και το τεχνικό επίπεδο με εκπροσώπους του Δικηγορικού και Συμβολαιογραφικού Συλλόγου αλλά και του Συλλόγου Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών. Έτσι, με την αξιοποίηση των υπαρχουσών δυνατοτήτων και δομών της διοίκησης από τον Ο.Κ.Χ.Ε., δίνεται η δυνατότητα για καλύτερη αξιοποίηση και συντονισμό των εμπλεκομένων φορέων, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος του νόμου. Οι εμπλεκόμενοι δημόσιοι φορείς, οφείλουν με βάση το νόμο, να συνεργάζονται και να ενημερώνουν για στοιχεία ή και πράξεις τους σχετικά με τη διαχείριση και την πολιτική γης, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα συνεχή ενημέρωση των διαθέσιμων στοιχείων, με αξιοπιστία και ακρίβεια.

Σημαντικό στοιχείο του νόμου αποτελεί επίσης η συσχέτιση του έργου σύνταξης του Κτηματολογίου με θέματα περιβαλλοντικής προστασίας και διαχείρισης καθώς και με θέματα κοινωνικού ενδιαφέροντος (όπως είναι π.χ. η αντιμετώπιση πληγέντων από τους σεισμούς), η ευθύνη των οποίων μεταβιβάζεται στους ΟΤΑ. Η διάσταση αυτή συνδέει το έργο με την έννοια της ανάπτυξης, ενώ παράλληλα δημιουργεί πιο ευέλικτες διαχειριστικές προσεγγίσεις. Κρίνοντας συνολικά το συστατικό νόμο του Εθνικού Κτηματολογίου, βλέπουμε ότι αποτελεί μια ολοκληρωμένη προσπάθεια διεπιστημονικής και ολιστικής προσέγγισης για την αντιμετώπιση της καταγραφής και διαχείρισης της απαραίτητης ακριβούς, αξιόπιστης και

ολοκληρωμένης υποδομής ποιοτικών και μετρητικών πληροφοριών σχεδιασμού και ανάπτυξης για ολόκληρη την επικράτεια, με μοναδιαία διοικητική αναφορά τον κάθε δήμο ή κοινότητα της χώρας, ενώ παράλληλα δίνει τη δυνατότητα εμπλουτισμού της μέσα από τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες και δομές.

3.1 Νόμος 2664 (ΦΕΚ 275Α/03-12-1998)

Η αναπτυξιακή διάσταση του Εθνικού Κτηματολογίου, είναι προσανατολισμένη στα δεδομένα που το σύστημα μπορεί να προσφέρει, στηρίζοντας χωροταξικές, πολεοδομικές και άλλες σχεδιαστικές δραστηριότητες της χώρας (Αρβανίτης 2000). Η συμβολή του Εθνικού Κτηματολογίου στην ανάπτυξη της χώρας περιορίζεται, μέσα από το θεσμικό πλαίσιο, στην καταχώριση -εκτός των νομικών και τεχνικών πληροφοριών για τον ακριβή καθορισμό των ορίων των ακινήτων και τη δημοσιότητα των εγγραπτέων στα κτηματολογικά βιβλία δικαιωμάτων και βαρών- και στις πρόσθετες πληροφορίες, που αποτελούν μέσο για την επιδίωξη ιδίως σκοπών ορθολογικής οργάνωσης και ανάπτυξης της χώρας. Το είδος των πρόσθετων πληροφοριών, ο τρόπος συλλογής και καταχώρισής τους στα κτηματολογικά φύλλα, ο χρόνος έναρξης της καταχώρισης, η ενημέρωση των σχετικών εγγραφών και κάθε άλλο συναφές ζήτημα, ρυθμίζεται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Οργανισμού Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδος και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

3.2 Νόμος 3882 (ΦΕΚ 166Α/22-09-2010)

Το νομοσχέδιο «Εθνική Υποδομή Γεωχωρικών Πληροφοριών - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2007/2/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαρτίου 2007 και άλλες διατάξεις, τροποποίηση του Ν. 1647/1986 «Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδας (ΟΚΧΕ)..» του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής έρχεται να διασφαλίσει την ενιαία, αξιόπιστη και ελεύθερη διάθεση γεωχωρικής πληροφορίας σε ψηφιακή μορφή, τόσο μεταξύ των δημοσίων αρχών, όσο και προς τους πολίτες. Με την ψήφιση του νέου αυτού νόμου δημιουργείται «Εθνική Υποδομή Γεωχωρικών Πληροφοριών» (ΕΥΓΕΠ), σύμφωνα με την οποία, τα γεωχωρικά δεδομένα διατίθενται δωρεάν για όλους τους πολίτες, ορίζεται μία μόνο δημόσια αρχή υπεύθυνη για καθένα από αυτά, η κοινοχρησία τους από όλους τους φορείς της δημόσιας διοίκησης είναι υποχρεωτική και καθορίζονται ενιαίες προδιαγραφές ποιότητας και διαλειτουργικότητας. Παράλληλα συγκροτείται «Εθνική Επιτροπή Γεωπληροφορίας», ένα συλλογικό όργανο παρά τω Πρωθυπουργό με τη συμμετοχή Γενικών Γραμματέων από τα συναρμόδια Υπουργεία, που θα καθορίσουν την «Εθνική Πολιτική Γεωπληροφορίας» και το «Εθνικό Πλαίσιο Διαλειτουργικότητας Γεωπληροφορίας και Υπηρεσιών». Ο Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδας (ΟΚΧΕ), ορίζεται ως αρμόδιος φορέας για την τεχνική υποστήριξη και το συντονισμό και σε κάθε Υπουργείο, Περιφέρεια και Δήμο, συγκροτείται ένα «Κομβικό Σημείο Επαφής», μία διοικητική μονάδα ή συντονιστική επιτροπή εντεταλμένη για την καταγραφή, προμήθεια, παραγωγή και επικαιροποίηση όλων των γεωχωρικών δεδομένων της δημόσιας αρχής, που θα συνεργάζεται με τον ΟΚΧΕ.

Η εξέλιξη αυτή, συμβατή και καθορισμένη από τις διεθνείς πρακτικές στο χώρο της συντονισμένης διαχείρισης των γεωχωρικών δεδομένων, δημιουργεί μια νέα αντίληψη για τις αναπτυξιακές δράσεις στη χώρα μας, μέσα από αναβαθμισμένες και πλέον ευέλικτες διοικητικές δομές και υπηρεσίες. Στη βάση του νόμου αυτού, η Κτηματολόγιο ΑΕ, υπεύθυνος φορέας για τη σύνταξη του Εθνικού Κτηματολογίου, διαθέτει διαδικτυακά υπόβαθρα και υπηρεσίες, εξοικονομώντας ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας μας.

4. Τροποποιήσεις στην πορεία του Εθνικού Κτηματολογίου

4.1 Στοιχεία συσχετιζόμενα με τον αναπτυξιακό ρόλο του Κτηματολογίου σύμφωνα με τις αρχικές Προτάσεις του Τεχνικού Επιμελητηρίου και του ΟΚΧΕ για το Εθνικό Κτηματολόγιο

Στο σχέδιο πρότασης του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος, ως «πρόσθετες πληροφορίες», που χαρακτήριζαν κάθε γεωτεμάχιο και αποσκοπούσαν να υποστηρίξουν τις αναπτυξιακές δραστηριότητες της χώρας, ορίζονταν οι ακόλουθες (ΤΕΕ, 1994, «Εισαγωγή» και «Τεχνικό Τμήμα»):

1) *Συντεταγμένες* του φερόμενου κέντρου (κάθε γεωτεμαχίου) με ακρίβεια μέτρου
2) Ο *αριθμός πινακίδας* του Κτηματολογικού Χάρτη στον οποίο απεικονίζονταν το γεωτεμάχιο
3) Η επικρατούσα *χρήση* του γεωτεμαχίου (ή του κτηρίου στις αστικές περιοχές)
4) Η *αξία* του ακινήτου βάσει πινάκων αντικειμενικών αξιών ή από πληροφορίες.

Τόσο τα στοιχεία αναφορικά με τη χρήση όσο και αυτά αναφορικά με την αξία θα συνοδεύονταν από το χρόνο συλλογής και ενημέρωσής τους.

Στην τελική πρόταση που υποβλήθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το Εθνικό Κτηματολόγιο, η παραπάνω κατάσταση των «πρόσθετων πληροφοριών» διατηρήθηκε σχεδόν αμετάβλητη με μόνη διαφορά στην περίπτωση της αξίας του ακινήτου όπου αντί για την αντικειμενική αξία, περιλαμβάνονταν η «αξία του γεωτεμαχίου και των επικειμένων» αυτού κτισμάτων, όπως αυτή αναφέρονταν στο τελευταίο συμβόλαιο μεταβίβασης (ΟΚΧΕ, 1994, σελ. 37).

4.2 Στοιχεία συσχετιζόμενα με τον αναπτυξιακό ρόλο του Κτηματολογίου σύμφωνα με τις τεχνικές προδιαγραφές

Στις τεχνικές προδιαγραφές κτηματογράφησης και στα σχετιζόμενα με αυτές παραρτήματά τους υπήρχε πρόβλεψη να καταγραφεί, ή προέκυπτε από τα συλλεγόμενα στοιχεία, όλη σχεδόν η παραπάνω πληροφορία, με εξαίρεση την πληροφορία που αφορούσε στην αξία των γεωτεμαχίων και των επικείμενων σε αυτά κτισμάτων. Πράγματι, με βάση τα τεύχη των τεχνικών προδιαγραφών (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 1995, ΟΚΧΕ, 1996, Κτηματολόγιο Α.Ε., 1997), η αξία των ακινήτων δεν περιλαμβάνονταν στα συλλεγόμενα στοιχεία. Επίσης, ο κατάλογος των χρήσεων των ακινήτων, σε μια προσπάθεια οριστικοποίησής του, είχε αναμορφωθεί. Σημειώνεται ότι οι

κατηγορίες χρήσεων που θα έπρεπε να συλλεχθούν είναι οι «δηλούμενες» ή «παρατηρούμενες» για κάθε ακίνητο και όχι οι «θεσμοθετημένες» που υπονοεί ο Ν. 2664/1998 (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 1998).

4.3 Αλλαγές με σκοπό την ενσωμάτωση των συλλεχθέντων κτηματολογικών στοιχείων στη βάση δεδομένων του λειτουργούντος Κτηματολογίου

Με την ανάπτυξη του συστήματος πληροφορικής του εθνικού κτηματολογίου (ΣΠΕΚ) και την έναρξη της περαίωσης των κτηματογραφήσεων των τριών πρώτων προγραμμάτων, τα κτηματολογικά στοιχεία που μέχρι εκείνη τη στιγμή συγκεντρώνονταν και διαχειρίζονταν από τους αναδόχους θα έπρεπε να μεταφερθούν και να εισαχθούν στο ΣΠΕΚ προκειμένου να αποτελέσουν τη βάση των στοιχείων λειτουργίας των κτηματολογικών γραφείων. Για τη μεταφορά των στοιχείων, και κάτω από την ασφυκτική πίεση για την περαίωση της κτηματογράφησης και την έναρξη λειτουργίας των κτηματολογικών γραφείων, εκδόθηκαν από την Κτηματολόγιο Α.Ε. οδηγίες προς τους αναδόχους αναφορικά με το περιεχόμενο και τη μορφή των κτηματολογικών δεδομένων που θα ενσωματώνονταν στο σύστημα πληροφορικής του λειτουργούντος κτηματολογίου. Οι οδηγίες αυτές ήταν συμβατές με το περιεχόμενο και τις προδιαγραφές των προς τήρηση στοιχείων στα κτηματολογικά βιβλία και διαγράμματα που είχαν εν τω μεταξύ καθοριστεί με σχετική απόφαση του ΟΚΧΕ (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2003). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία που καταγράφονταν στα κτηματολογικά βιβλία, καθώς και στα προκύπτοντα από αυτά έγγραφα του λειτουργούντος κτηματολογίου δεν προβλέπονταν να αναγράφεται η «δηλωθείσα» χρήση των ακινήτων. Επίσης, τόσο στο περιεχόμενο των κτηματολογικών διαγραμμάτων και αποσπασμάτων όσο και των κτηματολογικών φύλλων δεν προβλέπονταν να απεικονίζεται η γεωμετρική και θεματική πληροφορία για τα κτίρια-κτίσματα που είχαν χαρτογραφηθεί κατά την κτηματογράφηση.

Βέβαια, ο Ο.Κ.Χ.Ε. και η Κτηματολόγιο Α.Ε., στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης των συμβάσεων κτηματογράφησης που έχουν συνάψει, μπορεί να συγκεντρώσουν τόσο τα στοιχεία που αφορούν στη δηλωθείσα χρήση των ακινήτων όσο και τα στοιχεία που αφορούν στα κτήρια-κτίσματα που χαρτογραφήθηκαν κατά τη διάρκεια της κτηματογράφησης, άσχετα με το αν τα εν λόγω στοιχεία, που πιθανότατα δεν έχουν ενημερωθεί από τη χρονική περίοδο της συλλογής τους, δεν απεικονίζονται στα επίσημα έγγραφα του λειτουργούντος κτηματολογίου. Μάλιστα, η πληροφορία που αφορά στα κτήρια (περιγράμματα, μερική θεματική πληροφορία), όχι απλώς συγκεντρώνεται, αλλά είναι ενσωματωμένη στο ΣΠΕΚ και χρησιμοποιείται

εσωτερικά τόσο από την Κτηματολόγιο Α.Ε. όσο και από το προσωπικό των κτηματολογικών γραφείων, ως επικουρικό στοιχείο, για να διεκπεραιώνονται τα υποβαλλόμενα από τους ενδιαφερόμενους αιτήματα.

Οι παραπάνω επιλογές, που προκάλεσαν, όπως αναφέρθηκε και στην αρχή του άρθρου, την προσοχή ενός σημαντικού αριθμού των ασχολούμενων με το Εθνικό Κτηματολόγιο, δημιουργούν το ερώτημα για το ποιες είναι οι επιπτώσεις τους στον αναπτυξιακό ρόλο και χαρακτήρα του θεσμού. Διατηρείται ο αναπτυξιακός χαρακτήρας του Έργου ή όχι; Και αν ναι, σε πιο βαθμό σε σχέση, με τους αρχικώς τεθέντες στόχους και τις επικρατούσες αντιλήψεις στον Ελληνικό και διεθνή χώρο;

5. Ανάλυση των πιθανών επιπτώσεων των αλλαγών του περιεχομένου των συλλεγομένων κτηματολογικών στοιχείων στον αναπτυξιακό χαρακτήρα του Εθνικού Κτηματολογίου

Μία ανάλυση των στοιχείων που παρατίθενται στο προηγούμενο κεφάλαιο μας δείχνει ότι οι δύο πρώτες από τις τέσσερις κατηγορίες «πρόσθετων πληροφοριών» που είχαν περιγραφεί στο σχέδιο μελέτης του ΤΕΕ (οι συντεταγμένες του κέντρου του γεωτεμαχίου και ο αριθμός πινακίδας κτηματολογικού χάρτη) περιλαμβάνονται εμμέσως στη βάση δεδομένων του λειτουργούντος κτηματολογίου και μπορούν να προσδιοριστούν μέσω των λειτουργιών του Συστήματος Γεωγραφικών Πληροφοριών του ΣΠΕΚ και μέσω του τρόπου κωδικοποίησης των πινακίδων. Η τρίτη κατηγορία (η χρήση των ακινήτων) συλλέχθηκε μεν κατά τη διαδικασία κτηματογράφησης των τριών πρώτων προγραμμάτων αλλά δεν έχει ενσωματωθεί στο ΣΠΕΚ. Βέβαια μια τέτοια ενσωμάτωση δεν προβλεπόταν ρητά από το θεσμικό πλαίσιο του Εθνικού Κτηματολογίου (Ν. 2664/1998), το οποίο αντίθετα, προβλέπει την καταγραφή χρήσεων καθοριζόμενων μέσω διοικητικών ή δικαστικών πράξεων (Ν. 2664/1998, Άρθρο 1, παρ. 2). Μέχρι στιγμής, βέβαια, δεν έχει γίνει προσπάθεια, στο πλαίσιο της σύνταξης και λειτουργίας του κτηματολογίου, για τη συστηματική συγκέντρωση τέτοιου είδους «θεσμοθετημένων» χρήσεων, αν και οι διεθνείς φορείς θεωρούν ότι κάτι τέτοιο είναι αναπόσπαστο τμήμα των σύγχρονων μελλοντικών συστημάτων κτηματολογίου (Kaufman, 1999 - Cadastre 2014). Τέλος, αναφορικά με την συλλογή της τέταρτης κατηγορίας πρόσθετης πληροφορίας (της αξίας των ακινήτων) δεν έγινε προσπάθεια για τη συλλογή της από την αρχή του προγράμματος.

Δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός ότι οι δύο από τις παραπάνω κατηγορίες πρόσθετων πληροφοριών που, είτε δεν συλλέχθηκαν καθόλου

(«αξίες» ακινήτων) είτε δεν παρουσιάζονται στα επίσημα έγγραφα του λειτουργούντος κτηματολογίου («χρήσεις»), ενσωματώνουν δυνητικά πολύ περισσότερη ουσιαστική πληροφορία για τα ακίνητα σε σύγκριση με τις άλλες δύο κατηγορίες που είναι διαθέσιμες (φερόμενο κέντρο γεωτεμαχίου και κωδικός πινακίδας κτηματολογικού χάρτη). Επηρεάζει αυτή η έλλειψη την αναπτυξιακή συμβολή του Εθνικού Κτηματολογίου; Η απάντηση, με βάση τη διαίσθηση, είναι ότι θα πρέπει να είναι μάλλον θετική αλλά, δυστυχώς, στην παρούσα φάση, είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί και να αποτιμηθεί με οικονομικούς όρους η ορθότητά της, ιδιαίτερα μάλιστα όταν αντιπαραβάλλουμε τα κόστη που υπεισέρχονται στη συλλογή, επεξεργασία και τήρησή της εμπλεκόμενης πληροφορίας με τα οφέλη που αναμένεται να προκύψουν από αυτήν. Πάντως, μέχρι στιγμής, τα στοιχεία της Κτηματολόγιο Α.Ε. δείχνουν ότι η ζήτηση τέτοιου είδους πληροφορίας από εξωτερικούς φορείς, που είναι μάλιστα διατεθειμένοι να πληρώσουν γι' αυτήν, είναι εξαιρετικά μικρή σε σύγκριση με τη ζήτηση άλλου είδους κτηματολογικής και χαρτογραφικής πληροφορίας που είναι διαθέσιμη στην εταιρεία. Επίσης, η υπάρχουσα βιβλιογραφία δεν τεκμηριώνει το αν η συλλογή και τήρηση της ανωτέρω πληροφορίας, με τις προδιαγραφές και μεθόδους που προβλέπονταν να γίνει, θα είχε τελικά θετικά συνολικά αποτελέσματα.

Έχει απολεσθεί, επομένως, ο αναπτυξιακός χαρακτήρας του Κτηματολογίου; Για να απαντήσουμε στην ερώτηση, θα πρέπει, πρώτα απ' όλα, να αντιπαραβάλουμε τις επιδιώξεις, τις αρχές λειτουργίας, τη δομή, το περιεχόμενο και τον τρόπο λειτουργίας του Εθνικού Κτηματολογίου με τα όσα θεωρούνται αποδεκτά, όχι μόνο στον Ελληνικό χώρο, αλλά και στον διεθνή. Όσον αφορά στην πρώτη μεγάλη επίδραση που έχει ένα σύστημα κτηματολογίου στην ανάπτυξη μιας χώρας, τον προσδιορισμό, δηλαδή, του *οικονομικού δυναμικού των περιουσιακών στοιχείων*, το Εθνικό Κτηματολόγιο φαίνεται να πληροί σε μεγάλο βαθμό αυτή την απαίτηση αφού, με την πάροδο του χρόνου θα οδηγήσει στον πλήρη προσδιορισμό της ακίνητης περιουσίας στην Ελλάδα. Οι βασικές αρχές της πλήρους καταγραφής της χώρας, της κτηματοκεντρικής οργάνωσης των στοιχείων, του αμάχητου τεκμηρίου των πρώτων εγγραφών και της σταδιακής βελτίωσης των γεωμετρικών στοιχείων των ιδιοκτησιών, είναι χαρακτηριστικά που θα οδηγήσουν τελικά στο σαφή καθορισμό της ιδιοκτησίας και του αναπτυξιακού δυναμικού που αυτή εμπεριέχει. Το γεγονός, ενδεχομένως, ότι στα αρχικά στάδια, και ειδικά πριν από την οριστικοποίηση των πρώτων εγγραφών, ορισμένα στοιχεία, και ειδικότερα τα όρια των ιδιοκτησιών, δεν είναι εγγυημένα στο πλαίσιο του Εθνικού Κτηματολογίου, δεν θα πρέπει να προσλαμβάνεται σαν αξεπέραστο εμπόδιο

αφού το στάδιο αυτό είναι αμελητέο σε σχέση με το χρονικό ορίζοντα της λειτουργίας του Κτηματολογίου.

Όσον αφορά στη δεύτερη επίδραση που αναφέρει ο De Soto και η οποία έχει να κάνει με τη *συγκέντρωση των διασκορπισμένων πληροφοριών σε ένα ενιαίο επίσημο σύστημα καταγραφής της ακίνητης περιουσίας*, το Εθνικό Κτηματολόγιο, όπως έχει σχεδιαστεί και υλοποιείται, έχει τη δυνατότητα να ικανοποιήσει πλήρως αυτή τη συνθήκη. Θα πρέπει βέβαια να ληφθούν μέτρα ώστε να ξεκαθαριστούν πλήρως και με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο τα θέματα των συναρμοδιοτήτων μεταξύ ΟΚΧΕ, Κτηματολόγιο Α.Ε., Υπουργείου Δικαιοσύνης κλπ., που υπεισέρχονται αυτή τη στιγμή στη λειτουργία του θεσμού, έτσι ώστε η χώρα να μπορέσει να απολάβει στο μέλλον των μέγιστων ωφελειών που θα προκύψουν από τη λειτουργία ενός ενιαίου συστήματος.

Όσον αφορά στην τρίτη επίδραση, την προώθηση δηλαδή της *υπευθυνότητας μεταξύ των ανθρώπων*, το Εθνικό Κτηματολόγιο, βασιζόμενο στο Εθνικό Δίκαιο, το οποίο σε μεγάλο βαθμό είναι εναρμονισμένο με το Διεθνές Δίκαιο και το Δίκαιο των πλέον ανεπτυγμένων σήμερα χωρών, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα συμβάλλει στην καλλιέργεια κλίματος υπευθυνότητας μεταξύ των πολιτών και στην εξάλειψη αρνητικών φαινομένων του παρελθόντος και του παρόντος (φοροδιαφυγές, καταπατήσεις, αυθαιρεσίες).

Όσον αφορά στην τέταρτη επίδραση, την *ανάδειξη των ιδιοκτησιακών αντικειμένων για συναλλαγή*, το Εθνικό Κτηματολόγιο, ως σύστημα που καταγράφει και τηρεί τη νομική πραγματικότητα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στην Ελλάδα και, επιπλέον, ως σύστημα που βασίζεται στις πλέον σύγχρονες τεχνολογίες πληροφορικής για τη λειτουργία του εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν ενίσχυση της παραπάνω επίδρασης στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας.

Όσον αφορά στη *δικτύωση των ανθρώπων*, το Εθνικό Κτηματολόγιο, αν και βασίζεται στην αρχή της «Δημοσιότητας των κτηματολογικών βιβλίων» (Ν. 2664/1998 άρθρο 2, παρ. 4, Αστικός Κώδικας-Άρθρο 1200) και επιπλέον, έχει τις προοπτικές και τα εχέγγυα να μεγιστοποιήσει την επίδραση της δικτύωσης των ανθρώπων στην παραγωγική διαδικασία, εντούτοις μέχρι στιγμής δεν έχει καταφέρει να παρέξει το πλήρες φάσμα των δυνατοτήτων που υπάρχουν σε αυτόν τον τομέα και της μέγιστης αξιοποίησης της τηρούμενης κτηματολογικής πληροφορίας στην οικονομία και στην κοινωνία. Τα θεσμικά, πολιτικά, οργανωτικά, κοινωνικά, επαγγελματικά και διαδικαστικά εμπόδια που ανακύπτουν, ως άλλα κεφάλια μιας «Λερναίας Ύδρας», αποτελούν σίγουρα τροχοπέδη στην εξέλιξη του θεσμού και του αποστερούν τη δυνατότητα να δώσει στους πολίτες άπλετη, απρόσκοπτη, γρήγορη και φτηνή πρόσβαση στην αποθηκευμένη

πληροφορία, προκειμένου αυτοί να μπορέσουν με τη σειρά τους να την αξιοποιήσουν στις παραγωγικές τους δραστηριότητες και να απολάβουν τον καρπό των έργων τους. Σίγουρα, η ένταξη βασικών δράσεων του Εθνικού Κτηματολογίου στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της «Κοινωνίας της Πληροφορίας» θα πρέπει φυσιολογικά να έχει θετική επίπτωση σε αυτόν τον τομέα και να δώσει τη δυνατότητα στο θεσμό να οργανωθεί και να λειτουργεί όπως λειτουργούν αντίστοιχοι θεσμοί σε προηγμένες από άποψη κτηματολογίου χώρες (π.χ. Ολλανδία, Καναδάς, Αυστραλία).

Τέλος, όσον αφορά στη *διασφάλιση των συναλλαγών*, το Εθνικό Κτηματολόγιο, έχοντας ως ακρογωνιαίους λίθους του σχεδιασμού του την αρχή του ελέγχου της νομιμότητας των επιγενόμενων πράξεων και τη διασφάλιση της δημόσιας πίστης στις συναλλαγές που βασίζονται στις εγγραφές του (Ν. 2664/1998), ικανοποιεί πλήρως τις συνθήκες της επίδρασης αυτής και μπορεί να δώσει τη δυνατότητα στους συναλλασσόμενους να αποκομίσουν τα μέγιστα οφέλη που τους επιτρέπουν οι εκάστοτε καταστάσεις.

6. Συμπεράσματα

Η ανάλυση που έγινε στο παρόν άρθρο υποδηλώνει ότι, αν και υπάρχει μία υπαναχώρηση από τις αρχικές επιδιώξεις του Εθνικού Κτηματολογίου, με το να μην καταγράφονται σε αυτό στοιχεία αναφορικά με τη χρήση ή την αξία των ακινήτων, ή να μην αξιοποιούνται πλήρως και στο μεγαλύτερο βαθμό πληροφορίες αναφορικά με τα κτήρια, εντούτοις, ο βασικός κορμός του αναπτυξιακού χαρακτήρα του Εθνικό Κτηματολογίου έχει παραμείνει άθικτος και ο θεσμός έχει όλες τις προοπτικές να προχωρήσει και να αποτελέσει τη βασική βασικό μηχανισμό για την ανάπτυξη της χώρας.

Αν οι ευρέως διαδεδομένες απόψεις που παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία (Kaufman, 1996, United Nations 1996, De Soto, 2000, Dale and McLaughlin 2000) είναι ορθές, τότε οι συμβιβασμοί που έχουν γίνει μέχρι στιγμής ως προς το περιεχόμενο του θεσμού θα πρέπει να έχουν μικρές σχετικά επιπτώσεις ως προς τον αναπτυξιακό χαρακτήρα του. Εκείνο που απαιτείται είναι να υπάρχουν συνεχείς προσπάθειες έτσι ώστε, ο βασικός κορμός του Κτηματολογίου να ενισχύεται με επιπλέον λειτουργίες και περιεχόμενα και το όλο σύστημα να τίθεται στη διάθεση των πολιτών που θα το χρησιμοποιούν.

Βιβλιογραφία

Αρβανίτης Α, 2000, *Κτηματολόγιο* Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη

Dale P, McLaughlin J, 1999, *Land Administration* Oxford University Press, Oxford OX2 6DP, UK

De Soto H, 2000, *The Mystery of Cap*ital, Basic Books, New York, NY, USA

Δεμερτζής Α, 2004, «Κυρίαρχη η αναπτυξιακή διάσταση του έργου», *Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ, τεύχος 2286*, Αθήνα, 8 Μαρτίου 2004.

Δημοπούλου, Ε., 2011. *Το Κτηματολόγιο ως θεμέλιο και εργαλείο Πολιτικής Γης και Ανάπτυξης των Ορεινών Περιοχών*. Ημερίδα του ΜΕΚΔΕ για την Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών «Κτηματολόγιο. Ολοκληρωμένες Αποδόσεις και Πολιτική Γης ως Θεμέλιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης για τις Ορεινές Περιοχές». 13 Απριλίου, Μέτσοβο

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 1995, «Έγκριση τεχνικών προδιαγραφών, περιεχομένου κτηματολογικών διαγραμμάτων, πινάκων και τιμολογίων για τις εργασίες κτηματογράφησης του Εθνικού Κτηματολογίου μέχρι τις πρώτες εγγραφές στα Κτηματολογικά Βιβλία» Υπουργική Απόφαση 71154/4228/12-07-1995/ ΦΕΚ 639Β/19-07-1995, σελ. 7513-7533

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 1998, «Νόμος υπ' αριθμόν 2664. Εθνικό Κτηματολόγιο και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 275Α/03-12-1998, σελ. 4249-4268)

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2003, «Περιεχόμενο και διάρθρωση του κτηματολογικού φύλου – ψηφιακή μορφή και διαχείρισή του, ψηφιακή μορφή και διαχείριση των κτηματολογικών διαγραμμάτων… κτηματογράφησης» (ΦΕΚ 1042Β/28-07-2003, σελ. 14683-14702)

Kaufman J, 1999, "*Cadastre 2014: A tool to make land administration more effective*?" FIG99 Sun City, South Africa

Κτηματολόγιο Α.Ε. 1997, Τεύχη διαγωνισμού για το 1ο Κύριο Πρόγραμμα, Κτηματολόγιο Α.Ε., Χολαργός-Αθήνα

McLaughlin, J.D., (1975), *The Nature, Design and Development of Multi-Purpose Cadastres*, PhD Thesis, University of Wisconsin-Madison, Wisconsin, United States.

NRC (National Research Council), (1980), *The need for a multipurpose cadastre*, National Academy Press, Washington, D.C., United States.

NRC (National Research Council), (1982), *Modernization of the Public Land Survey System*, National Academy Press, Washington, D.C., United States.

NRC (National Research Council), (1983), *Procedures and standards for a multipurpose cadastre*, National Academy Press, Washington, D.C., United States.

ΟΚΧΕ 1994, «*Η Πρόταση για το Ελληνικό Κτηματολόγιο*» Τεύχος Συνοπτικής Περιγραφής.

ΟΚΧΕ 1996, «*Εθνικό Κτηματολόγιο, Κωδικοποίηση και Οργάνωση των Στοιχείων*. Παράρτημα Α' (των τεχνικών προδιαγραφών)», ΟΚΧΕ, Αθήνα

ΟΚΧΕ, 1997, *Εθνικό Κτηματολόγιο, Πρακτικά, Διεθνής Συνάντηση για το Ελληνικό Κτηματολόγιο*, ΟΚΧΕ, Αθήνα, 24-25 Ιουνίου 1996

Ρόκος, Δ., 1967, *Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις Ορθολογικής Αναπτύξεως*, Οικονομικός Ταχυδρόμος 13.4.1967.

Rokos, D., 1968, *Fundamental Presuppositions for National Development*, presented paper XI Congress of the I.S.P., Lausanne 1968.

Rokos, D. 1972, *The Contribution of the "Integrated Information" in Confronting World and Societal Problems*, presented paper XII Congress of the I.S.P., Ottawa 1972.

Rokos, D. 1976, *Integrated Photogrammetric Contribution to Development:Educational and Administrative Aspects. Proposals for Greece*, presented paper XIII Congress of the I.S.P., Helsinki.

Ρόκος, Δ., 1981, *Φυσικά Διαθέσιμα, Κτηματολόγιο κι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις*, εκδ. Παρατηρητής, (και προηγούμενες εκδόσεις του με τίτλο Διερεύνηση και Απογραφή Φυσικών Διαθεσίμων και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1979 και 1980)

Ρόκος, Δ., 1981, *Κτηματολόγιο και Αναδασμός. Πολιτική Γης*. Εκδ. Μαυρομάτης & Σια ΕΠΕ, Αθήνα. Σελ. 273

ΤΕΕ, 1994, *Το Σχέδιο Πρότασης του Τ.Ε.Ε. για το Εθνικό Κτηματολόγιο*, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα

United Nations, 1996, "*Land Administration Guidelines*" New York, USA and Geneva Switzerland

Williamson, I.P., 1985, Cadastres and Land Information Systems in Common Law Jurisdictions, *Survey Review, 28 No 217*, July, 114-119.

Ζεντέλης, Π., (2011), *Περί Κτημάτων Λόγος και Κτηματολόγιο*. Εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα. σελ. 1223

Zentelis P, Dimopoulou E, 2001, The Hellenic Cadastre in Progress: a Preliminary Evaluation, Special Issue on Cadastral Systems "*International Journal on Computers, Environment and Urban Systems", Volume 25, issues 4-5*, July-September, Elsevier, England, pp. 477-491.

Περιβάλλον, Ανάπτυξη και Εκπαίδευση. Διδακτικές Προσεγγίσεις του Δημήτρη Ρόκου

Βάιος Κώτσιος, Υποψήφιος Διδάκτωρ Ε.Μ.Π.
MSc Ε.Μ.Π., MSc Πανεπιστημίου Αιγαίου

Περίληψη
Ιστορικά η εκπαίδευση, από την εποχή της ταύτισης της ανάπτυξης με τη μεγέθυνση μέχρι και την έλευση της θεωρίας της αειφόρου ανάπτυξης, αποτέλεσε το βασικό αναπαραγωγικό μηχανισμό της κάθε φορά κυρίαρχης αναπτυξιακής ιδεολογίας. Η παρούσα εργασία μέσα από μια εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση σε συνάρτηση με την ανάλυση περιεχομένου των κειμένων αλλά και των μαθημάτων του Δ.Ρόκου, επιχειρεί αφενός να αναδείξει τις αλληλεξαρτήσεις των κυρίαρχων αναπτυξιακών πολιτικών με την εκπαιδευτική διαδικασία και αφετέρου να περιγράψει την εναλλακτική αντίληψη του Ρόκου για την Παιδεία, ως βασικό χαρακτηριστικό μιας κοινωνίας που βαδίζει προς ένα καλύτερο κόσμο.

Εισαγωγή
Η ιστορική πορεία της ανθρωπότητας απέδειξε ότι η εκπαίδευση δυνάμει αναπαράγει την κυρίαρχη αναπτυξιακή θεωρία (Sarup, 2006), αφού σε πολλές περιπτώσεις αποτέλεσε ένα χρήσιμο πολιτικό εργαλείο για την επίτευξη του κάθε φορά προκαθορισμένου σκοπού της. Όπως σημειώνει ο Althusser η κυρίαρχη ιδεολογία πραγματοποιείται, διαμορφώνεται και διαδίδεται μέσα και από τους «ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους» (1983) και η εκπαίδευση ανέκαθεν βρισκόταν σε παράλληλη πορεία με τις κυρίαρχες ιδεολογίες και τις ταυτόσημες αναπτυξιακές τους προσεγγίσεις τόσο σε πρακτικό όσο και θεωρητικό επίπεδο.

Τις δυο πρώτες δεκαετίες μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ταυτόχρονα με την εμφάνιση της έννοιας της ανάπτυξης ως «Μεγέθυνσης», σύμφωνα με την ερμηνεία που δόθηκε στον όρο μετά το 1945, η εκπαίδευση θεωρήθηκε ως η αναγκαία προϋπόθεση τόσο για την επίλυση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων όσο και για την επίτευξη του γενικότερου στόχου της οικονομικής μεγέθυνσης (Watson, 1988; Crossley et al, 2007; McGrat, 2010). Οι ειδικότεροι στόχοι της εκπαίδευσης ήταν αφενός η μετάδοση συγκεκριμένων τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων που απαιτούνταν από τις βιομηχανικές επιχειρήσεις, αφετέρου ο εμποτισμός του εργατικού δυναμικού με το σεβασμό της εξουσίας και της πειθαρχείας (Jenks et. al, 1972; Illich 1973; Bowles and Gintis 1976; Giddens, 2002).

Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 τα συνεχώς επιδεινούμενα περιβαλλοντικά προβλήματα και η συνειδητοποίηση ότι οι αναπτυξιακές θεωρίες δεν είχαν πρακτική επιτυχία, οδήγησαν πολλούς να επαναστοχαστούν στο είδος της επιθυμητής ανάπτυξης και πώς αυτή θα μπορούσε να επιτευχθεί (Willis, 2005). Το 1972 συνήλθε στη Στοκχόλμη η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον με στόχο την εξεύρεση λύσεων για καίρια περιβαλλοντικά ζητήματα. Σε αυτή τη Διάσκεψη τοποθετείται και επίσημα η γένεση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε.), καθώς αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα προώθησής της ως απάντησης στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και ως σημαντικός τρόπος δράσης για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Τη δεκαετία του 1980 οι παραπάνω προβληματισμοί βρήκαν την έκφρασή τους στην έννοια και στον όρο «αειφορία», ο οποίος αποτύπωσε την προσπάθεια για το ζητούμενο επαναπροσδιορισμό του αναπτυξιακού φαινομένου. Με την δημοσίευση του «*Our Common Future*» (WCED, 1987) έγινε το πρώτο σημαντικό βήμα για την ενσωμάτωση στη θεωρία της ανάπτυξης, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων. Αποτέλεσμα ήταν η θεωρία της αειφόρου ανάπτυξης να αποκτήσει παγκόσμιο ενδιαφέρον και να γίνει η λέξη κλειδί για τους πολιτικούς, τους φορείς λήψεως αποφάσεων, τους αναπτυξιακούς φορείς, τους ακαδημαϊκούς αλλά και τις περιβαλλοντικές ομάδες. Όπως σημειώνει η Sauve (2008) «*έγινε ένα φαινόμενο του παγκόσμιου πολιτισμού, προϊόν και σύγχρονος συντελεστής παγκοσμιοποίησης*». Η αναπτυξιακή θεωρία της αειφορίας, σχετίστηκε άμεσα με την παιδεία, την έρευνα και την τεχνολογία. Οι διεθνείς οργανισμοί προώθησαν την έννοια στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα των χωρών παγκοσμίως με τη δημιουργία της «Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη» (Ε.Α.Α.), έχοντας την υποστήριξη του πολιτικοοικονομικού προγράμματος του Ο.Η.Ε., το οποίο επιδίωξε την «παγκοσμιοποίηση» της αειφόρου ανάπτυξης, με την είσοδό της στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών παγκοσμίως ως μια νέα επιταγή του προγράμματος σπουδών.

Ανάπτυξη και εκπαίδευση

Οι παραπάνω εκπαιδευτικές προσεγγίσεις στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι πολιτικά ουδέτερες. Απορρέουν, όπως θα δούμε παρακάτω, από κάθε φορά συγκεκριμένους τρόπους κατανόησης της πραγματικότητας και παρουσιάζονται, συνήθως, ως οι μοναδικές εναλλακτικές προτάσεις οικονομικοκοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.

Όπως επισημαίνει ο Chang (2011:235) η κυρίαρχη άποψη του προηγούμενου αιώνα για τη σχέση οικονομικής ανάπτυξης και εκπαίδευσης, ήταν ότι ένα άρτια εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό είναι απολύτως

αναγκαίο για την επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα με την άνοδο της λεγόμενης «οικονομίας της γνώσης», όπου η γνώση έχει καταστεί κύρια πηγή πλούτου, η εκπαίδευση και κυρίως η ανώτατη εκπαίδευση, αποτελούν το απόλυτο κλειδί της ευημερίας. Αυτή ήταν η άποψη για την εκπαίδευση όπως διαμορφώθηκε από τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, τις ισχυρές χώρες, διάφορους διεθνείς οργανισμούς και διακηρύχτηκε σχεδόν από όλες τις εθνικές κυβερνήσεις. Σε αυτές τις διακηρύξεις οι εκπαιδευτικοί στόχοι συνδέθηκαν με τις παγκόσμιες οικονομικές ανάγκες. Η εκπαίδευση και η παγκόσμια οικονομία παρουσιάστηκαν ως στοιχεία που έχουν αλληλεξαρτώμενες σχέσεις. Όπως σημειώνει ο Spring (1998), υποστήριξαν ότι η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από την ποιότητα της εκπαίδευσης, ενώ οι εκπαιδευτικοί στόχοι εξαρτώνται από την οικονομική πολιτική. Η άποψη ότι το σύνολο της εκπαίδευσης δεν οδηγεί στην αύξηση της παραγωγικότητας, αφού πολλά γνωστικά πεδία (λογοτεχνία, ιστορία, φιλοσοφία και μουσική) δεν έχουν καμία άμεση επίδραση, οδήγησε κάποιους να διατυπώσουν την άποψη ότι καθαρά από οικονομική σκοπιά η διδασκαλία αυτών των μαθημάτων είναι χάσιμο χρόνου (Chang, 2011:238).

Οι μεγάλες προσδοκίες, που δημιούργησαν τα προτάγματα για οικονομική μεγέθυνση, παραλίγο να διαλυθούν τη δεκαετία του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970, μετά το παγκόσμιο ενδιαφέρον που προκάλεσε το βιβλίο της Carson[1] σε συνάρτηση με τις αναλύσεις θεωρητικών (Meadows et al., 1972; Shumacher, 1973) που αμφισβήτησαν την παγκόσμια προτροπή για οικονομική μεγέθυνση και διερωτήθηκαν για την ικανότητα του πλανητικού οικοσυστήματος να δεχθεί τις απορροές της. Οι αναλύσεις αυτές είχαν αρκετά μεγάλη επιρροή (McKibben, 2009) και έτσι μετά από αρκετές δεκαετίες οικονομικής μεγέθυνσης έγινε πλέον αντιληπτό ότι ο πλανήτης βρίσκεται σε κρίση. Ως αιτία όλων αυτών των δεινών αναγνωρίστηκε το ακολουθούμενο αναπτυξιακό πρότυπο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε η βιομηχανική ανάπτυξη ήταν τέτοια, ώστε σε κάθε χρόνο της συμπιέζονται ολόκληρες δεκαετίες ανάπτυξης του πρόσφατου παρελθόντος. Αυτή η αναπτυξιακή διαδικασία παρήγαγε ταυτόχρονα δύο φαινόμενα: την υπερσυσσώρευση πλούτου και τη φτώχεια. Όπως μάλιστα επισημάνθηκε, και τα δύο αυτά φαινόμενα ευθύνονται για την περιβαλλοντική καταστροφή, αφού η φτώχεια «ρυπαίνει» το περιβάλλον (WCED,1987).

Το 1987 η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED, 1987), γνωστή και ως Επιτροπή Brundtlant, παρουσίασε μια

[1] Silent Spring, Houghton Mifflin, , Mariner Books, 2002

προσέγγιση για την ανάπτυξη η οποία θα λάμβανε υπόψη τη σχέση μεταξύ των οικολογικών, οικονομικών, κοινωνικών και τεχνολογικών ζητημάτων. Αυτή η προσέγγιση ονομάστηκε «αειφόρος ανάπτυξη», νοούμενη, ως ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να μειώνει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.

Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, η αειφορική ανάπτυξη «υποσχέθηκε» οικονομική ανάπτυξη με την παραδοσιακή έννοια της αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος, σε συνδυασμό με τη μείωση της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων και με την προϋπόθεση ότι το φυσικό κεφάλαιο δε θα εξαντληθεί (Atkinson et al., 1997). Με άλλα λόγια, η αύξηση της ευημερίας των ανθρώπων δε θα πρέπει να γίνει εις βάρος της ευημερίας των μελλοντικών γενεών. Δυο ήταν οι έννοιες κλειδιά στον παραπάνω ορισμό:

- Η έννοια των αναγκών και ιδιαίτερα των αναγκών των φτωχότερων αυτού του κόσμου και στις οποίες θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα.
- Η έννοια των ορίων, όπως αυτά τίθενται από την κατάσταση της τεχνολογίας και των κοινωνικών δομών, στην ικανότητα του περιβάλλοντος να ικανοποιήσει τόσο τις παρούσες όσο και τις μελλοντικές ανάγκες.

Η εκπαίδευση για ακόμη μια φορά αποτέλεσε το μηχανισμό για την επίτευξη των παραπάνω στόχων. Στην παγκόσμια Διάσκεψη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον στην Στοκχόλμη (UNEP, 1972) η πρόταση 96 οριοθέτησε τη δημιουργία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε.), ως ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της αντίδρασης στη διαρκώς εντεινόμενη παγκόσμια κοινωνική και περιβαλλοντική κρίση. Μια βασική ανάγκη, όπως προσδιορίστηκε στη διάσκεψη, ήταν η δημιουργία πολιτών, οι οποίοι να είναι όχι απλά γνώστες της κρίσης του υπερπληθυσμού, της κακοδιαχείρισης των φυσικών πηγών, της ρύπανσης και του υποβιβασμού της ποιότητας της ανθρώπινης ζωής, αλλά και ικανοί να εστιάσουν με έξυπνο τρόπο στα μέσα τα οποία μπορούν να αντιμετωπίσουν τα παραπάνω προβλήματα.

Η Π.Ε. στην ιστορική της πορεία, ως νέο επιστημονικό πεδίο εδραιώθηκε μέσα από διεθνείς διασκέψεις[2] που καθοδήγησαν την πορεία της μιλώντας για αλλαγές στην εκπαίδευση, εισάγοντας μεθοδολογίες που βρίσκονταν στο περιθώριο, βάζοντας το θέμα της δημιουργίας ενός νέου ήθους. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθιέρωσαν την Π.Ε. ως μια εναλλακτική μαθησιακή διαδικασία, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη διάδοσή της σε ένα σημαντικό κομμάτι του εκπαιδευτικού κόσμου.

[2]Διάσκεψη του Βελιγραδίου 1975, της Τιφλίδας 1977, της Μόσχας 1987, της Νορβηγίας 1990, του Rio de Janeiro 1992, της Θεσσαλονίκης 1997, του Γιοχάνεσμπουργκ 2002 υπό την αιγίδα της UNESCO και του ΟΗΕ.

Από τη Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης (1997) και πέρα, όμως, στη διεθνή φιλολογία ολοένα και συχνότερα παραμερίστηκε ο όρος «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» και αντικαταστάθηκε με τον όρο «Αειφορική Εκπαίδευση ή Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη». Η εξέλιξη αυτή υποστήριξαν κάποιοι (Huckle, 1999, Gough & Scott, 2001) προσέδωσε στην Π.Ε. ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που απουσίαζαν, με αποτέλεσμα το πεδίο της να διευρυνθεί. Σύμφωνα με τους Hesselink et. al. (2000, σελ.14) παρατηρήθηκε μια μετατόπιση από τους στόχους για ευαισθητοποίηση, γνώση, κατανόηση, ανάπτυξη δεξιοτήτων σε καθορισμένους στόχους περισσότερο πολιτικούς και ηθικούς. Μια προσπάθεια, δηλαδή, για την αλλαγή της κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικής διάθρωσης και του τρόπου ζωής για την υποδοχή της αειφορίας.

Η πραγματικότητα όμως ήταν διαφορετική. Η ανάλυση που έγινε από τους Sauve et. al., (2000) στα κείμενα των διακηρύξεων, αποκαλύπτει τα εμφανή αλλά και τα σκοτεινά τους σημεία. Ο καθορισμός της εκπαίδευσης, όπως σημειώνουν οι ερευνητές, δεν είναι ένας εύκολος στόχος, αλλά μια τέτοια προσπάθεια θα έπρεπε να προσδιορίζει κεντρικές ιδέες που πρέπει να χαρακτηρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Η αποφυγή του προσδιορισμού θα μπορούσε να οδηγήσει σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Στα περισσότερα κείμενα των διασκέψεων, όμως, δεν προτείνεται κάποιος καθορισμός της εκπαίδευσης. Αντ' αυτού, προσδιορίζεται ένας στόχος, ένας επείγον στόχος στην πραγματικότητα. Τα εκπαιδευτικά συστήματα παγκοσμίως θα πρέπει να μεταρρυθμιστούν, επειγόντως, για να εξυπηρετήσουν ένα τέτοιο στόχο.

Σε όσα από τα έγγραφα γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστεί η έννοια εκπαίδευση, στις περισσότερες περιπτώσεις η ερμηνεία είναι αντίθετη με τους κυρίαρχους πολιτικούς στόχους. Στην «Ατζέντα 21», αναφέρεται ότι η εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της βασικής εκπαίδευσης, της δημόσιας ευαισθητοποίησης και της κατάρτισης πρέπει να αναγνωριστεί ως διαδικασία με τις οποία οι άνθρωποι και οι κοινωνίες τους μπορούν να μεγιστοποιήσουν τις δυνατότητές τους» (UNCED, 1993). Στη Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης επισημαίνεται ότι η εκπαίδευση είναι ένα απαραίτητο μέσο για να αποκτήσουν όλες οι άνθρωποι του κόσμου την ικανότητα να είναι κύριοι της ζωής τους, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εξασκήσουν τις προσωπικές τους επιλογές και ευθύνες και να μαθαίνουν καθ’όλη τη διάρκεια της ζωής τους δίχως γεωγραφικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, θρησκευτικούς, γλωσσικούς ή γενετικούς φραγμούς (UNESCO, 1997).

Εντούτοις, οι προσδοκίες αυτές δε συνάδουν με τις βασικές αρχές της «Ατζέντα 21». Στο κεφάλαιο 36[3] η εκπαίδευση ερμηνεύεται ως «μέσο εφαρμογής» και συνδέεται άμεσα με ζητήματα όπως "οικονομικοί πόροι και

[3] Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_36.shtml

οι μηχανισμοί", "μεταφορά της περιβαλλοντικά υγιούς τεχνολογίας", "επιστήμη για την αειφόρο ανάπτυξη", κ.λ.π. Η τελική έκθεση της Διάσκεψης της Θεσσαλονίκης εστιάζει επίσης σε μια τέτοια εργαλειακή οπτική της εκπαίδευσης, παρόλο που η διάσκεψη πραγματοποιήθηκε ενάντια στο σκηνικό του νέου ρόλου της εκπαίδευσης και της δημόσιας ευαισθητοποίησης για την επίτευξη της αειφορίας, που είχε προκύψει κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Παρόλα αυτά, από τη Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης και μετά, η Π.Ε. θεωρείται πλέον όχι ως στόχος αλλά ως μέσο επίτευξης της αλλαγής της συμπεριφοράς και του τρόπου ζωής, της διάδοσης της γνώσης, της καλλιέργειας δεξιοτήτων και της προετοιμασίας του κοινού να υποστηρίξει τις αλλαγές προς την αειφορία, οι οποίες προέρχονται από άλλους τομείς της κοινωνίας.

Παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμός

Ο Ρόκος αντιλαμβανόμενος τις αλληλεξαρτήσεις των κυρίαρχων αναπτυξιακών πολιτικών με την εκπαιδευτική διαδικασία, μέσα από τα κείμενα και τις διαλέξεις του, προσπάθησε να αναδείξει τον καθαρά εμπορευματικό πυρήνα τόσο της αειφόρου ανάπτυξης όσο και του αναπαραγωγικού μηχανισμού της, καλούμενου και ως εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη. Ο εμπορευματικός αυτός πυρήνας που κρύφτηκε τεχνηέντως σύμφωνα με το Ρόκο (2011), πίσω από ευαίσθητους ορισμούς βασίζεται στην ανταγωνιστικότητα, στην επιχειρηματικότητα, στην καινοτομία και στις ευέλικτες μορφές εργασίας. Η θεοποίηση της ασύδοτης ανταγωνιστικότητας, όπως αναφέρει, μεταφέρει στο κοινωνικό σύνολο τις αξίες του είδους «*ο άνθρωπος για τον άνθρωπο λύκος*». Η επιχειρηματικότητα, σημειώνει, η οποία μακροπρόθεσμα αποσκοπεί στο να μετατρέψει τους εκπαιδευτικούς στόχους για την ολοκλήρωση των ανθρώπινων δυνατοτήτων, την καλλιέργεια τόσο της κριτικής σκέψης όσο και της κοινωνικής συνείδησης, σε δράσεις για την αύξηση της παραγωγικότητας και τη «δημιουργία μιας αγοράς πωλητών». Η καινοτομία τονίζει ότι αποβλέπει στην ανάπτυξη, μέσα στα δημόσια πανεπιστήμια, νέων καινοτομικών και αμέσως εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών. Ενώ οι ευέλικτες μορφές εργασίας, προωθούν τις σύγχρονες κοινωνίες σ' ένα νέο μεσαίωνα (Ρόκος, 2007).

Ο Ρόκος από το 1980 προσπάθησε μέσα από τα κείμενα και τις πράξεις του, να οριοθετήσει μια εναλλακτική αντίληψη για την Παιδεία ως βασικό χαρακτηριστικό μιας κοινωνίας που βαδίζει προς ένα καλύτερο κόσμο. Ο Ρόκος οραματίστηκε μια Παιδεία ως «*μόρφωση και πολιτισμό*» όπως χαρακτηριστικά την περιέγραψε, με βασικό χαρακτηριστικό την «*ελεύθερη και ανεμπόδιστη προσπέλαση σε κάθε βαθμίδα της, για κάθε άνθρωπο που μπορεί και το επιθυμεί, με ίσες ευκαιρίες αλλά και ίσες δυνατότητες, μέσα από*

δημόσιες, διαφανείς, ανοιχτές, αντικειμενικές και αξιοκρατικές διαδικασίες». Συμμέτοχους σε ένα τέτοιο όραμα αναζήτησε τους κοινωνούς της, δηλαδή τους «*επαρκείς, εμπνευσμένους και αφοσιωμένους αποκλειστικά στο έργο τους δασκάλους και τους συνειδητούς, υπεύθυνους, νέους πολίτες, μαθητές/φοιτητές/σπουδαστές*». Η ποιότητά της, όπως σημειώνει, θα πρέπει να θεμελιώνεται από *«τις προαιώνιες και πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης, της ισότητας, της κοινωνικής αλληλεγγύης, του πλουραλισμού και της προστασίας της φύσης και της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς*». Η ολική ποιότητα μιας τέτοιας παιδείας όπως υπογραμμίζει ο Ρόκος μπορεί να εγγυηθεί «*μια αξιόπιστη ανάσχεση στη σημερινή καταστροφική για την ανθρωπότητα και τον πλανήτη μας πορεία, την οποία χαράζουν χωρίς ουσιαστικές πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις οι ασύδοτες αγορές*».

Ο αποδεικτικά και αυθεντικά αξιόπιστος δημόσιος χαρακτήρας της, σύμφωνα με την περιγραφή του Ρόκου, μπορεί να διασφαλισθεί μόνο «*σε "ολικά" δημοκρατικά (πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά) καθεστώτα - και πάντα υπό προϋποθέσεις- τα οποία κατοχυρώνουν ιδεολογικά και στην πράξη την απόλυτη ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας και την δυνατότητα ολοκληρωμένης πνευματικής και ηθικής ανάπτυξης των προσωπικοτήτων των μαθητών όλων των βαθμίδων, δια βίου, ως κριτικά σκεπτόμενων, ελεύθερων, συνειδητών, ενεργών και υπεύθυνων πολιτών, οι οποίοι έχοντας σαφή επίγνωση των συνεπειών και των επιπτώσεων της άσκησης της επιστήμης και του επαγγέλματός τους θα μπορούν και θα θέλουν να αξιοποιούν τις επαρκείς και διαρκώς επεκτεινόμενες και βαθύτερες γνώσεις και τις δεξιότητές τους, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, για μια καλύτερη ζωή σ' ένα καλύτερο κόσμο*» (Ρόκος 2007).

Ο Ρόκος αγωνίστηκε για πάνω από σαράντα χρόνια τόσο σε πολιτικό όσο και εκπαιδευτικό επίπεδο για την καλλιέργεια μιας εναλλακτικής αντίληψης. Βασικά χαρακτηριστικά της διδασκαλίας του που προάγουν την μόρφωση «*η οποία μένει όταν ξεχάσουμε όλα αυτά που έχουμε διδαχθεί*» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στην τάξη, είναι η ολοκληρωμένη θεώρηση, η διεπιστημονικότητα, η ανάλυση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής «*πραγματικότητας*», ο οραματισμός ενός εναλλακτικού μέλλοντος με την τεκμηρίωση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και η δημιουργία συλλογικοτήτων αφού, όπως σημειώνει, η νέα και μόνη ανερχόμενη δύναμη στον κόσμο μας είναι οι υποψιασμένοι, συνειδητοί, ώριμοι, δημιουργικοί, υπεύθυνοι, χειραφετημένοι και ενεργοί πολίτες του.

Ο χαρακτήρας της ανάπτυξης, όπως λέει, είναι σύμφυτος με τις συσχετίσεις της φύσης και της κοινωνίας και κατά συνέπεια με τη διαλεκτική υπόσταση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αλλά και των αλληλεξαρτήσεων, των αλληλεπιδράσεων και των εξελικτικών και επαναστατικών μεταβολών τους. Διότι η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων με το φυσικό περιβάλλον και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας. Σήμερα όμως, όπως σημειώνει τα προβλήματα του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης είναι τόσο δύσκολα που χρειάζονται μια άλλη κουλτούρα, μια άλλη αντίληψη και έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας.

Παρόλα αυτά είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει ομοφωνία της επιστημονικής κοινότητας για το πώς νοηματοδοτείται επακριβώς ο όρος «ανάπτυξη». Μεγάλο μέρος της γενικότερης συζήτησης για την «ανάπτυξη» χαρακτηρίζεται από ασαφή και μάλλον συγκεχυμένη πρόσμειξη των διάφορων διαστάσεων της, με αποτέλεσμα να μοιάζει με «καρικατούρα» κατά την έκφραση της Duflo (2009). Αξίες και προσωπικές προτιμήσεις προσμειγνύονται με παρατηρήσεις και στατιστικές αναλύσεις. Ο καθένας προσδιορίζει το νόημα της ανάλογα με την κοσμοθεωρία του, τη φιλοσοφική του άποψη, την επιστημονική του πειθαρχεία και τα βιώματά του. Η εναλλακτική επιλογή ως προς αυτό σύμφωνα με τον Martinussen (2007), δεν είναι να αποφύγουμε τη μελέτη των αξιών και των άλλων κανονιστικών στοιχείων, γεγονός που είναι αδύνατο από την ίδια τη φύση της έρευνας των κοινωνικών επιστημών, αλλά να διατυπώνουμε σαφέστερα πότε και σε σχέση με ποια άποψη εξαρτώνται πρωταρχικά οι ερμηνείες και τα εξαχθέντα συμπεράσματα και πώς αυτά επηρεάζονται από αξιακές προκείμενες και προτιμήσεις και όχι από εμπειρικές αναλύσεις.

Στην κατεύθυνση αυτή το ερμηνευτικό πλαίσιο που τεκμηρίωνει ο Ρόκος (2000) κάθε χρόνο στους μεταπτυχιακούς φοιτητές αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την αποδόμηση, την κατανόηση και την ερμηνεία των διάφορων αναπτυξιακών προσεγγίσεων. Είναι ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας, που όπως λέει, «*ανεξάρτητα σε ποιον θεό πιστεύουμε, μας δίνει τη δυνατότητα να μπορούμε να συνεννοηθούμε, ώστε να μπορέσουμε να αναλύσουμε τα πολυδιάστατα ζητήματα του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης*». Η βασική ερευνητική υπόθεσή του είναι ότι η ανάπτυξη είναι μια νέα, διαφορετική απ' την προηγούμενη κατάσταση ισορροπίας, ανθρώπινων, κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων και συστημάτων

χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης, με στόχο τη «βέλτιστη» αξιοποίηση των «πραγματικών» δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σύμφωνα με το κάθε φορά κυρίαρχο κοινωνικό πλαίσιο αξιών κι επιλογών, την κάθε φορά κοινωνική δυναμική και τη μέση κοινωνική συνείδηση.

Τα παραπάνω όμως στοιχεία και συνθήκες, αλλά και η διαλεκτική ενότητα της σχέσης των ανθρωπίνων και υλικών παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις (κοινωνικές τάξεις, σχέσεις μεταξύ τους και με την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής κλπ.), συναρτώνται ταυτόχρονα τόσο με τον τρόπο και τα πρότυπα παραγωγής, διανομής, ανταλλαγής και κατανάλωσης, όσο και κατά συνέπεια με τη συνολική στάση του κράτους, του ανθρώπου και των κοινωνικών ομάδων απέναντι στο φυσικό και το δομημένο περιβάλλον. Για το λόγο αυτό ο Ρόκος στις αναλύσεις του περιγράφει ένα σύνολο αρχών και αξιών που βοηθάει τουλάχιστον να ξεχωρίζουμε και ν' απορρίπτουμε πράξεις και πολιτικές, που κανοναρχούνται συνήθως απ' όσους έχουν καταλυτικά συμβάλει ως σήμερα στις ποικιλόμορφες αλλοιώσεις και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και που εν τούτοις, προσδοκούν με γνώμονα και πάλι το συμφέρον τους, να κερδοσκοπήσουν ξανά και απ' την «επιχείρηση» προστασίας του.

Αρχές όπως η αντικειμενικότητα, η δημοσιότητα, η διαφάνεια, η ανάγκη επιστημονικής κι ακόμα καλύτερα διεπιστημονικής τεκμηρίωσης και πειστικής αιτιολόγησης πολιτικών και κοινωνικών προτάσεων, επιλογών και πρακτικών, η αξιοπιστία των ενδεικτικών ή επιτακτικών προγραμμάτων κι η συνεπής εφαρμογή και παρακολούθησή τους, ο κοινωνικός έλεγχος κι ανάγκη ανάδρασης σε κάθε συστηματική «αναπτυξιακή» προσέγγιση και η ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών από μεριάς πολιτών και κινημάτων αποτελούν βασικές αρχές μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πρότασης. Παράλληλα όπως υπογραμμίζει τα προγράμματα και οι δράσεις της μιας τέτοιας πρότασης θα πρέπει να καλύπτουν ταυτόχρονα, ισότιμα, αρμονικά και ολοκληρωμένα την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική, την τεχνική/τεχνολογική και την περιβαλλοντική της διάσταση, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων.

Το ξεσκέπασμα των μύθων και ο κλονισμός των βεβαιοτήτων είναι βασικό χαρακτηριστικό της προσέγγισης του Ρόκου για την κατανόηση των πολυδιάστατων ζητημάτων του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιχειρηματολόγια του αναφορικά με την αναπτυξιακή προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης. Η αειφόρος

ανάπτυξη, μετά από πολλές διασκέψεις, το 1987 οριοθετήθηκε ως μία νέα προσέγγιση η οποία προσπάθησε να αντιμετωπίσει κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα που εμφανίστηκαν από τη μονοδιάστατη οπτική της ανάπτυξης ως οικονομική διαδικασία. Δηλαδή πρότεινε μια οικονομική ανάπτυξη με την έννοια της αύξησης του ΑΕΠ ως μεγέθυνση δηλαδή, σε συνδυασμό με μείωση της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων υπό την προϋπόθεση ότι το φυσικό κεφάλαιο δε θα εξαντληθεί. Ο Ρόκος εδώ και χρόνια υποστηρίζει ότι τέτοιες προσεγγίσεις κάνουν τους πλούσιους πλουσιότερους και τους φτωχούς φτωχότερους. Γιατί όμως συμβαίνει αυτό; Ας δούμε αναλυτικότερα το επιχείρημα του Ρόκου. Υπάρχουν δύο βασικοί τρόποι με βάση τους οποίους η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να μειώσει τη φτώχεια. Ο πρώτος είναι η ανακατανομή του εισοδήματος με κρατική παρέμβαση, γεγονός που αποκλείεται λόγω της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς την οποία υιοθετεί η αειφόρος ανάπτυξη. Η δεύτερη εναλλακτική επιλογή είναι η διάχυση προς τα κάτω. Από το 1987 και μετά, όμως, που οι έννοια της αειφόρου ανάπτυξης εμφανίστηκε επίσημα στο διεθνές προσκήνιο η αναλογία των εισοδημάτων του πλουσιότερου 20% του κόσμου σε σχέση με το φτωχότερο 20% από το 59:1 το 1987 έγινε το 2008 150:1 (Jalal, 2010). Η όξυνση του βαθμού της οικονομικής ανισότητας αναδεικνύει την αποτυχία των πολιτικών υπό το πρίσμα της αειφόρου ανάπτυξης για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη αφού όσο πιο ακραίες είναι οι οικονομικές ανισότητες, τόσο περισσότερο βλάπτουν τις κοινωνίες (Wilkinson και Pickett, 2010).

Είναι γεγονός ότι η θεωρία της αειφόρου ανάπτυξης αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα για την ενσωμάτωση στην αναπτυξιακή διαδικασία κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων. Η πορεία των σύγχρονων κοινωνιών στην εποχή της κρίσης και η όξυνση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων απέδειξε ότι η θεωρία δεν επαρκεί. Χρειάζεται πλέον να προχωρήσουμε σε πρωθύστερα βήματα. Βέβαια κάτι τέτοιο στις μέρες μας φαντάζει απίθανο, αφού η απαισιοδοξία λόγω της πολυδιάστατης κρίσης είναι διάχυτη σε όλους τους τομείς της κοινωνικής μας ζωής και έχουμε πλέον σταματήσει να ελπίζουμε. Οι ιδέες του Ρόκου, όμως, μας δίνουν το δικαίωμα να ξανά-ονειρευτούμε, αφού η θεωρία της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, μας περιγράφει το δρόμο για το ταξίδι μας σε έναν καλύτερο κόσμο.

Αντί επιλόγου

Οι ιδέες και τα οράματα του Ρόκου, για πολλά χρόνια αποτέλεσαν θέματα ευρείας συζήτησης μεταξύ των μεταπτυχιακών φοιτητών και των καθηγητών του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» του Ε.Μ.Π.

Παρακάτω παρατίθενται απόψεις μεταπτυχιακών φοιτητών για τις προσεγγίσεις του.

«Αυτό που λείπει σήμερα από την κατάσταση που βιώνουμε είναι η ελπίδα. Όμως δεν πρέπει να ελπίζουμε στην έλευση εθνοσωτήρων που θα μας λύσουν όλα τα προβλήματα. Εμείς ως άτομα και ως σύνολο πρέπει να στηριχθούμε στις δικές μας δυνάμεις και στις δικές μας πραγματικές δυνατότητες. Και να προσπαθήσουμε και να καταπολεμήσουμε κάθε δυσκολία και την ελπίδα αυτή για τον αγώνα αυτόν μας τη δίνει το ιδεολογικό υπόβαθρο της θεωρίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης…»

«Το έργο του Ρόκου αποτελεί πηγή έμπνευσης για όλους μας, διότι αφενός ως επιστήμονας κατάφερε να εντοπίσει επιτυχώς τους συσχετισμούς των επιμέρους στοιχείων, και αφετέρου ως άνθρωπος έγινε κυριολεκτικά ένα με ιδέες, πιστεύω και θεωρίες, που ο ίδιος ανέπτυξε κατά τη διάρκεια της πορείας του, πράγματα για τα οποία αγωνίζεται σθεναρά και που διδάσκει ακούραστα με την ενέργεια και τον ενθουσιασμό ενός εφήβου, μέχρι και σήμερα…»

Βιβλιογραφία

Αλτουσέρ Λ., "Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους", Θεμέλιο, Αθήνα, 1983

Atkinson, G. Dubourg R. Hamilton, K. Munasinghe, M. Pearce, D. Younge, C., "Measuring Sustainable Development: Macroeconomics and the Environment", Edward Elgar, London, 1997

Bowles, S., & Herbert G.., "Schooling in Capitalist America: Education Reform and the Contradictions of Economic Life ", Basic Books., New York, 1976

Carson R., "Silent Spring", Mariner Books, 1962

Chang H.J., "23 Αλήθειες που δεν μας λένε για τον καπιταλισμό", Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2011

Crossley, M., Broadfoot, P., Schweisfurth, M. (Eds.), "Changing Educational Contexts, Issues and Identities", Routledge Falmer, London, 2007

Duflo E., "Η πάλη κατά της φτώχειας", Πόλις, Αθήνα, 2009

Giddens A., "Κοινωνιολογία", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2002

Gough S. & Scott W. "Curriculum Development and Sustainable Development: practices, institutions and literacies". Educational Philosophy and Theory, 33 (2), 2001

Hesselink, F., Van Kempen, P. & Wals, A., "ESDebate: International Debate on Education and Sustainable Development". Gland: IUCN Commission on Education and Communication, 2000

Huckle J., "Locating environmental education between modern capitalism and postmodern socialism. Canadian Journal of Environmental Education. 1999

Illich I., "Deschooling Society", Harmondsworth, Penguin, 1973

Jalal, K., "The Challenges of Sustainable Development", Faculty, Harvard University Extension School, 2010

Jenks C. et. al, "Inequality: A Reassessment of the effects of Family and School in America", Basic books, New York, 1972

Martinussen J., "Κοινωνία, κράτος, αγορά : Θεωρίες της ανάπτυξης" (μετάφρ. Βατικιώτης Λ.), Σαββάλας, Αθήνα, 2007

McGrat S., "Education and development: Thirty years of continuity and change", International Journal of Educational Development, 2010

McKibben B. Πρόλογος στο Jackson T., "Ευημερία χωρίς ανάπτυξη" Κ2009

Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., Behrens III, W.W., "The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind", The New American Library, New York 1972

Ρόκος Δ., "Η ολική πλανητική κρίση, η ελληνική εμπειρία και η ανάγκη για ριζική ανατροπή των κυρίαρχων αναπτυξιακών στερεοτύπων". Ουτοπία 96:183, 2011

Ρόκος Δ., "Η διαλεκτική σχέση της Ανάπτυξης με το Περιβάλλον". Ημερίδα, Χωρική ανάπτυξη, Χωρικές Πολιτικές. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, 2010

Ρόκος Δ., "Παιδεία, Έρευνα, Τεχνολογία. Από το χθες στο αύριο". Στα πρακτικά του 5ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. "Παιδεία, Έρευνα, Τεχνολογία. Από το Χθες στο Αύριο". Ρόκος Δ. (επιμ) Μέτσοβο, 2007

Ρόκος Δ., "Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη", Λιβάνη, Αθήνα, 2000

Ρόκος, Δ., "Ο διαλεκτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Ένα διεπιστημονικό μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγισή της. Πρακτικά Συνεδρίου. Η διεπιστημονική προσέγγιση της Ανάπτυξης, Παπαζήση, Αθήνα, 1990

Ρόκος, Δ. "Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις". Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1980

Sarup, M., "Μαρξισμός και Εκπαίδευση", Επίκεντρο, Αθήνα, 2006

Sauve L., "Η οικολογική έρευνα. Ενσωματώνοντας την έρευνα, την εκπαιδευτική παρέμβαση και την κοινοοικολογική δράση", Η έρευνα

στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη, Φλογαΐτη Ε. & Λιαράκου Γ. (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα, 2008

Sauve, L., Berryman, T., Brunelle, R., "International proposals for environmental education: Analyzing ruling discourse", Εισήγηση που παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο "ΠΕ στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης του 21ου αιώνα – Προοπτικές και Δυνατότητες", Λάρισα. 2000

Spring, J., "Education and the Rise of the Global Economy", LEA, London, 1998

Schumacher, E.F., "Το μικρό είναι όμορφο", Γλάρος, 1993, 1η Έκδοση Harper Perennial, New York, 1973

UNEP, "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment", 1972

UNCED. "The Key Principles". Rio de Janeiro, Brazil, 1993

UNESCO, "Education for Sustainability, From Rio to Johannesburg: Lessons Learnt from a Decade of Commitment". Report presented at the Johannesburg World Summit for Sustainable Development. Paris 2002

UNESCO, "Teaching and learning for a sustainable future". Prepared for UNESCO by Griffith University, Australia, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France, 2002b

UNESCO, "Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability". Background. Paper presented at the "UNESCO International Conference". Thessalonica. 1997

UNESCO The Final Report: International Conference on Environmental Education, Tbilisi, 1978

UNESCO, "The Belgrade Charter", 1976

Wallerstein I. "Για να καταλάβουμε τον κόσμο μας. Εισαγωγή στην ανάλυση κοσμοσυστημάτων", Θύραθεν Αθήνα: (2009).

Watson, K., "Forty years of education and development: from optimism to uncertainty". Educational Review 40 (2), 137–174. 1988

World Commission on Environment and Development (WCED). "Our Common Future", Oxford University Press, Oxford, (1987)

Wilkinson R. & Pickett K., "The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone". Penguin, 2010

Willis K., "Theories and Practices of Development, Taylor & Francis e-Library, 2005